

TUDOMÁNYOS ÉS MŰSZAKI TÁJÉKOZTATÁS

70. évfolyam, 4. lapszám

BME OMIKK
2023

Tisztelt Olvasóink, Szerzőink, kedves TMT-közösség!

*Már az év, mint homokóra, fordul:
elfogy az ó, most kezd fogyni az új,
s mint unt homokját a homokóra,
hagyja gondját az ó év az újra.
Mennyi munka maradt végezetlen!
S a gyönyörök fája megszedetlen...*

Babits Mihály

Az immár hetvenéves Tudományos és Műszaki Tájékoztatás számára a 2023-as év ünnep és búcsúzás is egyben. Egyrészt öröm megélni ily nagy időt, és visszatekinteni az elmúlt évtizedek küzdelmeire és sikereire, ugyanakkor szomorú a tudat, hogy nem lesz 2024, nem lesz következő évtized. A nagy múltú folyóirat előtt Babits Mihály idézetével tisztelegve, szép emlékekkel búcsúzom a TMT-től, és bízom benne, hogy olvasóink és szerzőink is szeretettel gondolnak majd vissza a folyóiratra, archívumát továbbra is örömmel és haszonnal „forgatják” majd.

Köszönjük szépen olvasóinknak a hét évtizedes közös utat, és azt, hogy hűséges társként mindvégig jelen voltak a lap életében. Hasonlóképpen hálásak vagyunk szerzőink áldozatos munkájáért, minőségi és tartalmas írásaikkal mindenkor meghatározták és biztosították a TMT színvonalát. Végül, de nem utolsó sorban köszönetet mondunk a TMT korábbi főszerkesztőinek, tudományos munkatársainak és jelenlegi tanácsadó testületének – *Barátné Hajdu Ágnesnek, Dancs Szabolcsnak, Drótos Lászlónak, Kiszl Péternek, Kokas Károlynak, Kovácsné Koreny Ágnesnek és Moldován Istvánnak* – is a mindenkori magas szintű szakmai támogatásukért.

A TMT-t 2024-től új folyóirat váltja. Az Országos Széchényi Könyvtár és a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár közös kiadásában egy új könyvtár- és információtudományi szakfolyóirat indul. Az új folyóirat, a **Közép-európai Könyvtár- és Információtudományi Szemle** (angolul: Central European Library and Information Science Review, rövidítve: CELISR) 2024 tavaszától negyedévente, nyílt hozzáférésű (open access) formában fog megjelenni. A cikkek gyors publikálását online first megjelenés biztosítja.

A CELISR friss szakmai tartalommal és kulcsínnel kívánja megőrizni és továbbfejleszteni a Könyvtári Figyelő és a TMT értékeit. A folyóirat kiemelt célja, hogy publikálási lehetőséget nyújtson a Kárpát-medencében és a diaszpórában élő magyar könyvtárosok számára, valamint szándéka a könyvtár- és információtudomány területén összekapcsolni a közép-európai régióban működő szakembereket.

Az új kiadvány főszerkesztője **Dancs Szabolcs**, a szerkesztőbizottságban pedig a könyvtárosképzés oktatói, kutatói, illetve a két alapító intézmény munkatársain túl más intézményekben tevékenykedő információs szakemberek is képviseltetik magukat.

Fogadják szeretettel az új folyóiratot, melynek szerkesztősége a <https://journals.bme.hu/celISR> címen várja a közölni szánt cikkeket.

Danyi Melinda, a TMT főszerkesztője
Marton József, a BME OMIKK főigazgatója
Rózsa Dávid, az OSZK főigazgatója

Tisztelt TMT-közösség!

Szeretettel ajánlom mindnyájuk figyelmébe a TMT utolsó, 70(4)-es lapszámát.

Molnár Bence kétrészes tanulmányorozata a Wikidata felépítését, szemantikus webben betöltött szerepét és lehetséges alkalmazási módozatait vizsgálja nemzetközi példák bemutatása és szakirodalmi áttekintése által. A 2. rész az integráció és az alkalmazhatóság lehetséges módozatait mutatja be.

Szintén kétrészes munka **Vántsa Judit** tanulmánya, melyben romániai magyar könyvtáros szaklapok történetét dolgozza fel. Míg az első részében a *Művelődés* című folyóiratot ismerhettük meg, jelen írásában a *Könyvtár* és a *Könyvesház* lapok kerülnek bemutatásra.

Horváth Dániel a Compass és a Compass+ lelőhely-adatbázisokról és azok továbbfejlesztéséről nyújt részletes tanulmányt olvasóinknak. Az adatbázis segítségével eredetileg a hazai intézményekben elektronikus formában elérhető tudományos tartalmak lelőhelyével kapcsolatban tájékozódhatunk, de a 2020-ban megjelent továbbfejlesztett változatban már az adatbázisokkal kapcsolatos többszemponútú kimutatások összeállítására és lekérdezésére is lehetőség van.

Varga Anett ritka könyvekkel és különgyűjteményekkel foglalkozó szakemberek számára készített tanulmányt az IFLA kompetencia irányelvekről, mely a 2020-ban kiadott *Competency Guidelines for Rare Books and Special Collections Professionals* című útmutatója alapján készült.

A kifogásolható gyakorlatot folytató, vagyis a norvég lista szerinti 0. kategóriás folyóiratokról **Sasvári Péter** és **Urbanovics Anna** írásában olvashatunk hasznos információkat. Munkájuk alapjául a Magyar Tudományos Akadémia által 2023. október 6-án közzétett „*Javaslatok a kifogásolható gyakorlatot folytató folyóiratok cikkeinek kezelésére*” című ajánlás szolgált.

Bánki Zsolt, **Szatucsek Zoltán** és **Záros Zsolt** tanulmányából megtudhatjuk, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár személyi-, testületi- és földrajzi nevek névterei megértek az újragondolásra, korszerűsítésre, valamint tartalmi bővítésre. A szerzők az ehhez szükséges innovatív eljárások kialakításáról, a fejlesztői munkafolyamatról és az ezt támogató legkorszerűbb technológiákról tájékoztatják az olvasókat.

A BGE KVIK könyvtárak átalakult, a kutatók és a doktoranduszok számára a témakutatástól a záróvizsgáig tartó folyamatot lefedő szolgáltatásait ismerhetjük meg **Herczeg Renáta Mária** és **Kóger Dóra** dolgozatából. Munkájuk fókuszában a témakutatás, adatbázis használat, a hivatkozáskészítés, a „Foglalj könyvtárost” szolgáltatás és a szakdolgozat beadása áll.

Dancs Szabolcs egyes könyvtári és könyvtárosi szerepkörök újragondolására tesz kísérletet a bibliográfiai számbavétel korszerű irányából kiindulva. A digitális kor által támasztott új kihívások és az ezeknek való megfelelés megkívánja, hogy a könyvtáros szakma átgondolja és újra definiálja, hogy a könyvtárosi szakismereteket milyen irányban érdemes fejleszteni, konvertálni.

A BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék könyvtárosa, **Leitgéb Mária** a korszerű, felhasználóközpontú tanszéki könyvtári szolgáltatásokról ír a TMT utolsó lapszámában. A cikkből megismerhetjük a Műegyetem harmadik legnagyobb könyvtára kialakulásának történeti előzményeit, funkcióit és ellátandó feladatait. A szerző ezek mellett az egyes felhasználói csoportok speciális használati szokásait és számukra nyújtott differenciált szolgáltatásokat is bemutatja.

Rendkívül részletes és alapos ismereteket szerezhethetünk az okoskönyvtárakról **Tószegi Zsuzsanna** tanulmányában, melynek címe *Shiyali Ramarita Ranganathan "A könyvtártudomány öt törvénye"* című művét idézi, az indiai könyvtáros negyedik törvényét kiemelve: *"Kíméljük az olvasó idejét"*. Az egyre szélesebb körben megjelenő "okos"-előtag jelenség mellett olvashatunk a mesterséges intelligenciáról, a kiterjesztett valóságról és mindazon forradalmi technológiai vívmányokról, melyek a könyvtári környezetbe is hatékonyan integrálhatók.

Kovács Norbert mutatja be olvasóinknak a szekszárdi Illyés Gyula Könyvtárat, mely a magyarországi könyvtárak közül negyedikként nyerte el a zöldkönyvtári címet. Az intézmény nagyon aktív és termékeny időszakot tudhat maga mögött. Az új szolgáltatások elindítása, partnerkapcsolatok kialakítása, valamint a zöldkönyvtári stratégia elfogadása és a zöldkönyvtári hálózati együttműködések elindítása után az intézménynek az új Szekszárdi Tudásközpontba költözés előkészítését is meg kellett szerveznie.

Beszámolók

Gálovits Rózsa-Emese a minden év augusztusában a székelyudvarhelyi Városi Könyvtárban megrendezett *Nyitott Könyvek Éjszakája* programsorozatról ír. E rendezvény keretein belül indult el néhány éve *A jövő könyvére* nevet viselő szakmai konferencia, amely egyedülálló a térségben.

Dudás Judit beszámolójában a komáromi Jókai Mór Városi Könyvtár szolgáltatásairól, dolgozóinak munkásságáról, valamint az *Országos Könyvtári Napok* keretein belül megrendezett «Határmenti hidak, határtalan együttműködések» programsorozatról olvashatunk.

2021-ben a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár új KépregényTár és -Galéria szolgáltatással gazdagodott. Ennek kialakításáról, működéséről és az ehhez kapcsolódó rendezvényekről olvashatunk **Tomasovszki Anita** írásában.

Az Országos Könyvtári Napok keretében elhangzott *Hídépítők - A könyv híd, a könyvtár összeköt* előadás alapján írt olvasóink számára beszámolót a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkatársa **Váradi Ildikó** a Budapest Könyvfőváros programsorozatát bemutató, mely rendezvény teljes koordinációját a FSZEK látja el.

Kertész Zoltán a veszprémi *Megújuló terek - Megújuló szolgáltatások* országos konferencián elhangzott előadás alapján hasábjainkon írásban is beszámol az első közkönyvtári kreatív műhely megszületéséről, megismerhetjük az alkotótér építésével kapcsolatos kihívásokat, a makerspace létrejöttét az elképzeléstől a fizikai megjelenésig.

Pro Memoria rovatunkban **Forgács Hajnalka** az Országgyűlési Könyvtár dokumentátoráról, *Dr. Zehery Miklósról* emlékezik meg, a jogász, diplomata és jogi szakfordító születésének 100. évfordulója alkalmából.

Danyi Melinda
főszerkesztő

Wikidata, a többnyelvű közösségi közreműködésen alapuló tudásgráf – 2. rész

Az integráció és az alkalmazhatóság lehetséges módozatai

Molnár Bence

A kétrészes tanulmányorozat a Wikidata felépítését, szemantikus weben betöltött szerepét és lehetséges alkalmazási módozatait vizsgálja nemzetközi példák bemutatása és szakirodalmi áttekintése által. A szándék kettős: magyar nyelven íródott szakirodalom hiányában átfogó és teljes áttekintést nyújtani a Wikidatáról, összefoglalva a tudásgráffal kapcsolatos legfontosabb kutatási eredményeket, másrésztől bemutatni a Wikidata integrálásának megvalósult jógyakorlatait és lehetséges alkalmazásait, különös tekintettel a közgyűteményi szereplők szempontjából. A 2. rész megvalósult együttműködések által szándékozik igazolni a Wikidata relevanciáját a természetes nyelvi feldolgozáson alapuló szövegalkotás, valamint a kapcsolt nyílt adatok elveinek megfelelő közgyűteményi adatbázisok kialakítása terén, bemutatva a tudásgráf többnyelvű adatának vizualizálásában rejlő potenciákat.

besorolási adat, besorolási adatok egységesítése, gépi dokumentumleírás, SPARQL, természetes nyelvi feldolgozás, szemantikus web, tudásgráf, Wikidata

1. Bevezetés

A tanulmányorozat első részében [1] áttekintésre kerültek mindazon fejlesztési célok és lépések, amelyek a Wikidatát rövid idő alatt a szemantikus web egyik legfontosabb adatbázisává tették. A tudásgráf tartalmát felépítő RDF tripletekhez szükséges alapfogalmak mellett bemutatásra kerültek az adatok (újra)felhasználásához elengedhetetlen forráshivatkozások és azonosítók, valamint a visszakereséshez szükséges címkék és leírások. Igazolást nyert a Wikidata többnyelvű közössége által előállított adatok relevanciája a tudás megosztásának és demokratizálásának globális folyamataiban, azonban az ezt gátló, a szerkesztőközösség, valamint a címkék és leírások terén tapasztalható nyelvi egyenlőtlenségek is feltárára kerültek. A bárki által szabadon szerkeszthető Wikidata – és a Wikipédia – fennmaradása és sikere által gyakorlati igazolást nyert közösségi közreműködésen alapuló modell működésének gyakorlati példaként történő demonstrálása által megismertetésre kerültek az adatbázis szerkesztésének manuális és (fél)automatizált módozatai is.

A történeti áttekintésben tárgyalt kezdeti célkitűzések technikai megvalósítását követően a Wikidata rövid idő alatt a Wikimedia Foundation megkerülhetetlen projektjévé vált, elsősorban azért, mert általa megvalósult a wiki- és nyelvközi hivatkozások régóta szükséges egységesítése. Ennek sikeres lezárultával kezdődhetett el a Wikidata tudásgráffá fejlődése és elszakadása a társprojektek – döntően a Wikipédia – ökoszisztémájától. Noha a Wikidata elsődleges feladata továbbra is a WMF által fenntartott társprojektek hivatkozás- és adatintegrációjának fenntartása, azonban mára tartalma és mérete okán képes külső felek – így például könyvtárak – igényeit is kielégíteni. A következőkben a tanulmány a Wikidata alkalmazhatóságát kívánja igazolni már megvalósult jógyakorlatok és lehetséges alkalmazási módozatok bemutatásával, hogy a Wikidata miképp lehet képes részlegesen kiváltani a közgyűteményi szereplők hagyományos authoritykontrollját, lehetővé téve ezáltal az intézményi adatsilókba zárt adatok nyílttá és szabadon elérhetővé tételét, illetve hogy a többnyelvű adatok milyen információ-

visszakeresési és -vizualizálási módokat kínálnak akár a természetes nyelvi feldolgozáson alapuló szövegalkotás terén.

2. Természetes nyelvi feldolgozáson alapuló szövegalkotás

A természetes nyelvi feldolgozás vagy természetesnyelv-feldolgozás (natural language processing, NLP) a számítástudomány, a mesterséges intelligencia és a nyelvészet azon területe, amely az ember és a számítógép közti interakcióval foglalkozik [2]. A tudásgráfokat és -bázisokat számos terület, így például a természetes nyelvi feldolgozás is alkalmazza, mert a természetesnyelv-feldolgozásban érdekelt közösségek kutatásai nagy adatigényűek. Azok létrehozásának idő- és anyagi vonzatai miatt azonban csak kevés nagyméretű és szakszerű módon annotált korpusz áll rendelkezésre [3]. A Wikidata mérete, komplexitása és szabad hozzáférhetősége okán egy ilyen korpusz. A természetes nyelvi feldolgozás a Wikidata és a Wikipédia között a két projekt szoros integrációja okán számos formában ölthet testet. Ennek már bevett és alkalmazott módját egy 2018-as tanulmány is vizsgálta, egy olyan strukturált és strukturálatlan adatok közötti leképezést lehetővé tévő neurális modell felállítását szorgalmazva, amely csökkenti a Wikipédiában fellelhető nyelvi egyenlőtlenségeket azáltal, hogy a szócikkkel még nem rendelkező témákról a Wikidata adatait felhasználva automatikusan generált összefoglalót kínál az olvasóknak. Továbbfejlesztve a MediaWiki szoftver ArticlePlaceholder nevezetű kiegészítőjét, amely egy entitás Wikidatában tárolt adatainak strukturált és dinamikus megjelenítését teszi lehetővé [4], a kutatók egy olyan rendszert alkottak, amely a tripletek megjelenítésén túl azokból emberi olvasásra szánt szöveges összefoglalók generálására is képes. Az így kapott eredményeket a kutatásban részt vevő Wikipédia-szerkesztők a szövegeket a minőségi elvárásoknak közel megfelelőnek ítélték, lehetővé téve azok többségének esetleges újrafelhasználhatóságát [5].

Egy 2022-es tanulmány a Wikidata-állítások mondatszintű természetes nyelvi szöveggé történő konvertálásának lehetőségeit vizsgálta az angol Wikipédia számára [6]. A projekt keretében a szócikkek számára mondatokat generáltak

a laphoz kapcsolt Wikidata-elem állításaiból, majd az így kapott kimeneti szövegkorpuszt különböző szempontok szerint értékelték, például mondat-szerkesztés-elemzés és zajsűrés segítségével. A leképezés esetleges komplikációinak csökkentése érdekében a projekt nem összefoglalók vagy bevezetők készítését, hanem önálló – tárgyias, ígét esetlegesen tartalmazó – mondatok előállítását célozta a szócikkek számára. Mivel egy RDF triplet természetéből fakadóan általában csak rövid (tő)mondattá alakítható, ezért a mindennapi írott nyelvhez jobban illeszkedő, hosszabb és teljesebb mondatok készítése érdekében a szerzők különböző RDF tripletek kombinálását javasolták. Míg a tripletek három komponensből, egy alanyból, egy állítmányból és egy tárgyból állnak (konvencionálisan ebben a sorrendben írva), addig a quadok – további kiegészítő tulajdonságokkal rendelkező tripletek – kontextussal is szolgálnak, lehetővé téve a Wikipédia-szócikkekben is használható hosszúságú mondatok előállítását. A tanulmány által bemutatott modell alkalmazhatóságának lehetőségeit mutatja – noha a szerzők nem említik –, hogy a Wikimedia Foundation jelenleg még fejlesztés alatt álló „Abstract Wikipedia” elnevezésű projektje egy strukturált adatokra épülő nyelvfüggetlen Wikipédia megteremtését célozza [7].

A modell egy sokkal egyszerűbb implementációja a Reasonator, amelynek célja a Wikidata adatainak összefogása és elérhetővé tétele az emberi felhasználók számára [8]. Az eszköz dedikált célja a Wikidata olvasási és böngészési élményének növelése akképpen, hogy száműzésre kerülnek a szerkesztést lehetővé tévő gombok és mezők, ezáltal a tartalom számára jelentős képernyőfelületet felszabadítva. A Reasonator egy önálló, független (self-contained) JavaScript osztály HTML és CSS támogatással, amely a Wikidata API-ját és SPARQL (Protocol and RDF Query Language) nyelven írt lekérdezéseket használ. A szolgáltatás a megtekinteni kívánt Wikidata-elem tulajdonságértékpárjai alapján egy automatikusan generált összefoglalót is készít az entitásról, továbbá láthatóvá teszi az elemek között meglévő szemantikus kapcsolatokat, így például a rokonsági, szerzőségi, névadói vagy egyéb kapcsolatokból fakadó hivatkozásokat. Alapvető különbség a Wikidata felhasználói felülete és a Reasonator között, hogy

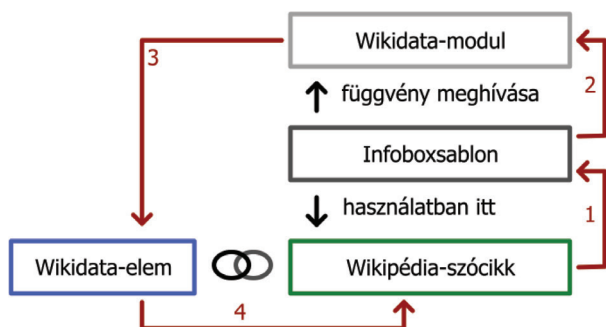
utóbbi kontextusfüggetlenül támogatja az entitástípus-specifikus információk megjelenítését, így például személyek elemeinél megjeleníti az elemek egymásra mutató hivatkozásaiból kinyert családfáját, földrajzi helyek esetében azok kontinensi osztályig tartó hierarchiáját, fajok esetében például azok rendszertanát. Az eszköz támogatja továbbá a többnyelvű adatok megjelenítését. A jobb felső sarokban lévő nyelvválasztó menüpont segítségével több száz nyelv közül választhat az olvasó, ezt követően a Reasonator által mutatott – Wikidata-elemek értékeiből és címkéiből származó – információk már a kiválasztott nyelven töltődnek be amennyiben az érintett Wikidata-elemek nyelvi címkéi szerint ez lehetséges [9, 10].

Talán nem túl meglepő, hogy a Wikidata strukturált adatainak legprominensebb és legerjedtebb felhasználása mégis a Wikipédia-szócikkekben történik. A történeti áttekintésben említett, a szócikkek írásirányának megfelelő (jellemzően jobb) oldalán elhelyezkedő infoboxok a szócikk bevezetőjében rövid összefoglalással szolgálnak a téma legfontosabb információiról, így például földrajzi helyek elhelyezkedéséről, személyek életrajzi adatairól. A fejlesztés második fázisában megfogalmazott cél – a Wikidata képében egy központi adattér létrehozása a különböző nyelvű Wikipédia-projektek infoboxaiban tárolt információk számára – az állítások 2013-as bevezetésével valósult meg, megnyitva az utat a Wikidatán alapuló infoboxsablonok létrehozása előtt. A Wikipédia mögött húzódó MediaWiki szoftverkörnyezetben a nyílt forráskódú Lua beágyazható szkriptnyelven írt modulok segítségével lehetséges Wikidata-kompatibilis sablonok készítése. Mivel a Wikipédia különböző szerkesztőközösségeinek tagjai nem feltétlenül rendelkeznek programozói készségekkel, a Wikidata fejlesztői a kezdetektől törekedtek a folyamat leegyszerűsítésére, felhasználóbarát dokumentálására [11].

A wiki- és nyelvközi hivatkozások centralizálását követően a legtöbb Wikipédia-szócikk hozzá lett kapcsolva egy Wikidata-elemhez, közvetlen kapcsolatot teremtve az adott szócikk és az entitást reprezentáló „Q” prefixű elem között. Ez lehetővé tette, hogy a szócikkbe ágyazott sablonok közvetlenül is meghívassák a lap Wikidata-elemének értékeit a Wikidata-elemazonosító manuális meg-

adása nélkül, például a magyar Wikipédián azáltal, hogy a Wikidata-modult használó sablonok alapértelmezetten a szócikkhez kapcsolt Wikidata-elem tulajdonságainak értékét töltsék be. Amennyiben szükséges, a Wikidata-elemazonosító alapértelmezett betöltődése manuálisan felülírható, így például a magyar Wikipédia Wikidata-modulja lehetővé teszi azt is, hogy az „entityId” paraméter segítségével a modul a szócikkhez kapcsolt Wikidata-elem helyett a paraméter értékeként megadott Wikidata-elemből, a „pageTitle” által pedig a megadott lapcímhez tartozó Wikidata-elemből olvassa ki a tulajdonsághoz tartozó értéket (a modul releváns kódrészletét az *1. számú melléklet* tartalmazza). A két paraméter egyidejű jelenléte esetén a modul hibaüzenettel tér vissza [12]. A „Wikidata” elnevezésű sablon implementációjaként működő modul számos lehetőséget kínál a Wikidatában tárolt adatok kinyerésére [13]. Legegyszerűbb formájában lekérhető általa egy Wikidata-elem tulajdonságának értéke vagy értékei, így például *Douglas Adams* születési dátuma (1952. március 11.) az alábbi wikikód segítségével nyerhető ki az író szócikkébe beillesztve: „{{Wikidata|P569}}”. Amennyiben ugyanezen az oldalon lenne szükség a Galaxis útikalauz stopposoknak megjelenésének évére (1979), az az előzőekben említett paraméterek megadásával, a „{{Wikidata|P577|pageTitle=Galaxis útikalauz stopposoknak}}” vagy a {{Wikidata|P577|entityId=Q25169}} wikikódok használatával közvetlenül is lekérhető, annak ellenére, hogy ez az információ Douglas Adams szócikkhez kapcsolt Wikidata-adatlapon explicite nem szerepel.

A Wikidata-adatokat meghívó sablonok a gyakorlatban az *1. ábrán* látható módon működnek: például amikor az olvasó felkeres egy Wikidata-modult használó infoboxsablon tartalmzó Wikipédia-szócikket, akkor előbb az infobox lokális mezőiben tárolt adatok értékelődnek ki, majd csak ezt követően kerülnek lekérésre a „{{#invoke:Wikidata|...}}” varázsszóval (pontosabban parser függvényel) meghívott értékek (1). Minden érték esetében meghívásra kerül az adott projekt Wikidata-modulja (2), amely aztán szintén meghívja a szócikkhez kapcsolt Wikidata-elemet (3), amely végül megküldi a kért adatokat a Wikipédia-szócikkben szereplő infoboxsablonnak (4).

1. ábra Wikidata-modult használó Wikidata-kompatibilis sablonok működésének egyszerűsített folyamatábrája: a Wikidata-elemmel összekapcsolt Wikipédia-szócikk infoboxsablonja a Wikidata-modul segítségével meghívja a Wikidatában tárolt értékeket, amelyek végül megjelennek az olvasó számára

Szerző: Tobias1984, CC BY SA 4.0 licenc alatt, a szerző fordításával

Forrás: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wikidata_Infobox_Tutorial_-_Infoboxes_using_mostly_Module-Wikidata.svg

A Wikidata indulását megelőzően a Wikipédia-projektek strukturált és félig strukturált adatai a szócikkek törzsszövegében jellemzően infoboxsablonok, táblázatok, listák és kategóriák képében voltak jelen. Ezen adatok karban- és naprakészen tartása azonban jelentős problémákkal járt a szerkesztőközösségek számára. Mint arra egy 2018-as tanulmány is rámutatott, ha egy híres – számos nyelven Wikipédia-szócikkkel rendelkező – labdarúgó gólt szerez egy nemzetközi mérkőzésen (például egy világbajnokságon), akkor a gólszerzés tényét nem csak az adott játékos szócikkének releváns infoboxában, hanem a bajnokság és a játékos csapatának gólszerzőit tartalmazó táblázatában is frissíteni szükséges [14]. Annak fényében pedig, hogy a Wikipédia több mint 330 nyelven elérhető [15] és a különböző projektek szerkesztőközösségének mérete és aktivitása széles spektrumon mozog, könnyen belátható, hogy egy szimpla gólszerzés szerkesztések százait indukálhatja. Ahol azonban ez a frissítés elmarad, mert például a közösség önkéntes humánerőforrás-kapacitása szűkös, a tartalom újdonságértéke és pontossága csorbul [16].

Mindezeket felismerve a Wikipédia számos nyelvváltozata Wikidata-értékeket meghívó sablonok által aktívan támaszkodik a Wikidatában elérhető adatokra. Mivel a közösség által meghatározott nevezetességi és formai irányelvek mentén

bármilyen témában születhetnek szócikkek a Wikipédián, könnyen belátható, hogy nem létezhet egy univerzális, minden téma leírására alkalmas infobox, szükséges azok differenciálása. A magyar Wikipédián a generális „Személy infobox” mellett létezik „Vezető infobox” és „Zenész infobox” is, de például a „Település infobox” is rendelkezik országspecifikus – magyar, francia vagy épp ugandai – változattal is. A Wikidatában elérhető információkat használó sablonok – a magyar Wikipédia esetében több mint kétszáz ilyen létezik [17] – legnagyobb előnye, hogy azok Wikidata-kompatibilissé tett paramétereit nem szükséges lokálisan kitölteni, hogy a kívánt érték (például a település irányítószáma) láthatóvá váljon az olvasó számára: amennyiben ugyanis ez a laphoz kapcsolt Wikidata-elemből is kiolvasható, a sablon emberi közreműködés nélkül képes megjeleníteni azt. Hogy mindez a gyakorlatban milyen haszonnal is jár a szerkesztőközösség és az olvasók szempontjából, jól példázza a francia Wikipédia személyekhez használt „Infobox Biographie2” elnevezésű sablonja és modulja [18]. Szentágothai János magyar anatómus és egyetemi tanárnak a tanulmány leadásáig még nem készült szócikke a francia Wikipédián: amennyiben bárki belefogna ennek megírásába, a szócikk bevezetőjén túl egy infoboxot is kellene hozzá készítenie Szentágothai életútjáról és kiterjedt munkásságáról. Ahelyett azonban, hogy a dokumentáció áttanulmányozása után kezel kellene kitölteni a sablon paramétereit, a sablon wikikódjának („{{Infobox Biographie2}}”) szimpla beillesztésével a 2. számú mellékletben látható komplett infobox kerülne automatikusan legenerálásra. A sablon Szentágothai Q662084 Wikidata-azonosítószámú elemének legtöbb releváns adatát megjeleníti, így például – az infobox strukturális sorrendjét követve – a viselt tisztségeket és minősítőiket („Fonctions” szakasz), illetve bibliográfiai és egyéb adatokat („Biographie” és „Autres informations” szakasz). Ezen utolsó szakasz tartalmazza többek között a Szentágothai tanulmányaira és szakintézeti tagságára vonatkozó információkat, valamint kitüntetései és díjainak listáját is. A sablon mögött húzódó modul az olvasók és a szerkesztők szempontjából több kényelmi funkcióval is rendelkezik, így például képes megjeleníteni a francia nyelvű címekkel nem rendelkező

Wikidata-elemeket: ahol nem érhető el a projekt nyelvének megfelelő címke, ott alapértelmezetten előbb az angol nyelvű címke (például a harmadik magyar köztársaság első, 1990 és 1994 közötti parlamenti ciklusa esetében), ennek hiányában a rendelkezésre álló címkék egyike kerül megjelenítésre (például a Tényeket Tisztelők Társasága esetében). A más szócikkre mutató – belső hivatkozással – nem rendelkező entitások esetében a sablon vagy az adott Wikidata-elemre vezető „(d)”, vagy az angol Wikipédia szócikkére mutató „(en)”, félkövéren szedett kattintható hivatkozással teremti meg a hipertextualitást. Az infoboxban megjelenő, Wikidatából származó – és ezért lokálisan közvetlenül nem módosítható – információk szerkesztését az állítások mellett egy közvetlen ugrópontként funkcionáló kis ceruza ikon teszi lehetővé, ami közvetlenül a Wikidata-elem megfelelő tulajdonságára viszi a rákattintó felhasználót, és még a Wikidata felhasználói felületének franciára állításáról is gondoskodik [19]. Bizonyos esetekben a modul a Wikidatából meghívott adatokat helytakarékossági megfontolásból „dobozolja”, egy alapértelmezetten összecsukott, kattintásra kinyíló listába rendezi. Példánk esetében csak a legfontosabbnak rangsorolt Kossuth-díj jelenik meg a „Distinctions” sorban. Végezetül az infobox a szócikk vizuális és forrásszövegű szerkesztésére mutató hivatkozások („modifier” és „modifier le code”) mellett a Wikidata-elemre és a modul dokumentációjára is kínál elérési linket.

Léteznek azonban olyan, a Wikimedia Foundation által üzemeltetett ökoszisztémán kívül található infoboxok is, amelyek a Wikidata adataira támaszkodnak. A kategória legprominensebb szereplője az Alphabet és az általa birtokolt Google-keresőmotor. Keresés során a Google bizonyos könnyen értelmezhető és megválaszolható kérdésekre – például, hogy mikor született egy bizonyos híresség, vagy hogy mikor alapítottak egy adott intézményt – azonnal válasszal is szolgál az oldal tetején, még a találati lista első eleme előtt. A Google továbbá – a Wikipédia-szócikkek felépítéséhez hasonlóan a felhasználói felület nyelvének írásrendszeréhez igazodva jobb vagy bal oldalt – egy tudáspanelnek (Knowledge Graph) nevezett infoboxban foglalja össze az entitás legfontosabb információt. Az utóbbira vonatkozó legfris-

sebb, 2020 májusában publikált beszámoló szerint a Google a szolgáltatás 2012-es elindítása óta 5 milliárd entitásra vonatkozóan 500 milliárd állítással rendelkezik [20]. Mindkét funkció közös jellemzője, hogy információik egy részét a Wikidata strukturált adataiból nyerik, a felhasználói felület nyelvvel megegyező adatok természetes nyelvi szövegalkotás által kerülnek generálásra [21]. *Bibor Máté* Q113145838-as azonosítószámú Wikidata-eleme például 2022-ben egy félautomata eszközzel került létrehozásra, aminek információit a Google tudáspanelje is felhasználja [22, 23]. A természetes nyelvi feldolgozás és -szövegalkotás kapcsán említett érdemelnek még a virtuális asszisztensek, amelyek szintén támaszkodnak a Wikidatára, azonban érdekességüket az adja, hogy mind az input, mind az output élőbeszédű szöveg. Az Amazon virtuális asszisztense, az Alexa esetében a fejlesztőknek a japán zenei katalógusok kapcsán azzal a problémával kellett megküzdeniük, hogy a különböző írásrendszereket használó nyelvek esetében a transzkripció több esetben téves eredményhez vezethet, mivel egy japán katalógusban a latin mellett hiragana, kandzsi és katakana írásrendszerű dalcímek is előfordulhatnak. A probléma megoldására fejlesztett gépi tanuláson alapuló többnyelvű transzkripció és -literáció modelljükhez a fejlesztők például a Wikidata adatbázisát vették alapul [24]. De az Apple *Siri* elnevezésű virtuális asszisztense is nagyban támaszkodik a Wikidatára – néha túlzottan is. 2018-ban bejárta a világot a hír, hogy a Siri tévesen állította felhasználóknak, hogy elhunyt *Stan Lee*, a Marvel-univerzum híres képregényírója. Mint utóbb kiderült, a hiba abból eredt, hogy egy szerkesztő beszúrt egy P570 (halálozási idő) tulajdonság-értékpárt *Stan Lee* Wikidata-elemébe, amit aztán a Siri igaznak feltételezett. Ez az eset is rávilágított arra, milyen fontos az adatok forráshivatkozásokkal történő alátámasztása, az adatok validitásának kontrollja által a tudásgráf struktúrájának és hitelességének megőrzése, az applikációk oldaláról pedig az adatok kritikus és kontrollált átvétele [25]. Mint minden ekkora adatbázis, a Wikidata információi sem minden esetben teljeskörűek és pontosak, azonban a fejlődés íve kimutatható és töretlen, ami lehetővé teszi az adatok felhasználását a természetes nyelvi feldolgozásban és -szövegalkotásban – a Wikipédián és azon túl.

3. Azonosító- és adatcserén alapú authoritykontroll

A 2010-es éveket megelőzően a szemantikus web jelentette technológiai lehetőségek csak korlátozottan jelentek meg a könyvtári szabványokban és integrált könyvtári rendszerekben. A szemantikus web adaptációja a könyvtárak technikai lehetőségei okán kezdetben csak rendkívül lassú ütemben valósult meg – állapították meg 2018-ban kanadai szerzők [26]. A magyarországi könyvtárak általános (számítás)technikai felszereltségi szintjének és anyagi lehetőségeinek ismeretében feltételezhető, hogy a hazai helyzet a nemzetközi környezethez hasonlóan, ha nem rosszabbul alakult. A Wikidata elsősorban mint közösségi közreműködésen alapuló, adatainak (újra)felhasználását szabad licenc által garantáló tudásgráfként kerül a könyvtárak és közgyűjtemények fókuszába, mint a metaadatok megosztásának és cseréjének egy lehetséges platformja. A közgyűjtemények számára a Wikidata különösképp authoritykontroll-tevékenységük terén rejt kiaknázható lehetőségeket, ugyanis képes az intézmények authority adatainak központi csomópontjaként is szolgálni, lehetővé téve az egységesített besorolási adatok egyértelműsítését és összekapcsolását, linkelését, kitorvve ezáltal a tradicionális diszciplináris adatsilók korlátaiból, megteremtve annak lehetőségét, hogy a könyvtárak és hasonló intézmények a jövőben áttérjenek a Wikidata-azonosítók használatára forrásdokumentumaik és authority rekordjaik alapértelmezett azonosítóiként [27, 28].

A könyvtárak által legszélesebb körben használt adatcsere-formátum, a Machine Readable Cataloguing (MARC) hátránya ugyanis, hogy noha a könyvek leírására kétségtelenül kipróbált és széles körben elfogadott formátum, nem alkalmas a GLAM közgyűjtemények (galleries, libraries, archives, and museums – galériák, könyvtárak, archívumok és múzeumok) eltérő és egyedi dokumentumai jelentette speciális igények teljeskörű kielégítésére, mindezt pedig fokozza még az a tény is, hogy a könyvtári katalogizálás folyamata átalakulóban van: a szemantikus webre történő katalogizálás hatalmas lehetőségeket és előnyöket rejt magában. A közgyűjtemények zárt ökoszisztémájában létező adatsilók – adattárolásra szolgáló elszigetelt pontok vagy elszigetelt rendszerek egy tágabb rendszeren

belül [29] – ideje leáldozóban van. Az intézményeknek már most a közös szabványok lefektetését előrevetítő jövőbe szükséges tekinteniük arra a kérdésre keresve a választ, hogy miképp fogják (meta) adataikat nyílttá és szabadon elérhetővé tenni. [30] Az Online Számítógépes Könyvtári Központ (Online Computer Library Center, OCLC) szerint a „Wikidata/Wikibase a hagyományos authoritykontroll alternatívájának tekinthető, amely olyan lehetséges előnyökkel is rendelkezik, mint például a tartalom többnyelvűségének támogatása vagy épp az intézmény erőforrásait leíró adatsilók áthidalása” [31]. A Wikidata szorosabb integrálása a könyvtári – mindenekelőtt a katalogizálási – munkafolyamatokba, az integrált könyvtári rendszerekbe és nyilvános könyvtári katalógusokba azonban jelenleg még a jövő ígérete [32].

A való világ objektumainak leírására a szemantikus weben az egységes forrásazonosítók szolgálnak. Könyvtári környezetben az URI-k segítik az authoritykontrollt és az adatok géppel olvasható RDF-alapú formátumba való konvertálását, a külső adatok megjelenítésének lehetőségével pedig fokozhatják a felhasználók böngészési élményét. Utóbbi lehetővé teszi a gyorsabb katalogizálást és a részletesebb authorityrekordok készítését – például számos amerikai könyvtár a Kongresszusi Könyvtár leírásait veszi át részben vagy egészben. A személyazonosítók legnagyobb nemzetközi adatbázisai a már említett VIAF-on túl a Nemzetközi Szabványos Névezőazonosító (International Standard Name Identifier, ISNI) vagy épp az ORCID (Open Researcher and Contributor ID). Mivel az URI-k alkotják az RDF-modell fő nyelvét, az URI-k hozzáadása a MARC-rekordokhoz megkönnyíti a más adatmodellekre (pl. BIBFRAME) való későbbi átállást, ami azért is fontos, mert noha a MARC 21 a könyvtári katalogizálás bevett formátuma, nem kompatibilis a kapcsolt nyílt adatok (Linked Open Data) elveivel, csupán néhány almezőjében megengedett a rekordok URI-kkal való bővítése. Az URI-k MARC 21-be történő integrálása révén azonban az intézmények és a felhasználók már akkor is élvezhetik a nyilvános könyvtári katalógus külső forrásokkal történő összekapcsolásának előnyeit, amikor a könyvtár még nem áll készen a kapcsolt adatok környezetére való átállásra [33].

A jövőt illetően az amerikai Kongresszusi Könyvtár 2012-ben mutatta be a Bibliographic Framework (BIBFRAME) modellt, mint a bibliográfiai leírási szabványok kapcsoltadat-modellé történő fejlesztését célzó kezdeményezést. A projekt célja, hogy a könyvtárak különleges igényeit változatlanul kiszolgálva integrálja a bővebben vett információs közösséget. A modell a Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR) fogalmi modelljéből származik. 2012 és 2016 között világszerte számos könyvtár vett részt a BIBFRAME tesztelésének és véleményezésének procedúrájában, az első változatot 2016 áprilisában követte a 2.0-ás, tapasztalatok alapján átdolgozott verzió. A BIBFRAME 2.0 egy lehetséges megoldás arra, hogy a bibliográfiai metaadatok kijussanak az online katalógusokból a keresőmotorokig, növelve ezáltal a digitális gyűjtemények webes hozzáférhetőségét. A BIBFRAME adatcsere-keretrendszerként készen áll a MARC formátum leváltására a kapcsolt adatok világában – lehetséges kooperációkat teremtve olyan adatbázisokkal, mint például a Wikidata [34].

A Wikidata alkalmazása az authoritykontroll terén számos tanulmány elméleti és gyakorlati vizsgálatának tárgya volt. A tengerentúlon a Utahi Egyetem J. Willard Marriott Könyvtára például 2016-ban fogott bele a Western Name Authority File (WNAF) fejlesztésébe, amely az Egyesült Államok nyugati államaiban található intézmények digitális gyűjteményeinek metaadataiban előforduló személy- és testületi neveit gyűjti. A projektről készült tanulmányukban a szerzők a WNAF regionális névtér nemzeti és nemzetközi adatbázisokhoz való kapcsolásának lehetőségeit vizsgálták. Mivel a WNAF – általánosságban egy regionális adatbázis – esetében felülreprezentáltak a helyi relevanciával bíró rekordok, így nem meglepő, hogy kevés elem rendelkezett saját azonosítóval a szövetségi Kongresszusi Könyvtár Library of Congress Name Authority File (LCNAF) névadatbázisában. A projekt keretében először összevetették a WNAF rekordjait a LCNAF elemeivel, az így kapott közös halmaz entitásaival aztán kétféleképp dolgoztak tovább. Elsőként olyan feltételezhetően már elhunyt – 1918-nál korábban született, vagy 70 és 100 közötti életkorú – személyek LCNAF-rekordjaira szűrtek, ahol nem volt megadva halálozási dátum, majd megpróbálták beazonosítani azon, időközben elhunyt

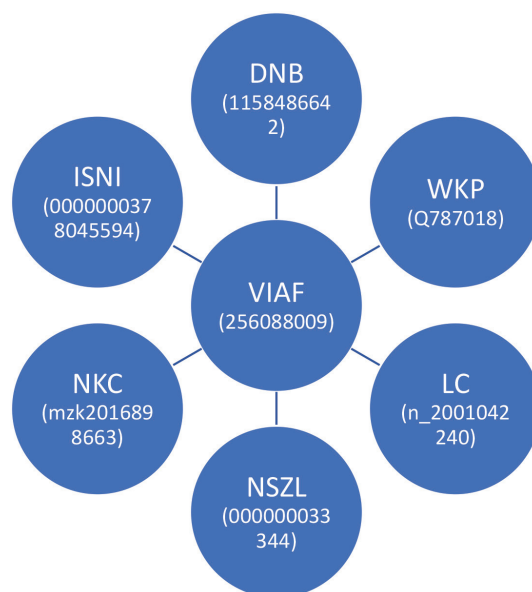
személyeket, akiknek katalógusrekordja frissítésre szorult. A projekt másik ága keretében olyan legalább három gyűjteményben szereplő WNAF-rekordokat kerestek, amelyek még nem rendelkeztek LCNAF-azonosítóval, hogy aztán azokat kiegészítve felvételre javasolhassák a nemzeti névtér számára. A Wikidata-integráció lehetőségeit vizsgálva hasonló módon jártak el, olyan WNAF-személyneveket hasonlítottak össze a Wikidata adatbázisával, amelyeket legalább három intézmény használt. Ennek folyamán egyrésztől megfigyelték, hogy a LCNAF-azonosítók megléte nagyban segítette a pontos egyezés biztos megállapítását, másrésztől az így kapott Wikidata-elemek elemzésekor arra jutottak, hogy a Wikidata-elemek döntő többsége az egységesített besorolási adatok minőségének javítása szempontjából hasznos bibliográfiai információkat tartalmaztak. A különféle adatbázis-azonosítók (LCNAF, VIAF, ISNI) megléte és a WNAF-azonosítók importálása lehetővé tenné még továbbá a Wikidata által már lefedett adatbázisokhoz való kapcsolódás lehetőségét is – zárták a tanulmányt [35]. A bibliográfiai adatok Wikidatából történő importálásának kérdése azért is releváns, mert visszautal a Wikidata-elemek állításainak ellenőrizhetőségének kérdéskörére. Noha a Wikidata a Wikipédiához hasonlóan másodlagos és harmadlagos forrásokra támaszkodik, a forrásmegjelölés nélküli állítások esetleges átvétele élő személyek esetében különösen problematikus tud lenni. Azon jelenleg, miszerint élő személyek kéri bizonyos információk kihagyását authority rekordjaikból nem újkeletű: egy 2020-ban készült, katalógizáló könyvtárosok kortárs szerzőkkel történő név-authority tevékenységre irányuló kommunikációját vizsgáló tanulmány amerikai válaszadóinak 60%-a válaszolt igennel arra a kérdésre, hogy a szerzők kérték-e már bizonyos információik kihagyását rekordjaikból (pl. születési idő, névváltozatok, lakhely, nem, elérhetőség). A tapasztalatok szerint álnéven publikáló szerző esetében előfordult például a valódi név közlésének megtagadása, de sokan születési idejük közléséhez sem járultak hozzá [36].

Világviszonylatban az előzőekben már említett Nemzetközi Virtuális Katalógustár a legjelentősebb példa a sikeres kétoldalú integrációra. Az Online Számítógépes Könyvtári Központ (OCLC) által kezelt authority adatbázis bővüléséhez közel 60 GLAM-

intézmény, adatbázis és szervezet járul hozzá. A 2003-ban indult projekt – amely 2012-től az OCLC szolgáltatásaként működik – célja a partnerek által beszolgáltatott, egymástól szeparáltan létező authority fájlok összekapcsolása egy egységes névrekordba, ezáltal a különböző entitásokról nemzeti szinten születő egységesített besorolási adatok duplikációjának felszámolása. A VIAF bővülése elsősorban a projektben részt vevő partnerek – a nemzeti könyvtárak mellett például a Wikidata – önkéntes adatszolgáltatásán alapszik [37].

A Wikidata és a VIAF közötti integráció előfutára volt, amikor 2012 nyarán az angol Wikipédia szócikkeibe közel negyedmillió VIAF-azonosító került automatizált módon importálásra. A folyamat során felmerült nehézségekről és a projekt tapasztalatairól a résztvevők esettanulmányban is beszámoltak [38]. Mivel azonban ezek az azonosítók egyedül az angol Wikipédia szócikkeihez kerültek hozzáadásra, és ezek szinkronizálása a különböző nyelvváltozatok között – hasonlóan a nyelv- és wiki-közi hivatkozások karbantartásához – akkor még megoldhatatlan kihívást jelentett, a projekt sikere csak korlátozott számú olvasót volt képes elérni. A Wikidata azonban megoldást kínált a külső azonosítók centralizált tárolására és disszeminálására a projektek között, így hamar kialakult a VIAF-Wikidata-Wikipédia-integráció. 2023. szeptember 16-án a Wikidata „VIAF-azonosító” (P214-azonosítójú) tulajdonsága több mint 7,54 millió alkalommal, 3,29 millió esetben állításként (a személyeket leíró Wikidata-elemek esetében 10. leggyakoribb tulajdonságként – lásd 2. számú táblázat), míg 4,24 millió esetben minősítőként volt használatban [39].

A VIAF-azonosítók felvitele a Wikidatába a közösségi közreműködésen alapuló modellt taglaló fejezetben ismertetett módszerek által részben automatizált módon történik. Azonban minőségügyi szempontból különösen fontosak a humán felhasználók által végzett szerkesztések, ugyanis az integráció egyik következménye, hogy a VIAF problémás – duplikált vagy hasonló nevű entítások összekeveredett – elemei a számos importáláson szüntűgy átvételre kerülnek. A tévesen egy VIAF-azonosító alá keveredett azonos vagy hasonló nevű entítások jelzésére egy dedikált Wikidata-lap szolgál, lehetővé téve a szerkesztők közösség és az OCLC munkatársainak a problémák

2. ábra Barátné Hajdu Ágnes VIAF-adatlapján szereplő intézményi rekordok és a hozzá tartozó azonosítósorszámok 2023. szeptember 16-án. A rövidítések feloldása: DNB=Német Nemzeti Könyvtár, WKP=Wikidata, LC=Kongresszusi Könyvtár, NSZL=Országos Széchényi Könyvtár, NKC=A Cseh Köztársaság Nemzeti Könyvtára, ISNI=Nemzetközi Szabványos Névazonosító
A szerző saját gyűjtése és szerkesztése
Forrás: <https://viaf.org/viaf/256088009/>

nyomon követését [40]. Jellemzőbb azonban, hogy a partnerintézményektől kapott rekordok betöltésekor az egységesített besorolási tételekben előforduló – elírásból, transliterációból vagy -kripcióból fakadó – különbözőségek okán duplikált VIAF-azonosítók születnek. A Wikidata közösségi közreműködésen alapuló modellje ilyenkor különösen hasznossá válik, ugyanis mivel egy entáshoz ideális esetben csak egy azonosító tartozik, a P214-es (VIAF-azonosító) tulajdonság egyetlen-érték-kikötése megkönnyíti a duplikált azonosítók megtalálását: amennyiben egy szerkesztő egy entáshoz több VIAF-azonosítót is talál, és ezeket hozzáadja az entitás Wikidata-eleméhez, akkor az az elem előbb megjelenik a kikötésmegszegéseket tartalmazó adatbázis-jelentésben [41], majd idővel a VIAF-azonosítók összevonásra kerülnek az alacsonyabb azonosítósorszámú (korábban létrehozott) rekordba. Az így megszűnt azonosítók átirányításként szolgálnak tovább. Konkrét példával szemléltetve a folyamatot, Barátné Hajdu Ágnes első „256088009” azonosítósorszámú VIAF-eleme (lásd a 2. ábrát) 2012-ben került létreho-

zásra az amerikai Kongresszusi Könyvtár rekordja alapján [42]. Ennek duplikátumaként további két VIAF-azonosító („177145541830096600119” és „775152636066320050980”) született még a Német Nemzeti Könyvtárnak és A Cseh Köztársaság Nemzeti Könyvtárának rekordjai alapján [43, 44]. Miután ezek 2021 novemberében beszúrára kerültek Barátné Wikidata-elemébe, a VIAF-azonosítók még abban a hónapban összevonásra kerültek: a két azonosító azóta átirányítja a felhasználókat az elsőként létrehozott VIAF-elemre, amely immáron a két említett nemzeti könyvtár rekordjait is tartalmazza [45].

A Wikidata integrálásának és alkalmazásának hazai úttörője a Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM). Az intézmény évtizedes kitaró munkával egy kiterjedt és átfogó személynévteret épített. A PIM nyilvános katalógusa „Gyűjtemények”, „Névtér”, „Díjak” és „Adattárak” részekre oszlik fel, a következőkben azonban csak PIM személynévteréről lesz szó. A múzeum munkatársai által végzett kutatások és adatfeldolgozások során született gyűjtések 2008 óta érhetőek el egyetlen integrált névtéradatbázis részeként. Az adatbázis 2020-ban több mint félmillió személy adatait tartalmazta. A PIM egy 2017 óta zajló szakmai projektje a lehető legtöbb Wikidata- és PIM-rekorddal rendelkező személy beazonosítását, valamint az adatlapok közötti kölcsönös hivatkozás kiépítését tűzte ki céljául, lehetővé téve a felhasználóknak, hogy egyetlen kattintással átugorhassanak az egyik oldalról a másikra [46]. Ennek eléréséhez a PIM személynévtér-azonosítóinak nagyszámú importálása történt a Wikidatába, ami aztán lehetővé tette az azonosítók közvetlen automatikus megjelenítését a magyar Wikipédia szócikkeiben a „Nemzetközi katalógusok” [47] elnevezésű sablon segítségével, valamint a PIM nyilvános katalógusának adatlapjain – az online hivatkozások tárolására szolgáló, MARC 856-os hívójelű mező által – is létrejött egy hivatkozás az adott entitás Wikidata-elemére és az esetlegesen hozzá kapcsolt magyar nyelvű Wikipédia-szócikkére [48]. A projekt másik célja a PIM gyűjteményének láthatóbbá tétele az interneten és a különböző keresőszolgáltatások számára. Korábban már szó volt arról, hogy a közgyűjteményi intézmények technikailag még nem állnak készen a kapcsolt adatok kör-

nyezetére való átállásra, aminek következtében a közgyűjteményi adatbázisok jelentős része még mindig a mély (vagy más fordításban láthatatlan) web része. Definícióját tekintve ez azt jelenti, hogy a tartalmak – esetünkben az adatbázisrekordok – a keresők számára a legtöbb esetben elérhetetlenek, nehezen feltérképezhetők [49]. Ahhoz, hogy például a PIM személynévtér-rekordjai megjelenhessenek a Google-keresések találati listáiban, tartalmuknak értelmezhetőnek kell lennie a keresőszolgáltatás számára. Amennyiben ez teljesül, a találati listán való előrébb kerülés feltétele a hipertextualitás, más oldalról származó hivatkozások. A személynévtér-azonosítók Wikidatába importálása tehát keresőoptimalizálási célokat is szolgált [50]. Egy, a PIM személynévterének forgalmi adatait elemző 2021-es kutatás arra kereste a választ, hogy a projekt megfigyelhető látogatószám-növekedést eredményezett-e. A 2019 áprilisa és 2021 februárja közötti időszakban a Wikidatában szereplő PIM-névtér-azonosítók száma 9986-ról 27 097-re nőtt: a vizsgált periódusban a magyar Wikipédiáról érkező látogatók a Google és a közvetlen (nem más weboldaltól származó) elérések után a harmadik legjelentősebb forrásként a névtér forgalmának nagyjából ötödét tették ki. A nyers adatok anomáliájának tűnhet, hogy a magyar Wikipédia asztali változatáról majdnem hatszoros forgalom érkezik, mint a mobil felületről, ami ellentmondani látszik a mobilkészülékek számának 2010-es évek óta tartó exponenciális növekedésének és napjaink hegemoniájának. Ennek megoldása abban keresendő, hogy a PIM személynévtér-azonosítóinak szócikkbeli megjelenését biztosító „Nemzetközi katalógusok” sablon mobil nézetben nem jelenik meg az olvasók számára, így a magyar Wikipédián szereplő PIM-személynévtér-linkek csupán 17,3%-a volt elérhető a mobil nézetet használó olvasók számára [21].

A Wikidata könyvtári alkalmazásai elsősorban vagy az authority adatbázisok integrálása és átjárhatósága, vagy a gyűjteményi metaadatok minőségének növelése kapcsán kerülnek említésre a szakirodalomban: utóbbi történhet az intézmények azonosítóinak elérhetővé tétele, valamint a lokális rekordok Wikidata-adatokkal történő bővítése által is [51]. Kijelenthető tehát, hogy a Wikidata elméleti és gyakorlati alapon egyaránt

partnere lehet a közgyűjtemények azonosító- és adatcserén alapú authoritykontrolljának, segítve kitörésüket a tradicionális diszciplináris adatsilók jelentette korlátokból, támogatva átállásukat a kapcsolt (nyílt) adatok környezetére és láthatóvá téve a közgyűjteményi adatbázisokat a keresőszolgáltatások számára, végső soron növelve ezáltal az intézmény által elért felhasználók számát.

4. Információ-visszakeresés és -vizualizálás

A visszakereshetőség biztosításának egyik lehetséges módja az információk strukturált formában – például adatbázisok által – történő tárolása. A Wikidata egyedisége abban rejlik a legtöbb szemantikus adatbázishoz képest, hogy tartalma teljes egészében szabadon hozzáférhető, a Creative Commons 0 (Public Domain) licenc ugyanis lehetővé teszi bárkinek az adatok bármilyen – akár üzleti – célú (újra) felhasználását.

A Wikidatában tárolt információk elérésének legegyszerűbb módja az alapértelmezett webes felhasználói felület használata. A visszakeresés legkézenfekvőbb eszköze a honlap jobb felső sarkában található kereső, amennyiben ismert a megtalálni kívánt elem címkéje. Mivel a Wikidata fejlesztése a kezdetektől fogva a többnyelvű adatok tárolásának egyedi követelményeinek figyelembevételével zajlott, a projekt keresőeszköze is akképp került megalkotásra, hogy natív módon képes legyen kezelni a többnyelvű adatokat. Ennek eredményeképp a kereső rugalmas módon képes kezelni a felhasználó által – bármilyen beviteli nyelven – megadott keresési kifejezéseket, a kereső a találatokkal minden esetben a felhasználói felület alapértelmezett megjelenítési nyelvén tér vissza (ahol ez a rendelkezésre álló nyelvi címkék alapján lehetséges). A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a felhasználói felületet magyar nyelvre állítva a fordított névsorrendű (keresztnev, vezetéknév) kifejezésekkel keresve a találatok a 3. ábrán látható módon az elemek magyar nyelvű címkéivel és leírásaival jelennek meg. A bemeneti keresőkifejezés nyelvének megadási kötelezettségének hiánya és az a tény, hogy keresés a tartalmi elemeket tartalmazó fő névtér halmazán kerül végrehajtásra, a felhasználói élmény szempontjából egy rendkívül hasznos funkció, ugyanis a nagy internetes keresőmotoroknál megszokott azonnal megjelenő

tamas horva	🔍
Horváth Tamás (<i>Tamás Horváth</i>) (1977–) magyar mérnök-orvos, kutató	
Horváth Tamás (<i>Tamás Horváth</i>) magyar labdarúgó (1987–)	
Horváth Tamás (<i>Tamás Horváth</i>) (1951–) sakkjátékos, a sakkválogatott szövetségi ...	
Horváth Tamás (<i>Tamás Horváth</i>) labdarúgó (sz. 1991)	
Horváth Tamás (<i>Tamás Horváth</i>) (1963) magyar várospolitikus	
Tamas L Horvath (<i>Tamas Horvath</i>) researcher	
Horváth Tamás (<i>Tamás Horváth</i>) egyértelműsítő lap	
	több
Kifejezést tartalmazó oldalak keresése <i>tamas horva</i>	

3. ábra A Wikidata keresőjének találati eredményei a „tamas horva” kifejezésre magyar nyelvű felhasználói felület esetén.

A szöveg CC0 licenc alatt közzététel

Forrás: <https://www.wikidata.org/>

releváns találatok intuitív keresési élményt eredményeznek. Amennyiben szükséges, haladó keresési beállítások segítségével lehetséges a keresésbe bevont névterek halmazának szűkítése és személyre szabása, ami szerkesztői szempontból például a tulajdonságok és a különböző útmutatók keresésekor lehet hasznos funkció. A felhasználók számára is általában ismert alapvető Boole-operátorok (AND, OR és NOT) és a pontos egyezést eredményező idézőjelek használata mellett állítások és címkék kombinálásának visszakeresése is lehetséges a „haswbstatement” kulcsszóval. A megtalálni kívánt (ezáltal szűkítő paraméterként funkcionáló) tulajdonság-értékpárok a kulcsszót követően adhatók meg „haswbstatement:P...=Q... alakban [52]. Ezen keresési lehetőség akkor bizonyulhat hasznosnak, ha a kulcsszó a sok azonos vagy hasonló címkéjű elem miatt túl sok találati eredménnyel járna. A viszonylag gyakori névnek számító Horváth Péter kifejezésre keresve 2023. szeptember 16-án a Wikidata 1091 darab találatot tért vissza, ami nyilvánvalóan túl nagy halmaz ahhoz, hogy abból a felhasználó képes legyen kikeresni az ELTE-n végzett személyeket [53]. A „Hor-

váth Péter haswbstatement:P31=Q5 haswbstatement:P69=Q390287” keresőkifejezésével azonban már könnyen megkapható az a három fő, akinek Wikidata-elemére igaz az az állítás, hogy osztály, amelynek példánya (P31) = ember (Q5), valamint alma mater (P69) = Eötvös Loránd Tudományegyetem (Q390287) [54].

A korábbi fejezetekben a segédeszközök és a Reasonator kapcsán már szó esett arról, hogy a Wikidata alapértelmezett felhasználói felülete elsősorban az alapvető szerkesztési műveletek elvégzésére van optimalizálva, annak áttekinthetősége nagyban függ az aktuálisan megtekintett Wikidata-elem „zsúfoltságától”. A reprezentált entitás tulajdonság-értékpárjainak túlzott száma könnyen emberi befogadásra alkalmatlanná teheti az elemet, különösen akkor, ha az információmenyiség nem fér el a felhasználó képernyőjén. Gyakran előfordul ugyanis, hogy egy elem tulajdonságához több érték is társulhat. Országok – például Magyarország Q28-as azonosítószámú eleme [55] – esetében nyilvánvaló, hogy a népesség (P1082), a születéskor várható élettartam (P2250) vagy a teljes termékenységi mutató (P4841) tulajdonságok attól függően, hogy milyen időpontban kerülnek megállapításra, többféle értéket is felvehetnek. Hazánk fogyatkozó népességének tendenciája ekképpen a tulajdonság időpont minősítővel ellátott évenkénti adataiban jelenik meg. A történeti adatok retrospektív jellegű reprezentáltsága az adatbázisban azonban azt is eredményezi, hogy Magyarország Wikidata-eleme a rengeteg tulajdonság-értékpár okán rendkívül hosszúvá nyúlik, még a Reasonator által generált olvasásra szánt összefoglaló is túl sok információt tartalmaz egy humán felhasználó számára [56]. Egy szemantikus adatbázisnak azonban nem is a felhasználói igényekhez igazodó információreprezentáció az elsődleges célja, hanem az adatok strukturált és géppel olvasható formátumú tárolása és szolgáltatása többek között a felhasználók böngészési élményét fokozó és az adatok vizualizálására szolgáló eszközök számára. A természetes nyelvi feldolgozáson alapuló szövegalkotást vizsgáló fejezetben már bemutatott Reasonator és Wikidata-kompatibilis infoboxsablonok jó példái annak, hogy miképp hasznosíthatóak a Wikidata strukturált adatai közérthető formába rendezve.

Külső alkalmazások és platformok esetében – amikor a felhasználó nem közvetlenül a projekt weboldalán keresztül használja az adatbázist – a Wikidata strukturált adatainak lekérése egy közvetítő lekérdezőnyelv, a SPARQL segítségével történik, ami lehetővé teszi az RDF-formátumban tárolt adatok kinyerését [57]. A szemantikus adatbázisok egyik legfontosabb technológiájaként számontartott szabvány 1.0-ás verziója 2008-ban, míg 1.1.-es verziója 2013-ban vált a W3C hivatalos ajánlásává. A SPARQL-lekérdezések triplet mintákból, konjunkciókból, diszjunkciókból és egyéb opcionális mintákból állhatnak [58]. Az SPARQL-nyelv a lekérdezések célját tekintve négy típust specifikál:

- SELECT: a SPARQL-végpontok nyers adatainak kinyerésére szolgál, az eredményeket táblázatos formában adja vissza,
- CONSTRUCT: a SPARQL-végpontok nyers adatainak kinyerésére és a kapott adatok érvényes RDF-formátumba történő átalakítására szolgál,
- ASK: egy SPARQL-végponton végrehajtott lekérdezés igaz/hamis eredményét adja meg,
- DESCRIBE: egy SPARQL-végponthoz tartozó RDF-diagramot hoz létre, amely az egyes végpontok hasznosságát adja meg a tartalmazzott információ tekintetében.

A Wikidata Query Service (WDQS) a Wikidata saját SPARQL-végpontszolgáltatása, amely a SPARQL-nyelven íródott lekérdezések eredményeképp a projekt elemeit adja vissza [59]. A WDQS használata elsősorban akkor célszerű, ha egyedül a kívánt adatok karakterisztikája ismert. Hátránya, hogy feltételezhetően nagyszámú adat (az adatbázis jelentős hányadának) visszakeresésére nem használható, valamint a szabadszavas és fuzzy – rugalmas szabályú, akár reguláris kifejezést is tartalmazó – keresési mód sem alkalmazható [60]. A Wikidata-szerkesztőközössége a jelölőnyelv alapjainak elsajátításához számos interaktív, statikus és lépésről-lépésre útmutató áll rendelkezésre [61].

Felhasználói szemszögből azonban a SPARQL lehet bármennyire adatorientált és kezdőbarát nyelv, létezhet akárhány útmutató és leírás hozzá, ha annak használata nem intuitív a programozási készségekkel és képességekkel nem, vagy csak korlátozottan rendelkező többség számára. Ezen

helyzetet kívánja orvosolni a Wikimedia Foundation által üzemeltetett projektekkel kompatibilis „PetScan” eszköz, amelynek többnyelvű felülete egy egyszerű, de robotsztus információ-visszakereső módszert rejt [62]. Az eszközzel elsősorban SELECT és CONSTRUCT típusú lekérdezések végezhetők, lehetővé téve a különböző nyelvű Wikipédia-projektek és a Wikidata tartalmi kombinálását. Amellett, hogy natívan kezeli a WDQS lekérdezéseit, a felhasználó számára nagyfokú szabadságot kínál a különböző szűrők és generátorok definiálása terén [63]. Ez különösen a Wikidatában kevésbé reprezentált nyelv- és országspecifikus információk visszakeresésénél bizonyulhat hasznosnak. Például, ha a felhasználó az Örmény Tudományos Akadémia (Հայաստանի Հանրապետության Գիտությունների ազգային ակադեմիա, Hajasztáni Hanrapetutján Gitutjunneri Azgajin Akademia) [64] tagjainak Wikidata-elemeit szeretné megkapni, akkor 2023. szeptember 16-án a 3. számú *mellékletben* látható egyszerű SPARQL-lekérdezést használva 167 rekordot kapna eredményül. [65] Ezzel szemben a PetScan az örmény Wikipédia – az akadémia rendes [66], levelező [67] és külső [68] tagjait tartalmazó – kategóriáit betöltve már 384 személy Wikidata-elemével térne vissza [69]. A két keresést OR művelettel ötvöző PetScan-lekérdezés visszaadja a Wikidatában szereplő 389 akadémiai tag rekordjának listáját [70], köztük például Armenak (Armen) Nazarov Gevorgi (Արմենակ [Արմեն] Գևորգի Նազարով) örmény szeizmológus Q62104559-es elemazonosítója, tagság (P463) tulajdonság nélkül álló rekordját is [71].

A Wikidata tartalmának SPARQL általi lekérdezése elsősorban a fejlesztők számára tartogat szerteágazó lehetőségeket, amiknek egyedüli korlátozója az adatbázis tartalmi lefedettsége. Ennek egyik kiemelkedő példája a 2017-ben fejleszteni kezdett Scholia projekt, amely a Wikidatát használja a nemzetközi tudományos élet bibliográfiai adatainak kezelésére. Az eszköz egyedi tudományos profilokat hoz létre a kutatók, szervezetek, folyóiratok, kiadók, tudományos produktumok és kutatási témák számára. Az ehhez szükséges információkat a webszolgáltatás SPARQL-lekérdezések által a WDQS segítségével nyeri ki a Wikidatából. A webes szolgáltatást implementáló Python programnyelvben íródott csomag képes a Wikidata

bibliográfiai adatokat tartalmazó elemeit LaTeX és BIBTeX formátumúvá alakítani. A Scholia projekt a Wikidata kiterjedt bibliográfiai adataira támaszkodva – 2020 februárjában az akkor létező 71,6 millió elem 31,5%-a tudományos cikkről szólt [72] – kívánja bemutatni a tudományos élet szereplőit és eredményeit. A Scholia fejlesztése a WikiCite kezdeményezés keretében zajlik, aminek célja olyan bibliográfiai (meta)adatok indexelése a Wikidatában, amelyek később felhasználhatók például Wikipédia-szócikkekben vagy máshol tett állítások alátámasztására [73]. A nyilvánosan és ingyenesen elérhető adatok mellett alternatíváját jelenthetik az üzleti modellben működő bibliográfiai szakadatbázisok tudományometriai mutatóinak is. Noha a Wikidatában fellelhető bibliográfiai adatok mennyisége limitált az erre szakosodott citációs adatbázisokhoz képest, számuk folyamatosan növekszik. Erre jó példa, hogy *Kiszl Péter* [74], *Bibor Máté* [22] és *Németh Katalin* [75] Wikidata-eleme még – az ELTE Egyetemi Könyvtárban található itáliai kódexekről szóló – közös tanulmányuk megjelenésének napján létrehozásra került a tanulmány rekordjával együtt [76]. A folytonos növekedés azonban buktatókat is rejt magában: a túlságosan sok elemet érintő és ezért hamar erőforrásigényessé váló SPARQL-lekérdezések idővel fenntarthatatlanná válnak, azt eredményezve, hogy a WDQS megszakítja azokat, ugyanis a szerverek kapacitása – a Wikimedia Foundation non-profit és adományokra épülő működési modellje miatt – limitált. A WDQS-lekérdezések által a Scholia képes a Wikidata különböző típusú entitásokat leíró elemeinek adatait oly módon kombinálni, ami más (tudomány)bibliográfiai webszolgáltatás esetében általában nem lehetséges, például lehetséges vele gráfként ábrázolni a társszerzők kapcsolati hálózatát. A grafikonok készítésénél felhasználhatók továbbá a Wikidata-elemek nemi identitásra vonatkozó információi is, láthatóbbá téve ezáltal a tudományos élet nemi egyenlőtlenségeit [77].

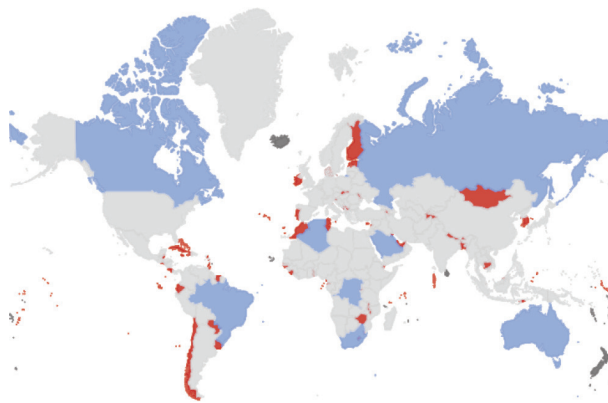
A Wikidata adatait tekintve azonban a nemi reprezentáción túlmutató szisztematikus egyenlőtlenségekkel küszködik, amelyek egyrésztől torzuláshoz vezethetnek az információk visszakeresése során, másrésztől viszont lehetővé is teszik ezek látványos vizualizálását [78]. A Wikimedia Foundation által fenntartott projektek nemi egyenlőtlen-

seégeinek – 2023. szeptember 16-án az életrajzok csupán 18,6%-a szólt nőkről, szemben a férfiak 81,3 százalékaival (a fennmaradó 0,076 százalék a további nemi identitásoké) – vizualizálására például egy dedikált, az adatok különböző megjelenítési lehetőségeit kínáló weboldal készült [79]. A Wikidata többnyelvűségének vizsgálatakor már szó esett arról, hogy a nyelvek beszélőinek száma nem korrelál a Wikidata nyelvi adatainak megoszlása tekintetében elfoglalt helyével, felülreprezentáltak az európai nyelvek. Hasonló jelenség figyelhető meg akkor is, ha a Wikidata koordinátákat tartalmazó elemeit pontként ábrázoljuk: a 4. számú mellékleten a kontinensek néhol halvány, de markáns kirajzolódása mellett az is szembetűnő, hogy Európa és Észak-Amerika mennyivel lefedettebb (és ezért fényesebb) a világ többi részéhez képest, látványosan illusztrálva ezen területek periférikus mivoltát az adatbázisban.

A SPARQL-nyelv alapjainak elsajátítása azonban egy egyszerű felhasználó számára is előnyös lehet, elsősorban azért, mert a Wikidata elemei világunk entitásainak széles spektrumát lefedik, általuk lekérdezhetővé és vizualizálhatóvá válnak elsősorban nem függő, komplex kérdések is. Szerkesztői oldalról azért is hasznos lehet ez a tudás, mert segítségével kinyerhetők a felhasználók érdeklődésének megfelelő – például magyar Wikipédia-cikkkel még nem rendelkező – témák, de a lekérdezések által akár bizonyos szerkesztői tevékenységek elvégzése is megkönnyíthető. Több mint két tucat Wikipédia-projekt használ például SPARQL-lekérdezésen alapuló automatikusan frissülő listaoldalt (vagy adatbázisjelentést), ami kigyűjti helyi hivatkozással rendelkező személyek friss haláloseit, megkönnyítve a szerkesztők számára azok aktualizálását [80]. Egy programnyelv autodidakta módon történő elsajátításakor azonban fontos a belső motiváció fenntartása: a WDQS által kínált sokrétű adatvizualizációs megoldások (fatérkép, pont- és vonaldiagram, gráf, idővonal stb.) látványos lekérdezések készítését teszik lehetővé, amelyekhez a rendszer a könnyebb és karaktertakarékosabb megosztás érdekében egyedi és rövidített URL-eket is képes generálni. Ez különösen akkor tud hasznos lenni, ha a lekérdezések eredményeinek vizualizálása közönség számára készül, például oktatási célból. A Wikidata adatai ugyanis

akár a közoktatás keretei között is felhasználhatók: a vizualizációk segítségével a tanárok például bemutathatják a Moby Dick szereplőiről elnevezett gleccsereket [81], de akár interaktív formában is taníthatják a világ országainak zászlóit egy olyan lekérdezéssel, ami összegyűjti a piros (vörös), fehér, zöld színeket tartalmazó zászlókat [82].

Annak illusztrálására, hogy lehetséges oktatási célból hasznos lekérdezéseket készíteni, az 5. számú melléklet SPARQL-lekérdezésének segítségével arra a földrajtanításhoz kapcsolódó kérdésre kerestem a választ, hogy melyek azok az országok, amelyek területe nagyobb, illetve kisebb valamilyeni határos szomszédjánál. Noha elsősorban könnyűnek tűnhet a kérdés, hiszen kézenfekvő a válasz, hogy Oroszország és Ausztrália minden szomszédjánál nagyobb, míg a különböző városállamok kisebbek. A feladat célja rávilágítani az olyan komplex esetekre, mint például Franciaország, amely – noha az Európai Unió legnagyobb országa – tengerentúli területei miatt határos a nála nagyobb Brazíliával, ezért nem nagyobb minden szomszédjánál. A lekérdezés eredményeképp kapott, a 4. ábrán látható térképen kék színnel vannak jelölve a szomszédjaiknál nagyobb, valamint piros színnel a kisebb országok. A világosszürkén jelölt országok kisebb és nagyobb szomszédokkal egyaránt rendelkeznek, míg a sötétszürke a szárazföldi határral nem rendelkező, és ezért kiszűrendő országok egy részét jelöli.

4. ábra Az összes szomszédjuknál kisebb (piros) vagy nagyobb (kék) területű ENSZ-tagállamok. A kisebb és nagyobb szomszédokkal egyaránt rendelkező országok világosszürkén, a szárazföldi határral nem rendelkező országok – egy része – sötétszürkén vannak jelölve.

Az adatok és a vizualizáció CC0 licenc alatt közzétéve

Forrás: <https://query-chest.toolforge.org/redirect/WnHa7LML1kmWm4GuualWE0oIEMyQaqAIAcOEmCwYWqj>

A térkép forrását felkeresve a lekérdezés eredménye egy interaktív felületen jelenik meg – szemben a 4. ábra statikus formájával –, amit szabadon lehet nagyítani, kicsinyíteni és mozgatni. A jobb felső sarokban emellett hozzáadhatók és eltávolíthatók a már bemutatott színnel jelölt rétegek, valamint egy adott országra kattintva annak területe négyzetméterben és határos országainak listája is rögtön elérhető. Mindezek lehetővé teszik a tanár számára az átadni kívánt tudás modern és hatékonyabb szemléltetését, hiszen az iskolai papíralapú atlaszokkal csak nehézkesen lehetséges az országok területi adatainak gyors visszakeresése.

A Wikidata adatainak vizualizálása kapcsán említést érdemel még a Databánya, a Digitális Bölcsészeti című szakfolyóirat és a Petőfi Irodalmi Múzeum által 2019. március 2-án a PIM-ben megrendezett Irodalmi hálózatok I. – Nyugathon esemény, ami egy edit-a-thonnal (szerkesztőmaratonnal) egybekötött adatvizualizációs workshop volt. Ennek keretében a résztvevő kutatók, gyakorlott Wikipédia-szerkesztők és egyszerű érdeklődők közösen dolgoztak a 20. század első felének magyarországi sajtójával kapcsolatos Wikidata-elemek és Wikipédia-szócikkek létrehozásán és szerkesztésén. A széles körben ismert Nyugat folyóiraton kívül számos egyéb folyóirat is működött a korban, az esemény szervezői pedig arra keresték a választ, hogy hogyan kapcsolódtak össze a korszak szerzői és folyóiratai, ki kivel állt kapcsolatban. A résztvevők egy előre összeállított, folyóiratokat és szerzőket tartalmazó adatlistával dolgoztak, amelyek entitásainak aztán Wikipédia-szócikkeket és Wikidata-adatlapokat hoztak létre a PIM által kínált nyomtatott és online forrásokra támaszkodva. Az esemény végén a szervezők a résztvevők közreműködésével kiegészült Wikidata adataiból vizualizálták a kor folyóiratainak és szerzőinek hálózatát, valamint a folyóiratok szerzőgárdájának heterogenitását [21]. Az esemény szervezői számára a workshop hasznos tapasztalatokkal szolgált, amelyeket később fel is tudtak használni az ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont hálózatvizualizációs projektje során [83].

A strukturált adatok visszakeresése a felhasználói igényeknek megfelelően tehát többféle módon is megvalósulhat. Látható, hogy a Wikidata keresőmotorjának címkealapú keresési módja szí-

gorúbb szűrést lehetővé tevő állításokkal is kombinálható. Mivel az alapértelmezett felhasználói felület egyben a szerkesztőközösség közreműködéseinek elsődleges színtere is, annak böngészési és adatvizualizációs hiányosságainak orvoslására kínál megoldást a belső fejlesztésként született Reasonator, ami természetes nyelvi szövegeket generáló Wikipédia-szerű felépítésével helyezi kontextusba és teszi emberi befogadásra alkalmasabb formájúvá a nyers adatokat. A Wikidata adatainak géppel olvasható formátumú kinyerését elsősorban a SPARQL lekérdezőnyelv és az erre épülő szolgáltatások teremtik meg. A szemantikus adatbázisok egyik legfontosabb technológiaként számontartott szabvány a Wikidata saját SPARQL-végpontszolgáltatása által teszi lehetővé az RDF-formátumban tárolt adatok visszakeresését. Számos webes alkalmazás és szolgáltatás támaszkodik ezáltal a Wikidatára, köztük például a tudományos élet bibliográfiai adatainak kezelésére és vizualizálására indított Scholia kezdeményezés is. Az Irodalmi hálózatok I. – Nyugathon szerkesztőmaratonnal egybekötött adatvizualizációs workshop példáján keresztül és a fejezetben ismertetett konkrét lekérdezések képében kerültek bemutatásra jógyakorlatok az információvizualizálás oktatási és tudományos célú felhasználására: a szaktárgyi tananyagba beilleszthető lekérdezéseken túl a Wikidata strukturált adatai akár hálózatvizualizációs projektek alapjaként is szolgálhatnak bizonyos esetekben.

5. Összegzés

A Wikidata 2012-es indulásakor megfogalmazott kezdeti célkitűzések elérését követően a projekt hamar meghaladta a Wikimedia Foundation nyelv- és wikiközi hivatkozásait gyűjtő repozitórium szerepét, és rövid idő alatt a szemantikus web egyik legfontosabb adatbázisává nőtte ki magát. A tudásgráf adatainak gyorsléptékű növekedése és alkalmazásának széleskörű elterjedése ellenére azonban a Wikidatával kapcsolatos kutatások alacsony száma és egyenlőtlen eloszlása a kutatási téma alulreprezentáltságát és kiforratlanságát jelzi. A téma Magyarországon szintén alig publikált, az ezzel foglalkozó kutatások, konferencia-előadások és workshopok szinte kivétel nélkül a – korábban a Petőfi Irodalmi Múzeumhoz, 2021 decembe-

rétől az Országos Széchényi Könyvtárhoz tartozó – Digitális Bölcsészeti Központ munkatársaihoz kötődnek. A Wikidata átfogó, tudományos igényű és magyar nyelvű feldolgozását célozva a dolgozat részletesen ismertette a tudásgráf strukturális felépítését és legfontosabb ismérveit. Az információkat felépítő RDF tripletekhez szükséges – elem, állítás, tulajdonság és érték – alapfogalmakon kívül az adatok (újra)felhasználásához elengedhetetlen forráshivatkozások és azonosítók, valamint a visszakereséshez szükséges címkék és leírások is részletesen bemutatásra kerültek.

A Wikidata és társprojektjei által támogatott nyitott tudás mozgalom terjesztésének egy fontos aspektusa a többnyelvűség: az összesen több mint 300 nyelven elérhető 60 millió Wikipédia-szócikk adataival kiegészült Wikidata kiváló adatforrásként szolgálhat a humán interakcióra tervezett alkalmazások, így például a mesterséges intelligenciával támogatott csevegőrobotok (pl. ChatGPT) és virtuális asszisztensek (pl. Amazon Alexa, Apple Siri) számára. A magyar nyelv szerencsés helyzetben van e tekintetben, ugyanis a Wikidata Európa-centrikussága, a magyar nyelvű közreműködők felülreprezentáltsága a szerkesztőközösségben és a magyar Wikipédia–Wikidata szoros kooperációja előnyös kiindulási helyzetet teremt az integrációban gondolkodó hazai intézmények számára. Az adatbázis strukturált adatainak Wikipédia-szócikkek információiból, partnerségi adatcserékből, közgyűjteményi (adat)hozzájárulásokból, és nem utolsósorban a közösségi közreműködésen alapuló modellből fakadó töretlen növekedése egyben a projekt népszerűségét indukálta. A Wikidata adatainak ingyenes és megkötések nélküli felhasználhatóságában rejlő lehetőségeket a legnagyobb szilícium-völgyi cégek mellett lassan a közgyűjtemények is kezdik felismerni, hogy a Wikidata a hagyományos authority-kontroll alternatívájának tekinthető, amely segít

het az intézményi adatsilókba zárt adatok nyílttá és szabadon elérhetővé tételében. A könyvtárak számára a Wikidata különösen az authority adatok egyértelműsítése, karbantartása és linkelése terén bizonyulhat hasznosnak. Noha a világ könyvtáraiban töretlenül a MARC a legelterjedtebb adatcsere-formátum, a kapcsolt adatok környezetére való átállás szemléletében fejlesztett BIBFRAME adatcsere-keretrendszer készen áll a MARC formátum jövőbeli leváltására, megteremtve a mélyebb integrációk lehetőségét a szemantikus web adatbázisaival, többek között a Wikidataival is. Ennek megtörténteig például a bemutatott nemzetközi és hazai kezdeményezések szolgálhatnak mintaként a kapcsolt (nyílt) adatokra történő átállás eredményeire.

A Wikidata információinak visszakeresésére számos mód áll rendelkezésre, azonban a strukturált adatok géppel történő lekérdezésére a SPARQL nyelv a legalkalmasabb. A szemantikus adatbázisok egyik legfontosabb technológiájaként számontartott szabvány a Wikidata esetében is kulcsszerepet játszik az adatok gyors és hatékony lekérdezésében, megnyitva ezzel az utat olyan külső alkalmazások előtt, mint például a nemzetközi tudományos bibliográfiai adatok rendszerezését és vizualizálását célzó Scholia projekt. Adatorientált és kezdőbarát nyelvként a programozói készségekkel nem, vagy csak alig rendelkező felhasználók is rövid idő alatt elsajátíthatják az alapokat például a szerkesztőközösség által készített útmutatók és segédletek által, megteremtve ezáltal akár a tudásgráf adatainak és az azt használó eszközök tantermi környezetben történő alkalmazását is. Végül soron pedig a Wikidata tartalma is tudományos kutatások témájául szolgálhat, ugyanis az adatokban megjelenő nyelvi, nemi és szocioökonómiai egyenlőtlenségek társadalmunk kihívásainak leképeződéseként is felfoghatóak, lehetővé téve ezek adataalapú elemzését az adatbázisban.

Irodalom és jegyzetek

- [1] Molnár, B. *Wikidata, a többnyelvű közösségi közreműködésen alapuló tudásgráf – 1. rész: Egy szakirodalmi és strukturális áttekin-tés, Tudományos és Műszaki Tájékoztató*, 70(3), p. 316–333, 2023.
<https://doi.org/10.3311/tmt.13260>
- [2] Interactive Terminology for Europe, *natural language processing*, Elérhető: <https://iate.europa.eu/entry/result/130121/en-fr> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [3] Mora-Cantalops, M., Sánchez-Alonso, S., García-Barriocanal, E. *A systematic literature review on Wikidata*, Data Technologies and Applications, 53(3), p. 250–268, 2019.
<https://doi.org/10.1108/DTA-12-2018-0110>
- [4] MediaWiki, *Extension:ArticlePlaceholder*, Elérhető: <https://www.mediawiki.org/wiki/Extension:ArticlePlaceholder> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [5] Kaffee, L. A. et al. *Mind the (language) gap: Generation of multilingual wikipedia summaries from wikidata for articleplaceholders*, In: The Semantic Web: 15th International Conference, ESWC 2018, Heraklion, Crete, Greece, June 3–7, 2018, p. 319–334.
https://doi.org/10.1007/978-3-319-93417-4_21
- [6] Ta, H. T., Gelbukha, A., Sidorov, G. *Mapping Process for the Task: Wikidata Statements to Text as Wikipedia Sentences*, arXiv, 2022.
<https://doi.org/10.48550/arXiv.2210.12659>
- [7] Vrandečić, D. *Building a Multilingual Wikipedia*, Communications of the ACM, 64(4), p. 38–41, 2021.
<https://doi.org/10.1145%2F3425778>
- [8] Toolforge, *Reasonator*, Elérhető: <https://reasonator.toolforge.org/> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [9] Manske, M. *The Reason For It All*, The Whelming, Elérhető: <http://magnusmanske.de/wordpress/?p=138> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [10] Odell, J. D., Lemus-Rojas, M., Brys, L. *Wikidata for Scholarly Communication Librarianship*, IUPUI University Library, 2022,
<https://doi.org/10.7912/9Z4E-9M13>
- [11] Wikidata, *Wikidata:Infobox Tutorial*, Elérhető: https://www.wikidata.org/wiki/Wikidata:Infobox_Tutorial (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [12] Wikipédia, *Modul:Wikidata*, Elérhető: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Modul:Wikidata> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [13] Wikipédia, *Sablon:Wikidata*, Elérhető: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Sablon:Wikidata> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [14] Sáez, T., Hogan, A. *Automatically generating Wikipedia info-boxes from Wikidata*, In: WWW '18: Companion Proceedings of the The Web Conference 2018, International World Wide Web Conferences Steering Committee, Genf, 2018, p. 1823–1830.
<https://doi.org/10.1145/3184558.3191647>
- [15] Wikipedia, *List of Wikipedias*, Elérhető: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Wikipedias (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [16] Lewoniewski, W. *Completeness and Reliability of Wikipedia Infoboxes in Various Languages*, In: Abramowicz, W. (szerk.) Business Information Systems Workshops: BIS 2017 International Workshops, Revised Papers, Poznań, Poland, June 28–30, 2017, p. 295–305.
https://doi.org/10.1007/978-3-319-69023-0_25
- [17] Wikipédia, *Kategória: Wikidatát is használó sablonok*, Elérhető: https://hu.wikipedia.org/wiki/Kateg%C3%B3ria:Wikidat%C3%A1t_is_haszn%C3%A1l%C3%B3_sablonok (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [18] Wikipédia, *Modèle:Infobox Biographie2*, Elérhető: https://fr.wikipedia.org/wiki/Mod%C3%A8le:Infobox_Biographie2 (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [19] Például a 2. számú mellékletben látható infobox tanulmányokra vonatkozó szakaszának ceruzája a következő hivatkozást rejti: <https://www.wikidata.org/wiki/Q662084?uselang=fr#P106>. Az URL Szentágothai János Q662084 Wikidata-azonosítószámú elemére mutat, kiegészülve két query stringgel: az egyik az elem foglalkozás tulajdonságának (lásd 2. számú táblázat) szakaszára navigálja a látogatót („#P106”), a másik a Wikidata felhasználó felületének nyelvét módosítja („uselang=fr”).
- [20] Sullivan, D. *A reintroduction to our Knowledge Graph and knowledge panels*, The Keyword, Elérhető: <https://blog.google/products/search/about-knowledge-graph-and-knowledge-panels/> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [21] Molnár, B. *A Wikidata és a Nemzeti Névtér kapcsolódási lehetőségei*, Könyvtári Figyelő, 67(1), p. 46–55, 2021.
- [22] Wikidata, *Bibor Máté János*, Elérhető: <https://www.wikidata.org/wiki/Q113145838> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [23] Google, *Máté János Bibor*, Elérhető: <https://www.google.com/search?kgmid=/g/11c5s62dym&hl=en> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [24] Merhav, Y., Ash, S. *Design challenges in named entity transliteration*, In: Proceedings of the 27th International Conference on Computational Linguistics, Association for Computational Linguistics, Santa Fae, 2018, p. 630–640. ISBN: 978-1-948087-50-6
- [25] Curotto, P., Hogan, A. *Suggesting Citations for Wikidata Claims based on Wikipedia's External References*, In: Proceedings of the 1st Wikidata Workshop (Wikidata 2020) co-located with 19th International Semantic Web Conference(OPub 2020), Virtual Conference, November 2-6, 2020., CEUR-WS.org, 2020.
- [26] McKenna, L., Debruyne, C., O'Sullivan, D. *Understanding the position of information professionals with regards to linked data: a survey of libraries, archives and museums*, In: Proceedings of the 18th ACM/IEEE on Joint Conference on Digital Libraries, Association for Computing Machinery, New York, 2018, p. 7–16.
<https://doi.org/10.1145/3197026.3197041>

- [27] Neubert, J. *Wikidata as a Linking Hub for Knowledge Organization Systems? Integrating an Authority Mapping into Wikidata and Learning Lessons for KOS Mappings*, In: Proceedings of the 17th European Networked Knowledge Organization Systems Workshop co-located with the 21st International Conference on Theory and Practice of Digital Libraries 2017 (TPDL 2017), Thessaloniki, Greece, September 21st, 2017, CEUR-WS.org, 2017, p. 14–25.
- [28] Van Veen, T. *Wikidata: From “an” Identifier to “the” Identifier*, *Information Technology and Libraries*, 38(2), p. 72–81, 2019. <https://doi.org/10.6017/ital.v38i2.10886>
- [29] Interactive Terminology for Europe, *data silo*, Elérhető: <https://iate.europa.eu/entry/result/3572020/en-fr> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [30] O’Neill, B., Stapleton, L. *Digital cultural heritage standards: from silo to semantic web*, *AI & Soc*, 37, p. 891–903, 2022. <https://doi.org/10.1007/s00146-021-01371-1>
- [31] Smith-Yoshimura, K. *Transitioning to the Next Generation of Metadata*, OCLC Research, Dublin, 2020, ISBN: 978-1-55653-167-5
- [32] Sardo, L., Bianchini, C. *Wikidata: a new perspective towards universal bibliographic control*, *JLIS.it*, 13(1), p. 291–311, 2022. <https://doi.org/10.4403/JLIS.IT-12725>
- [33] Serra, L. G., Schneider, J. A., Segundo, J. E. S. *Person Identifiers in MARC 21 Records in a Semantic Environment*, *Cataloging & Classification Quarterly*, 58(5), p. 505–519, 2020.
- [34] Jin, Q. *Enhanced discovery with linked open data for library digital collections*, *Technical Services Quarterly*, 38(1), p. 17–32, 2021. <https://doi.org/10.1080/07317131.2020.1854575>
- [35] Myntti, J. et al. *Regional connections to national authority files*, *Cataloging & Classification Quarterly*, 58(1), p. 76–89, 2020. <https://doi.org/10.1080/01639374.2019.1690087>
- [36] Stanishevskaya, I. *Authority Work, Catalogers, and Contemporary Authors: Results of an Online Survey*, *Technical Services Quarterly*, 37(3), p. 272–290, 2020. <https://doi.org/10.1080/07317131.2020.1768702>
- [37] OCLC, *VIAF: Convenient acces to name authority files*, Elérhető: <https://www.oclc.org/en/viaf.html> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [38] Klein, M., Kyrios, A. *VIAFbot and the integration of library data on Wikipedia*, *Code4lib Journal*, 22, 2013.
- [39] Wikidata, *Property talk: P214*, Elérhető: https://www.wikidata.org/wiki/Property_talk:P214 (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [40] Wikidata, *Wikidata:VIAF/cluster/conflating entities*, Elérhető: https://www.wikidata.org/wiki/Wikidata:VIAF/cluster/conflating_entities (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [41] Wikidata, *Wikidata:Database reports/Constraint violations/P214*, Elérhető: https://www.wikidata.org/wiki/Wikidata:Database_reports/Constraint_violations/P214 (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [42] VIAF, *256088009*, Elérhető: <https://viaf.org/viaf/256088009/> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [43] VIAF, *177145541830096600119*, Elérhető: <https://viaf.org/viaf/177145541830096600119/> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [44] VIAF, *775152636066320050980*, Elérhető: <https://viaf.org/viaf/775152636066320050980/> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [45] Wikidata, *Barátné Hajdu Ágnes*, Elérhető: <https://www.wikidata.org/wiki/Q787018> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [46] Hubay, M. *A tudás és a részek összege*, A Petőfi Irodalmi Múzeum szakmai blogja, Elérhető: https://pimblog.blog.hu/2020/06/10/wikidata_pim (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [47] Wikipédia, *Sablon:Nemzetközi katalógusok*, Elérhető: https://hu.wikipedia.org/wiki/Sablon:Nemzetk%C3%B6zi_katal%C3%B3gusok (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [48] Hubay, M. *Neked is jó, nekem is jó: A Wikidata és a PIM személynév-entitásainak összekapcsolása és adatgazdagítása*, In: Networkshop 2020, online konferencia, 2020. szeptember 2–4.
- [49] Herendy, Cs. *A kereső, a dokumentumok és a user*, *Médiakutató*, 11(1), p. 41–55, 2010.
- [50] Hubay, M. *Rekordkapcsolattól a szemantikus kapcsolatig*, In: *Hagyományok és kihívások VIII.*, p. 115–123, ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, 2020. ISBN: 9789634892540
- [51] Zhao, F. *A systematic review of Wikidata in Digital Humanities projects*, *Digital Scholarship in the Humanities*, 00, p. 1–23, 2022. <https://doi.org/10.1093/llc/fqac083>
- [52] Wikidata, *Help:Navigating Wikidata*, Elérhető: https://www.wikidata.org/wiki/Help:Navigating_Wikidata (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [53] Wikidata, *A keresés eredménye [keresőkifejezés: Horvath Peter]*, Elérhető: <https://w.wiki/6Zy6> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [54] Wikidata, *A keresés eredménye [keresőkifejezés: Horvath Peter haswbstatement:P31=Q5 haswbstatement:P69=Q390287]*, Elérhető: <https://w.wiki/6Zy5> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [55] Wikidata, *Magyarország*, Elérhető: <https://www.wikidata.org/wiki/Q28> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [56] Toolforge, *Magyarország*, Elérhető: <https://reasonator.toolforge.org/?q=Q28&lang=hu> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [57] W3C, *SPARQL 1.1 Query Language: W3C Recommendation 21 March 2013*, Elérhető: <http://www.w3.org/TR/2013/REC-sparql11-query-20130321/> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [58] XML.org, *XML and Web Services In The News - 6 October 2006: SPARQL Query Language for RDF*, Elérhető: <http://www.xml.org/xml/news/archives/archive.10062006.shtml#5> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [59] Wikidata, *Wikidata Query Service*, Elérhető: <https://query.wikidata.org/> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)

- [60] Wikidata, *Wikidata:Data access*, Elérhető: https://www.wikidata.org/wiki/Wikidata:Data_access (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [61] Wikidata, *Wikidata:SPARQL query service/Wikidata Query Help*, Elérhető: https://www.wikidata.org/wiki/Wikidata:SPARQL_query_service/Wikidata_Query_Help (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [62] Meta, *PetScan*, Elérhető: <https://meta.wikimedia.org/wiki/PetScan/> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [63] Manske, *Of cats and pets*, The Whelming, Elérhető: <http://magnusmanske.de/wordpress/?p=385> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [64] Az örmény nevek a dolgozat egészében az akadémiai magyar átírásnak megfelelő alakban szerepelnek. Ligeti, L., Terjék, J. *Keleti nevek magyar helyesírása*, Akadémiai Kiadó, 1981, ISBN: 963-05-2080-X
- [65] Wikidata, *Wikidata Query Service*, Elérhető: <https://w.wiki/6Yg2> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [66] Վիքիպեդիա, *Գտնագրիչ: ՀՀ ԳԱԱ սկսող նիկուներ*, Elérhető: https://hy.wikipedia.org/wiki/%D4%BF%D5%A1%D5%BF%D5%A5%D5%A3%D5%B8%D6%80%D5%AB%D5%A1:%D5%80%D5%80_%D4%B3%D4%B1%D4%B1_%D5%A1%D5%AF%D5%A1%D5%A4%D5%A5%D5%B4%D5%AB%D5%AF%D5%B8%D5%BD%D5%B6%D5%A5%D6%80 (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [67] Վիքիպեդիա, *Գտնագրիչ: ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամներ*, Elérhető: https://hy.wikipedia.org/wiki/%D4%BF%D5%A1%D5%BF%D5%A5%D5%A3%D5%B8%D6%80%D5%AB%D5%A1:%D5%80%D5%80_%D4%B3%D4%B1%D4%B1_%D5%A9%D5%B2%D5%A9%D5%A1%D5%AF%D5%AB%D6%81_%D5%A1%D5%B6%D5%A4%D5%A1%D5%B4%D5%B6%D5%A5%D6%80 (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [68] Վիքիպեդիա, *Գտնագրիչ: ՀՀ ԳԱԱ արտասահմանյան անդամներ*, Elérhető: https://hy.wikipedia.org/wiki/%D4%BF%D5%A1-%D5%BF%D5%A5%D5%A3%D5%B8%D6%80%D5%AB%D5%A1:%D5%80%D5%80_%D4%B3%D4%B1%D4%B1_%D5%A1%D6%80%D5%BF%D5%A1%D5%BD%D5%A1%D5%B0%D5%B4%D5%A1%D5%B6%D5%B5%D5%A1%D5%B6_%D5%A1%D5%B6%D5%A4%D5%A1%D5%B4%D5%B6%D5%A5%D6%80 (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [69] PetScan, 24676957. azonosítószámú lekérdezés, Elérhető: <https://petscan.wmflabs.org/?psid=24676957> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [70] PetScan, 24676974. azonosítószámú lekérdezés, Elérhető: <https://petscan.wmflabs.org/?psid=24676974> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [71] Wikidata, *Armenak Nazarov*, Elérhető: <https://www.wikidata.org/wiki/Q62104559> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [72] Wikidata, *Wikidata:Statistics*, Elérhető: <https://www.wikidata.org/wiki/Wikidata:Statistics> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [73] Wikidata, *Wikidata:Scholia*, Elérhető: <https://www.wikidata.org/wiki/Wikidata:Scholia> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [74] Wikidata, *Kiszl Péter*, Elérhető: <https://www.wikidata.org/wiki/Q113145828> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [75] Wikidata, *Németh Katalin*, Elérhető: <https://www.wikidata.org/wiki/Q113145894> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [76] Wikidata, *Italian codices in Eötvös Loránd University Library*, Budapest, Elérhető: <https://www.wikidata.org/wiki/Q113148888> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [77] Nielsen, F. Å., Mietchen, D., Willighagen, E. Scholia, *Scientometrics and Wikidata*, In: The Semantic Web: ESWC 2017 Satellite Events: ESWC 2017 Satellite Events, Revised Selected Papers, Portorož, Slovenia, May 28–June 1, 2017, p. 237–259. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-70407-4>
- [78] Odell, J. D., Lemus-Rojas, M., Brys, L. *Wikidata for Scholarly Communication Librarianship*, IUPUI University Library, 2022, <https://doi.org/10.7912/9Z4E-9M13>
- [79] Wikimedia Cloud Virtual Private Server, *Humaniki*, Elérhető: <https://humaniki.wmcloud.org/> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [80] Wikipédia, *Wikipédia:Wikidata/Friss halálesetek*, Elérhető: https://hu.wikipedia.org/wiki/Wikip%C3%A9dia:Wikidata/Friss_hal%C3%A1lesetek (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [81] Wikidata, *Wikidata Query Service*, Elérhető: <https://w.wiki/6EJ5> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [82] Wikidata, *Wikidata Query Service*, Elérhető: <https://w.wiki/6YsC> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)
- [83] Mihály, M., Maróthy, S. *Nyugat és Napkelet között: folyóiratok és írók hálózata*, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Elérhető: <https://btk.mta.hu/ismerettar/ismeretterjesztes/1598-nyugat-es-napkelet-kozott-folyoiratok-es-irok-halozata> (Utolsó elérés: 2023. 09. 16.)

Beérkezett: 2023. szeptember 18.

Molnár Bencea

PTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Tanszékének egyetemi tanársegéde,
az Európai Unió Kiadóhivatalának munkatársa

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0274-7784>

E-mail: molnar.bence@hotmail.com

Mellékletek

1. számú melléklet

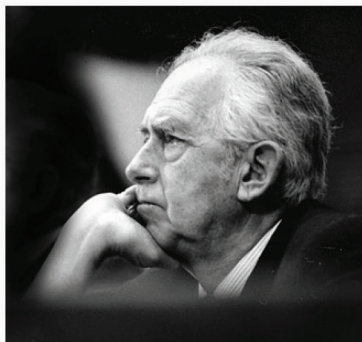
```
1. local entity = item
2. local statements = {}
3. if entity then
4.     statements = entity:getAllStatements(property)
5. else
6.     if options.entityId and options.pageTitle then
7.         return formatError('excluding-arguments', 'entityId', 'pageTitle')
8.     end
9.     if options.pageTitle then
10.        options.entityId = mw.wikibase.getEntityIdForTitle(options.pageTitle)
11.    elseif not options.entityId then
12.        options.entityId = mw.wikibase.getEntityIdForCurrentPage()
13.    end
14.    if not options.entityId then
15.        return options['felsorolás'] == 'table' and {} or nil
16.    end
17.    if mw.wikibase.isValidEntityId(options.entityId) then
18.        statements = mw.wikibase.getAllStatements(options.entityId, property)
19.    end
20. end
```

M1 ábra A magyar Wikipédia Wikidata-moduljának a Wikidata-elemazonosítók meghívásáért felelős Lua-kódrészlete

Szerzők: a Wikipédia szerkesztői, CC BY SA 4.0 licenc alatt (a szerző kiemelése)

Forrás: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Modul:Wikidata>

2. számú melléklet

János Szentágotthai		Autres informations	
		A travaillé pour Université Semmelweis (1963-1986) Medical University of Pécs (d) (1946-1963) Université Loránd-Eötvös (1932-1946)	
Fonctions		Parti politique Forum démocrate hongrois	
Président Tényeket Tisztelők Társasága (d) 1992-1994		Membre de Académie hongroise des sciences (1967) Académie américaine des sciences (1972) Presidential Council of the Hungarian People's Republic (en) (1985-1989) Tényeket Tisztelők Társasága (d) (1992) Académie norvégienne des sciences et des lettres Académie slovène des sciences et des arts Académie royale des sciences de Suède Académie serbe des sciences et des arts Académie des sciences et des lettres de Mayence Académie finlandaise des sciences Académie des sciences de l'URSS (en) Académie pontificale des sciences Royal Society Académie royale de médecine de Belgique Académie américaine des arts et des sciences Académie Léopoldine Académie polonaise des sciences	
Député de l'Assemblée nationale de Hongrie 1990–1994 legislative term (d) 2 mai 1990 - 27 juin 1994		Conflit Seconde Guerre mondiale	
Député de l'Assemblée nationale de Hongrie 1985–1990 legislative term (d) 28 juin 1985 - 1 ^{er} mai 1990		Distinctions Prix Kossuth (1950) Liste détaillée [becsuk] Prix Kossuth (1950) Prix d'État de la République populaire hongroise (d) (1970) Prix Karl-Spencer-Lashley (1973) Ferrier Lecture (en) (1977) Membre étranger de la Royal Society (1978) Prix János Csere Apáczai (d) (1980) Honorary doctor of the Medical University of Pécs (d) (1980) Médaille académique d'or (d) (1985) Commandeur avec étoile de l'ordre du Mérite hongrois (1992) Prix de l'héritage hongrois (en) (2000) Docteur honoris causa de l'université de Turku Ordre de l'Amitié des peuples Docteur honoris causa de l'université d'Oxford	
Président de l'Académie hongroise des sciences 26 octobre 1976 - 10 mai 1985 ◀ Tibor Erdey-Grúz (en) Iván T. Berend ▶		Vice-président Académie hongroise des sciences 10 mai 1973 - 5 mai 1977	
Biographie			
Naissance	31 octobre 1912 Pestújhely 		
Décès	8 septembre 1994 (à 81 ans) Budapest 		
Sépulture	Cimetière de Farkasrét 		
Nom de naissance	Schimert János 		
Nationalité	hongroise 		
Formation	Université Loránd-Eötvös (1930-1936) Université de Bâle (1939-1940) 		
Activités	Neurobiologiste , anatomiste , homme politique , professeur d'université 		
Parentèle	Géza Antal (d) (grand-père maternel) Sándor Lumniczer (d) (arrière-grand-père) 		
		modifier - modifier le code - modifier Wikidata 	

M2 ábra A francia Wikipédia „Infobox Biographie2” elnevezésű sablonja által Szentágotthai János Wikidata-elemének információiból generált infobox. A kép méretének csökkentése érdekében a sablonban letiltásra került a nyughely képe (P1442) és az emléktábla képe (P1801) tulajdonságok meghívása.

A felhasznált wikikód: „{{Infobox Biographie2|wikidata=Q662084|tombe=-|plaque=-}}”

A szöveg és a portré CC-BY-SA 4.0 licenc alatt közzétéve, szerzője Eifert János, forrása:

<https://commons.wikimedia.org/entity/M76838001>

3. számú melléklet

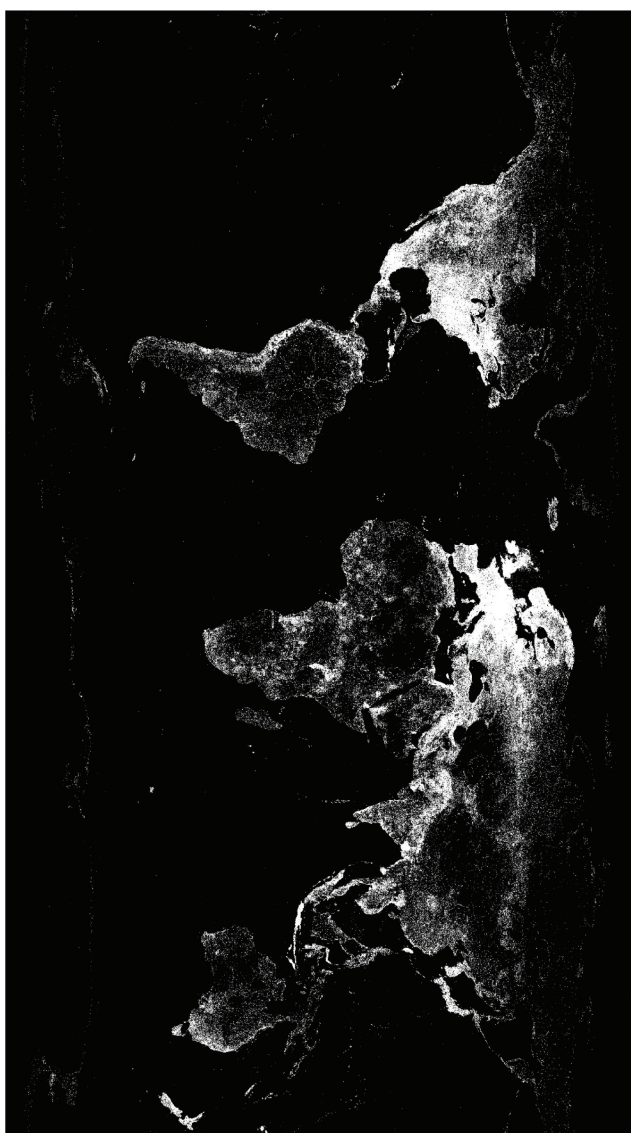
```
1. SELECT DISTINCT ?item WHERE {  
2.   ?item p:P31 ?statement0.  
3.   ?statement0 ps:P31 wd:Q5. #osztály, amelynek példánya=ember  
4.   ?item p:P463 ?statement1.  
5.   ?statement1 ps:P463 wd:Q2379496. #tagság=Örmény Tudományos Akadémia  
6. }
```

M3 ábra Az Örmény Tudományos Akadémia tagjait kigyűjtő SPARQL-lekérdezés. Azon személyek listája, ahol osztály, amelynek példánya (P31) = ember (Q5) és tagság (P463) = Örmény Tudományos Akadémia (Q2379496)

A szerző saját SPARQL-lekérdezése

Link a lekérdezéshez: <https://w.wiki/6Yg2>

4. számú melléklet

M4 ábra A Wikidata koordinátákat tartalmazó elemeinek pontszerű (százszoros elemintenzitású) hengervetületi ábrázolása a Wikidata 2023. június 26-ai adatainak megfelelően.

Az adatok és a vizualizáció CC0 licenc alatt közzétéve

Forrás: <https://wmde.github.io/wikidata-map/dist/index.html>

5. számú melléklet

```

1. #defaultView:Map
2. SELECT ?item ?itemLabel ?area ?geoshape ?layer ?rgb (CONCAT("Határos: ",
GROUP_CONCAT(DISTINCT(?neighbour_label); separator=', ')) AS ?neighbours)
3.
4. WITH {
5.   SELECT ?item ?itemLabel ?area WHERE {
6.     ?item p:P463 ?UN_stmt .
7.     ?UN_stmt ps:P463 wd:Q1065 .
8.     ?UN_stmt a wikibase:BestRank .
9.     MINUS {?UN_stmt pq:P582 []} .
10.    MINUS {?item wdt:P576 []} .
11.    ?item wdt:P2046 ?area .
12.    ?item rdfs:label ?itemLabel FILTER(lang(?itemLabel) = 'hu') .
13.  }
14. } AS %countries
15.
16. WHERE {
17.   INCLUDE %countries .
18.   OPTIONAL {
19.     FILTER NOT EXISTS {
20.       ?item wdt:P527?/p:P47 ?stmt .
21.       ?stmt ps:P47/wdt:P17? ?neighbour0 .
22.       MINUS {?stmt pq:P5102 wd:Q3089219} .
23.       FILTER(?item != ?neighbour0) .
24.     }
25.     BIND("n/a" AS ?layer) .
26.     BIND("777777" AS ?rgb) .
27.   }
28.   OPTIONAL {
29.     ?item wdt:P47 [] .
30.     FILTER NOT EXISTS {
31.       ?item wdt:P527?/p:P47 ?stmt .
32.       ?stmt ps:P47/wdt:P17? ?neighbour1 .
33.       MINUS {?stmt pq:P5102 wd:Q3089219} .
34.       ?item wdt:P2046 ?area1 .
35.       {
36.         SELECT (?item AS ?neighbour1) (?area AS ?neighbour1_area) WHERE {
37.           INCLUDE %countries .
38.         }
39.       }
40.       FILTER (?area1 > ?neighbour1_area) .
41.     }
42.     BIND("kisebb" AS ?layer) .
43.     BIND("CC3333" AS ?rgb) .
44.   }
45.   OPTIONAL {
46.     FILTER NOT EXISTS {
47.       ?item wdt:P527?/p:P47 ?stmt .
48.       ?stmt ps:P47/wdt:P17? ?neighbour2 .
49.       MINUS {?stmt pq:P5102 wd:Q3089219} .
50.       ?item wdt:P2046 ?area2 .
51.       {
52.         SELECT (?item AS ?neighbour2) (?area AS ?neighbour2_area) WHERE {
53.           INCLUDE %countries .
54.         }
55.       }
56.       FILTER (?area2 < ?neighbour2_area) .
57.     }

```

```

58.   BIND("nagyobb" AS ?layer) .
59.   BIND("88AAFF" AS ?rgb) .
60.
61.   }
62.   OPTIONAL {?item wdt:P3896 ?geoshape} .
63.   OPTIONAL {?item wdt:P527/wdt:P3896 ?geoshape} .
64.   OPTIONAL {?item ^wdt:P361/wdt:P3896 ?geoshape} .
65.   OPTIONAL {
66.     BIND("egyik sem" AS ?layer) .
67.     BIND("DDDDDD" AS ?rgb) .
68.
69.   }
70.   OPTIONAL {
71.     ?item wdt:P527?/p:P47 ?stmt .
72.     ?stmt ps:P47/wdt:P17? ?neighbour .
73.     MINUS {?stmt pq:P5102 wd:Q3089219} .
74.     {
75.       SELECT (?item AS ?neighbour) (?itemLabel AS ?neighbour_label )WHERE {
76.         INCLUDE %countries .
77.       }
78.     }
79.   }
80. } GROUP BY ?item ?itemLabel ?area ?geoshape ?layer ?rgb
81. ORDER BY ?itemLabel

```

M5 ábra A világ országainak (tagság [P463] = Egyesült Nemzetek Szervezete [Q1065]) hengervetületi térképét négy felhasználó által definiált réteggel leképező SPARQL-lekérdezés. Az összes szomszédjuknál kisebb és nagyobb (terület [P2046]) országok piros és kék, a vegyesen mindkettővel rendelkező országok világosszürke színnel vannak jelölve. A sötétszürke a határos (P47) tulajdonsággal nem, vagy állítás természete (P5102) = tengeri határ (Q3089219) minősítővel kiszűrt országokat jelöli.

A szerző saját SPARQL-lekérdezése

Link a lekérdezéshez: <https://query-chest.toolforge.org/redirect/WnHa7LML1kmWm4GuualWE0oIEMyQaqAIaCOEmCwYWqj>

A 75 éves *Művelődés* mellékletei: Könyvtár és Könyvesház

II. rész

Vántsa Judit

*Jelen tanulmány egy része a romániai magyar szaksajtó és a romániai magyar közkönyvtárügy feldolgozásának 1945–2023 évek közötti történetét mutatja be. A romániai magyar könyvtári szaksajtó múltjának feltárása nem kis nehézségbe ütközött, hiszen a Kuszálík-féle sajtótörténeti bibliográfiában¹, a *Művelődésben*², a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikonban*³, a *Magyar Könyvszemlében*⁴ és más forrásokban megjelenő bibliográfiai hivatkozások többéves eltérést mutatnak az egyes lapok indulását, megjelenési gyakoriságát tekintve. A gyűjtőmunkát nehezítette, hogy az 1948 után megjelenő lapok közül egyetlen könyvtári szakfolyóirat sem állta ki az idők viszontagságait, és nem tudott folyamatos megjelenést biztosítani évtizedeken keresztül, mint ahogy a magyarországi könyvtári szaklapok közül a *Magyar Könyvszemle* (1876–) vagy a *Könyvtári Figyelő* (1955–) megtehetette. Ezt a hiányt próbálta pótolni a *Művelődés*, amely hol rovataiban, hol mellékleteiben igyekezett felkarolni a romániai magyar könyvtárügyet.*

*A tanulmány két részből áll: az első a *Művelődés*, a második a *Könyvtár*⁵ és a *Könyvesház*⁶ történetét mutatja be.*

sajtótörténet, romániai magyarok, folyóirat, könyvtár, Művelődés, Könyvesház

1. Előzmények

Az első romániai magyar könyvtári szaklap a *Könyvtárosok Tájékoztatója* volt (1950. aug./szept. 1. évf. 1. szám – 1965. okt./dec. 9. évf. 4. szám), amelynek első száma 1950-ben jelent meg Bukarestben. 1953 februárjáig havonta jelent meg, ezt követően 1957-ig szünetelt. 1957-től új évfolyam-számozással – ez volt a félreértések forrása, mivel

többben tévesen az 1957-es évet tartják a lap indulásának^{7,8,9,10} – negyedévenként jelent meg folyamatosan 1965-ig. (1. ábra)

A lap jelentős szerepet töltött be a könyvtárak egységes szervezési és gazdálkodási szabályzatának bevezetésében, az olvasószolgálat új módszereinek (például: szabadpolcos rendszer) körvonalazásában. Számba vette a könyvtárosok sikereit, örömeit, nehézségeit és tájékoztatta a közvéleményt a könyvtárak fejlődéséről.¹¹

1 Kuszálík Péter: Erdélyi hírlapok és folyóiratok 1940–1989. Bp. 1996. Teleki László Alapítvány Közép-Európa Intézet

2 Szabó Zsolt: Egy szakma és egy (könyvtáros) folyóirat fél évszázados kalandja. A *Könyvtárosok Tájékoztatójától* a *Könyvesházig*. = *Művelődés* 2007. febr., 28–29.

3 *Könyvtári Szemle*. Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. III. Bukarest. 1994. Kriterion Könyvkiadó. 235.

4 Csorba Csaba: Tizenöt éves magyar nyelvű könyvtári folyóirat Romániában. = *Magyar Könyvszemle* 1972. 1–2., 142–143.

5 A *Könyvtár* című lap a megszűnt *Könyvtári Szemle* szerepét vette át. A *Művelődés* mellékleteként jelent meg.

6 *Könyvesház* a *Művelődés* melléklete 1991–2007 között. Főleg a romániai magyar könyvtárosok szakmai tájékoztatását szolgáló szaklap.

7 Gábor Dénes: Palinódia a romániai magyar könyvtárosok szakfolyóiratáról = *Művelődés* (L.) 1997. 1. sz. 39–40. p.

8 Szabó Zsolt: Egy szakma és egy (könyvtáros) folyóirat fél évszázados kalandja. A *Könyvtárosok Tájékoztatójától* a *Könyvesházig* = *Művelődés* 2007. (LX.) 2. sz. 28–29. p.

9 Gábor Dénes: Palinódia a romániai magyar könyvtárosok szakfolyóiratáról = *Művelődés* (LXXIII.) 2020. 1. sz. 9–11. p.

10 Gábor Dénes: Egy folyóirat odisszeája = *Művelődés: A közművelődés szolgálatában*. 1998. 6–9 sz. 20. p.

11 *Könyvtári Szemle* = *Könyvtári Szemle* 1966. 1. sz. 1. p.

1. ábra Könyvtárosok Tájékoztatója

A román nyelvű könyvtári szaklap, a *Căluza Bibliotecarului*¹² 1966-tól *Revista Bibliotecilor*¹³ név alatt jelenet meg. Társlap lévén, a Könyvtárosok Tájékoztatójának utóda a *Könyvtári Szemle* lett, amely szintén Bukarestben jelent meg 1966. jan./márc. (10. évf. 1. sz.) – 1973. okt./dec. (17. évf. 4. sz.) között. (2. ábra)

A Könyvtárosok Tájékoztatójával párhuzamosan jelent meg a *Művelődés* 1965-ig, az előbbi megszűnéséig. Tulajdonképpen a könyvtárosoknak a szakmai lapja a Könyvtárosok Tájékoztatója volt, de a *Művelődés* is gyakran közölt ezekben az években könyvtárakról szóló írásokat a művelődési tevékenységek részeként, valamint könyvtárosoknak szóló mellékletei is voltak, a későbbiekben *Könyvtár*, illetve *Könyvesház* névvel.

2. Könyvtár (1974–1985)

A Könyvtár 1974-től a megszűnt Könyvtári Szemle¹⁴ szerepét próbálta átvenni, azonban előbb megszűnt önállósága, s csak *Művelődés Könyvtár* című

rovataként jelent meg 1974–1977 között. Kitartó küzdelem árán sikerült *Balogh Józsefnek*¹⁵ kiharcolnia, hogy 1977-től, ha teljes önállóságát nem is nyerhette vissza, de ismét külön fűzött és számozott negyedévi mellékletként jelent meg 1977–1982 között *Mezei József*¹⁶ szerkesztésében.¹⁷ (3. ábra)

Tartalmi szempontból: minden lapszámban bemutatnak néhány romániai magyar érdekességű könyvtárat (közművelődési, iskolai, szakszervezeti, üzemi); a könyvtári mozaik rovatban külföldi könyvtári rövid hírek voltak közölve; a lap több mint felében a könyvkiadás bibliográfiáját, olvasmányajánlást, könyvszemlét közöltek; a Könyvtár körkérdése rovatban pedig jeles erdélyi személyiségek válaszai voltak olvashatóak olvasmányaikról, könyvekről.^{18,19,20}

12 Căluza Bibliotecarului (1948–1965), havonta megjelenő, román nyelvű, Romániában megjelenő országos könyvtári szakfolyóirat.

13 Revista Bibliotecilor (1966–1973) havonta megjelenő, román nyelvű, Romániában megjelenő országos könyvtári szakfolyóirat.

14 Könyvtári Szemle. a Művelődés- és Művészetügyi Áll. Biz. (1971. 3. sz-tól: a Szoc. Művelődési és Nevelési Tanács) folyóirata. 1966. jan./márc. (10. évf. 1. sz.) – 1973. okt./dec. (17. évf. 4. sz.): Bukarest.

15 Balogh József (Bukarest, 1931 – Bukarest, 2006.) romániai magyar újságíró, író, műfordító. költő, a Könyvtári Szemle szerkesztője (1971. 2. sz. – 1973. 4. sz.), a Könyvtár (Művelődés első melléklete) szerkesztője (1981. 1. sz. – 1982. 1. sz.), a Könyvesház főszerkesztője (1991. 1. sz.), szerkesztője (1991. 2. sz.).

16 Mezei József (álneve: Szamosi Endre; Kolozsvár, 1938 – Bukarest, 2014.) erdélyi magyar szerkesztő, újságíró, műkritikus, művészettörténész.

17 Szabó Zsolt: Egy szakma és egy (könyvtáros) folyóirat fél évszázados kalandja. A Könyvtárosok Tájékoztatójától a Könyvesházig = *Művelődés* (LX.) 2007. 2. 28–29. p.

18 A Könyvtár körkérdése = *Könyvtár*. 1981. 3. sz. 13–16. p.

19 A Könyvtár körkérdése = *Könyvtár*. 1981. 4. sz. 24–27. p.

20 A Könyvtár körkérdése = *Könyvtár*. 1982. 1. sz. 28–29. p.

2. ábra Könyvtári Szemle

Beke György²¹ szerint: „a Művelődés és a Könyvtári Szemle jó hagyományai közé tartozott könyvészeti összeállítások időnkénti közreadása; ezt közművelődési folyóiratunk, illetve ennek Könyvtár rovata folytatja, láthatóan a teljesebbre törekvés, nagyobb rendszeresség igényével.”²²

A Könyvtár 1974. évi 4. lapszámában egy érdekes cikket olvashatunk Fülöp Mária²³ bibliográfus tollából. Összegyűjtötte az 1973-ban megjelent, 21 romániai magyar nyelvű újság és folyóirat könyvtárüggyel foglalkozó cikkeit és bibliográfia formájában közzétette a lapban. A bibliográfia nem foglalta magába a könyvkiadással, terjesztéssel, olvasással kapcsolatos írásokat, valamint a Művelődésben és Könyvtárban közölt könyvszemléket, új könyvek listáit, a könyvtárakra vonatkozó rövid híreket, s azokat a közművelődéssel kapcsolatos cikkeket sem, amelyekben csak egy-két mondatos utalás van a könyvtárak tevékenységére. A 212 cikk címe jelezte, hogy a Könyvtár általában figyelmet szentelt a könyvtárügynek. Alaposabb elemzés után kiderült, hogy csak néhány romániai magyar lap foglalkozik rendszeresen a könyvtárral. A megyei lapok közül ötben

3. ábra Könyvtár

volt található 15 vagy ennél több cikk, míg a másik ötben tíznél kevesebb volt. Ezek a számok nemcsak a lapok ilyen irányú érdeklődésének fokmérői voltak, hanem valószínűleg a megyék könyvtári tevékenységének a színvonalát is tükrözték. Az Előre²⁴ országos, a legszeleesebb olvasóközön-

21 Beke György, álnevei: Faragó György, Bárdócz Gergely (Uzon, 1927 - Budapest, 2007.) József Attila-díjas erdélyi magyar író, újságíró, műfordító.
 22 Beke György: Meditáció egy könyvészeti összeállítás kapcsán = Könyvtár 1976. 1. sz. 31-32. p.
 23 Fülöp Mária (1940-) (bibliográfus, Maros Megyei Könyvtár, Marosvásárhely)

24 Előre (napilap, 1953-1989). A Bukarestben 1947. szeptember 1-jén indult Romániai Magyar Szó című „országos demokratikus napilap” folytatása 1953. április 1-jétől 1989. december 22-ig, amikor ismét Romániai Magyar Szó lett.

séggel rendelkező romániai magyar napilap művelődési rovatában szintén kevés hely jutott a könyvtárügynek, mindössze 14 cikk.

Sajnálatos módon azok a lapok, amelyek jelleghűknél fogva az olvasók körében propagátorai kellett volna, hogy legyenek a könyvtárügynek és ebből kifolyólag a könyvnek, alig-alig közöltek könyvtárral kapcsolatos írásokat. Az is elgondolkodtató, hogy az irodalmi lapok, mint például az *Utunk*²⁵ és *Igaz Szó*²⁶ 1–1 cikket, a *Korunk*²⁷ pedig egyet sem közölt egész év folyamán.

Az írások tartalmát elemezve megállapítottam, hogy túlnyomó többségük a városi és községi közművelődési könyvtárakkal foglalkozott, s ezek között is ritka volt a könyvtári munka lényegét megragadó, alaposabb elemző cikk. Kevés írás jelent meg az általános könyvtárügyről, a szakkönyvtárakról, iskolai könyvtárakról, dokumentációról és tájékoztatásról. Teljesen hiányoztak olyan jelentős témák, mint a könyvtárközi együttműködés, a könyvtárügy jogi szabályozása, munkaszer-

vezés, feldolgozó munka. „A megjelent 212 írás ellenére nem lehetünk teljesen elégedettek könyvtárügyi irodalmunkkal, de ezért nem csak, vagy talán nem elsősorban a szerkesztőket terheli a felelősség, hanem a könyvtárosokat is.”- vonta le a következtetést *Fülöp Mária*.²⁸

1984-től már sötét felhők gyülekeztek a Művelődés egén is: a román kulturális forradalom jegyében fogant Megéneklünk Románia fesztivál folyóiratává süllyedt, így vele együtt haldoklott az 1985. év decemberi, utolsó számig, a *Könyvtár* is.²⁹

3 Könyvesház (1991–2007)

3.1 Kezdetek (1991–1992)

Az 1989-es romániai rendszerváltást³⁰ követően, a decemberi forradalom után a Művelődési Minisztérium határozatot hozott mind a *Revista Bibliotecilor*, mind a *Könyvtári Szemle* újra indításáról. Mindkét folyóirat régi szerkesztői fokozott lelkesedéssel vetették bele magukat a lapszerkesztésbe, remélve, hogy újra könyves folyóiratot tudnak eljuttatni a romániai magyar művelődési élet valamennyi érdekelt képviselőjéhez, mindazokhoz, akiknek létszükséglete volt a könyv.^{31,32}

Kezdetben úgy tűnt, hogy a könyvtári szaklap – amelynek a Balogh József által választott új címe *Könyvesház* lett – vissza tudja hódítani teljes függetlenségét. Az alapok újbóli lerakásában nagy szerepe volt az exlibrist gyűjtő, művészeti és könyves szakíró, bibliográfus *Gábor Dénesnek*³³ is, aki

25 *Utunk*: a romániai magyarság irodalmi, művészeti és kritikai hetilapja. Székhely: Kolozsvár. 1946-tól az 1989-es fordulatig jelent meg.

26 *Igaz Szó*: (1954–1989) Marosvásárhelyen kiadott szépirodalmi folyóirat. 1953 júniusától kéthavonta, 1954 januárjától havonta jelent meg. Címlapján feltüntetett önmeghatározása szerint 1953 márciusától az Román Népköztársaság írószövetsége Magyar Autonóm Tartományi Fiókjának folyóirata; 1957 januárjától "Szépirodalmi folyóirat"; 1962 márciusától "Szépirodalmi folyóirat. A Román Népköztársaság Írószövetségének havi folyóirata"; 1965 augusztusától "Szépirodalmi folyóirat. Románia Szocialista Köztársaság Írószövetségének havi folyóirata"; 1969 januárjától az RSZK Írószövetségének havi folyóirata. A romániai rendszerváltás után a folyóirat jogutódja a *Látó* lett.

27 A *Korunk* 1926. február – 1940. szeptember között Kolozsváron jelent meg. Alapítója Dienes László, 1929 januárjától Gaál Gáborral együtt szerkesztették a lapot. A *Korunk* 1957 februárjában indult újra a Szocialista Művelődési és Nevelési Tanács folyóiratként és ebben a minőségében az 1989 decemberében bekövetkezett rendszerváltásig jelent meg. A főszerkesztő ebben a korszakban az 1984/9. számig Gáll Ernő, azt követően Rácz Győző volt. Az 1990-es III. folyamattól kezdve a főszerkesztő Kántor Lajos lett; 2008 áprilisától Balázs Imre József vette át helyét. 2013 januárjától a főszerkesztő Kovács Kiss Gyöngy.

A folyóirat 1990 óta havonta tematikus összeállításokban hívja fel a figyelmet a művelődési és közélet, illetve a tudomány aktuális kérdéseire – általuk egyrészt követve a kulturális mozgásokat, másrészt kezdeményezve az értelmiségi eszmecserék kibontakozását. <http://korunk.org/bemutakozas/> (Utolsó elérés: 2023.07.19.)

28 Fülöp Mária: *Könyvtárügy a romániai magyar sajtóban: Bibliográfia 1973 = Könyvtár 1974. 4. sz. 105–110. p. (= Művelődés (XXVII.) 1974. 12. sz. 25–30. p.*

29 Szabó Zsolt: Egy szakma és egy (könyvtáros) folyóirat fél évszázados kalandja. A *Könyvtárosok Tájékoztatójától a Könyvesházig = Művelődés (LX.) 2007. 2. 28–29. p.*

30 Az 1989-es romániai forradalom Temesvároton kezdődött december 15-én. A kelet-európai rendszerváltások között a legvéresebb volt. Az ország diktátorát, Nicolae Ceaușescut és feleségét, Elena Ceaușescut megfosztották hatalmuktól és kivégezték. A romániai forradalom előtt a többi kelet-európai országban békés úton ment végbe a rendszerváltás; Románia volt az egyedüli ország a vasfüggöny mögött, ahol az átmenet erőszakos módon zajlott, és ahol az egykori kommunista vezetők egy részét ki is végezték.

31 Gábor Dénes: Egy folyóirat odissaéja. = *Művelődés (LI.) 1998. 5–6. sz. 20. p.*

32 Balogh József: Kinek épül a Könyvesház? = *Könyvesház (I.) 1991. 1. sz. 1. p.*

33 Gábor Dénes (Brassó, 1936 – Kolozsvár, 2019.) magyar bibliográfus, kisgrafikai szakíró.

hosszú évtizedekig külső munkatársa volt a Művelődésnek és a Könyvtári Szemlének. Amikor tehát meghívást nyert a Könyvesház címmel újjáalakult könyvtáros szaklap szerkesztőségébe, nagy lelkesedéssel fogott hozzá Balogh Józseffel a közös munkához. Nem csak rajtuk múlt, hogy nem sikerült önálló, negyedévi lapot létrehozni, s mire 1991-ben az első Könyvesház szám megjelent, már ismét csak a Művelődés mellékleteként és a negyedévi időszakosságot félévire cserélve állhatott olvasói elé.³⁴

1991-ben a Művelődés szerkesztőségének Kolozsvárra való áttelepedése maga után vont, hogy a Könyvesház szerkesztése is Kolozsvárra tevődjön át, ezáltal Gábor Dénes szerepe megnövekedett a szerkesztésben, mivel Kolozsváron élt.³⁵ (4. ábra)

Az első lapszám négytagú szerkesztőséggel indult: főszerkesztő Balogh József volt, a szerkesztők: Ferencz Zsuzsanna³⁶, Gábor Dénes és András István Levente voltak. Mire a második lapszám megjelent, nyugdíjba kényszerítették Balogh Józsefet (neve a szerkesztők között még szerepelt), akinek helyét Szabó Zsolt³⁷ vette át. Ferencz Zsuzsannát és András István Leventét elbocsátották, csak Gábor Dénes maradt szerkesztőnek, akit a Művelődési Minisztérium a Művelődés felelős szerkesztőjévé nevezett ki, azzal a meghagyással, hogy „a Könyvesház ügy továbbra is az Ő lelkiismereti feladata marad.” A román Művelődési Minisz-

4. ábra Könyvesház, 1. kiadvány

térium a Művelődés anyagi hátterét valamennyire biztosította, azonban a Könyvesház létezéséről egyáltalán nem akart tudni.^{38,39}

Az évente megjelenő két lapszám csak arra volt elegendő, hogy a romániai magyar könyvek bibliográfiáját, évfordulós megemlékezéseket, a könyvtárügy újdonságait, a könyvterjesztés gondjait és egyéb időszerű kérdéseket közöljön.⁴⁰

Az első lapszámtól kezdődően rendszeresen beszámoltak a „Könyvet Romániának” mozgalomról, amelynek eredményeként nemcsak a könyvtárak állománya növekedett, hanem új könyvtárak is létrejöttek. A második lapszámtól Szigethy Rudolf⁴¹ összeállításában rendszeresen közölték a romániai magyar könyvkiadás bibliográfiáját, amely utol-

34 Gábor Dénes: Egy folyóirat odisszeája. = Művelődés (LI.) 1998. 5–6. sz. 20. p.

35 Kiss Jenő: Indulások = Könyvesház (I.) 1991. 2. sz. 2–3. p.

36 Ferencz Zsuzsanna (Kolozsvár, 1943. november 20. – Bukarest, 2010. január 30.) magyar író.

37 Szabó Zsolt (Kolozsvár, 1946–) erdélyi magyar irodalomtörténész, főszerkesztő. A Babeş-Bolyai Tudományegyetemen (BBTE) szerzett magyar nyelv- és irodalom szakos tanári diplomát (1969). 1969–75 között a Jóbarát ifjúsági folyóirat kolozsvári munkatársa volt, majd a kolozsvári Megyei Könyvtárban könyvtáros, 1981–91 között a Kriterion Könyvkiadó kolozsvári szerkesztőségében főképp a néprajzi kiadványok szerkesztője. 1976–96 között az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár szerkesztő munkatársa. 1991-től a Művelődésnek és a kiadásában megjelent könyveknek a főszerkesztője, 1995-től emellett a nagyváradi Ady Endre Sajtókollégium, majd 1998-tól a BBTE Politika-, Közigazgatás- és Kommunikációtudományi Kara Újságírói Tanszékének adjunktusa, 2003-tól docense. 2005-ben tagozatvezetőként megszervezte a magyar magiszteri képzést.

38 Gábor Dénes: Palinódia a romániai magyar könyvtárosok szakfolyóiratáról. = Művelődés (L.) 1997. 1. sz. 39–40. p.

39 Gábor Dénes: Palinódia a romániai magyar könyvtárosok szakfolyóiratáról = Művelődés (LXXIII.) 2020. 1. sz. 9–11. p.

40 Gábor Dénes: Közművelődési gond(olat)ok a könyvtárban. Beszélgetés Kiss Jenővel, a Kovászna Megyei Könyvtár igazgatójával. = Könyvesház (II.) 1992. 1. sz. 6–7. p.

41 Szigethy Rudolf (Kolozsvár, 1934–) erdélyi magyar geológus, könyvtáros, bibliográfus.

jára Balogh József tollából 1982-ben jelent meg⁴² a Művelődés első mellékletében, a Könyvtárban.⁴³ Érdekesség volt a lap „Könyvbörze” rovata, amely közvetítő láncszem volt olyan könyvek forgalmazásában, melyeknek nem volt remélhető az újrakiadása, és a tapasztalat azt mutatta, hogy ezek a jobb sorsra méltó szellemi értékek ott porosodnak a polcokon. Ezért vállalták a szerkesztők minden ellenszolgáltatás nélkül az eladásra fölkinált, vagy megvételre keresett könyv pontos bibliográfiai adatainak közlését, sőt tényleges cse-reajánlatok közvetítésében is részt vettek.⁴⁴

A kezdeti eufória után jött a hideg zuhany: az állami nyomdák elzárkóztak a kis példányszámú folyóiratok szedése-nyomása elől. Nem voltak hajlandók az állami kiadókkal szembeni szerződéses kötelezettségeiket sem teljesíteni. Előnyben a nívótlan, magánkézben levő lapok voltak, amelyek tulajdonosai kenőpénzekkel csaptak le a nyomdákra, papírra, ezáltal gyors iramban verték fel a nyomdai előállítás költségeit. De nem kedveztek az irodalmi, művelődési lapoknak, folyóiratoknak az állami lapterjesztő vállalat és a posta sem. A kormányzat gazdaságpolitikája, a papír árának ismételt drágítása, a nyomdai költségek emelése, valamint az életszínvonal csökkenése, a pénz vásárló erejének csökkenése, a munkanélküliség és a politikai életben tapasztalható szélsőséges törekvések, a közhangulat leromlása semmiképp sem volt kedvező egy újabb, a könyv világával foglalkozó nemzetiségi folyóirat megjelentetéséhez.⁴⁵

A lap kiadási és terjesztési nehézségei ellenére, a szerkesztők tervei között továbbra is a negyedévenkénti megjelentetés volt a cél. Ezt hangsúlyozta Szabó Zsolt főszerkesztő Sepsiszentgyörgyön 1991. október 5-én, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE)⁴⁶ Könyvtári Szakosztályának alakuló ülésén, amelyet a Kovászna Megyei Könyvtár-

ban⁴⁷ tartottak. A főszerkesztő vázolta a Művelődés és a Könyvesház viszonyát, s azt az új orientációt, amelyet a két lap a jövőben szeretne követni. Ehhez a munkához kérte a könyvtárosok hozzájárulását, nem utolsó sorban a terjesztési nehézségek leküzdéséhez, hisz ettől függött jelentős mértékben, hogy lesz-e a Könyvesházból évente négyszer megjelenő lap, vagy megmarad félévenkéntinek, amit több hozzászóló kevésnek ítélt. Balogh József beszélt a lap eddigi történetéről, hangsúlyozva, hogy elsősorban a hazai gondokkal foglalkoztak, de a nemzetközi kitekintést is szeretnék erősíteni.⁴⁸

*Kiss Jenő*⁴⁹ – az akkor megválasztott szakosztályi elnök – úgy vélte, hogy „a Könyvesház és a Könyvtári Szakosztály egymásraultaltsága természetesen adódik, s mindenki számára reményt nyújt a fennmaradáshoz.”⁵⁰

1992-ben felmerült annak a kérdése, hogy a Könyvesház fel tudná-e vállalni a hiányzó könyvtáros képzés feladatát. Akkor Kiss Jenő úgy nyilatkozott, hogy „mivel a továbbképzés legkézenfekvőbb, leginkább megoldható módja az önképzés, ebből a szempontból nagyon jó, hogy ehhez nyújtson támogatást a Könyvesház. Ehhez azonban nagyon kevés az évenként kétszeri megjelenés. Ez legfennebb arra elegendő, hogy a könyvtárügy újdonságait, a romániai magyar könyvek bibliográfiáját, a könyvterjesztés aktuális kérdéseit közölje. Fontos lenne szemlézni a román Biblioteca című szaklap mellett a magyarországi szakajtóból csakúgy, mint az angol, német, francia nyelvű szaklapokból, amelynek közzététele egy-egy könyvtáros feladta lehetne.”⁵¹

3.2 Nehézségek (1993–1996)

1992 után gyakorlatilag minden hivatalos támogatás megszűnt, s csak külső források bevonásával (EMKE Könyvtári Szakosztálya, Bázeli Magyar

42 Balogh József: A romániai magyar könyvkiadás bibliográfiája 1981 = Könyvtár 1982. 1. sz. 16–24. p.

43 Szigethy Rudolf: A romániai magyar könyvkiadás bibliográfiája 1989. = Könyvesház (I.) 1991. 2. sz. 10–12. p.

44 Gábor Dénes: Könyvbörze. = Könyvesház (I.) 1991. 1. sz. 30.

45 Balogh József: Kinek épül a Könyvesház? = Könyvesház (I.) 1991. 1. sz. 1. p.

46 Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) egy kulturális intézmény volt 1885–1946 között, amely 1991-ben újra alakult.

47 Bod Péter Megyei Könyvtár, Sepsiszentgyörgy. Intézmény weboldala: <https://www.kmkt.ro/> (Utolsó elérés: 2023.07.21.)

48 Kiss Jenő: Indulások = Könyvesház (I.) 1991. 2. sz. 2–3. p.

49 Kiss Jenő (1943–) nyugalmazott könyvtárigazgató, Bod Péter Megyei Könyvtár, Sepsiszentgyörgy, RMKE elnök, tiszteletbeli elnök.

50 Kiss Jenő: Indulások = Könyvesház (I.) 1991. 2. sz. 2–3. p.

51 Gábor Dénes: Közművelődési gond(olat)ok a könyvtárban: Beszélgetés Kiss Jenővel, a Kovászna Megyei Könyvtár igazgatójával = Könyvesház (II) 1992. 1. sz. 6–7. p.

Misszió Szenior Csoportja, Művelődés Egyesület⁵²) sikerült hosszas stagnálás után 1995 végére egy összevont számot III–IV. évf. (1993–1994) jelzéssel kiadni^{53,54}, így az 1995-ös szám megjelenése elmaradt – habár ezt utólag szándékuk volt pótolni. Ennek a bizonytalan megjelenésnek elsősorban anyagi természetű okai voltak, ezért ismételtén szükségessé vált a Könyvesház megjelentetésének új alapokra helyezése. A folyóirat összevont száma már nem Kolozsváron, hanem a sepsiszentgyörgyi Trisedes nyomdában készült, az EMKE Könyvtári Szakosztálya, a Bázeli Piarista Öregdiákok Egyesülete és a Kolozsvári Művelődés Egyesület támogatásával.⁵⁵

Nemcsak a Könyvesház küzdött anyagi nehézségekkel, az anyalapot, a Művelődést a román magánosítás elsodorta, egyszóval megvonták az állami támogatást, így a mellékletre nem volt pénz. Csak reménykedtek, hogy lábra áll a román gazdaság, és lesz még pénz a kultúrára is. „Az állami mecénatúra helyét át fogja venni a magánvállalkozók támogatása, a polgár, a civil társadalom eldönti majd, hogy szüksége van-e olyan típusú tudásra, amilyent a Könyvesház kínál”- írta Szabó Zsolt főszerkesztő.⁵⁶

A Művelődés szerkesztősége úgy határozott, hogy az EMKE Könyvtári Szakosztályának segítségét kérve végszükség esetén állami támogatás nélkül is megjelenteti a Könyvesházat, mégpedig negyedévenkénti periodicitással úgy, hogy számítottak a Romániai Magyar Könyves Céh (RMKC)⁵⁷ érdekközösségen alapuló támogatására is. A lap arcélét kicsit újragondolva, a legfőbb törekvésnek azt tekintették, hogy tájékoztatást nyújtsanak az olvasóknak az olvasási és könyvbeszerzési lehetőségekről, a könyvtárak életéről, írók, kiadók, nyom-

dák és könyvüzletek időszerű helyzetéről. „És szeretnénk kitekinteni a Kárpát-medence magyar közösségeinek hasonló problematikájára is, hisz a magyar könyv bárhol születik és él, mindannyiunk érdeklődésének közös tárgya” – írták a szerkesztők.⁵⁸

A Művelődés mellékleteként esetlegesen megjelenő Könyvesházat 1996 márciusától Kiss Jenő, az EMKE Könyvtári Szakosztályának elnöke támasztotta fel, *Simon Attila*⁵⁹ szerkesztésében, a csíkszeredai Pro Print⁶⁰, Pallas Akadémia⁶¹ könyvkiadók és a Corvina Könyvesház⁶² gondozásában. Továbbra is hű maradt a laphoz a főszerkesztő Szabó Zsolt és az olvasószerkesztő Gábor Dénes. Még ebben az évben négy lapszám látott napvilágot, teljesítve a negyedévenkénti megjelenést. A megújuló lap külalakjában megváltozott, a téglavörös színt felváltotta a fehér,⁶³ amelynek címlapjára régi könyves fotók kerültek. Tartalmi megújulásról azonban nem beszélhetünk, hisz szinte ugyanaz volt a lap felépítése, mint az 1991/1992-es lapszámokban. Annyi változás volt, hogy a 30 oldalas lap felét könyvrecenziók tették ki, emellett még több oldalban könyvjegyzéket tartalmazott az előző negyedév erdélyi könyvterméséről, és rendszeresen közöltek kiadókról, nyomdákról is híryanagot. Ezek után, hogy mennyire volt sikeres a könyvtárosok körében a Könyvesház, Kiss Jenő szerint: „Jó és sikeres folyóiratokat sorakoztatott fel az erdélyi magyar szellemi élet. (...) Hol áll a Könyvesház ebben a sorban? (...) A sor végén, mondjuk tárgyilagosan, kis büszkeséggel.”⁶⁴

52 Kolozsvári Művelődési Egyesület. Szabó Zsolt hozta létre tül nyomórészlet magyar nyelvű kiadványok megjelentetésére. <http://intezmenytar.erdelystat.ro/intezmenyek/romaniai-magyar-konyvkiadok/kolozsvari-muvelodes-egyuesulet/9072> (Utolsó elérés: 2023.08.02.)

53 Gábor Dénes: Palinódia a romániai magyar könyvtárosok szakfolyóiratáról = Művelődés (L.) 1997. 1. sz. 39–40. p.

54 Gábor Dénes: Palinódia a romániai magyar könyvtárosok szakfolyóiratáról = Művelődés (LXXIII.) 2020. 1. sz. 9–11. p.

55 Olvasható a Könyvesház 1993/1994-es számának impresszumában.

56 Szabó Zsolt: Mentetgetőző = Könyvesház (VIII.) 1999. 1. sz. 1. p.

57 Romániai Magyar Könyves Céh, Marosvásárhely. A romániai magyar könyvkiadók, könyvkészítők és könyvkereskedők egyesülete.

58 Új nekifutás elé = Könyvesház 1996 (VI.) 1. sz. 3. p.

59 Simon Attila (Csíkszereda, 1972. augusztus 6.–) erdélyi magyar költő.

60 A Pro Print Könyvkiadó weboldala. <http://www.proprintkiado.ro/index.php> (Utolsó elérés: 2023.07.19.)

61 A Pallas Akadémia Könyvkiadó weboldala. <http://www.pallasakademia.ro/> (Utolsó elérés: 2023.07.19.)

62 Corvina Könyvesház és Antikvárium Kft. Csíkszeredában alakult 1992-ben Corvina Könyvpostá néven. Az évek folyamán Erdély több településén voltak jelen, könyvesbolt, könyvtand vagy viszonteladók révén. Jelenleg Csíkszeredában és Székelyudvarhelyen működtetnek könyvesboltot. A könyvek mellett kegytárgyakat, valamint használt és antikvár könyveket is forgalmaznak és vásárolnak. Weboldalát árulják. http://www.corvina.ro/?fbclid=IwAR1DxxbogWLzXCwZU-HgXwM4-LpkEgPoUaOEHMDFJ0WbpUfNo8h4Z_DxHVJA (Utolsó elérés: 2023.07.19.)

63 Csak az 1996-ban megjelent 4 lapszám tért el küllemében a Művelődéstől.

64 Kiss Jenő: Számvetés = Könyvesház (VI.) 1996. 4. sz. 3. p.

Az anyagiak előteremtése mellett, a másik nagy gondot a lap tartalmának összeállításában a közlésre szánt írások begyűjtése okozta. Habár az évente megrendezett Romániai Magyar Könyvtárosok Vándorgyűlésén a lap szerkesztői rendszeresen kérték a könyvtárosokat, hogy küldjenek cikket, beszámolót, tájékoztatót könyvtárukról, tevékenységükről, az írások nagyon lassan gyűltek, és könyvtári lap helyett egyre inkább művelődési lappá vált. *Szente Ferenc*⁶⁵ az újjászületett régi-új könyvtáros lappal kapcsolatosan figyelmeztetett, hogy „*a lapot gondozni kell, szerkeszteni csak abból lehet, amiről gondoskodás történt előzőleg. (...) Sok-sok rimánkodást a szerzőknek, hogy ne csak ígérjék, hanem írják is a cikket, sőt küldjék is el időre.*” Továbbá javasolta, hogy év végére jelentessenek meg egy Könyvesház kalendáriumot, „*abban elférne mindaz a szellemi kincs, ami a szerkesztők asztalfiókjában rekedt a szűk esztendőben*”. *Szerinte a megújult lap tartalmában is dicséretes: „sok hasznos felvilágosítást tartalmaz az erdélyi könyves vállalkozásokról, törekvéseikről, gondjaikról. A könyvtárakról szóló hírek azonban „kevesesek és öregecskék. Kezdetnek jó, hogy máris vannak Vajdaságból átvett hírek is, de hol a többi magyar vidék? Hol Erdély?”*

Javasolta, hogy mielőbb alakuljon meg a lap körül egy levelező hálózat, mert ettől lehet remélni, hogy a „*Kárpát-medence minden tájáról érkezzenek írások könyvekről, könyves eseményekről, könyvtári életről, olvasóköri működéséről*”.

A lapterjesztésre is kitért. Szándékában állt, hogy néhány lelkes könyvtáros társával előfizetőket és hirdetőket szervezzenek a Könyvesháznak. „*Erdélyt és a többi magyar lakta, román vidéket rátok hagyjuk. Az EMKE Könyvtári szakosztályában sejtek akkora erőt, hogy lelkesíteni tudjon könyvtárosok mellett tanítókat, papokat, más értelmiségieket, hogy szóljanak és tegyenek a magyar művelődés érdekében azzal, hogy terjesztik a Könyvesházat. Szeptemberig fel kellene állnia a lapot szellemileg támogató csoportnak. Lehetséges?”*⁶⁶

65 Szente Ferenc (1933–2021.) 1982-ben az OSZK KMK igazgatója lett, majd 1986-ban – megtartva igazgatói címét is – az OSZK főigazgató-helyettesévé nevezték ki. 1994-ben vonult nyugdíjba.

66 Szente Ferenc: Nyílt levél Kiss Jenő igazgató úrnak, az EMKE könyvtáros szakosztály elnökének abból az alkalomból, hogy újjászületett a Könyvesház. = Könyvesház (VI.) 1996. 2. sz. 7. p.

Habár Sente Ferenc rámutat a legnagyobb gondokra, hiányosságokra, javaslatokat is megfogalmaz ezek kiküszöbölésére, mégsem sikerült a folyamatos megjelenést biztosítani.

Egyetlen egy évben sikerült a Könyvesháznak negyedévenként megjelenni, 1996-ban. A negyedik lapszámban Kiss Jenő bizakodva írt a lap jövőbeni megjelenéséről: „*az 1996-ban megjelent négy lapszám bizonyítja, hogy van értelme a szerkesztésre fordított munkának. A felvállalt célok – könyvtárügy, könyvkiadás, könyvterjesztés probléma körét, a kiadók, nyomdák életét itthonról és a határon túlról behozni a lapba – részben sikerült megvalósítani.*”⁶⁷ Ezen az úton szerettek volna haladni 1997-ben is, azonban a terv nem sikerült.

3.3 A Könyvesházból Könyvjelző lesz (1997)

A pénzügyi helyzet újbóli kilátástalansága miatt, hogy a lap belátható időn ne bukjon meg, Simon Attila szerint a megoldás az lenne, ha a költségeket az EMKE Könyvtári Szakosztálya és a RMKC közösen vállalja magára. Előbbi szervezet részéről azonban semmilyen hivatalos állásfoglalás nem született. Az RMKC 1996 végén vállalta egy bizonyos oldalszám (lapszámonként 8 oldal) költségeinek fedezését. A Művelődés főszerkesztője, Szabó Zolt a Könyvesházat a Művelődés laptestébe szeretne volna beolvasztani, 16 oldalas terjedelemben. Ugyanakkor felmerült annak a lehetősége is, hogy a lapot egy erős szakmai szereplő adja ki üzleti vállalkozásként, amelyre elsőként a csíkszeredai Corvina Könyvpostája jelentkezett. Erre együttműködési alternatívák születtek, és választás elé állt a lap szerkesztősége: vagy marad minden a régi-ben, azaz bizonytalan anyagi helyzettel próbálják megjelentetni a lapot, vagy pedig vállalkozásként kezelik; vagy marad a szűk rétegnek szóló tartalom, vagy pedig figyelembe veszik az olvasók igényeit is; vagy 1000–1200 példányban jelenik meg, vagy ennek többszörösére emelik a lap példányszámát. A Corvina Könyvpostája az utóbbiak mellett döntött. „*Februártól kéthavi rendszerességgel Csíkszeredától Bukarestig, Aradtól*”⁶⁸ Nagy-

67 Kiss Jenő: Számvetés = Könyvesház (VI.) 1996. december. 4. sz. 3. p.

68 Arad (románul: Arad) város Romániában. Az egykori Arad vármegye, ma Arad megye székhelye.

bányáig⁶⁹ Könyvjelző névvel egy új lap jutott el a könyvbarátokhoz, de amely lapban valószínűleg a '96-os Könyvesház megújulásra való törekvéseinek eredményét fedezi fel az olvasó."⁷⁰

A kéthavonta – 1997. jan./febr. (1. évf. 1. sz.) – 1997. (1. évf. 6. sz.) – megjelenő lap felelős szerkesztője Simon Attila volt, kiadója a Corvina Könyvpostája Kájoni Kiadója.⁷¹

Kiss Jenő szerint: „a Könyvjelző azért jött létre, mert éppen senki sem tudta finanszírozni a Könyvesházat, a Könyvesház viszont látott reklámlehetőséget benne, ezért jött létre egy megegyezés Szabó Zsolt és a Céh vezetése között, az én beleegyezésemmel, hogy más címen ugyan, de könyvtári híreknek, anyagoknak is helyet adva, csinálják a lapot.”⁷²

Valóban Bencze Tibor, a Corvina Könyvpostája Kájoni Kiadójának igazgatója látott a lapban reklámlehetőséget, hiszen elmondása szerint anyagiilag támogatta a Könyvjelző megjelenését. A lappal párhuzamosan katalógust is kiadtak és azt tízezer példányban szórták szét Erdélyben. Ennek alapján sok megrendelés futott be, ebből fedezték az új folyóirat költségeit.⁷³

Sajtótörténeti szempontból a Kuszálík-féle sajtóbibliográfiában úgy jelenik meg, hogy a Könyvjelző a Könyvesház szerepét vette át⁷⁴ – utalva a folytonosságra –, azonban a lapon ez áll: „Romániai magyar könyvszemle, a romániai magyar könyvkiadók, könyvkereskedők és könyvbarátok lapja.” Az egyezés értelmében, a lapban könyvtárakról szóló írásoknak is meg kellett volna jelenniük, ellenben a hat lapszámból csupán négyben talál-

ható egy-egy rövid könyvtártörténeti írás.^{75,76,77,78} A cikkek nagy része a könyvpiacról, könyvkiadásról, valamint könyvismeretésekről szólt. A lapnak az volt az elsődleges célja, hogy vásárlókat toborozzon a folyóiratban ismertetett könyvekre, felhívja a figyelmet a megjelenő könyvekre, a könyv vásárokra, kiállításokra. Az internet elterjedésével a lap/könyvek népszerűsítése, rendelése könnyebbé vált, ezt a lehetőséget próbálta kihasználni Simon Attila is, aki 2001-ben egy interjú során azt mondta, hogy: „a Könyvjelző nevű, kéthavonta megjelenő, első országos, erdélyi magyar könyvszakmai folyóiratot internetre vittem (a folyóiratot is magam alapítottam, főszerkesztettem, szerkesztettem, tördeltem és postáztam)”⁷⁹

A Könyvjelző 1997. évi 4. számától az impresszumában valóban fel van tüntetve az internetes változat címe (www.hhrf.org), azonban ezen a weboldalon 2023 júliusában a lapból egyetlen lapszám sem található.

3.4 Az újraéledt Könyvesház (1999–2007)

Egy idő után világos lett, hogy a Könyvjelző nem tudta helyettesíteni a Könyvesházat, ezért Kiss Jenő és Szabó Zsolt úgy döntöttek, hogy újra indítják a lapot.⁸⁰ Egy év kihagyás után, 1999-től ismét Könyvesházként a Háromszéki Mikes Kelemen Köz-művelődési Egyesület, a Kovászna Megyei Könyvtár, az EMKE Könyvtári Szakosztálya és a Romániai Magyar Könyvtárosok Egyesülete (RMKE)⁸¹ különböző pályázatokból nyert támogatásaiból évente

69 Nagybánya (románul: Baia Mare, régi elnevezése Asszony-pataka) municípium Romániában. Máramaros megye székhelye.

70 Simon Attila: Könyvesház = Könyvjelző (I.) 1997. január-február 3. p.

71 Kuszálík Péter: A romániai magyar sajtó 1989 után. Bp. 2001. Teleki László Alapítvány; Kolozsvár, EME, 424. cikkely, 177. p.

72 Kiss Jenő magánlevelezése Vántsa Judittal 2009. május 31-én.

73 Szatmári László: Új könyves lap. = Hargita Népe (Csíkszereda), márc. 14.

74 Kuszálík Péter: A romániai magyar sajtó 1989 után. Bp. 2001. Teleki László Alapítvány; Kolozsvár, EME, 424. cikkely, 177. p.

75 Ercsey Etelka: A Bethlen könyvtár Nagyenyeden. = Könyvjelző (I.) 1997. márc.-ápr. 11. p.

76 Dr. Gaal György: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület régi könyvtára. = Könyvjelző (I.) 1997. máj.-jún. 11. p.

77 A Csíksomlyói ferences könyvtár kincsei. = Könyvjelző (I.) 1997. 5. sz. 8. p.

78 Róth András: A székelyudvarhelyi Tudományos Könyvtár. = Könyvjelző (I.) 1997. 6. sz. 8. p.

79 Gergely Tamás: Internetcsinálók. Erdélyben az elsők. Interjú Simon Attilával = Brassói Lapok (Brassó) 2001. január 11.

80 Kiss Jenő magánlevelezése Vántsa Judittal 2009. május 31-én.

81 Romániai Magyar Könyvtárosok Egyesülete (RMKE) 2000-ben jött létre. Elnöke: 2000–2021 között Kiss Jenő (nem hivatalosan elnök: 2009–2021 között Kopacz Katalin), 2021-től Szócs Endre.

két szám, ha késéssel is, de megjelent a Művelődés szerkesztőségével együttműködve. „Megpróbálunk lépést tartani a felmerülő újabb igényekkel is. Olvasóink elsősorban a székelyföldi⁸² magyar könyvtárosok, visszajelzéseik biztatóak, anyagi létünk bizonytalanságait bizakodással, szervezési újításokkal próbáljuk áthidalni. Amíg lehet, ahogy lehet” – írta a főszerkesztő Szabó Zsolt.⁸³

Bizakodva tekintettek a jövőbe, hiszen a lapot elsősorban a könyvtárosok forgatták haszonnal, mivel a cikkek kifejezetten nekik íródtak. A lapban bemutatták a romániai magyarság gazdag könyvtermését, a könyvtártörténeti írások mellett pedig felhívták a figyelmet a közösség, a könyvtár mozgató erejére, hogy támogatókat, újabb olvasókat toborozzanak a lapnak.⁸⁴

De hogyan is készült a Könyvesház 1999-ben? A lap jogilag továbbra is a Művelődés melléklete volt. A bekerülő írásokat az EMKE Könyvtári Szakosztálya gyűjtötte össze, amelyet Sepsiszentgyörgyre a Megyei Könyvtár címére kellett elküldeni. A beérkezett írásokat a könyvtár munkatársai számítógépre vitték (gévelték), majd „lemezen” Kolozsvárra küldték, ahol a Művelődés munkatársai szerkesztették és tördelték, majd újra visszakerült az anyag Sepsiszentgyörgyre, mint nyomdakész mesterpéldány, ahol a nyomtatás megtörtént. A költségek legjelentősebb része a nyomdai munkát volt, amelyet az EMKE Könyvtári Szakosztálya, a Hargita és Kovászna Megyei Könyvtárak fizettek ki. Mindig az, akinek pénze volt. Ehhez összefogásra volt szükség, amely nem csak papíron létezett. „*Arra biztatjuk Önt is Kedves Olvasó, fogja meg kinyújtott kezünk, segítsen nekünk. Minél többen kapcsolódnak be a munkába – elsősorban írásaik révén – annál biztosabb, hogy jövőre elérjük az a természetes állapotot, hogy a Könyvesház évente négyszer jelenik meg, és négy tartalmas szám kerül be a magyar könyvtáros társadalom vérkeringésébe!*”⁸⁵ – írta Kiss Jenő.

82 Székelyföld (románul: Ținutul Secuiesc) alatt az Erdély területén található, történelmi székely székek területét kell érteni. A történelmi Székelyföldhöz tartozott a mai Kovászna (Háromszék) és Hargita megye (Csíkszék, Udvarhelyszék), Maros megye egy része (Maroszsék).

83 Szabó Zsolt: Egy szakma és egy (könyvtáros) folyóirat fél évszázados kalandja. A Könyvtárosok Tájékoztatójától a Könyvesházig = Művelődés (LX.) 2007. 2. sz. 28–29. p.

84 Szabó Zsolt: Mentegetőző. = Könyvesház (VIII.) 1999. 1. sz. 1. p.

85 Kiss Jenő: Új lapszámunk elé = Könyvesház (VIII.) 1999. 2. sz. 1. p.

A szerkesztőség két fiatal főállású szerkesztőből állt, akiknek munkáját három szerződéses bedolgozó és „több mint száz ingyen napszamos külső munkatárs” alkotta⁸⁶ – írta Szabó Zsolt utalva a közölt írások szerzőire. Azonban az 1999–2003 között megjelenő Könyvesház impresszumában egy főszerkesztő: Szabó Zsolt, és három szerkesztő: Gábor Dénes, Murad Betty, Sütő Ferenc neve szerepelt; 2004-ben a szerkesztőség Szabó Gézával bővült, aki csak egy évet maradt a lapnál; az utolsó 2006–2007-es összevont lapszámot Szabó Zsolt vezetésével Murad Betty szerkesztette.

2000-ben Gábor Dénes egy visszemlékező cikket írt a *Könyv Könyvtár Könyvtáros*⁸⁷ című Magyarországon megjelenő könyvtári szaklapban, amelyben a Könyvesház történetét dolgozta fel röviden. Írásában kitért a romániai szaksajtó történetére is, kezdve a Könyvtárosok Tájékoztatójától, amelynek első megjelenési évét tévesen 1950 helyett 1957-re tette.⁸⁸

A Könyvesház küllemében is utalt a Művelődéshez való tartozására, nemcsak azért, mert alcímében feltüntette, hogy a „Művelődés melléklete”, de azáltal is, hogy borítójának megtervezője ugyanaz a *Deák Ferenc*⁸⁹ grafikusművész volt, aki a Művelődés megújuló címlapját is tervezte.⁹⁰

Az 1999. évi első lapszámából hiányoztak az első évfolyamokban valamennyire kialakított rovatok: könyvtári hírek, könyvtár- és művelődéstörténeti írások, könyvismertetések váltották egymást. Gábor Dénes neve, illetve névváltozatai alatt kilenc cikk jelent meg, ami azt sugallta, hogy újra kevés a közlésre szánt írás.

86 Szabó Zsolt: Egy évet ismét túléltünk = Művelődés (LIII.) 2000. 1. sz. 31. p.

87 A Könyv, Könyvtár, Könyvtáros (1992–2022) című havonta megjelenő folyóirat – népszerű nevén 3K – a magyar könyvtárosok egyik alapvető szaklapja. Középterjedelmű tanulmányokat, cikkeket, beszámolókat, recenziókat közöl, és a legfontosabb, szakmai közérdeklődésre számot tartó, történeti és még inkább a legfrissebb jelenségeket mutatja be. Elemző szempontú, a mai könyvtári trendeket és problémákat tárgyaló lap. A 3K a nagy múltú Könyvtáros (1959–1992) című folyóirat utóda.

88 Gábor Dénes: Gondolatok a Könyvesház-ról = Könyv Könyvtár Könyvtáros 2000. július 52–55. p.

89 Deák Ferenc (Kökös, 1935. június 17. – Szeged, 2013. május 3.) romániai magyar grafikus és könyvművész.

90 Gábor Dénes: Egy folyóirat odissaéja = Művelődés (LI.) 1998. 5–6. sz. 20. p.

A Könyvesház megjelenése továbbra is nehézkes volt, nem lehetett tudni, hogy évente hány lapszám, milyen periodicitással jelenik meg. Késve jelent meg a megújulás utáni, 1999. évi 2. lapszám, amelynek vezércikkében Kiss Jenő a következőket írta: „*egy kicsit nyugtalanít a késés, de nagyobb az öröm, hogy mégiscsak sikerült megjelenni!*” Gondok nemcsak az anyagiak előteremtése miatt voltak, nehezen és lassan gyűltek a közlésre szánt írások is. Pedig a lap tartalmába már a magyar és román szaksajtóból is átvettek olyan írásokat, amelyek egyrészt lehetővé tették, hogy azok a könyvtárosok is elolvassanak néhány hasznos cikket, akik nem fértek hozzá a szemlézett lapokhoz, másrészt figyelemfelkeltés szempontjából is hasznosak voltak, mert a fontosabb eseményekre, kérdésekre ráirányították a figyelmet. Tervezték a hír-rovat bővítését, főleg a romániai magyar érdekeltségű könyvtárakról, de a magyarországi és a szomszédos államok könyvtáraitól is több írást szerettek volna közölni. A megjelenésre szánt anyagokat kérték, hogy Sepsiszentgyörgyre, az EMKE Könyvtári Szakosztályára küldjék. Kiss Jenő újra kérte a könyvtárosokat, hogy küldjenek tudósításokat saját könyvtáraikról, s azt részben vagy egészben, de biztosan közölni fogják. A szerkesztőség is és Kiss Jenő is remélték, hogy az olvasók segítségével elérhető lesz az évenkénti négy szám megjelenése.⁹¹

2000. június 5-7. között szervezték meg a Határon túli Magyar Könyvtárosok VI. Zempléni Nemzetközi Tanácskozását, amelyen öt ország 31 könyvtárosa vett részt. A konferencia témája: *A magyar könyvtári szaksajtó határon innen és túl* címet kapta. A megnyitóra a sárospataki Városi Könyvtárban került sor, a tanácskozások pedig Szerencsen⁹² folytak. Ezen a rendezvényen Gábor Dénes lapszerkesztő is bemutatta a Könyvesházat, *A könyvtári szaksajtó jelenléte a romániai magyar könyvtárak munkájában* címmel.⁹³ Sajnos az előadás anyaga nem jelent meg a Könyvesházban, pedig ott lett volna a helye valamelyik lapszám-

ban. Azt sem lehetett tudni, hogy pontosan kik vettek részt Romániából a tanácskozáson, csak feltételezhető, hogy *Barabás Zója* Székelyudvarhelyről (Móra Ferenc Általános Iskola), mivel a rendezvény beszámolója (és nem az előadás anyaga) az ő tollából került közlésre.

A Könyvesház 2002-ig évente kétszer jelent meg, majd újra anyagiak és cikkek hiányával küszködve 2002–2005 között évente egy összevont számmal jelentkeztek. A lap tartalmát tekintve egyre több volt a könyvtárakról szóló hír, már bekerültek a külföldi – főleg magyarországi – rendezvényeken, konferenciákon résztvevők beszámolóit. Azonban még mindig hiányoztak az olyan stratégiai fontossággal bíró szakmai anyagok, amelyek valóban elő tudták volna mozdítani a könyvtárosi szakmát. *Mikulás Gábor*⁹⁴ információs tanácsadó úgy jellemezte a lapot, mely által a romániai magyar könyvtárügyre is utalt, hogy „*megfontolandó az értékmegeőrzés elé helyezni az értékteremtést, legyen benne jövőre vonatkozó elképzelés, terv, amit be tudna mutatni, és melyre később vissza lehet tekinteni.*”

Szabó Zsolt főszerkesztő a 2003-as lapszámokban úgy kezdte írását, hogy az augusztusra tervezett összevont szám késni fog. Ha az RMKE elnöke, Kiss Jenő nem áll melléjük, a lap meg sem jelenik. 2003-ban a lap szerkesztésébe bevonták a Kolozsváron újságíró szakra járó egyetemistákat, akikkel elkezdtek a tordai, a szászrégeni és a nagyváradi könyvtárak, valamint a századik születésnapját ünneplő Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár bemutatását⁹⁵ is, melynek korszerűségére hívták fel a figyelmet. A lap fő témája az Illyefalván megrendezett romániai magyar könyvtárosok vándorgyűlése volt. Tartalma a résztvevők tanulmányaiból, beszámolóiból állt volna össze, amelyekből „*ötöt sikerült lapzártáig beszerezni, bár a többi is bizonyára általános érdeklődésre tartott volna számot*” – írta a főszerkesztő. Felhívta a figyelmet az új könyvek jegyzékének bővítésére is: „*egyetlen könyv vagy 16 lapnál terjedelmesebb romániai kiadvány se maradjon felleltározatlanul (...) az utókor majd ráér ros-*

91 Kiss Jenő: Új lapszámunk elé = Könyvesház 1999. (VIII.) 2. sz. 1. p.

92 Szerencs kisváros Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye Szerencsi járásának székhelye, Miskolctól 30 kilométerre. A Zempléni-hegység déli lábánál, a Taktaköz peremén helyezkedik el.

93 Barabás Zója: Határon túli magyar könyvtárosok tanácskozása Sárospatakon = Könyvesház 2000. (IX.) 1. sz. 40. p.

94 Dr. Mikulás Gábor, Kecskemét, gazdálkodás és szervezéstudományi szakember, könyvtáros. A KIT - Könyvtár Információ Társadalom Hírlevél megalapítója, tulajdonosa, szerkesztője.

95 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest. Intézmény weboldala. <https://www.fszek.hu/> (Utolsó elérés: 2023.07.19.)

tálni, az már nem a mi dolgunk". És mint mindig, most is bíztak abban, hogy a lap sorsa jobbra fordul, a gazdasági élet fellendül és magával hozza a művelődésre fordítható források, a könyvtáraknak jutó támogatások növekedését.⁹⁶

Amiről nem olvashatunk a 2003-as Könyvesházban, de elhangzott Illyefalván, a vándorgyűlés végén: az RMKE egyesületi ügyek megbeszélésén felmerült egy gyakrabban megjelenő könyvtári szaklap kiadásának igénye. A Művelődés mellékleteként megjelenő Könyvesház ugyanis a szakmai igényeket csak részben elégítette ki, hisz évente egy lapszám jutott el az olvasókhoz, ezért inkább könyvtártörténeti írások megjelentetésére volt alkalmas. A lap további bizonytalan megjelenése, terjesztése, és a friss könyvtári információkhoz való hozzáférés iránti igény egyre jobban elhatalmasodott a romániai magyar könyvtárosok nagy részén és ennek sokan hangot adtak. Akkor e kérdés függőben maradt, elsősorban az anyagiak miatt. Sok könyvtárost azonban továbbra is foglalkoztatott a gondolat, hogy egy gyakrabban megjelenő szaksajtója legyen a romániai magyar könyvtárosoknak.⁹⁷

2004-ben a főszerkesztő a lap vezércikkében újra beszámolt arról, hogy a Könyvesház szinte egy fél éves késéssel jelent meg, az RMKE-nek, és személyesen Kiss Jenőnek a közbenjárására. Nekik köszönhető, hogy a lap eljutott minden könyvtárhoz, a hagyományos éves RMKE vándorgyűlések által.⁹⁸ Azonban Kiss Jenő szerint a Könyvesház terjesztése egyre nagyobb gondot okozott. A lap 250–400 példányban jelent meg, pénz és érdeklődés függvényében. „Nagyobb érdeklődésre számítottunk, amikor tartalmilag gazdagabb volt, illetve teljesebben tükrözte a könyvtermést. Terjesztette Szabó Zsolt Kolozsváron, illetve mi (megj. Kovászna Megyei Könyvtár) küldöztettük, osztogattuk a könyvtáraknak, ahogy lehetett, olykor postán a távolabbiaknak. Hargita megyének (megj. Csíkszeredai Megyei Könyvtár) is átadtunk egy adagot, azt ők osztogatták megyéjükben.”⁹⁹

96 Szabó Zsolt: Ismét Könyvesház = Könyvesház (XII.) 2003. 1–2. sz. 1. p.

97 Vántsai Judit: A romániai magyar könyvtári szaksajtó vázlatos története. = Erdélyi Múzeum (71.) 2009. 1–2. sz. 68–79. p.

98 Szabó Zsolt: A Könyvesház elé = Könyvesház (XIII.) 2004. 1–2. sz. 1. p.

99 Kiss Jenő magánlevelezése Vántsai Judittal 2009. május 31-én.

Habár próbálkoztak már 1998-ban a lap interneten való megjelentetésével, technikai okok miatt ennek kivitelezése csak 2004-ben sikerült. 2004-ben Szabó Zsolt tájékoztatta a lap olvasóit, hogy a www.muvelodes.ro¹⁰⁰ weboldalon megtalálhatók a Könyvesház 2002-es és 2003-as lapszámai, érdemes azokban is böngészni.¹⁰¹ A honlapon ma is fellelhetők a Könyvesház 2000–2006, a Művelődés 2005. január – 2009. december között megjelent számai, valamint egyéb kiadványok.

A Könyvesház világhálós változatától azt remélték, hogy „segíteni fogja a főleg kisebb és egymástól távol eső erdélyi könyvtárak magyar könyvtárosait, hogy tudjanak egymásról, egymás tevékenységéről és ezúton információt is cseréljenek”.

Azonban ekkor már több mint három éve (2001. májustól) működött a Szabó Károly¹⁰² által létrehozott romániai magyar könyvtárosok levelezőlistája (rmke@gmailgroups.com), melynek a mai napig fontos szerepe van a romániai magyar könyvtárosok közötti információcserében és kommunikációban¹⁰³.

Habár nincs ténylegesen megemlítve, hogy a 2005-ös kiadású lap hónapokat késéssel jelent meg, az egyik cikkben egy 2006. januári hivatkozásról¹⁰⁴ lehet olvasni, ami eléggé furcsán hangzik egy 2005-ben megjelenő lapnál. Talán nem tartották érdemesnek a szerkesztők újra megismételni a tényt, hogy újabb fél éves késéssel vehettük kézbe a lapot.

Az utolsó, 2006–2007-es összevont lapszám 128 oldala alig tartalmazott romániai magyar könyvtárra vonatkozó hírt. Arra a kérdésre, hogy hogyan tovább Könyvesház? - a választ az egyik legilletékesebb, Kiss Jenő nyugalmazott könyvtárigazgató adta, aki a következőket írta: „nagy valószínűséggel egyelőre szünetel a lap megjelenése”. Szabó Zsolt főszerkesztőn és a Romániai Magyar Könyvtá-

100 A jelzett honlap régi, de még megtalálható néhány évfolyama a Művelődésnek és Könyvesháznak. <http://www.muvelodes.ro/> (Utolsó elérés: 2023.07.19.)

101 Szabó Zsolt: A Könyvesház elé = Könyvesház (XIII.) 2004. 1–2. sz. 1. p.

102 Szabó Károly könyvtáros a Székelyudvarhelyi Városi Könyvtárban

103 Sütő Ferenc: www.muvelodes.ro = Művelődés (LVII.) 2004. 10. sz. 3. p.

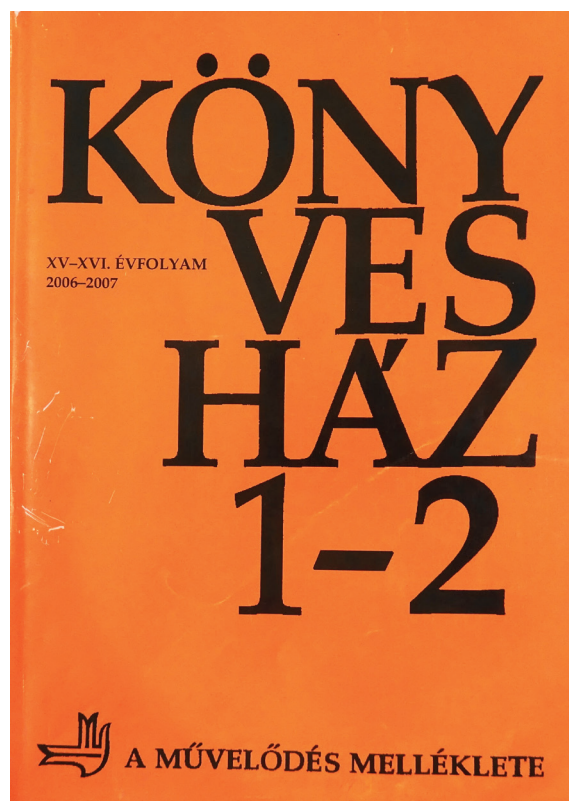
104 Kelemen Katalin: A községi könyvtárak működése Hargita megyében = Könyvesház (XIV.) 2005. 1–2. sz. 14–17. p.

ros Egyesületen¹⁰⁵ fog múlni az, hogy elő tudják-e majd az anyagiakat teremteni, ha az olvasóktól valós igény mutatkozik a lap megjelenésére, akár az eddigi tartalmi szerkezetet követve, akár más szerkesztési elvekkel.¹⁰⁶

3.5 Stafétaátadás

Amint látjuk, a romániai magyar nyomtatott könyvtári szaksajtó léte bizonytalan volt. A Könyvesház legutolsó, 2006–2007-es összevont száma 2008-ban jelent meg. Mintha már búcsúzni készülne a szerkesztőség, vagy legalábbis staféta-váltásra kerülne sor, megjelentették az utolsó lapszámban a 2006. november 11-én elhangzott előadás anyagát a *ReMeK-e-hírlapról*^{107,108}, valamint több oldalon keresztül a hírlap anyagából is közöltek írásokat ízelítőül. Attól, hogy mi, könyvtárosok szerkesztettünk egy havonta megjelenő elektronikus hírlapot, nem kellett volna, elveszítsük a Könyvesházat. A két lap szerepe és célja teljesen más volt, de úgy gondolom, hogy elsősorban az anyagiak döntöttek. (5. ábra)

Mivel a könyvtár az információs társadalom egyik alapvető intézménye, elvárando követelmény, hogy munkatársai rendelkezzenek olyan napi információkkal, melyek a körülöttünk zajló szakmai, politikai, vagy társadalmi vonatkozású eseményekről adnak hírt. Nagyon fontos a szakmán belüli kommunikáció, bizonyítja ezt az RMKE elektronikus levelezőlistája is, ahol számos kérdést lehet megvitatni. De e két pólus, a Könyvesház és az RMKE-lista között szakadék tátongott, melyet egy legalább havonta megjelenő könyvtárosi szaklap hidalt volna át. Végül is ez a szakadék egyre kisebbedni látszott azáltal, hogy sikerült létrehozni egy elektronikus hírlapot (*ReMeK-e-hírlevél*), amely, ha nem is kimondottan a szakmai tudás és ismeret bővítését tekinti feladatának, de a szakmai tájékozottságban mindenképp jelentős szerepe van.

5. ábra A Könyvesház utolsó, összevont lapszáma

Tíz évvel az utolsó Könyvesház megjelenését követően indult egy próbálkozás a lap újbóli kiadásával kapcsolatban. 2016-ban a Művelődés szerkesztőinek szándékában állt a tervezett kétrégiós melléklet mellé az RMKE-vel közösen egy Könyvesház című mellékletet publikálni, amennyiben az egyesület vállalja a szakmai partnerséget a kiadvány összeállításában.¹⁰⁹ Véleményem szerint az RMKE részéről nem volt elegendő támogatás, hogy újra legyen a könyvtárosoknak egy nyomtatott szaklapjuk, mivel nem találtam sehol, sem a könyvtárosok levelező listáján, sem más fórumokon felhívást, ahol az egyesület vezetősége aszerkesztőségnek ezt a tervét továbbította volna a könyvtárosok felé.

Utószó

A Könyvesház megszűnésével, 2007-ben bezárult a romániai magyar könyvtárosok publikálási lehetősége. Azóta csak két-három mondatos híreket hallatunk magunkról, a *ReMeK-e-hírlevélen* keresztül. A hírlevél 2006. szeptember 1-től minden hónap

105 2009 márciusában új vezetőséget választott az RMKE

106 Kiss Jenő magánlevelezése Vántsa Judittal 2009. május 31-én.

107 Vántsa Judit: *ReMeK-e-hírlap: A romániai magyar könyvtárosok elektronikus hírlevelének bemutatása = Könyvesház (XV-XVI.) 2006-2007. 1-2. sz. 48-50. p.*

108 *ReMeK-e-hírlevél: romániai magyar könyvtárosok elektronikus hírlevele (2006-).* <https://epa.oszk.hu/01200/01260> (Utolsó elérés: 2023.07.24.)

109 Dáné Tibor Kálmán: Óévzáró, újköszöntő = *Művelődés (LXIX.) 2016. 12. sz. 3. p.*

első munkanapján érkezik a megrendelők levelesládájába, ingyenesen. *Moldován Istvánnak* köszönhetően a ReMeK-e-hírlevél bekerült az OSZK Elektronikus Periodika Adatbázis Archívumába (<https://epa.oszk.hu/01200/01260>), így visszamenőleg bön-

gészhető mind a 17 évfolyam. S ha valakinek megtetszett, netán kíváncsi lenne a romániai magyar könyvtárosok tevékenységére, küldjék el a lap megrendelésének igényét a remekehirlevel@gmail.com e-mail címre.

Beérkezett: 2023. október 5.

Vántsa Judit

Báró Wesselényi Miklós Városi Könyvtár
könyvtárvezető
E-mail: vantsajudit@yahoo.com

Compass és Compass+ – Egy lelőhely-adatbázis és továbbfejlesztése

Horváth Dániel

Az MTA Könyvtár és Információs Központban működő EISZ Titkárság 2014-ben tette elérhetővé a Compass elnevezésű lelőhely-adatbázis első változatát, melynek segítségével a felhasználók a hazai intézményekben elektronikus formában elérhető tudományos tartalmak lelőhelyével kapcsolatban tájékozódhattak. Ebben az adatbázisban intézmény, adatbázisnév és település alapú kereséseket lehetett lefuttatni. A rendszer első továbbfejlesztésére 2017-ben került sor. Ekkor új arculatot kapott a keresőfelület, illetve lehetővé vált a cikk- és folyóirat-szintű keresés is. A hagyományos lelőhely-adatbázis funkció megtartása mellett 2020-ban sor került a Compass továbbfejlesztésére. A külön platformként kialakított, de nagyobb részben azonos adatháttérrel használó Compass+ felületen a kollektív-menedzsment mellett lehetőség nyílik az adatbázisokkal kapcsolatos többszempontról kimutatások összeállítására és lekérdezésére is.

EISZ, lelőhely-adatbázis, keresési lehetőségek, kollektív-menedzsment, kimutatások

Bevezetés

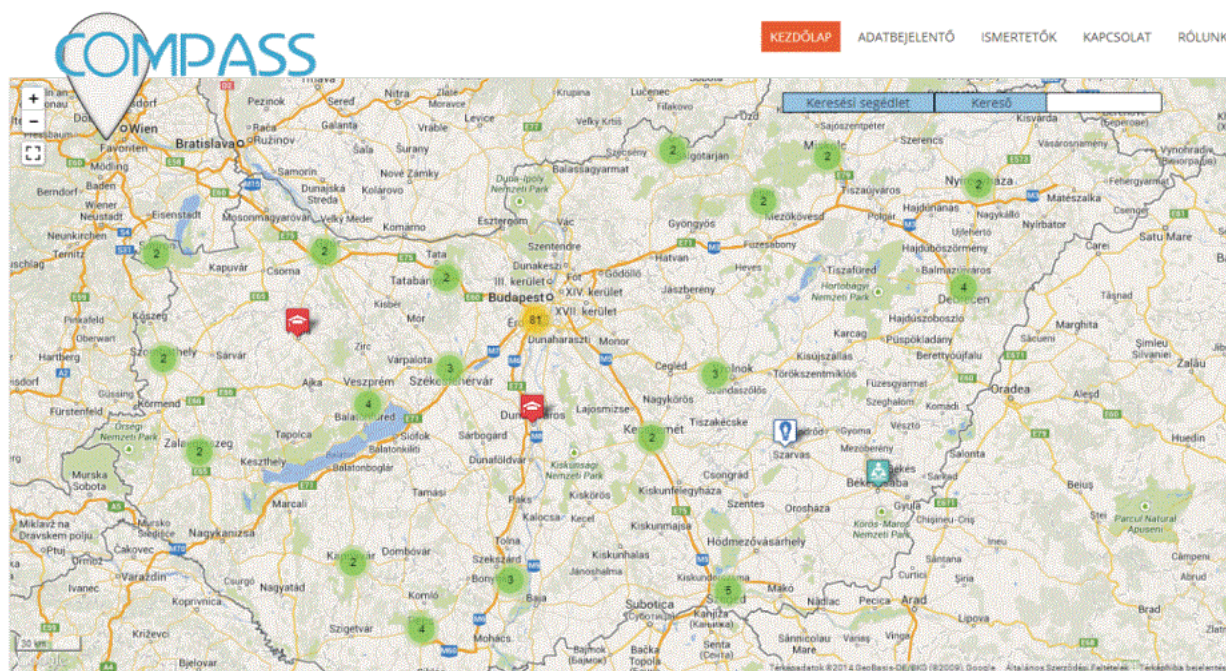
Hazánkban a felsőoktatási, kutatási és kulturális szféra intézményei legegyszerűbben a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFI Hivatal) által támogatott, és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ (MTA KIK) által működtetett Elektronikus Információs szolgáltatás Nemzeti Program (EISZ) keretében tudnak hozzájutni a különböző, elektronikus formában elérhető tudományos tartalmakhoz. Az EISZ tagintézmények konzorciumba tömörülve, minden tekintetben kedvező feltételek mellett tudják előfizetni a számukra szükséges adatbázisokat. 2023 őszén 304 EISZ tagintézményt tartunk számon (ebből 34 határon túli intézmény), bár az aktív, adatbázisokat előfizető és használó intézmények száma alacsonyabb.¹ Az adatbázisok iránti igények, illetve az ehhez kapcsolódó lehetőségek intézményenként igen eltérőek; a nagy, heterogén profillal rendelkező intézmények (pl. nagy egyetemek) több tucat, a kisebb, jól behatárolható profil-

lal rendelkező és/vagy szerényebb anyagi lehetőségekkel bíró intézmények olykor csak néhány adatbázist rendelnek meg az EISZ-en keresztül az adott évre. Külön kategóriát képeznek a határon túli magyar felsőoktatási és kulturális intézmények. Ez a 34 intézmény 2019 óta az NKFI Hivatal, illetve az EISZ támogatásával hozzáférést kap a hazai kiadók közel 30 adatbázisához. E konstrukciónak duplán kedvező a hatása: amellett, hogy a határon túli magyar intézmények ingyenesen tudják használni az említett adatbázisokat, a hazai kiadók számára is támogatást jelent.

Kezdetek – a 2014-es Compass

Az EISZ tagintézmények és az előfizethető adatbázisok megnövekedett száma szükségessé tette egy olyan keresőfelület kialakítását, melynek segítségével a felhasználók információt kaphatnak arról, hogy mely adatbázisok hol, melyik intézményekben érhetőek el. Így született meg végül a Compass lelőhely-adatbázis, mely 2014 őszén kezdte meg nyilvános működését. Az EISZ koordinálásával zajló fejlesztés során egy olyan informá-

¹ <https://eisz.mtak.hu/index.php/hu/informaciok.html#intezmenyek> (Utolsó elérés: 2023.09.23.)

1. ábra A 2014-es Compass kezdőoldala (Forrás: Páll 2015)

ciós eszköz létrehozása volt a cél, mely összegyűjti és rendszerezi az összes, (zömmel) EISZ tagintézmények által előfizetett kurrens és archív, illetve teljes szövegű és index adatbázist, így biztosítva információt a felhasználók számára a magyarországi (illetve később a határon túli magyar) intézményekben fellelhető elektronikus tudományos tartalmak elérhetőségéről. A Compass indulásakor közel 140 intézmény, illetve 53 adatbázis főbb adatait gyűjtötte össze és bocsátotta a felhasználók rendelkezésére – az alapkoncepció az volt, hogy az EISZ-en keresztül előfizetett adatbázisok mellett az intézmények az egyénileg előfizetett tudományos tartalmaik elérhetőségét is közlésezik a Compass rendszerén keresztül. (Páll 2015)

A Compass felhasználói szempontból egyszerű, könnyen áttekinthető arculatot kapott. A kezdőlap egy Google Maps háttérű böngészőfelületként jelent meg, melyen az érdeklődők egy utca szintig nagyítható térkép segítségével tudtak böngészni a különféle piktogramokkal megjelenített EISZ tagintézmények között (1. ábra). (A piktogramok segítségével az intézmények hét kategóriája különíthető el: felsőoktatási intézmények, az MTA kutatóhálózat intézményei², egészségügyi intéz-

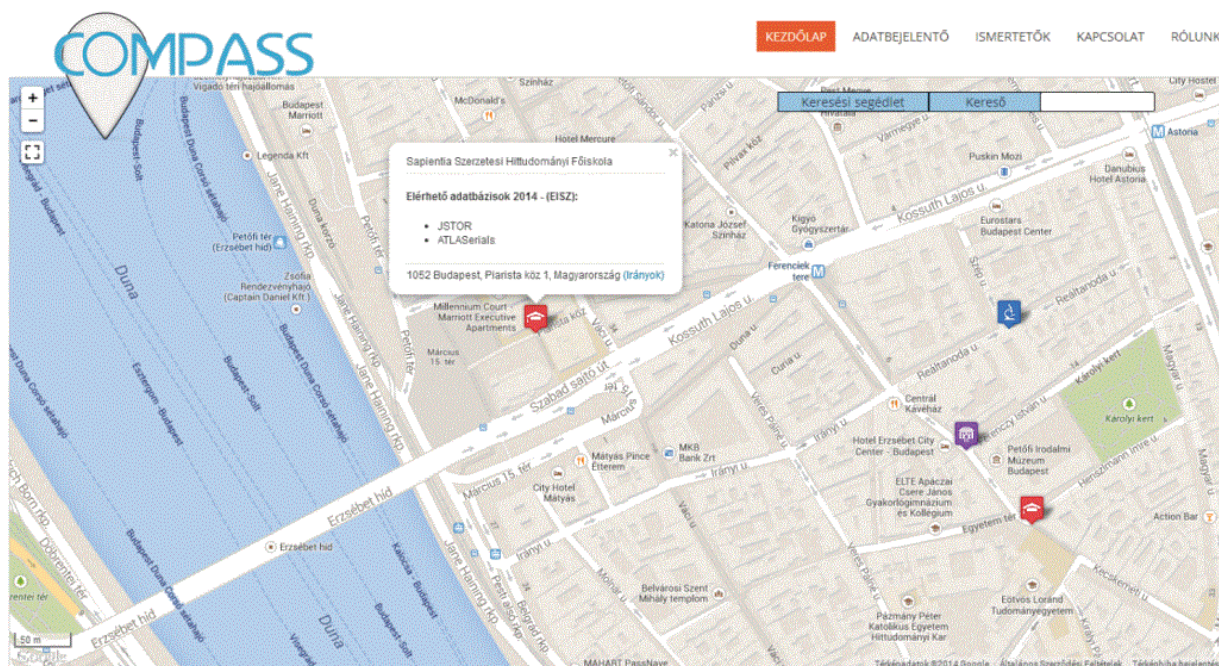
mények, nonprofit kutatóintézetek, közkönyvtárak, múzeumok és az úgynevezett országos hatáskörű intézmények.)

Hazánk tudományos-kulturális intézményhálózatának egyik fő jellemzője, hogy területileg centralizált, azaz az intézmények jó része Budapesten és a nagyobb városokban működik. Mivel ez az EISZ tagintézmények esetében sincs másként, ezért a térképen történő böngészés során a felhasználó úgy tud egy adott intézményről, illetve az ott előfizetett adatbázisokról informálódni, ha ránagyít a kívánt területre. Ekkor a térkép egyre részletesebbé válik, míg végül az egyes intézmények, telephelyek egy-egy adatpontként válnak azonosíthatóvá a képernyőn (2. ábra).

A felnagyított térképes nézetben az egyes intézmények már egymástól elkülönülve, egy-egy önálló adatpontként jelennek meg. A típus-specifikus ikonokra kattintva a felugró ablakban megjelenik az adott intézmény neve, a telephely címe, illetve egy felsorolás azokról az adatbázisokról, melyekre az intézménynek élő előfizetése van.

Szintén a főoldalon kapott helyet a keresőmező, melynek segítségével egyszerű és összetett keresésekre nyílik lehetőség. Az egyszerű keresés során a mezőben ragozatlan tárgyszóra lehet keresni. Ezt követően a Compass egy találati lista formájában megjeleníti a keresési ered-

2 A 2014-es állapot szerint a jelenlegi HUN-REN Magyar Kutatói Hálózat intézményei még az MTA kutatóhálózatoként működtek.

2. ábra A 2014-es Compass kezdőlapjának nagyított nézete (Forrás: Páll 2015)

ményeket. Keresni adatbázisnévre, intézménynévre, illetve településre lehet. Az összetett keresés ugyanebben a mezőben működik, a különböző típusú keresőszavakat (pl. adatbázis és település) az „AND” operátor segítségével kapcsolhatja össze a felhasználó. A keresőmező mellett megtalálható a keresési segédlet is, mely leírja a felhasználók számára a keresés menetét. A kereső intézménytípus szerinti böngészésre is lehetőséget ad.

A böngészés, valamint az egyszerű és összetett keresés mellett a Compass más funkciókkal is rendelkezik. Ezek közül a legfontosabbak az „Adatbejelentő”, illetve az „Ismeretők” funkciók, melyeket a kezdőoldal jobb felső sarkában található menüpontok segítségével érhetnek el a felhasználók. Az adatbejelentő űrlap segítségével az intézményeknek lehetősége nyílik arra, hogy bejelentsék, ezáltal kereshetővé tegyék azokat az adatbázisokat, melyeket nem az EISZ-en keresztül, hanem egyénileg fizetnek elő. (Ezek lehetnek bármilyen, elektronikusan elérhető adatbázisok.) Az adatbázis bejelentésekor néhány kötelező információ (bejelentő intézmény neve, elérhetőségei, adatbázis neve, direkt link) megadásával az adatbázis bekerül a Compass nyilvántartásába, és kereshetővé válik a felhasználók számára. Az „Ismeretők” menüpontban kezdőbetűk alapján lehet listázni az egyes adatbázisokat, majd a keresett adatbá-

zis nevére kattintva egy legnyíló szövegmezőben megjelennek azok legfontosabb adatai, mint az adatbázis szolgáltatója, az eléréséhez szükséges direkt link, illetve egy rövid tartalmi leírás.

A szolgáltatás a kezdetektől fogva térítésmentes, korlátozások nélküli teljes hozzáférést biztosított a felhasználók számára. Legjelentősebb célcsoportjai a kutatók, egyetemi oktatók és hallgatók, egészségügyi dolgozók köre, valamint a kulturális intézmények látogatói, ugyanakkor bárki számára elérhető a szolgáltatás, aki az elektronikusan elérhető tudományos tartalmak iránt érdeklődik.

Már a Compass indulásakor felmerültek további fejlesztési irányok, lehetőségek. Ilyen volt például a keresőrendszer továbbfejlesztésére, illetve a Compass és az MTMT (Magyar Tudományos Művek Tára) összekapcsolására irányuló tervek. Ezek olyan, jelentős horderejű fejlesztési irányoknak bizonyultak, melyek a Compass (illetve később a Compass+) arculatát alapvetően meghatározták.

A lelőhely-adatbázis továbbfejlesztése – a 2017-es Compass

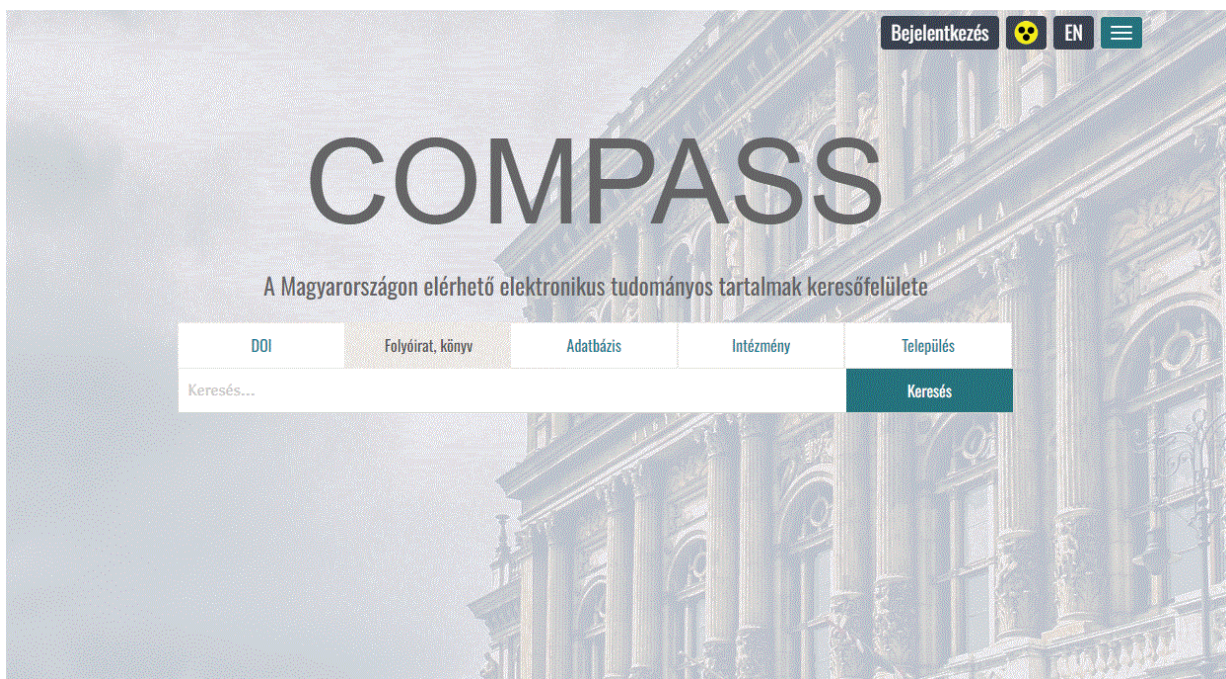
A Compass 2014-es elindulását követően egészen 2017-ig kellett várni az első jelentősebb fejlesztésre. A lelőhely-adatbázis működött ugyan a köztes időszakban, de az intézmények viszonylagos passzivitása, illetve az adatbázis korlátozott látha-

tósága miatt (nem volt elérhető közvetlenül az MTA KIK honlapjáról) a kihasználtsága mérsékelt volt. Ezen a helyzeten próbált meg változtatni a 2017-es fejlesztés. A fejlesztés hatására a Compass teljesen más arculatot kapott, illetve a keresési lehetőségek is újabb – az eddigieknél jóval több háttéradatot igénylő – elemekkel bővültek. (3. ábra)

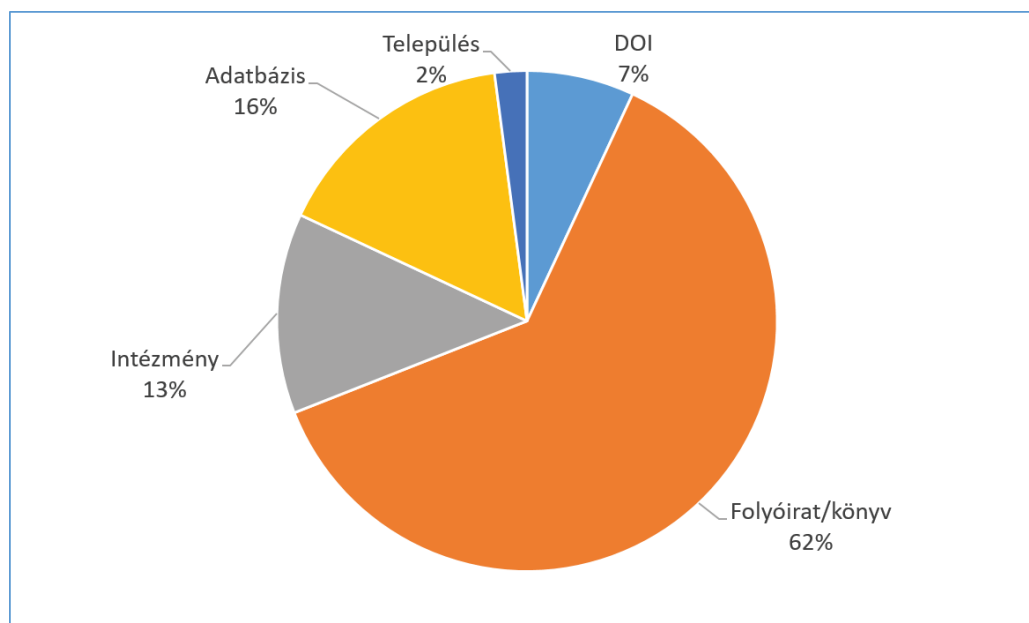
A fejlesztés során létrehozott új felület letisztult, egyszerű, jól áttekinthető kezdőlapot kapott. A Compass első verziójával összehasonlítva az új kezdőoldalon a böngészhető térképes nézet helyett a keresőfunkció került fókuszba, ugyanakkor a térképes nézet is megmaradt. A keresőfelület hangsúlyosabbá válása mellett a legnagyobb újítás, hogy immáron az adatbázis-, intézmény- és település alapú keresés mellett lehetőség nyílik DOI, illetve folyóirat- és könyvcím alapú keresésre is. Az új keresési lehetőségek megjelenése jelentős mérföldkőnek bizonyult a Compass életében, hiszen ez lehetővé tette, hogy a felhasználók konkrét cikkekre, illetve folyóiratokra, könyvekre keressenek rá azok elérhetőségét keresve. Az új keresési módok megjelenése ugyanakkor jelentősen megváltoztatta a Compass adathárterét, adathárterét. Különböző alkalmazásprogramozási interfészek, azaz API-k (pl. OpenURL) segítségével kinyerhetővé váltak a cikkek metaadatai a külön-

böző webes háttéradatbázisokból, így – a Compassban fellelhető egyéb adatok segítségével – lehetővé vált a DOI, illetve folyóirat alapú keresés. DOI alapú keresés esetében a találati oldalon a keresett cikk adatai, a cikket magában foglaló folyóirat címe, az adott folyóiratot tartalmazó adatbázis(ok) neve, valamint az azokra előfizető intézmények listája kerül megjelenítésre. Az egyes cikkek esetében az open access státuszt is feltünteti a rendszer. A folyamat lényege, hogy a Compass DOI alapú keresője az oaDOI API segítségével megállapítja, hogy egy DOI-val rendelkező cikk elérhető-e open access formában; a találati listában a szabadon hozzáférhető cikkek open access státuszát zöld, illetve arany lakat piktogram jelzi. (A nem open access státuszú cikkek esetében a direkt link a cikk eredeti lelőhelyére mutat.) (Dér 2017)

A folyóirat- és könyvcím alapú kereséshez szükség van az egyes adatbázisok címlistáira is, mivel ezek segítségével válik lehetővé az egyes folyóiratok és könyvek adatbázisokhoz társítása. Ennek megfelelően elengedhetetlen a Compass rendszerébe a lehető legfrissebb, KBART szabványnak megfelelő címlisták feltöltése. Ahhoz, hogy a Compass használni tudja ezeket a címlistákat, azoknak mindenképpen tartalmaznia kell a folyóiratok és/vagy könyvek címét, az egyes címekhez tartozó direkt lin-

3. ábra A 2017-es Compass kezdőoldala (Forrás: Compass weboldal; utolsó elérés: 2023.09.29.)

4. ábra Compass keresések típusok szerinti megoszlása (2017–2023) (s.k. diagram)

ket, illetve az adatbázis nevét. A folyóirat- és könyvcím alapú kereséshez kapcsolódóan a minél pontosabb találatok biztosítása érdekében beépítésre került a begépelte keresőszavakat automatikusan kiegészítő funkció, mely biztosítja, hogy az egyes címek úgy kerüljenek be a keresőmezőbe, ahogy azok a Compass adatbázisában is szerepelnek.

Az adatbázis- és intézményalapú keresés hasonlóan működik, mint a Compass első változata esetében, annyi különbséggel, hogy az ilyen típusú keresések során szintén működik az automata kiegészítés funkció, mely pontosabb találatot eredményez.

A település alapú kereső használata során a felhasználónak lehetősége van a tartózkodási helyét automatikusan meghatározni, illetve bármilyen településnevet beírni a keresőmezőbe. Település alapú keresés esetében, az alapbeállítást alkalmazva, a találati listában azok az intézmények fognak megjelenni, melyek az automatikusan meghatározott, vagy a felhasználó által megadott hely 25 km-es körzetében találhatóak. Ez a távolság szabadon növelhető egészen 200 km-ig. A térképes nézetben átváltható a találati lista intézményi szintről adatbázis szintre – ez esetben a megadott település közelében elérhető adatbázisokat fogja a rendszer találati lista formájában megjeleníteni.

A keresések típus szerinti megoszlását vizsgálva meglehetősen nagy aránybeli eltérések mutathatók ki (4. ábra).

A folyóirat- és könyvcím alapú keresés fontosságát jelzi, hogy az összes, Compass felületén végrehajtott keresés több mint 60 százaléka e kategóriába esett a 2017–2023 közötti időszakban, ami egyértelműen jelzi a 2017-es Compass fejlesztés egyik fő újításának indokoltságát és hasznosságát.³ Jócskán lemaradva követi e kategóriát az adatbázis, illetve az intézmény alapú keresések aránya. A DOI alapú keresések részesedése ennél is alacsonyabb, itt ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy a DOI pontos megadása adott esetben nehézségekbe ütközhet. A település alapú keresések aránya elenyésző, ugyanakkor a térképes böngészés gyakorisága – mely a kimutatásban nem szerepel, mivel nem konkrét kulcsszavak szerinti keresésnek minősül – mindenképpen növeli a település alapú megközelítés fontosságát. A keresések átlagos napi száma a 2017-2023 közötti időszakban (a 2017-es „teszt” időszakot nem számítva) 72 és 93 között váltakozott; ez összesen – a teljes naptári éveket figyelembe véve – éves szinten 26–34 ezer keresést jelent.

A Compass működését tárgyalva elkerülhetetlen a fals keresések problémájának megemlítése. A lelőhely-adatbázis használati adatai alapján meg-

3 Némileg árnyalja a képet, hogy a keresőfelület alapbeállítása is ez, így előfordulhatnak a figyelmetlenségből fakadó téves keresések, melyek kismértékben növelhetik e kategória statisztikai arányát a többi kategória rovására.

állapítható, hogy a keresések mintegy 10 százaléka hibás keresés. Ez főként abból fakad, hogy a felhasználó nem megfelelő keresési kategóriát alkalmaz, így a rendszer nem tud számára valid találatot adni. Tipikus hibának számít a névre keresés. Mivel a Compass nem szerzői alapú publikációs adatbázis, ezért a felhasználók sem a saját, sem más személyek publikációs listáját nem tudják kinyerni a rendszerből.

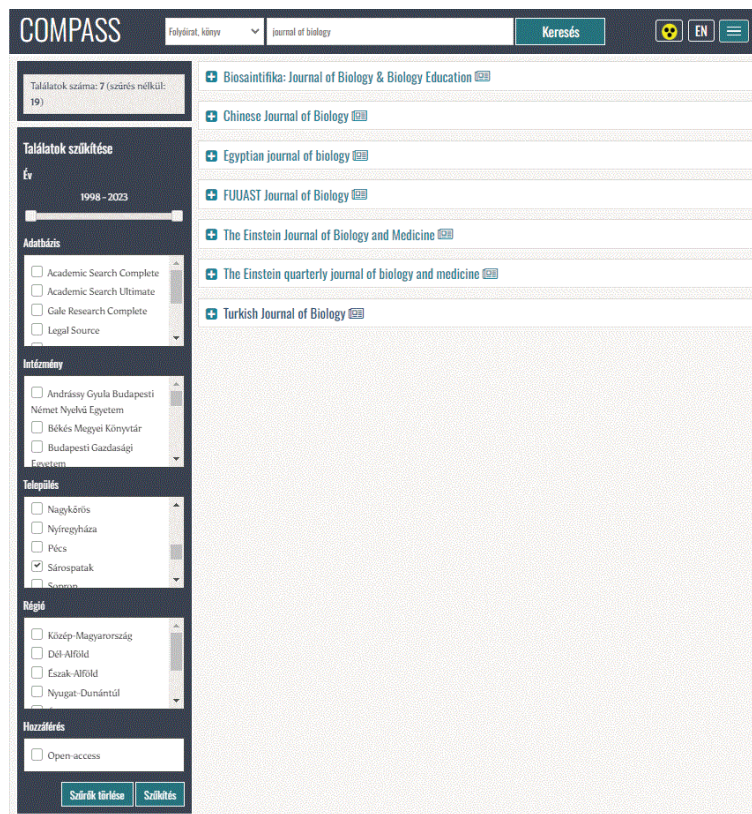
A Compass megújult felületén lehetőség van a találati listák szűkítésére; ez a funkció tulajdonképpen az eredeti Compass összetett keresés funkcióját hivatott felváltani. A szűrhető paraméterek aszerint választhatók ki, hogy a felhasználó milyen típusú keresést hajtott végre. (1. táblázat)

A legtöbb szűrési paraméter a folyóirat- és könyvcímek kapcsán alkalmazható; ezek esetében a megjelenés évére, az adatbázisra, intézmény nevére, a településre és régióra, illetve az open access státuszra egyaránt lehet szűrést végrehajtani. Különösen akkor lehet jelentős szerepe a találatok szűkítésének, ha nem konkrét címre, hanem általánosabb kulcsszavakra keres rá a felhasználó. Ez esetben ugyanis a Compass keresés eredményeként az összes olyan találatot megjeleníti a rendszer, ami a beírt kulcsszavaknak megfelel (5. ábra).

Példa a találatok szűkítésére: ha folyóirat- és könyvcím típusú keresés során a felhasználó keresési kifejezésként megadja a „*journal of biology*” kifejezést, akkor a rendszer egy 19 folyóiratból álló

1. táblázat A találatok szűkítésének lehetőségei a Compassban (saját adatok)

	Távolság	Év	Adatbázis	Intézmény	Település	Régió	OA státusz
DOI	×	×	✓	✓	✓	✓	✓
Folyóirat/könyv	×	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Adatbázis	×	×		✓	✓	✓	×
Intézmény	×	×	✓		✓	×	×
Település	✓	×	✓	✓		×	×

5. ábra Compass találati lista a szűrési lehetőségekkel (Forrás: Compass weboldal; utolsó elérés: 2023.09.29.)

találati listát ad eredményül – ennyi folyóirat címében szerepel a megadott kifejezés. Ha viszont ezt szűkíteni kívánja, oly módon, hogy pl. a Sárospatakon telephellyel rendelkező intézményekben elérhető, az említett kifejezést tartalmazó folyóiratokra kíváncsi, akkor a baloldalon található „*Találatok szűkítése*” oszlop „*Település*” ablakában bejelöli az adott települést, majd végrehajtja a szűrést. A szűrést követően a felhasználó megkapja azon folyóiratok listáját, melyek vagy szabadon elérhetőek (open access státuszúak), vagy hozzáférhetőek az adott településen (jelen példában Sárospatakon) telephellyel rendelkező intézményekben.

A Compass kezdőoldalán a keresőfunkciók mellett megtalálható egy legördülő menüsor is (ld. 3. ábra jobb felső sarka), mely négy menüpontot tartalmaz. Ezek közül az „*Adatbázisok*” menüpont tartalmazza az összes, Compass felületén megtalálható adatbázis listáját, azok rövid leírásával, illetve a közvetlen elérést biztosító direkt linkkel, valamint a teljes szövegű adatbázisok esetében a hozzájuk tartozó címlista utolsó frissítésének időpontjával együtt. 2023 őszén a Compass összesen 580 adatbázist tartott nyilván; ezek között megtalálhatók a konzorciumi és egyéni adatbázisok, függetlenül attól, hogy az adott évben az adatbázisra van-e élő előfizetés. A „*Térképes nézet*” menüpont leginkább a 2014-es Compass kezdőfelületére emlékeztet. Erre a menüpontra rákattintva a felhasználó egyben láthatja az összes EISZ tagintézményt (térképes és lista nézetben), illetve az összes, EISZ-en keresztül, illetve egyénileg előfizetett adatbázist (lista nézetben). A térképes nézet alapja egy utcaszintig nagyítható Google térkép, mely az intézményeket telephely szintű részletezettséggel tünteti fel. A „*Keresési segédlet*” menüpontban röviden felsorolásra kerülnek az egyes keresési lehetőségek, az „*Ismertető*” menüpontban pedig rövid leírás olvasható a Compass lelőhely-adatbázisról.

A 2017-es fejlesztések eredményeként a Compass elérhetővé vált angol nyelven is. Ez jelenti egyrészt a keresőfelület, másrészt a fent ismertetett menüpontok megnevezésének és tartalmának angol nyelvű elérhetőségét egyaránt. (Az adatbázisok nem mindegyikénél érhető el angol nyelvű leírás.)

Apró, de jelentős fejlesztésnek bizonyult a Compass életében, hogy keresőfelületének egyszerű-

sított változata kikerült az MTA KIK honlapjának kezdőoldalára (<https://konyvtar.mta.hu>). Az addig csak direkt módon, vagy az EISZ honlapjáról elérhető keresőfelület láthatósága így jelentősen megnőtt, ami a felhasználói kör további növekedését eredményezheti a jövőben.

Funkcióbővítő spin-off – a Compass+

A Compass 2017-es továbbfejlesztése óta a lelőhely-adatbázis szerkezetében, adathátterében és a felhasználói felület megjelenésében, funkcióiban nem történt érdemi változás, a fejlesztések ugyanakkor nem álltak le, sőt, az eddigieknél jóval nagyobb léptékűvé váltak. Cél egy olyan webes platform létrehozása, mely a Compass adathátterére (előfizetések, címlisták) alapozva, más adatforrásokkal (használati-, költség- és publikációs adatok) kiegészülve egy olyan komplex rendszert alkot, melynek segítségével a felhasználók kimutatások széles körét tudják létrehozni. A Compass+ elnevezés is azt hivatott jelezni, hogy ez esetben az „egyszerű” lelőhely-adatbázisnál többről van szó. A fejlesztés előkészületei 2018 tavaszán indultak meg: a rendszerspecifikáció összeállítása során elsőként a majdani webes rendszer szerkezetét, fő moduljait, a felhasználandó adatok típusát és forrásait, valamint a felhasználók jogosultsági szintjeit kellett meghatározni. A Compass+ végül több mint 2 éves fejlesztés után (melyhez anyagi támogatást az NKFI Hivatal nyújtott), 2020 augusztusában kezdte meg éles működését. Az EISZ tagintézmények egy része aktívan közreműködött a fejlesztési folyamatban, főként a tesztelési fázisban. A következőkben bemutatom a Compass+ főbb jellemzőit, felépítését, moduljainak funkcióit, ahol ez lehetséges, ott a Compass lelőhely-adatbázissal összehasonlítva.

Webes felület

A Compasshoz képest a Compass+ teljesen különálló, felépítésében és funkcióiban eltérő internetes platformon érhető el. Mivel a Compass+ jóval sokoldalúbb felhasználási lehetőségeket biztosít, ezért a menürendszere is jóval összetettebb. Az új webes platform elérhető közvetlenül (<https://compass.mtak.hu/admin/login>), vagy a Compass oldaláról, a „*Bejelentkezés*” gombra kattintva.

Adatháttér

A Compass+ a Compasshoz képest jóval több adatot használ, ugyanakkor vannak olyan háttéradatak (pl. előfizetések, intézményi alapadatok, címlisták), melyeket mindkét platform igénybe vesz. Ezeket az adatokat a Compass+ admin felületén lehet frissíteni. A Compass+ működése a közösen használt adatok mellett adatbázis-használati adatokon, előfizetési költségadatokon, illetve publikációs adatokon alapul, melyeket az admin felületen lehet frissíteni.

Felhasználók

A két portál felhasználói köre alapvetően eltérő. A Compass lelőhely-adatbázis főként kutatóknak, hallgatóknak, könyvtárak olvasóinak nyújt segítséget az elektronikusan elérhető folyóiratok, adatbázisok lelőhelyét illetően. A Compass+ ezzel szemben egy szűkebb körnek, elsősorban a könyvtárosok, EISZ tagintézményi adminisztrátorok, tudomány-metria szakemberek, illetve az intézményi döntéshozók számára szolgálat hasznos információkat. További eltérés, hogy a Compass lelőhely-adatbázisa mindenki számára szabadon elérhető, regisztráció nélkül, a Compass+ használata viszont regisztrációköteles. Jelenleg az EISZ tagintézmények képviselőinek, a kutatástámogatási szervek (pl. NKFI Hivatal) munkatársainak, valamint a portál fejlesztőinek és üzemeltetőinek van lehetősége regisztrálni a rendszerbe. A regisztráció, illetve a Compass+ használata ingyenes, az intézményenkénti felhasználók száma nem korlátozott.

Jogosultsági szintek

A Compass esetében egyféle jogosultsági szint definiálható, mivel minden felhasználó azonos jogosultságokkal rendelkezik. Ez a jogosultsági szint a portálon történő keresésre, illetve böngészésre ad lehetőséget. Mivel a Compass adatainak frissítése a Compass+ adminisztrációs felületén történik, ezért a Compass lelőhely-adatbázisnak külön adminisztrátora nincs. A Compass+ felhasználói köre ezzel szemben három kategóriába sorolható. Legmagasabb jogosultsági szint (a fejlesztők különleges jogosultságától eltekintve) a rendszeradminisztrátori kategória (a fejlesztőket nem számítva 22 fő tartozik e csoportba). Az e kategóriába tartozók tudják a Compass+ összes adatát frissíteni, módosítani, intézmé-

nyeket, adatbázisokat és felhasználókat a rendszerhez hozzáadni vagy onnan eltávolítani. A következő szinten található a legtöbb felhasználó (161 fő); ez az intézményi adminisztrátori jogosultsággal rendelkezők csoportja. E jogosultsággal a felhasználónak lehetősége nyílik a saját intézményi adatait módosítani – egy részét rendszeradminisztrátori hozzájárulással, más részét anélkül –, más intézmények adatain ugyanakkor e felhasználók nem módosíthatnak. Az adatok megtekintésére is ugyanez érvényes, tehát az intézményi adminisztrátorok – néhány kimutatás, illetve modul kivételével – csak a saját adataikra látnak rá. Ebből következik, hogy az intézményi adminok minden esetben egy adott EISZ tagintézményhez tartoznak, szemben a rendszeradminisztrátorokkal, akik az intézményi struktúrába nem illeszthetők be. A hierarchia legalsó szintjén az intézményi felhasználók csoportja áll. E csoport tagjai saját intézményük adatain sem módosíthatnak, csupán megtekinthetik azokat, illetve kimutatásokat állíthatnak össze azok alapján. Mivel egy intézmény bármennyi intézményi adminisztrátort regisztrálhat a Compass+ rendszerébe, ezért a kevesebb jogosultsággal rendelkező intézményi felhasználó kategória nem túl népszerű a szolgáltatást igénybe vevők körében (mindössze 5 fő).

A Compass+ felülete másként jelenik meg a rendszer- és az intézményi adminisztrátorok számára. Mivel a rendszeradminok végzik a Compass+ által tárolt adatok kezelését, frissítését, illetve az intézményi adminoktól érkező kérelmek (pl. adatmódosítási kérelmek) feldolgozását, ezért számukra több modul jelenik meg a portál kezdőlapján. Ugyanakkor legnagyobb számban az intézményi adminisztrátorok vannak jelen a regisztrált felhasználók között, ezért a továbbiakban az általuk elérhető modulokat és azok funkcióit mutatjuk be röviden.

A Compass+ intézményi felhasználók számára elérhető felületén az alábbi négy tematikus modul található meg:

- Intézményi adminisztráció,
- Előfizetések kezelése,
- Kimutatások,
- E-learning.

A tematikus modulokon belül különböző menüpontok segítenek a felhasználók számára az eligazodásban.

Intézményi adminisztráció

Ebben a modulban találhatóak az intézményi alapadatok, illetve a felhasználók listája. Az intézményi adminisztrátor feladata, hogy intézményének adatait naprakész állapotban tartsa, melyet a „Szerkesztés” gombra kattintva tehet meg. Az adatok megváltoztatásához a rendszeradmin jóváhagyása szükséges. Az intézményi alapadatok közé tartozik az intézmény neve magyar és angol nyelven, a név rövidítése, az intézmény képviselőinek neve és beosztása, az intézmény típusa, fenntartója, különféle azonosítók, shibboleth adatok, illetve az intézmény telephelyeire vonatkozó információk. A felhasználók listájában megjelennek az intézményi adminisztrátorok, illetve az intézményi felhasználók adatai. Ezen a felületen az intézményi adminisztrátornak lehetősége van saját intézményéhez további (intézményi adminisztrátori és intézményi felhasználói jogosultsággal rendelkező) felhasználókat hozzáadni.

Előfizetések kezelése

Ebben az összetett modulban lehetőség nyílik az EISZ-en keresztül, illetve egyéni előfizetések nyilvántartására és frissítésére, az intézményi APC-k (Article Processing Charge) nyomon követésére, illetve ún. átfedésvizsgálatok elvégzésére.

Első menüpontban az EISZ-en keresztül előfizetett tartalmak listája érhető el. Ez a lista több szempont alapján szűrhető, így az intézményi adminisztrátorok és felhasználók összeállíthatják egy adott évre, vagy akár hosszabb időszakára vonatkozóan is az intézményük által előfizetett EISZ adatbázisok listáját. Az adatbázisok listájából leválogathatók az örökvásárlás útján beszerzett adatbázisok (jellemzően e-könyv adatbázisok) is, illetve lehetőség van egy vagy több konkrét adatbázis előfizetés időbeliségét nyomon követni. Az EISZ-en keresztül előfizetett adatbázisok listáját a rendszeradminisztrátorok kezelik; az intézményi adminisztrátoroknak arra van lehetősége, hogy az esetleges problémákat jelezzék számukra.

Az egyéni adatbázis előfizetések rögzítése az intézményi adminisztrátor feladata. E kategóriába a nem EISZ-en keresztül, hanem intézményi szinten, önállóan előfizetett adatbázisok tartoznak; ezek megjelenítése megegyezik a konzorciumi formában előfizetett adatbázisok listájával, így

ezen listája szintén több szempont alapján szűrhető. A lista létrehozható az „Új előfizetések hozzáadása” gombra kattintva; a legördülő listából kiválasztható a Compass-ban meglévő adatbázisok közül a megfelelő, vagy – ha még nem szerepel a lelőhely-adatbázisban a kívánt adatbázis – hozzáadható új adatbázisként. Ez esetben az intézményi adminisztrátornak kell megadnia az adatbázis főbb jellemzőit (kötelezően: név, kiadó, direkt link; opcionálisan: leírás, címlista Excel formátumban). Új adatbázis rendszerbe történő feltöltéséhez rendszeradminisztrátori jóváhagyás szükséges, már meglévő adatbázis intézményhez rendelése viszont nem igényli ezt.

Az egyéni folyóirat és könyv előfizetések listájának létrehozása szintén az intézményi adminisztrátorok feladata. A létrehozás történhet tételenként, vagy tömegesen, Excel formátumú file feltöltésével. Az intézmények egyéni folyóirat és könyv előfizetési listája több szempont szerint szűrhető, illetve kiexportálható a Compass+ rendszeréből (Excel formátumban).

Az *Előfizetések kezelése* modulban lehetőség nyílik az intézmény APC költségeinek megadására (természetesen nem kötelező jelleggel); ez a funkció segíthet az intézmény számára a publikálási költségek nyilvántartásában, nyomon követésében. A tételek feltöltése igen egyszerű, mindössze a cikkek DOI azonosítóját, illetve a cikkekhez tartozó publikációs díjat kell megadni.

A modul része az *Előfizetések összehasonlítása* funkció, mely előfizetési listák, illetve címlisták felhasználásával lehetőséget teremt az esetleges átfedések feltárására, így segítséget nyújthat az intézmények számára az általuk előfizetett, vagy előfizetni tervezett tartalmak vonatkozásában, az adatbázisok megrendelése előtti döntéshozatal során. A menüpont kezdőlapján a már lefuttatott átfedésvizsgálatok listája jelenik meg (ha már történt ilyen vizsgálat). Ebből a listából visszakereshető a régebbi összehasonlítások, azok eredményei és paraméterei. Az „Új összehasonlítás” gombra kattintva megjelenik egy adatbeviteli felület, ahol az intézményi adminisztrátorok megadhatják az új összehasonlítás szempontjait. Az összehasonlítás során az alábbi kimutatások nyerhetők ki a Compass+ rendszeréből:

- Két adatbázis címlistájának átfedése;
- Két intézmény által előfizetett adatbázisok cím szintű átfedése;
- Egy adatbázis címlistájának két évre vonatkozó összehasonlítása;
- Egy intézmény által elérhető összes cím száma.

A vizsgálat alapvetően a címek átfedését és megoszlását mutatja be több szempont figyelembe vételével. Az átfedés típusok három kategóriába sorolhatók:

- Teljes átfedés: azonos címek, teljesen azonos időbeli lefedettséggel;
- Részleges átfedés: azonos címek, időbeli átfedés részleges;
- Nincs átfedés: teljesen különböző címek, vagy azonos címek, de az időbeli lefedettségben nincs átfedés.

Az alábbiakban a különböző címlisták átfedésére, illetve a címlisták évek szerinti eltérésre vonatkozó kimutatásokon keresztül mutatjuk be e funkció működését.

a) Két adatbázis címlistájának átfedése

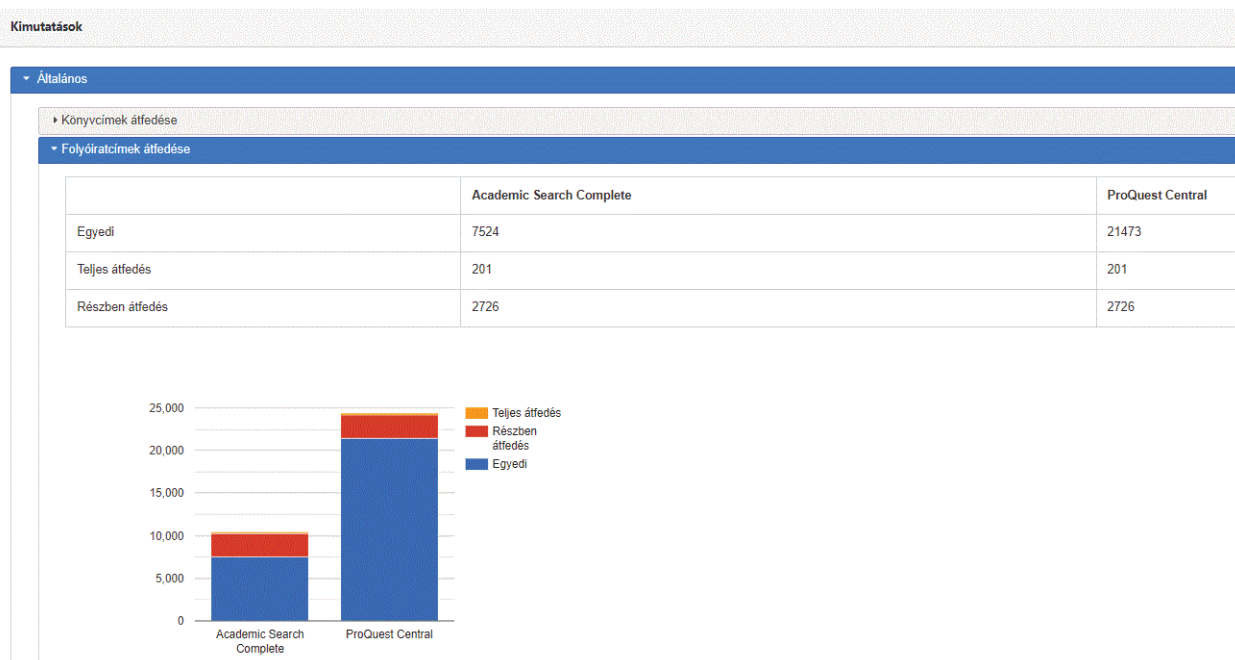
Főként a nem saját tartalmat szolgáltató adatbázisok esetében fordulhat elő, hogy jelentősebb átfedések mutathatók ki egyazon évben a cím-

listák alapján. (Fontos megjegyezni, hogy e funkció megfelelő működéséhez precíz címlisták szükségesek!) A megfelelő adatok (adatbázisok neve, összehasonlítás éve) megadása után a felhasználó egy összetett találati listát kap, mely tartalmaz egy listát az egyes címekkel, illetve e címek státuszával (átfedő cím-e, vagy ha nem, akkor melyik címlistában található) (6. ábra).

A címek listaszerű összehasonlítása mellett számos kimutatás is elérhető a megadott paraméterek alapján. Ezek segítségével megállapítható, hogy mely adatbázis hány címet tartalmaz, ezek közül melyek és milyen mértékben mutatnak átfedést, milyen tudományterülethez tartoznak, mekkora hányaduk szabadon elérhető (open access) és mekkora a folyóiratok által lefedett átlagos időintervallum. A kimutatások alapján a felhasználók képet kaphatnak arról is, hogy a címlisták milyen *SciMago* kvartilis (Q1-Q4) arányokkal rendelkeznek, illetve, hogy a kurrens és archív tartalmak hogyan aránylanak egymáshoz az összehasonlításba bevont címlistákban. A kimutatások többsége a folyóirat típusú címekre ad releváns eredményeket.

b) Egy adatbázis címlistájának éves összehasonlítása

Ebben az esetben ugyanazt az adatbázist jelöljük ki mindkét összehasonlítandó halmazban, a vizsgált

6. ábra Két adatbázis címlistájának átfedése (Forrás: Compass+ weboldal; utolsó elérés: 2023.10.03.)

év viszont eltérő (pl. 2022 és 2023). Az így létrehozott kimutatás segítségével a felhasználók megállapíthatják, hogy az egyes adatbázisok címlistája mennyiben változott – ideális esetben mennyi és milyen címekkel bővült – egyik évről a másikra.

A 7. ábra az Oxford University Press kiadó Full Collection folyóirat adatbázis 2022-es és 2023-as címlistájának összehasonlítását mutatja be. Ez alapján megállapítható, hogy 2023-ban a kiadó 47 új címet adott hozzá az adatbázishoz – ezek szerepelnek egyedi címként az összehasonlításban. A két címlista összehasonlítása kapcsán említett kimutatások (pl. tudományterületi megoszlás, open access arányok stb.) ez esetben is elérhetőek, annyi különbséggel, hogy nem két adatbázisra, hanem két összehasonlítandó évre vonatkoztatva.

Kimutatások

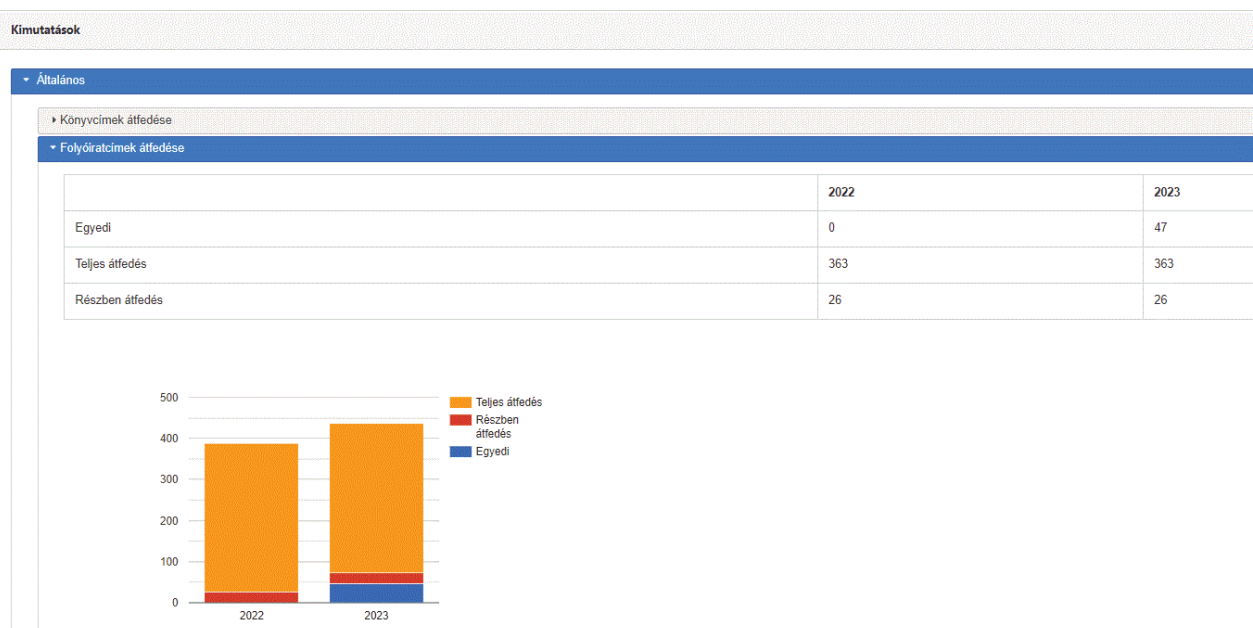
Ebben a modulban háromféle kimutatáscsoport érhető el. Az eddig bemutatott funkciókkal szemben ezek a kimutatások külső, a Compass lelőhely-adatbázisában korábban nem használt adatforrásokat igényelnek. A modulban elérhető kimutatáscsoportok a következők:

- Használati statisztika
- Tudományos kibocsátás
- Megtérülés kimutatás

Mindegyik csoporton belül számtalan, táblázatos és grafikus formátumban megjeleníthető kimutatás érhető el, melyekhez rövid leírás tartozik, ami bemutatja a felhasználóknak a kimutatás működését és adatháttérét.

A *Használati statisztika* kimutatáscsoport adatháttérét az egyes adatbázisok cím szintű, COUNTER szabványnak megfelelő használati adatai adják, melyek (kimutatástól függően) éves vagy havi bontásban jeleníthetők meg, kiadói, illetve adatbázis szinten. A használati adatok részletes bemutatása segítheti a felhasználókat abban, hogy egy-egy adatbázis kihasználtságát illetően részletes információkhoz jussanak. A Compass+ által jelenleg alkalmazott használati adatok egy része automatikusan frissül (API-n keresztül), másik részüket ugyanakkor a rendszeradminisztrátor tölti fel bizonyos időközönként a rendszerbe. Távlati célok között szerepel, hogy a használati adatok minél teljesebb köre automatizáltan frissüljön a rendszerben (8. ábra).

Az adatbázisok használatára vonatkozó kimutatások cím szintű és összegző táblázatokat, valamint különböző grafikonokat jelenítenek meg. A táblázatos formában elérhető adatok a legtöbb esetben a rendszerből kiexportálhatók és letölthetők (9. ábra).

7. ábra Egy adatbázis címlistájának éves összehasonlítása (Forrás: Compass+ weboldal; utolsó elérés: 2023.10.03.)

Használati statisztika

Kimutatás varázsló

Teljes szövegű folyóiratcikk letöltésekre vonatkozó kimutatás
Open Access folyóiratcikk letöltésekre vonatkozó kimutatás
Nem Open Access folyóiratcikk letöltések száma
Teljes szövegű folyóiratcikk letöltések kiadási év szerinti megoszlása
Visszatartott folyóiratcikk kérésekre vonatkozó kimutatás
Intenzív használat
Teljes szövegű könyv letöltésekre vonatkozó kimutatás
Teljes szövegű könyv fejezet megtekintésekre vonatkozó kimutatás
Könyv fejezet megtekintés visszautasításokra vonatkozó kimutatás
Összesítő táblázat
Adatbázisok éves használata (könyvek és folyóiratok)
Adatbázisok éves használata kiadási év szerint
Használt és nem használt címek száma

Megmutatja a kiválasztott kiadó adatbázisaiból és folyóiratcsoportjaiból történt teljes szövegű folyóiratcikk letöltéseinek számát folyóiratcikk szinten havi bontásban a kiválasztott előfizetési időszakra. A kimutatás nem tesz különbséget az open access és az előfizetés keretében elérhető cikkeket, valamint a kurrens és archiv tartalmak között. Ahol elérhető, ott a COUNTER 5 szabvány „Journal Usage by Access Type (TR_13)” / „Unique Item Requests” mérőszáma, vagy a COUNTER 4 szabvány „Journal Report 1 (JR1)” / „Successful Full-Text Article Requests” mérőszáma alapján készül.

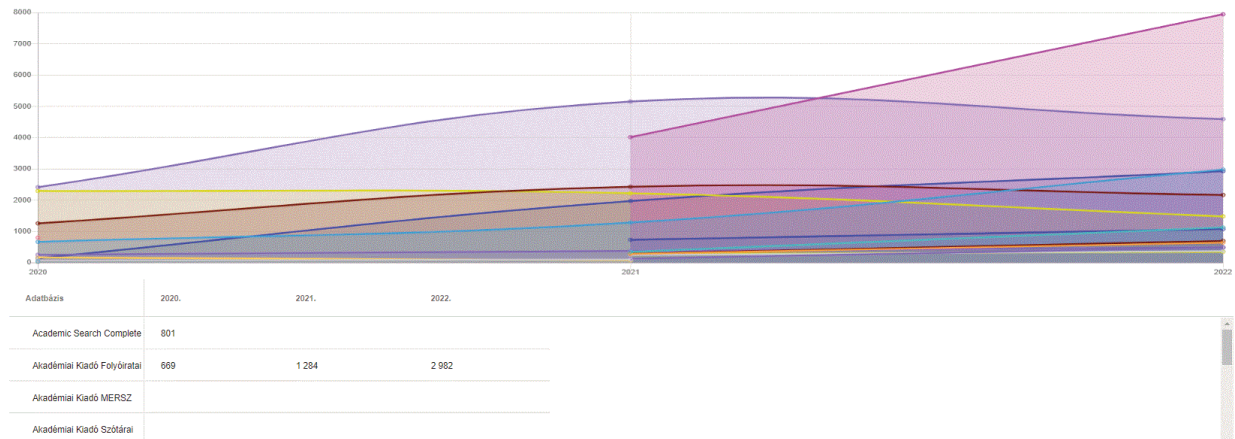
8. ábra A használati statisztikák csoportjában elérhető kimutatások rövid leírással
(Forrás: Compass+ weboldal; utolsó elérés: 2023.10.03.)

Adatbázisok éves használata (könyvek és folyóiratok)

Open Access adatok kihagyása

Kérjük, válasszon adatbázist

A diagramban a legnagyobb érték 0,5 %-ánál kisebb adatokat nem jelenítjük meg.

9. ábra Adatbázisok éves használatának megjelenítése (Forrás: Compass+ weboldal; utolsó elérés: 2023.10.03.)

A használati statisztikák mindegyikénél szabadon kiválasztható az időintervallum (általában 2017-től), de a 2020 előtti évek esetében előfordulhat adathiány.

A *Tudományos kibocsátás* kimutatáscsoport az egyes intézmények publikációit gyűjti össze, és hoz létre különféle kimutatásokat az adatok felhasználásával. A Compass+ indulásakor az adathárteret a Dimensions adatbázis biztosította, majd a 2022-es év során – elsőként a folyóiratcikkekre korlátozódva – a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) publikációs rekordjai is bekerültek az adat-

források közé. Erre a fejlesztésre azért volt szükség, mivel a Dimensions adatbázisában fellelhető rekordok a nemzetközileg látható publikációkra korlátozódtak, és intézményi listájukban is csak a nagy hazai intézmények szerepeltek. Ezzel szemben az MTMT – elméletileg – az összes hazai kötődésű (tudományos) publikációt nyilvántartja, és az összes magyarországi publikáló intézmény – jelen esetben EISZ tagintézmény – megtalálható benne. Jelenleg a felhasználók mind a Dimensions, mind az MTMT alapú tudományos kibocsátás kimutatásokat elérhetik a Compass+ rendszerében.

Mind a Dimensions, mind az MTMT alapú kimutatásoknak azonos a tartalma és szerkezete; mindkét esetben lehet különböző szűréseket alkalmazni, illetve be lehet állítani a kívánt időintervallumot. Ezt követően a rendszer a beállított paraméterek alapján létrehoz több kimutatást is, melyek egy vagy több intézmény adatait tartalmazzák (az intézményi adminisztrátorok ez esetben nem kizárólag a saját intézményükre vonatkozó kimutatásokat érhetik el). A publikációs kibocsátás modulban az alábbi kimutatások érhetők el:

- Publikációk open access státusz szerinti megoszlása
- Intézményi megoszlás (ez akkor releváns, ha több intézmény publikációs teljesítményét hasonlítja össze a felhasználó)
- Kiadók szerinti megoszlás
- Folyóiratok szerinti megoszlás
- Tudományterületek szerinti megoszlás
- Publikációs rekordok

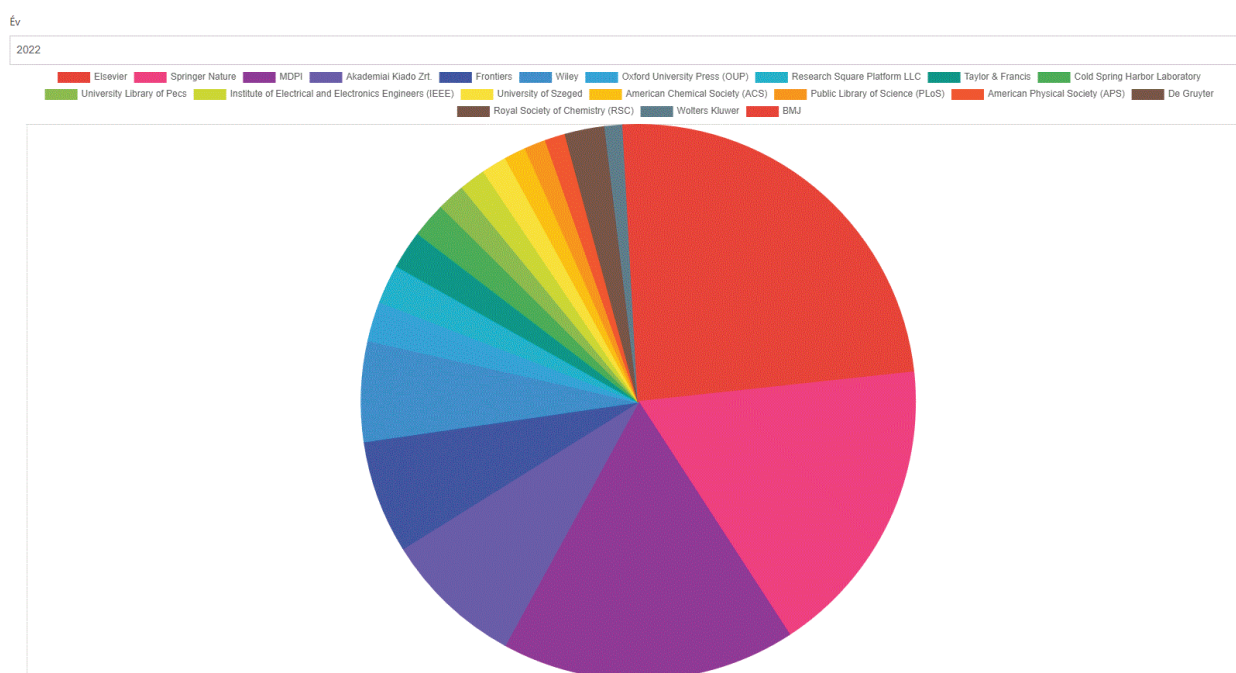
A publikációs rekordokat összegyűjtő táblázatban szerepel ugyan a szerzők neve, ennek ellenére a fejlesztés során nem volt cél a szerzői alapú kimutatások elérhetővé tétele. A Compass+ a kimutatásokat (a publikációs rekordokat összegyűjtő adatsor kivételével) letölthető táblázatok és grafikonok

formájában jeleníti meg. A grafikus megjelenítéshez a rendszer oszlop-, kör- és vonaldiagramokat egyaránt alkalmaz. Kör- és oszlopdiagramok esetében egyszerre csak egy év adatait lehet megjeleníteni (10. ábra).

A publikációs kibocsátáson alapuló kimutatások azért lehetnek fontosak a felhasználók számára, mert bár a nyers adatokat más, szintén ingyenes platformon is elérhetik (pl. az MTMT felületén), de a fent felsorolt kimutatásokhoz szélesebb körben a Compass+ mellett csak előfizetéses adatbázisokban tudnak hozzáférni – ott is csak az intézmények szűkebb körére vonatkozóan.

A Dimensions adatok felhasználásával hivatkozásokra és kereszthivatkozásokra vonatkozó kimutatások is létrehozhatók, bár adathiány miatt ez a funkció egyelőre nem elérhető.

A *Megtérülés kimutatás* blokkban az adatbázis-használati adatok mellett költségadatok is felhasználásra kerülnek; e két adat alkalmazásával az intézményi adminisztrátoroknak lehetősége van a saját intézményre vonatkozó költséghatékonysági adatok lekérdezésére. Az előfizetési költség adatok táblázatos formában vagy grafikonon jeleníthetők meg, éves bontásban; ez lehetőséget biztosít az egyes adatbázisok előfizetési költségében bekövetkezett változások kimutatására, illetve az

10. ábra Publikációk kiadónkénti megoszlásának ábrázolása (Forrás: Compass+ weboldal; utolsó elérés: 2023.10.03.)

intézmény teljes, adatbázisok előfizetésére fordított költség adatainak nyomon követésére. Az egységnyi cikk és könyvfejezet letöltésére vonatkozó adatok grafikon formájában is megjeleníthetők. A lekérdezés paramétereinek összeállítása során a felhasználó akár több adatbázist is kiválaszthat, így az előfizetett adatbázisok egységnyi letöltésre jutó költségét is összehasonlíthatja. Fontos azonban, hogy ez a kimutatás csak olyan adatbázisok esetében hozható létre, melyekhez releváns használati adatok tartoznak (11. ábra).

A grafikonon bármennyi adatbázis fajlagos költség adatainak időbeli alakulása feltüntethető, ugyanakkor nagyobb számú adatbázis bevonása, illetve kiugró adat esetén a kimutatás használhatósága csökken, ezért a rendszer az adatokat egyszerű, letölthető táblázatos formában is megjeleníti a grafikon alatt.

A költséghatékonysági adatok más szerkezetben és megjelenítési formában is elérhetőek. Az összetett adatstruktúrájú táblázatos formában megjelenített költséghatékonysági adatok megmutatják többek között az egységnyi cikk vagy könyvfejezet letöltésére eső fajlagos költséget (azaz egy letöltés „árát”), ennek átlagtól való eltérését, illetve a teljes önrész nagyságát. Több év adatainak lekérdezése során ezen adatok idősoros formában összehasonlíthatók.

E-learning

Az *E-learning* modul feladata, hogy gyakorlati útmutatót nyújtson az intézményi felhasználóknak, illetve a Compass+ rendszerével ismerkedőknek. A modul különböző segédanyagok, illetve oktatóvideók segítségével ismerteti meg a felhasználót a Compass+ rendszerével; az e-learning tananyagok aprólékosan, lépésről-lépésre haladva mutatják be a rendszer felépítését és használatát. A Compass+ fejlesztése során fontos szempont volt, hogy azok is megismerhessék a rendszer felépítését és működését, akik még nem regisztráltak felhasználóként, ezért elkészült hat, egyenként nagyjából 7-11 perces, infografikákat és animált GIF-eket felhasználó oktatóvideó, melyek egyrészt elérhetőek az *E-learning* modulon keresztül, másrészt viszont a széles nyilvánosság számára is hozzáférhetőek az MTA KIK Youtube-csatornáján.

Várható fejlesztések

A Compass és a Compass+ dinamikus rendszerként folyamatos fejlesztést igényel. Ezek a fejlesztések egyszerre jelentik a már meglévő rendszer felhasználóbarátabbá tételét, illetve teljesen új funkciók kiépítését. A 2023-as év legjelentősebb fejlesztése a Compass+ Tudományos kibocsátás modul adatforrásainak MTMT adatokra alapuló bővítését célozza. Ennek előzményeként már 2022-ben

Egységnyi cikk és könyvfejezet letöltésére eső költség (intézmény)

11. ábra Fajlagos költségeket ábrázoló kimutatás (Forrás: Compass+ weboldal; utolsó elérés: 2023.10.03.)

sor került az MTMT folyóiratcikk típusú publikációinak bevonására; e fejlesztés folytatásaként 2023 végére a könyvek és könyvrészletek rendszerbe integrálása is megtörténik, mely újabb hatalmas adathalmazzal bővíti a Compass+ rendszerét.

Emellett – kisebb fejlesztésként – szintén még 2023-ban a Compass keresőfelülete is kibővül egy apró, ám hasznos funkcióval. Ennek keretében lehetővé válik a könyvek esetében annak megállapítása, hogy a keresett mű open access státusszal rendelkezik-e. E funkció a folyóiratcikkekre vonatkozóan már korábban is működött, az adatokat a Compass ehhez a Directory of Open Access Journals (DOAJ) adatbázisból vette. A könyveknél

ez másként működik; ezek esetében nem egy háttéradatbázis segítségével állapítja meg a rendszer az open access státuszt, hanem közvetlenül a címlistákban kell jelezni az egyes címekhez rendelve e tulajdonságot.

Szintén a közeljövőben várható az API alapú automatikus adatfrissítés bővítése, mely a Compass+ *Használati statisztika* modul cím szintű használati adatainak naprakészen tartásában jelent előrelépést. A fejlesztés eredményeként lehetővé válik mind több szolgáltató/adatbázis esetében a COUNTER szabványnak megfelelő használati adatok havi rendszerességű automatikus frissítése, mely kiváltja a féléves gyakoriságú „kézi” adatfeltöltést.

Források

Páll, Z. *COMPASS. Iránytű az információhoz*, In: Networkshop 2015 [Budapest], Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztési Intézet, 2015. Elérhető: <https://conference.niif.hu/event/3/session/14/contribution/80/material/slides/1.pdf>

Dér, Á. *A COMPASS adatbázis új verziójának fejlesztése*, In: Networkshop 2017 [Budapest], Kormányzati Informatikai Fejlesztési Ügynökség, 2017. Elérhető: <https://conference.niif.hu/event/7/session/5/contribution/52/material/slides/0.pdf>

EISZ honlap: <https://eisz.mtak.hu/index.php/hu/> (Utolsó elérés: 2023.09.23.)

Compass honlap: <https://compass.mtak.hu/> (Utolsó elérés: 2023.09.29.)

Compass+ honlap: <https://compass.mtak.hu/admin/login> (Utolsó elérés: 2023.10.03.)

Compass+ oktatóvideók: https://www.youtube.com/playlist?list=PLR4_bwLcaREIEW7gyHVibx_msj1FUQkVi (Utolsó elérés: 2023.10.03.)

Beérkezett: 2023. október 10.

Horváth Dániel

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ
horvath.daniel@konyvtar.mta.hu

IFLA kompetencia irányelvek ritka könyvekkel és különgyűjteményekkel foglalkozó szakemberek számára

Varga Anett

Az International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA, Könyvtári Egyesületek és Szervezetek Nemzetközi Szövetsége) a könyvtár- és információtudományi szakterület meghatározó szervezete. Az égiszük alatt készített és közzétett szabványok, irányelvek, útmutatók nemzetközileg felülvizsgáltak és elfogadottak, a bennük megfogalmazott elvek, modellek a legjobb gyakorlatok kialakítására ösztönzik az intézményeket és a szakembereket.

Az IFLA Rare Book and Special Collections Section (IFLA RBSC, IFLA Ritka Könyvek és Különgyűjtemények Szakosztály) 2020-ban kiadott Competency Guidelines for Rare Books and Special Collections Professionals című kompetencia irányelveket felsorakoztató útmutatója speciálisan a ritka könyvekkel, kéziratokkal, különgyűjteményekkel foglalkozó szakemberek szakmai fejlődéséhez, munkájuk magas színvonalon tartásához nyújt támogatást.

könyvtárügy, kulturális örökség, kompetencia irányelv, IFLA, ritka könyv, különgyűjtemény

1. Bevezetés

Az International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA, Könyvtári Egyesületek és Szervezetek Nemzetközi Szövetsége)¹ szabványai, ajánlásai és útmutatói segítséget nyújtanak a könyvtár- és információtudományi szakterület résztvevőinek tevékenységeik fejlesztéséhez és magas színvonalon tartásához. Az IFLA stratégiai meghatározzák a fejlődési irányvonalakat, az egész könyvtári szakterület jövőképet és küldetését. Az IFLA 2016–2021 közötti időszakra vonatkozó stratégiai tervében, illetve a hozzá kapcsolódó cselekvési programokban kiemelt szerepet kapott a kulturális örökség komplex megőrzésének igénye, hangsúlyozva a szabványok kidolgozásának szükségességét.² A legújabb, 2019–2024 közötti időszakra megfogalmazott stratégiai irányvonalak között kihangsúlyozzák a szakmai gyakorlatok ösztönzésének és fejlesztésének fontosságát. A szabványok, az iránymutatások és a legjobb gyakorlatok kialakítása előmozdítja a könyvtárak fejlődését.³ Az IFLA szabványok, útmutatók egy-egy adott szakterületre, tevékenységre koncentrálnak, nemzetközileg felülvizsgáltak és elfogadottak.

Az érdekérvényesítési és a kompetenciafejlesztési törekvések a stratégiákon kívül megjelennek az IFLA egyéb dokumentumaiban is, kiáltványokban, nyilatkozatokban és szerződésekből.⁴ 2014-ben jelent meg a Lyoni nyilatkozat, amely kimondja, az információhoz való hozzáférés támogatja a fejlődést azáltal, hogy képessé teszi az embereket új készségek elsajátítására és azok alkalmazására.⁵ A rohamosan növekvő információmennyiség és az információs technológiák folyamatosan fejlődő világában a könyvtárak szerepe meghatározó. A digitális eszközezési kompetenciák szerepe megnőtt, az információs műveltségi készségek fejlesztése alapvető. A könyvtárosoknak tisztában kell lenniük azzal, hogy milyen új kompetenciákra, készségekre van szükségük a munkájuk magas színvonalú elvégzéséhez. 2013-ban jelent meg az első Trendjelentés, amely a könyvtárak világát alakító, újonnan formálódó trendek feltérképezése és megvitatása eredményeként került összeállításra. Ebben öt kiemelt tendenciát jelöltek meg a globális információs környezettel kapcsolatban, amelyek az információhoz való hozzáférést, az oktatást, a magánszférát, az állampolgári szerepvállalást

Varga, A. *IFLA kompetencia irányelvek ritka könyvekkel és különgyűjteményekkel foglalkozó szakemberek számára*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 70(4), p. 454–462, 2023. <https://doi.org/10.3311/tmt.13271>

és a technológiai átalakulást foglalják magukban. A folyamatosan változó és frissülő trendek követése érdekében az első jelentést további aktualizált jelentések követték.⁶ A 2021-ben megjelent frissített Trendjelentés 20 különböző, a jövőt meghatározó tendenciát mutat be. Megfogalmazódik köztük annak szükségessége, hogy a gyors technológiai fejlődés idején a könyvtárosoknak képesnek kell lenniük az innovációra, a váratlan helyzetekhez való gyors alkalmazkodásra.⁷

2. Útmutató a ritka könyvekkel és különgyűjteményekkel foglalkozó szakemberek kompetencia irányelveihez

Az IFLA Rare Book and Special Collections Section (IFLA RBSC, IFLA Ritka Könyvek és Különgyűjtemények Szakosztály) a ritka könyvekkel, kéziratokkal, különgyűjteményekkel foglalkozó szakemberek részére biztosít lehetőséget a munkájuk során felmerülő fontos kérdések megvitatására és az információcserére.⁸ Az IFLA RBSC az elmúlt években két útmutatót adott ki.

2014-ben jelent meg a Guidelines for Planing the Digitization of Rare Book and Manuscript Collections (Útmutató a ritka könyvek- és kéziratgyűjtemények digitalizálásának megtervezéséhez), amelyet *Szüts Etele* részletesen bemutatott a Tudományos és Műszaki Tájékoztató 68. évfolyamának 5. számában.⁹

A ritka könyvekkel és különgyűjteményekkel foglalkozó szakemberek számára összeállított kompetencia irányelveket tartalmazó, Competency Guidelines for Rare Books and Special Collections Professionals (Útmutató a ritka könyvekkel és különgyűjteményekkel foglalkozó szakemberek kompetencia irányelveihez) című útmutató 2020. októberében, az IFLA Professional Committee (IFLA Szakmai Bizottsága) jóváhagyásával és az IFLA Governing Board (IFLA GB, IFLA Igazgatótanácsa) elfogadó határozata után jelent meg. A dokumentum, a többi hatályos szabványhoz, útmutatóhoz hasonlóan, letölthető az IFLA repozitóriumából.¹⁰

3. A különgyűjtemények, kontextusuk és a kompetenciák céljai

A könyvtárak a kulturális örökség megőrzésének megkerülhetetlen helyszínei, azonban a megőrzé-

sen túl a kulturális fejlődés előmozdítói is. A könyvtárak különgyűjteményei a kulturális örökség megőrzésének fontos, speciális helyszínei.

A kompetencia-irányelveket tartalmazó útmutatót a különgyűjteményekben dolgozó, ritka könyvekkel foglalkozó szakemberek részére állította össze az IFLA RBSC abból a célból, hogy az iránymutatások segítségével fejleszthessék szaktudásukat, ezzel elősegítve karrierjük fejlődését, valamint, hogy az intézményük szabályzataival és a megjelenő felhasználói igényekkel összhangban kezelhessék a rájuk bízott gyűjteményeket. Az iránymutatások alapul szolgálhatnak olyan képzési programok kidolgozásának, amelyek a speciális gyűjteményekben dolgozó szakemberek folyamatos szakmai fejlődését hivatottak elérni. Az útmutató meghatározza azokat a kereteket is, amelyek között a szakemberek a gyűjteményekben őrzött kulturális örökség megbízható gondozóiként szakmai kötelezettségeiknek eleget tudnak tenni.

A dokumentum olyan készségeket, ismereteket mutat be, amelyekkel a különgyűjteményekkel foglalkozó szakembereknek a szakmai fejlődésük és a gyűjteményeik megfelelő kezelése érdekében rendelkezniük kell, azonban nem tér ki a legjobb gyakorlatokra vagy a szabványos működési eljárásokra (SOP - standard operating procedure), amelyek általában intézményspecifikusak.

3.1 A ritka könyvek, levéltári gyűjtemények, kéziratgyűjtemények, különgyűjtemények és különgyűjteményi könyvtárak

3.1.1 A ritka könyvek

A ritka könyv fogalma összetett és nem könnyen definiálható. Több olyan, általánosan elfogadott tényező van, amely meghatározza, hogy egy könyv ritka-e. Ezek a kritériumok

- a ritkaság (kevés példányban nyomtatták vagy kevés példányban maradt fenn);
- a könyv állapota (érintetlen, kopott vagy szennyezett);
- a könyv kora (kéziratos, nyomtatvány előzmény, ősnymtatvány vagy modern);
- a könyv különleges formátuma;
- vagy egyéb példányspecifikus jellemzők (kötés, tulajdonosi bejegyzés).

A fent felsorolt feltételeken kívül a ritka könyvektől azt is elvárják, hogy történelmi, kulturális, szellemi vagy pénzbeli értéket is képviseljenek.

A különgyűjteményekkel rendelkező könyvtárak, mint minden egyéb könyvtár, térbeli, költségvetési, szabályozási, személyi vagy egyéb korlátok miatt nem tudnak minden könyvet vagy kulturális örökségi körbe tartozó dokumentumot összegyűjteni. Annak érdekében, hogy teljesíteni tudják küldetésüket, a különgyűjteményeknek rendelkezniük kell gyűjteményfejlesztési politikával. A ritka könyvek kiválasztási szempontjai gyakran specifikusabbak és kizáróbbak, mint az általános könyvtári gyűjtemények kiválasztási irányelvei. Ebben a kompetencia összeállításban a ritka könyv kifejezést hat, tágan meghatározott kritérium bármelyikére vagy kombinációikra használják:

1. piaci érték;
2. ritkaság és hiány;
3. a kiadás dátuma és helye;
4. fizikai és belső tulajdonságok;
5. bibliográfiai és kutatási érték;
6. állapot.

Ez a hat kitétel segítheti a különgyűjtemények szakembereit a ritka könyvek meghatározásában, azonosításában és kiválasztásában, valamint abban is, hogy a gyűjteményfejlesztési döntéseiket megalapozottan hozhassák meg. A kiválasztási szempontok száma és típusa intézményenként eltér. Egyes helyeken egy kritérium is elegendő lehet, míg másoknál két vagy több szempont is szükséges a kiválasztáshoz.

3.1.2 Levéltári gyűjtemények és kéziratos gyűjtemények

A levéltári gyűjtemények és a kéziratos gyűjtemények olyan történelmileg értékes, egyedi, nem publikált dokumentumokat tartalmaznak, amelyeket egy szervezet, magánszemély vagy család a saját céljaira gyűjtött egybe. Ezekben jellemzően ugyanazon alkotótól származó iratokat találhatunk, de azonos tevékenységeket dokumentáló más szerzőtől származó iratanyaggal is kiegészíthették azokat. A kézirat szó kézzel írott és kiadatlan dokumentumot jelent, de a gyűjtemények sok újabb, írógéppel vagy számítógéppel készített személyes anyagot is tartalmazhatnak. A történelmi jelentőségű anyago-

kat összegyűjtheti egy intézmény a saját levéltárában, de egy gyűjtőszervezet, például egy különgyűjteményekkel rendelkező könyvtár is.

3.1.3 Különgyűjtemények

A különgyűjtemények kifejezés olyan dokumentumok gyűjtőhelyére utal, mint például az ősnymtatványokat, ritka könyveket, kéziratokat, levéltári iratokat, fényképeket, nyomtatásokat, térképeket és egyéb grafikai munkákat, audiovizuális anyagokat, digitális és digitalizált médiát vagy képzőművészeti és 3D-s tárgyakat tartalmazó gyűjtemények. Az itt elhelyezett tárgyakat sokszor pótolhatatlannak, szokatlanul ritkának vagy felbecsülhetetlennek tartják, és a kiválasztási szempontjaik hasonlóak a ritka könyvekre vonatkozó kritériumokhoz. A speciális különgyűjteményeket általában az általános könyvtári gyűjteményektől elkülönítve kezelik, mivel megőrzési igényeik és a hozzáférés biztosításának módszerei sokszor eltérnek a könyvtárak főbb állományát alkotó könyvgyűjteményekétől.

3.1.4 Különgyűjteményi könyvtárak

A különgyűjteményi könyvtárak kifejezést használják a ritka könyvek, kéziratok, levéltári vagy más típusú különleges gyűjtemények különálló egységként történő elhelyezésére. Ezek általában egy központi könyvtárban vagy intézményben található, illetve azokhoz kapcsolódnak. Gyakran szigorú szabályokat alkalmaznak gyűjteményeik használatára. A megőrzés és az állományvédelem érdekében biztonságos, ellenőrzött, klimatizált környezetet hoznak létre. A különgyűjteményi könyvtárak elnevezése nyelvtől, kultúrtörténettől vagy az adott intézmény szervezeti felépítésétől függően változik, azonban nem ritka az sem, hogy családi könyvtárként, önálló intézményként, múzeumokban vagy magán kutatóintézetek formájában működnek.

3.2 A kompetenciák hasznosítása

Az útmutatóban ismertetett kompetenciáirányelvek megismerése mind a különgyűjteményekben dolgozó szakemberek, mind a gyűjtemények vezetői számára hasznosak lehetnek. A könyvtár- és információtudományi képzést végző intézmények felhasználhatják a tanterveik és pedagógiai programjaik értékelésére és fejlesztésére, a jelenlegi trendek vagy a jövőbeli igények meghatározásához.

Mivel a könyvtáros szakma egyre inkább a tartalomra, az információra összpontosít, függetlenül a formátumtól, szükség van annak biztosítására, hogy a kulturális örökség megőrzéséért felelős személyek megértsék a különgyűjteményekben kezelt tárgyak jelentőségét. A kompetenciairányelvek megfogalmazói nem szándékoznak elérhetetlen célokat állítani a különgyűjteményekkel foglalkozó szakemberek elé, inkább iránymutatást szeretnének nyújtani a gyűjteményi tételek különböző életciklus szakaszaiban szükséges ismeretekről, szaktudásról. (1. ábra)¹¹

4. A különgyűjtemények életciklus szakaszai: a beszerzéstől a feltárásig

4.1 Kiválasztás: A beszerzés indoklása és eszközei

A gyűjtőkör meghatározásával a különgyűjtemények szakemberei tevőlegesen részt vesznek a kulturális örökség megőrzésében, valamint intézményük identitásának kialakításában. A kiválasztást, a gyűjteményépítést és -kezelést a gyűjteményük történetével, az intézményük küldetésnyilatkozatával és gyűjteményfejlesztési politikájával, finanszírozásával, valamint a jelenlegi és jövőbeli felhasználói igényekkel összhangban kell végezniük.

A kiválasztási eljárásban részt vevő szakemberek számára megfogalmazott kompetenciák szerint az egyik ilyen irányelv, hogy a különgyűjteményeket a kialakított gyűjteményfejlesztési szabá-

lyok alapján kell építeni. Fontos továbbá kialakítani és fenntartani olyan, a beszerzésekhez kapcsolódó jól működő gyakorlatokat, amelyek megfelelnek az intézményi, szakmai és etikai normáknak. A szakembereknek ismerniük kell a gyűjteménnyel kapcsolatos jogi keretrendszert, például a származási kérdésekkel, a kulturális örökségvédelemmel, a jóvátételi vagy a kárpótlási kérdésekkel kapcsolatban. Tisztában kell lenniük az újonnan beszerzett tételekre vonatkozó megőrzési, gondozási követelményekkel, és már a beszerzések előkészítése során körültekintően, felelősségteljesen kell eljárniuk.

4.2 Beszerzés: Beérkezés, dokumentálás, értékelés és a könyvtári információs rendszerekbe való felvétel

A legtöbb esetben a különgyűjtemények anyagainak intézményi életciklusa a könyvtárba való megérkezéskor kezdődik. Az ott dolgozó szakemberek felelősek az egyes gyűjteményi tételek nyilvántartásba vételéért, a pontos és teljes nyilvántartás vezetéséért, a munkafolyamatok rangsorolásáért, a biztonságos kezelésükért, valamint a tételek fizikai és virtuális mozgásának nyomon követéséért a könyvtárban és annak információs rendszerében.

Az útmutatóban felsorolt kompetenciák szerint a szakembereknek, többek között, széles körű ismeretekkel kell rendelkezniük a leltározási, nyilvántartási módszerek és gyakorlatok terén. A beszerzésekkel kapcsolatos összes adminiszt-

1. ábra A különgyűjtemények életciklusa¹¹

ratív feladatot dokumentálniuk kell, beleértve a levelezéseket, a megállapodásokat, az ajándékozási vagy letéti szerződéseket, a számlákat. Ezeket a nyilvántartásokat az iratkezelési szabályzatoknak megfelelően kell vezetniük az intézményi tulajdonjog és a származás dokumentálása érdekében. Fontos felmérniük az egyes tételek állapotát, megőrzési igényeit, és az állományvédelmi szempontok figyelembevételével biztosítaniuk kell, hogy a gyűjteményi tételek megkapják a szükséges konzerválási eljárásokat és a védőburkolatokat. Lényeges a tulajdonosi jelölések és a biztonsági elemek felvitele.

4.3 Katalógizálás és forrásfeltárás

A feldolgozásában, a formai és tartalmi leírásában bármilyen módon részt vevő szakembereknek alapos ismeretekkel kell rendelkezniük az általános és az állomány-specifikus szabványokról, gyakorlatokról, valamint a bibliográfiai ellenőrzés eszközeiről. A gyűjtemény leírásához, katalógizálásához bizonyos esetekben speciális nyelvtudásra és betűkészletre lehet szükség. A metaadatok létrehozására, cseréjére és feltárására szolgáló környezet folyamatosan fejlődik, a különgyűjteményekkel foglalkozó szakembereknek naprakész ismeretekkel kell rendelkezniük a legjobb katalógizálási gyakorlatok terén.

A felsorakoztatott kompetencia irányelvek egyebek mellett leírják, hogy a katalógizálással foglalkozó szakembereknek biztosítaniuk kell a gyűjteményi tételek megfelelő és hatékony feldolgozását, leírását a könyvtörténeti, könyvművészeti, paleográfiai, filológiai, kodikológiai ismereteik alkalmazásával, valamint a gyűjteményi tétel tárgyi és történelmi kontextusa, használata, fizikai jellemzői, és az előállítás technológiája ismeretében. Az intézményi prioritások és erőforrások ismeretében kell meghatározniuk a megfelelő feldolgozási és leírási szinteket és gyakorlatokat, figyelembe véve a felmért felhasználói igényeket, továbbá gondoskodniuk kell arról, hogy a leírás időben elérhetővé váljon a látogatók számára. Átfogó ismeretekkel kell rendelkezniük a feldolgozáshoz, leírásához szükséges szabványokról, iránymutatásokról, szabályokról, a legjobb gyakorlatokról, eszközökről és trendekről. Szükségszerű ismerniük a speciális gyűjtemények sajátos metaadat-követelményeit,

a formátumspecifikus igényeket, például a korai nyomtatott és a modern anyagok közötti különbségeket, valamint az OCR követelményeket.

4.4 Digitális adatkezelés

A különgyűjtemények szakemberei különböző információs technológiát, felületeket használnak a gyűjteményeik kezelésére és a jobb hozzáférés biztosítására. Annak érdekében, hogy gyűjteményeiket a felhasználók számára elérhetővé tegyék, felkutatják, értékelik és adaptálják a céljaik eléréséhez szükséges eszközöket. A gyorsan fejlődő technológia megköveteli tőlük, hogy rugalmasak legyenek, és elkötelezettek a folyamatos tanulás iránt.

A digitális adatkezelésben részt vevő szakemberek számára leírt kompetencia irányelvek között megfogalmazásra került, hogy az intézményi gyűjteményfejlesztési irányelvek és a felhasználói igények figyelembevételével kell kiválasztani a digitalizálandó tételeket. A szakembereknek fontos fejleszteniük és naprakészen tartaniuk a digitalizált vagy már digitálisan létrejött dokumentumokat tartalmazó gyűjtemények létrehozásával, kezelésével, fejlesztésével, gondozásával kapcsolatos ismereteiket. A hosszú távú digitális megőrzés érdekében tudniuk kell értékelnit a digitális formátumokat és rendszereket. Megfelelő ismeretekkel kell rendelkezniük az adatmentés és a hosszú távú biztonsági mentési stratégiák megvalósításáról, valamint tájékozottnak kell lenniük a digitális gyűjtemények létrehozásával, kezelésével és megőrzésével kapcsolatos jogi kérdésekben.

5. A különgyűjtemények életciklusának szakaszai: A hozzáféréstől a kivonásig

5.1 Hozzáférés

A hozzáférést a megismerés eszközeként definiálják. Magában foglalja egyfelől a folyamatot, amely során a különböző formátumú anyagokat hozzáférhetővé teszik a felhasználók számára, másfelől az állományok megismertetéséhez használt eszközöket. A hozzáférés biztosítása egyedi és folyamatos kihívások elé állítja a különgyűjtemények szakembereit. Gyűjteményeiket népszerűsíteniük kell, és az állományait a beszerzést követően minél hamarabb kutathatóvá kell tenniük a nagyközönség számára, illetve egyensúlyt kell teremteniük a gyűjtemény kutathatósága és az állományvédelem között.

A hozzáférés szempontjait vizsgálva tíz kompetenciát ajánlanak a szakemberek figyelmébe. Ezek között leírják, hogy a különgyűjteményekben dolgozóknak biztosítaniuk kell a gyűjteményi tételek időben történő feldolgozását és leírását, továbbá információt kell szolgáltatniuk a nyilvánosság számára az intézmény információs rendszerén vagy más platformokon keresztül. Biztosítaniuk kell a hozzáférést minden gyűjteményi tételhez, kivéve, ha törvény, adományozói megállapodások vagy az intézmény hozzáférési irányelvei korlátozzák azt. Közlik a kutatókkal és a munkatársakkal az egyértelműen meghatározott hozzáférési irányelveket. Fontos kidolgozniuk és végrehajtaniuk az olvasótermekre, valamint a kért anyagok visszakeresésére, megfelelő kezelésére vonatkozó irányelveket és eljárásokat. Szintén fontos a nyilvános szolgáltatásokra vonatkozó szakmai irányelvek, szabványok és legjobb gyakorlatok végrehajtása. Alapvető feladatuk segítséget nyújtani minden megkeresés esetén, valamint bizalmasan kell kezelniük a kutatók munkáját. Folyamatosan figyelniük kell a gyűjteményben kezelt dokumentumok állapotát és megőrzési igényeit.

5.2 Gyűjteménykezelés, megőrzés és konzerválás

A gyűjteménykezelés a különgyűjteményekben dolgozók egyik legfontosabb feladata. A gyűjteménykezelési feladatokkal megbízott szakemberek felelősek a gyűjteményeik hosszú távú karbantartásáért, függetlenül a formátumtól. Ezeknek a szakembereknek átfogó ismeretekkel kell rendelkezniük a könyvtári, levéltári, múzeumi megőrzésről és állományvédelemről, mivel a gyűjteményekben a jó állapotútól a sérülékenyig, a kéziratoktól a nyomtatott könyveken át a digitális adathordozókig, a levéltári gyűjteményektől a 3D-s kulturális örökségi műtárgyakig terjedően kezelhetnek anyagokat. Ismerniük kell a szabványokat és a legjobb gyakorlatokat, beleértve a tárolásra, szállításra és kiállításra vonatkozókat is. Biztosítaniuk kell a gyűjtemény védelmét minden belső és külső környezeti fenyegetéstől, lopástól és sérüléstől.

A megfogalmazott kompetenciákat áttekintve, a különgyűjteményekkel foglalkozó szakembereknek, többek között, ismerniük kell az aktuális könyvtári és levéltári megőrzési és konzerválási szabvá-

nyokat, technikákat és gyakorlatokat. Gyűjtemény-megőrzési felméréseket kell végezniük, amelyek során meghatározzák az egyes tételek, illetve az egész gyűjtemény megőrzési és konzerválási igényeit és a kezelési prioritásokat. Naprakész nyilvántartást kell vezetniük a gyűjtemény katalogizált és nem katalogizált részéről. Fontos ismerniük a vandalizmus és a lopások megelőzésére és az azokra való reagálás intézkedési formáit. A gyűjteménnyel kapcsolatban tisztában kell lenniük az egészségügyi és biztonsági kockázatokkal, köztük a veszélyes vagy mérgező anyagokkal, illetve a gyűjteményi tárgyakon lévő penészfertőzöttséggel. Tudniuk kell reagálni a katasztrófahelyzetekre a szabványos irányelvek és eljárások végrehajtásával.

5.3 Ismeretterjesztés, kiállítások és oktatás

Az oktató és ismeretterjesztő programok, a kiállítások ösztönzik a gyűjtemények használatát, ami gyakran létfontosságú egy intézmény fenntartása szempontjából. A nyilvánosság bevonására kiállítások, pedagógiai programok, online események adhatnak lehetőséget. Az oktatási és ismeretterjesztő tevékenységekre úgy kell tekinteni, hogy azok bővíthetik a felhasználói kört, emelhetik a felhasználók számát, növelhetik a látogatottságot.

A megfogalmazott kompetencia irányelvek, egyebek mellett, azt is tartalmazzák, hogy lehetőség szerint csökkenteni kell a különgyűjteményhez való hozzáférés adminisztratív, fizikai és társadalmi akadályait. A különgyűjteményben dolgozó szakembereknek olyan környezetet kell biztosítaniuk a látogatók számára, amely támogatja a tanulást, a kutatást és a tudományos együttműködést. Képesnek kell lenniük olyan interaktív programokat, szemináriumokat, műhelyprogramokat, kiállításokat és eseményeket szervezni, amelyek népszerűsítik a különgyűjtemények anyagait és javítják a felhasználói élményt.

5.4 Promóció és marketing

A promóciós tevékenységek növelik a gyűjtemények ismertségét. A különgyűjteményekkel foglalkozó szakemberek hatékony módszerekkel informálhatják a közönséget gyűjteményeik értékéről, valamint az általuk kínált szolgáltatásokról és eseményekről. Stratégiai kommunikációs és marketingtervek kidolgozásával, azok megvalósításával

megismertethetik a küldetésüket, a jövőképüket, az értékeiket, ezzel biztosítva azt, hogy a potenciális felhasználók és látogatók tudomást szerezzenek a rendelkezésre álló információforrásokról és programokról.

Az útmutatóban ismertetett kompetenciák szerint a különgyűjteménnyel foglalkozó szakembereknek képesnek kell lenniük olyan marketingstratégiák kidolgozására, amelyek népszerűsítik a könyvtárat, a gyűjteményeket annak érdekében, hogy növeljék a könyvtár ismertségét a helyi közösségben, nemzeti, esetleg globális szinten. A könyvtár, a könyvtári szolgáltatások, programok és rendezvények hatékony népszerűsítésére igénybe tudják venni a közösségi médiát, a digitális, a nyomtatott és az egyéb formátumokat. Fontos feladatuk az intézményközi együttműködések kialakítása a gyűjtemény, valamint a könyvtári események népszerűsítése érdekében.

5.5 Érdekérvényesítés

Az érdekérvényesítés magában foglalja a külső érdekérvényesítést, azt a képességet, amellyel demonstrálhatják a különgyűjtemény fontosságát a nyilvánosság felé, valamint azokat az eszközöket, amelyekkel széles közönséget lehet elérni. Továbbá, magában foglalja a belső érdekérvényesítést is, amely során a vezetőség, a költségvetés elosztói irányában képviselik a különgyűjtemény értékét, egyúttal ösztönzik a belső partnerségeket és a különgyűjtemény belső használatát.

Az érdekérvényesítéssel kapcsolatos kompetenciák között szerepel, hogy a különgyűjteményben dolgozó szakembereknek tudniuk kell bemutatni a gyűjteményük értékeit, illetve a feladataik ellátásához szükséges finanszírozási, személyi és létesítményi igényeket. Kapcsolniuk kell a különgyűjtemény céljait az anyaintézmény céljaihoz. Fontos ismerniük a nemzeti és nemzetközi kulturális örökségi trendeket és azok viszonyát a különgyűjteményhez. Keresniük kell a különböző finanszírozási lehetőségeket a különgyűjtemény népszerűsítése, megőrzése és védelme érdekében.

5.6 Selejtezés

A különgyűjteményekben a selejtezés nem általános gyakorlat. Előfordulhat azonban, hogy duplikáció, az intézmény bezárása, a kulturális örökségi

anyagok repatriálása, a nem használt vagy a tárgykörön kívüli anyagok újraértékelése, illetve számos más, itt nem említett ok miatt szükségessé válhat az egyes gyűjteményi tételek kivonása. A kivonásra kerülő tételek például visszakerülhetnek az adományozóhoz, átadhatók más tudományos intézményeknek vagy nyilvános eladásra kínálhatók. Különösen a jelentős kutatási vagy pénzügyi értékkel bíró tárgyak esetében a selejtezéséről szóló döntéseket etikus módon kell meghozni. A különgyűjteményekkel foglalkozó szakembereknek rendelkezniük kell a szükséges ismeretekkel ahhoz, hogy értékelni tudják a kivonásra kerülő anyagokat, és így megfelelően meg tudják határozni azok további sorsát.

A felsorolt kompetencia irányelvek között az útmutató szerzői leírták, hogy a különgyűjteményekben dolgozó szakembereknek meg kell vizsgálniuk, vannak-e olyan belső előírások vagy külső korlátozások, amelyek megakadályozzák az egyes gyűjteményi tételek selejtezését. Fontos ismerniük a kulturális örökség körébe tartozó anyagok visszaszolgáltatására vonatkozó jogszabályokat. Az intézmény bezárása esetén tisztában kell lenniük a gyűjtemény elemeinek szétosztására vonatkozó jogi keretekkel, szakmai iránymutatásokkal. Meg kell vizsgálniuk, hogy a tételek kivonása milyen hatással van a hozzáférés biztosítására, és amennyiben lehetséges, ajánlásokat kell tenniük a kivonásra kerülő anyagok más intézményekbe történő áthelyezésére.

6. Szakmai képzés: Oktatás és képzés

6.1 Formális oktatás és képzés

A különgyűjteményekben, a könyvtárosi munka e speciális helyszíneire különböző képzési háttérrel érkeznek a szakemberek. A formális oktatás általában könyvtár- és információtudományi alap- és mesterképzésekből, illetve posztgraduális képzésekből áll, amelyek szükségesek lehetnek a foglalkoztatáshoz. A képzések kiterjednek a könyvtári vagy levéltári elméletekre és módszerekre, valamint a humán- vagy bölcsészettudományi tanulmányok azon tudományágaira, amelyek felkészítik a könyvtárost a munkára.

Az útmutató szerzői 10 pontban sorolják fel a kívánt kompetenciákat, köztük, hogy a különgyűjteményekkel foglalkozó szakembereknek tiszt-

tában kell lenniük azzal, hogy a könyvtárak a kulturális örökség intézményei, és az általuk gondozott anyagok fontosak a világ kollektív kulturális és szellemi örökségének megőrzése szempontjából. Átfogó könyvtörténeti, könyvművészeti, nyomdászattörténeti, könyvkészítési, könyvkiadási és könyvterminológiai ismeretekkel szükséges rendelkezniük. Ismerniük kell a könyvtári és levéltári feldolgozási, katalogizálási eljárásokat. A feladatkörüknek megfelelően speciális kompetenciákat kell kifejlesztíteniük, például a gyűjteményfejlesztés, a feldolgozás, a megőrzés, az információs technológiák alkalmazása terén. Ismerniük kell a különgyűjtemény anyagainak nyilvános használatára, kezelésére elhelyezésére és tárolására vonatkozó szabványokat. Fontos rendelkezniük a gyűjtemény feldolgozásához, megértéséhez és népszerűsítéséhez szükséges ismeretekkel, készségekkel. Fejlesztíteniük kell a stratégiai tervezéshez, a munkafolyamatok megszervezéséhez és irányításához szükséges vezetői készségeiket, valamint a projektek értékeléséhez használt gyakorlati és üzleti költségmodellek kidolgozását biztosító ismereteiket.

6.2 Informális oktatás és képzés: Továbbképzés és szakmai fejlődés

A különgyűjtemények szakembereinek is el kell kötelezniük magukat az élethosszig tartó tanulás mellett. Keresniük kell azokat a lehetőségeket, amelyek során bővíthetik tudásukat, hogy naprakészek maradjanak a trendek, a módszerek, az elméletek, a legjobb gyakorlatok és az új technológiák terén.

Az elvárt kompetenciák között szerepel, hogy a szükséges készségek elsajátítása érdekében a különgyűjteményekben dolgozó szakembereknek részt kell venniük a munkájukkal kapcsolatos képzéseken, továbbképzéseken, szakmai konferenciákon és találkozókön. Fontos a nyomtatott és az online szakirodalom folyamatos követése, valamint a publikációs tevékenység szakmai folyóiratokba.

7. Szakmai etika

A különgyűjteményekkel foglalkozó szakemberek bizalmi pozíciót töltenek be. A kulturális örökség gondozóiként felelősek a rájuk bízott gyűjtemény gondozásáért, megőrzéséért és a hozzáférés biztosításáért.

A megfogalmazott kompetenciák kihangsúlyozzák az etikus munkavégzés fontosságát a gyűjteményi munkafolyamatok végzése során. Fontos megérteni és betartani a szakmai magatartási kódexekben foglaltakat, az összes vonatkozó jogszabályt, például a szellemi tulajdonra és a szerzői jogra vonatkozó jogszabályokat. Hatékony és etikus beszerzési módszereket szükséges alkalmazni, amelyek a beszerzési módszerek széleskörű ismeretén alapulnak és amelyek összhangban vannak a szakmai, az intézményi és az etikai értékekkel. A beszerzések során el kell kerülni az illegális tételek gyűjteménybe kerülését. A különgyűjteményekben dolgozó szakembereknek biztosítaniuk kell a frissen beszerzett tételek időben történő feldolgozását, az intézmény információs rendszerében való megjelentetését és a bibliográfiai adatok szolgáltatását a nyilvánosság felé, ezzel elkerülve a rejtett gyűjteményi tételek létrehozását. Fontos a hozzáférés biztosítása is, kivéve, ha azt jogszabály, adományozói nyilatkozat vagy az intézmény hozzáférési politikája korlátozza. A szakembereknek biztosítaniuk kell a gyűjteményi anyagok megfelelő gondozását, felelősek a megőrzésért, a biztonságos környezet kialakításáért. Kerülniük kell az összeférhetlenséget és annak látszatát is. Fontos az együttműködések kiépítése más gyűjtőintézményekkel, gyűjteményeket létrehozó közösségekkel, kisebbségi közösségekkel.

8. Zárás

A kulturális örökségünk megőrzése a könyvtáros társadalom egyik fontos feladata. Annak érdekében, hogy a ritka könyvekkel, kéziratokkal foglalkozó, különgyűjteményeket gondozó szakemberek a feladataikat a lehető legmagasabb színvonalon végezzék, az IFLA 2020-ban kiadott kompetencia irányelveket felsorakoztatató útmutatója ad iránymutatást. A felsorolt kompetenciák nem kötelezően alkalmazandó szabályok, hanem a legjobb gyakorlat kialakítását teszik lehetővé. A megfogalmazott kompetenciákat nem egy szűk szerzőcsoport állította össze, hanem az IFLA RBSC szakértői munkacsoportja dolgozta ki négy év alatt. A tervezetek véleményezésében, javításában és kiegészítésében az IFLA más szekciói is részt vettek¹² és végül az IFLA GB elfogadása után vált hivatalos szabvánnyá.

Hivatkozások

- [1] Az IFLA honlapja, <https://www.ifla.org/> (Utolsó elérés: 2023. 10. 16.)
- [2] Kiszl, P. *Az IFLA stratégiai célkitűzései – hazai és nemzetközi könyvtári párhuzamok*, In: Szabó, P., Székelyné Török, T. (szerk.) *Hagyományok és kihívások V. Múlt és jövő. Országos Könyvtárszakmai Nap, 2016*, p. 19–36, ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, 2017. ISBN 9789632848754
https://doi.org/10.21862/HagyKihiv_2016.19
- [3] IFLA Strategy 2019-2024 honlapja, *IFLA Strategy 2019-2024*, Elérhető: <https://www.ifla.org/units/strategy/> (Utolsó elérés: 2023. 10. 12.)
- [4] Barátné Hajdu, Á. *Kompetenciafejlesztés – érdekérvényesítés. Eszközök és módszerek az aktuális IFLA stratégiákban*, In: Kiszl, P., Csík, T. (szerk.) *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok*, 2018, p. 81–90, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2018. ISBN 9789634890171
<https://doi.org/10.21862/vkkv2018.81>
- [5] A Lyoni nyilatkozat honlapja, *The Lyon Declaration*, Elérhető: <https://www.lyondeclaration.org/> (Utolsó elérés: 2023. 10. 16.)
- [6] IFLA Trend Report honlapja, *IFLA Trend Report*, Elérhető: <https://trends.ifla.org/> (Utolsó elérés: 2023. 10. 12.)
- [7] IFLA Repository, *IFLA Trend Report Update 2021*, Elérhető: <https://repository.ifla.org/handle/123456789/1830> (Utolsó elérés: 2023. 10. 16.)
- [8] IFLA Rare Books and Special Collection Section honlapja, *IFLA Rare Books and Special Collections Section*, Elérhető: <https://www.ifla.org/units/rare-books-and-special-collections/> (Utolsó elérés: 2023. 10. 04.)
- [9] Szüts, E. *IFLA útmutató: Ritka könyv- és kéziratgyűjtemények digitalizálásának megtervezéséhez*, *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 68(5), p. 287–294, 2021.
- [10] IFLA Repository, *Competency Guidelines for Rare Books and Special Collections Professionals*, Elérhető: <https://repository.ifla.org/handle/123456789/1382> (Utolsó elérés: 2023. 10. 04.)
- [11] IFLA Repository, *Competency Guidelines for Rare Books and Special Collections Professionals*, Elérhető: <https://repository.ifla.org/handle/123456789/1382> (Utolsó elérés: 2023. 10. 04.) p. 18.
- [12] IFLA Sections: Academic and Research Libraries, *Acquisition and Collection Development, Art Libraries, Continuing Professional Development and Workplace Learning Section, Local History and Genealogy, National Libraries, Preservation and Conservation*; IFLA Special Interest Groups: New Professionals, Digital Humanities – Digital Scholarship

---

Beérkezett: 2023. október 18.

Varga Anett

ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola
varga.anett@protonmail.com

„A kifogásolható gyakorlatot folytató folyóiratok listája”, tudományos kiválóság vagy tudományos hitelesség?

Sasvári Péter, Urbanovics Anna

A Magyar Tudományos Akadémia (MTA) által szervezett bizottság 2023. október 6-án tette közzé a Magyar Tudományos Művek Tára honlapján ajánlását „Javaslatok a kifogásolható gyakorlatot folytató folyóiratok cikkeinek kezelésére – az MTA ajánlásai az új típusú publikációs visszaélésekkel kapcsolatban” címmel. Az ajánlás nagy vitát gerjesztett a hazai tudományos közösség körében, elsősorban azért, mert a norvég teljesítményértékelési rendszerre (továbbiakban norvég lista) hivatkozik. Jelen tanulmányban a norvég lista szerinti „0”-ás besorolású lapokat vizsgáljuk a támasztott követelmények tükrében, leíró statisztikai eszközökkel. Eredményeink rámutatnak, hogy ez a besorolási szint nem a tudományos kiválóság, sokkal inkább a tudományos hitelesség mércéje, éppen ezért tekinthető a lapokkal szembeni jogosan elvárt menedzsment követelményeknek. A tanulmány szakpolitikai ajánlásokat is megfogalmaz, főleg a hatékony folyóiratmenedzsment, valamint a megafolyóirat-kiadók kérdéseivel kapcsolatban.

folyóiratmenedzsment, folyóirat értékelés, norvég teljesítményértékelési rendszer, tudományos kiválóság

Bevezetés

Az Open Access (OA) térhódításának pozitív következményei mellett jó néhány új, etikátlan viselkedési forma is megjelent a tudományos publikációk tekintetében. Ezért a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Elnöksége 2023 tavaszán egy bizottság felállításáról döntött, amelynek fő feladata a megkérdőjelezhető közlési gyakorlattal szembeni cselekvési terv kidolgozása volt a tudomány művelői számára. A bizottság elemezte a visszaélések okait és azt, hogy milyen lépéseket kell tennie a kutatói közösségnek és a tudománypolitikáért felelős szervezeteknek a tudomány hitelességének megőrzése és a tudományba vetett bizalom megerősítése érdekében. A bizottság munkájának eredményeként készült el a „Javaslatok a kifogásolható gyakorlatot folytató folyóiratok cikkeinek kezelésére” című jelentés. [2][3]

A bizottság egyhangúlag támogatta, hogy a nem magyar kiadású folyóiratok esetében a kétséges gyakorlatot folytató folyóiratokban megjelent cikkek azonosítására a Norvégiában használt nyilvántartás folyóirat-besorolását használják a jövőben. [1]

A norvég lista adatbázis a folyóiratokat 4 kategóriába sorolja:

- 2. kategória: „legmegbízhatóbb” publikációs csatornák,
- 1. kategória: publikációs csatornák, amelyek teljesítik a tudományos minimumkövetelményeket,
- **0. kategória: elutasított publikációs csatornák (kifogásolható gyakorlatot folytató folyóiratok),**
- X kategória: az összeállítónak kétségei vannak, hogy a közzétételi csatornát jóvá kell-e hagyni.

A bizottság a norvég lista szerinti „0” besorolású folyóiratokban (8629 darab folyóirat) [4] megjelent cikkeket javasolja figyelmen kívül hagyni a különböző minősítő eljárások során. Ilyen eljárások:

- MTA doktori cím,
- akadémikus választás,
- MTA pályázatok és díjakra való jelölések.

Épp ezért javasolja, hogy a kutatók mindig előzetesen tájékozódjanak a norvég lista alapján, és tartózkodjanak a megjelölt folyóiratokban való jövőbeli publikálástól. A bizottság az javasolja, hogy a megkérdőjelezhető publikációs gyakorlat miatt megjelölt folyóiratokban a megjelölést követően megjelent cikkek ne kapjanak „tudományos” besorolást.

1. A norvég tudomány- és kutatásfinanszírozási rendszer

A kutatásfinanszírozás norvég dokumentációs rendszerét az Oktatási és Kutatási Minisztérium 2005-ben hagyta jóvá a Norwegian Association of Higher Education Institutions (Norvég Felsőoktatási Intézmények Szövetsége – UHR) ajánlása alapján [7]. A rendszert először 2006-ban alkalmazták a költségvetési kiutalások tekintetében, és célja, hogy elősegítse a kutatásfinanszírozás teljesítményalapú elosztását az intézmények között a tudományos publikációs tevékenységük alapján.

A minisztérium célja a projekt során az volt, hogy egy minőségileg jobb és megbízhatóbb rendszert dolgozzon ki a tudományos publikációk dokumentálására, amely az egyetemi és főiskolai költségvetések kutatási elemének alapjául szolgál. A cél a kutatás teljesítményalapú finanszírozási modelljének létrehozása, valamint az egyetemek és főiskolák kutatási tevékenységének fokozottabb ösztönzése. A dokumentációs rendszernek rugalmasnak is kell lennie, hogy más jelentéstételi igényekhez, valamint egyéni és intézményi publikációs listákban, pályázatokban, projektjelentésekben és -értékelésekben, éves jelentésekben és a szélesebb nyilvánosság tájékoztatásában is felhasználható legyen.

2. A tudományos publikációs csatornák felvételének kritériumai

A következő követelményeknek kell megfelelni ahhoz, hogy valaki a norvég listán az 1. kategóriában szerepeljen és tudományos publikációs csatornának minősüljön (folyóiratok, kiadók és sorozatok esetén) [5].

Folyóirat esetén:

- a The International ISSN Register [Nemzetközi ISSN Regiszter] [6] által megerősített, érvényes ISSN-számmal rendelkezik (2014-től követelmény),

- rendelkezik tudományos szerkesztőbizottsággal (vagy azzal egyenértékű szervezettel), amely elsősorban egyetemek, intézmények vagy kutatóintézetek kutatóiból áll,
- eljárásokat alakított ki a külső szakértői értékelésre,
- nemzeti vagy nemzetközi szerzőséggel rendelkezik, ami azt jelenti, hogy a szerzők legfeljebb 2/3-a tartozhat ugyanahhoz az intézményhez.

Kiadó esetén:

- megszervezi szerkesztőségi keretek között a tudományos publikáció meghatározásának megfelelő publikációk közzétételét,
- rendelkezik külső tanácsadókkal bővített tudományos publikációs programmal, és célja a kutatók és kutatóintézetek számára történő terjesztés,
- nemzeti vagy nemzetközi szerzőséggel rendelkezik, ami azt jelenti, hogy a szerzők legfeljebb 2/3-a tartozhat ugyanahhoz az intézményhez,
- ISBN-címeket is publikál. A kizárólag ISSN-címeket publikáló kiadók nem elfogadhatók, mivel az ISSN-címeket egyedi publikációs csatornaként kell benyújtani.

Ezen túlmenően a publikációs csatorna összességében legyen a norvég kutatóközösség számára ajánlható és lényeges.

2.1. Szerzőség kritériumai

A tudományos publikációs csatorna jóváhagyásához a szerzőségnek nemzeti vagy nemzetközi szintűnek kell lennie; nem lehet helyi. Ha a szerzők több mint 2/3-a ugyanahhoz az intézményhez tartozik, akkor a szerzőséget nemzeti szerzőségnek tekintjük.

A szerzőséget folyóiratok és sorozatok esetében az elmúlt két évben megjelent számok, kiadók esetében pedig a tudományos címek elmúlt két évének visszamenőleges listája alapján határozzák meg. Csak az eredeti kiadványokat veszik figyelembe (a már máshol megjelent, lefordított irodalom nem).

Nem fogadnak el helyi szerzőséget, mert kérdéses, hogy a külső szakértői értékelés kielégítően működhet-e olyan publikációs csatornák esetében, amelyek elsősorban egy intézmény saját kutatóit képviselik. Egy tudományos publikációs csatornán a külső szakértői értékelés megfelelő működéséhez legalább nemzeti szerzősége van szükség.

2.2. Szakértői értékelés

A publikációs csatorna akkor hagyható jóvá, ha rendelkezik a külső szakértői értékelés megszokott rendjével. A szakértői értékelést mindig a publikálás előtt kell elvégezni, és a terület szakértőjének minősített bírálók közül legalább egy esetben fenn kell, hogy álljon az az állítás, hogy nem áll kapcsolatban a kiadóval és a szerzővel. Emellett a szakértői értékelésnek a munka tudományos eredetiségére és minőségére kell vonatkoznia.

A szakértői értékelés dokumentációjának ezért le kell írnia a folyamatot: mi történik, amikor a publikációs csatorna megkapja a cikket, ki értékeli azt, és hogyan végzi a publikációs csatorna a szakértői értékelést.

2.3. Szakmai folyóiratok és kulturális magazinok

A szakmai folyóiratokat és kulturális magazinokat nem fogadják el tudományos publikációs csatornaként. A szakmai folyóiratok olyan folyóiratok, amelyek meghatározott szakmák vagy társadalmi ágazatok (nem tudományos) szakmacsoportjait célozzák meg. A kulturális magazinok olyan folyóiratok, amelyek a kulturális és társadalmi kérdésekről szóló információkkal és észrevételekkel a nagyközönséget célozzák meg, vagy olyan folyóiratok, amelyek teret adnak a művészetek és a kulturális örökség védelmének bemutatására és elemzésére (Arts Council Norway; Norvég Művészeti Tanács) meghatározása szerint).

2.4. Konferenciák és egyéb kiadványok

A konferenciákhoz és szimpóziumokhoz való hozzájárulásokat ugyanúgy kezelik, mint a tudományos folyóiratokban vagy sorozatokban megjelent cikkeket. Egy cikket csak akkor tekintünk tudományos publikációnak, ha azt egy jóváhagyott publikációs csatornán publikálják.

A konferencia önmagában nem regisztrálható önálló publikációs csatornaként. ISBN számmal történő publikálás esetén a konferencia-kiadvány kiadóját tudományos publikációs csatornaként kell jóváhagyni. Ha ISSN-nel publikálják, akkor az ISSN-sorozatot, amelyben a konferencia-kiadványokat közzéteszik, tudományos publikációs csatornaként kell jóváhagyni.

Bizonyos esetekben a konferenciák nem rendelkeznek ISSN-sorozattal, és a konferenciát szervező

intézményeken keresztül teszik közzé a konferencia-kiadványokat. A kiadó ilyenkor évről évre változhat. Az ilyen hozzájárulások nem számítanak tudományos publikációnak.

2.5. Sorozat ISSN és ISBN számmal

Egy sorozatnak ISSN és ISBN száma is lehet. A sorozatokat független publikációs csatornáknak tekintik, ha rendelkeznek ISSN-nel. Az ISSN-számmal rendelkezőket ugyanúgy be lehet nyújtani regisztrációra, mint a folyóiratokat. Az ISSN nélküli sorozatokat nem lehet önálló publikációs csatornaként nyilvántartásba venni. Ilyenkor a sorozat kiadóját kell publikációs csatornaként használni. A monografikus sorozatok nem vehetők figyelembe. Ezekben az esetekben a kiadó szintje lesz a döntő.

3. Empirikus vizsgálat eredménye

A kifogásolható gyakorlatot folytató folyóiratok listájának empirikus vizsgálata (n = 8629 db) alapján megállapítható, hogy a minimum követelmények:

1. nem tudományos vagy bejegyzett, vagy ismeretlen szerkesztőbizottság;
2. ismeretlen vagy nem regisztrált, vagy nincs szakértői értékelés (peer review hiánya);
3. ismeretlen vagy helyi vagy nem bejegyzett szerzőség;
4. nem regisztrált vagy nincs megerősített ISSN nem teljesülése miatt a folyóiratok 89%-a (n = 7657) "0"-ás listára került.

Továbbá az egyéb, OA

1. nem indexelte a Directory of Open Access Journals (DOAJ) szolgáltatónál,
2. Sherpa Romeo adatbázisban nem szerepelt,
3. nincs vagy nem található kiadói szerződés (Publishing Agreement)

követelményeket magába foglaló kritériumok miatt a kizárt folyóiratok közel 100%-a (n=8586 db) rosszul szerepelt. (1. táblázat)

A maradék 13 folyóirat, ahol a 4+3 kritérium rendben van, a negatív észrevételek (pl. visszavont közlemények, változó minőségű cikkek) miatt került a negatív listára. (2. táblázat)

Az empirikus adatokból arra lehet következtetni, hogy a norvég lista "0"-ás kategóriája főleg a folyóiratok technikai minimumának hiányát jelöli.

1. táblázat A kifogásolható gyakorlatot folytató folyóiratok listájának empirikus vizsgálata (n = 8629 db)

Megjegyzés	Sorszám	Kategória	Folyóiratok száma (db)	Arány (%)	
Minimum követelmény	1	Nem tudományos vagy nem bejegyzett vagy ismeretlen szerkesztőbizottság	5 418	63%	
	2	Ismeretlen vagy nem regisztrált, vagy nincs szakértői értékelés (peer review hiánya)	3 434	40%	
	3	Ismeretlen, helyi vagy nem bejegyzett szerzőség	2 264	26%	
	4	Nem regisztrált vagy nincs megerősített ISSN ^a	6 453	75%	
Egyéb	5	Nem indexelte a DOAJ ^b	8 091	8 586	94%
	6	Sherpa Romeo ^c adatbázisban nem szerepelt	7 434	86%	
	7	Nincs, vagy nem található kiadói szerződés (Publishing Agreement ^d)	8 392	97%	

- a. Az ISSN (International Standard Serial Number) az időszaki kiadványok nemzetközi azonosítója. Az időszaki kiadványok (periodikumok) lehetnek hírlapok, folyóiratok, sorozatok, évkönyvek, időről időre megjelenő kiadványok, például szakosított címtárak, konferenciaanyagok stb.
- b. A DOAJ olyan szolgáltatás, amely lehetővé teszi a minőségileg ellenőrzött szabad hozzáférésű időszaki kiadványok elérését. Az adatbázisba nyelvtől függetlenül olyan folyóiratok kerülnek fel, amelyek megfelelnek a minőségi követelményeknek.
- c. A Sherpa Romeo egy online forrás, amely összesíti és elemzi a kiadó nyílt hozzáférési irányelveit a világ minden tájáról, és folyóiratokként összefoglalókat nyújt a kiadói szerzői jogokról és a nyílt hozzáférésű archiválási irányelvekről
- d. Amikor egy szerző ki akarja adni a művét, gyakori, hogy kiadói szerződést köt a kiadóval. Ez a megállapodás, amelyet néha szerzői megállapodásnak vagy licencszerződésnek is neveznek, megvédi a szerző szellemi tulajdonát az illetéktelen használatától vagy sokszorosítástól.

Forrás: Saját szerkesztés a kifogásolható gyakorlatot folytató folyóiratok teljes listája alapján [4]

2. táblázat Egyéb okból kizárt folyóiratok (1-7 pontok "rendben vannak")

Sorszám	Folyóirat neve	Kiadó	Megjegyzés
607	Arts	MDPI	Negatív komment
728	Axioms	MDPI	Negatív komment
853	Biomedicine & Pharmacotherapy	Elsevier	Negatív komment
1098	Case Reports in Medicine	Hindawi	Negatív komment
1869	Encyclopedia	MDPI	Negatív komment
2734	IEEE Journal of Microwaves	IEEE	-
3054	International Journal of Chemical Engineering	Hindawi	Negatív komment
3565	ISME Communications	Springer	-
4367	Journal of Social Ontology	De Gruyter	-
5602	Open Education Studies	De Gruyter	-
5614	Open Information Science	De Gruyter	-
6122	Processes	MDPI	Negatív komment
7438	Sustainability	MDPI	Negatív komment

Forrás: Saját lista a norvég lista alapján

A Scopus ún. citációs adatbázis, amely, főként a közlemények közti hivatkozási kapcsolatok nyilvántartásának köszönhetően a bibliográfiai metaadatok mellett bibliometriai adatokat is tartalmaz (jellemzően idézettséget, de ide tartoznak az affiliációs adatok, tudományterületi besorolások,

támogatási adatok stb. is). Ez utóbbiak lehetővé teszik a tudományometriai, ill. kutatásértékelési felhasználást, továbbá ez a szolgáltatási kör éppen ezért nem helyettesítheti egymást a tudományos szakirodalomhoz hozzáférést biztosító egyéb szolgáltatásokkal (pl. Science Direct stb.), noha jelen-

tős átfedések lehetnek az indexelt szakfolyóiratok körében, illetve egyes funkciókat tekintve (szakirodalom-keresés, -térképezés). [11]

A SCImago Journal & Country Rank (Scimagojr, SCImago folyóirat- és országgrangsor, SJR) ingyenesen elérhető portál, amely az Elsevier Scopus adatbázisára épülve folyóiratok és országok tudományos mutatóival áll rendelkezésünkre. Az SJR első sorban arra alkalmas, hogy megmutassa azt, hogy egy folyóirat az adott szakterületi rangsorban melyik negyedbe esik: az első negyedbe (0–25%, Q1, az élről számított első negyed, ahol a Q a kvartilist jelöli), vagy a második (Q2), harmadik (Q3), vagy utolsó negyedbe (Q4). [10]

A technikai szűrés ellenére 959 darab olyan folyóirat szerepel a kifogásolható gyakorlatot folytató folyóiratok listáján, amelyet a Scopus/ScimagoJR indexált. Ezek közül 11% Q1-es, 19% Q2-es, 34% Q3-as és 35% Q4-es volt 2022-ben. (1. ábra, [12])¹

A kiadók szerinti bontásban a Bentham Science Publishers (29 db folyóirat), a Springer (26 db) és az Elsevier (25 db) szerepel a legtöbb folyóirattal a listán. (2. ábra)

A kifogásolható gyakorlatot folytató folyóiratok listáján a legtöbb lap

- a társadalomtudományok (Social Sciences, 29%, 282 db),
- az orvostudomány (Medicine, 28%, 271 db)
- és a Művészetek és bölcsészettudományok (Arts and Humanities, (13%, 123 db)

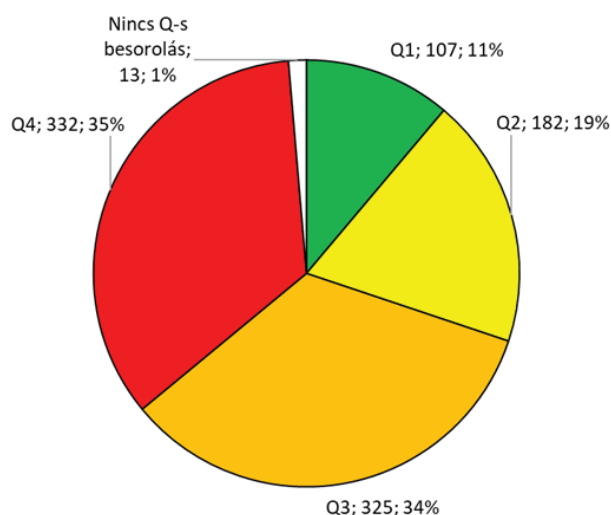
tudományterületéről került ki. (3. ábra)²

A kifogásolható gyakorlatot folytató társadalomtudományi folyóiratok listáján a legtöbb folyóirat

- az oktatás (Education, 21%, 58 db),
- a nyelvtudomány és nyelv (Linguistics and Language, 17%, 47 db)
- és a kulturális tanulmányok (Cultural Studies, (13%, 34 db)

területéről került ki. (4. ábra)

A kifogásolható gyakorlatot folytató folyóiratokban 1360 darab magyar vonatkozású cikk jelent

1. ábra A Scimagojr által indexált, a kifogásolható gyakorlatot folytató folyóiratok kvartilis szerinti besorolása (n=959)
Forrás: Scimagojr, Norvég lista

meg 2017 és 2022 között. A legtöbb cikk a Sustainability (MDPI kiadó, 494 db, 36%) folyóiratban található. (5. ábra)

Kiadók alapján az MDPI-ben (560 db, az összes 41%-a) jelent meg a legtöbb magyar vonatkozású publikáció (6. ábra).

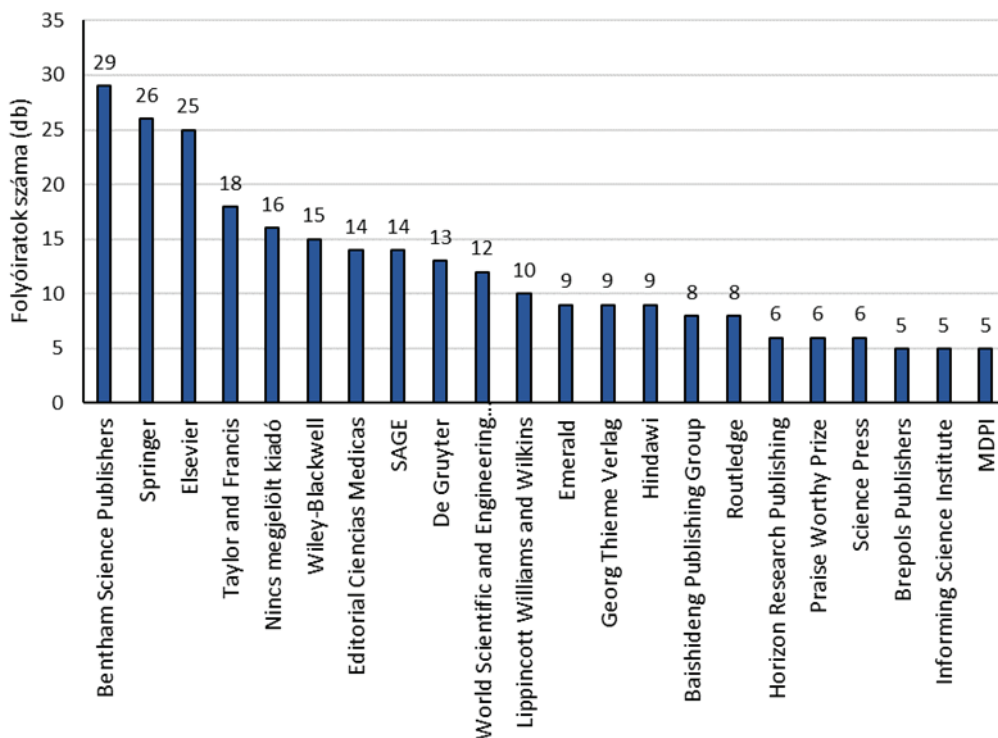
Összefoglalás

A norvég lista a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) rendszerbe való beépítése, valamint az MTA által szervezett bizottság javaslata a kifogásolható gyakorlatot folyóiratokkal kapcsolatban számos vitát generál a magyar tudományos közösségben. Számos kutatótól érkezik az a felvetés, hogy miért is kéne magyar kutatóként egy másik nemzet értékelési rendszerét követnünk, valamint, hogy a norvég lista tovább szelektálja azokat a magyar szerzők számára elérhető folyóiratokat, ahol a nemzetközileg látható közleményeket el tudják helyezni, meg tudják jelentetni legújabb kutatási eredményeiket.

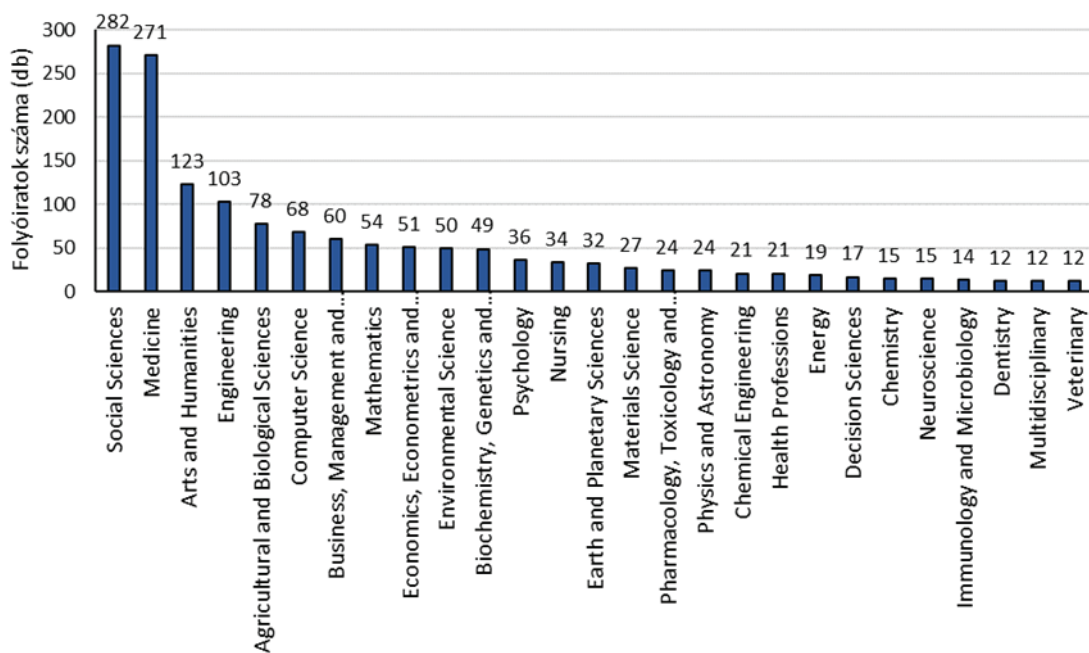
Érdemes ugyanakkor kiemelni, hogy ahogyan a fenti adatok is rávilágítanak, a norvég listán „0”-ás besorolással szereplő folyóiratok nem a tudományos kiválóságnak, hanem pusztán technikai feltételeknek sem tudnak megfelelni. A jelölt lapok egyike sem tekinthető tudományosnak, hiszen alapvetően nem biztosított a hitelességük (pl. nincs archiválási politikára vonatkozó protokolljuk, vagy ISSN azonosítójuk). Továbbá, azok a lapok, melyek

1 A Scimagojr által indexált, a kifogásolható gyakorlatot folytató folyóiratok tételes listája itt érhető el: https://www.dropbox.com/scl/fi/pt7q3yey86ckbq9tquuyb/kifogasolható_Q-s_lista.pdf?rlkey=onaz2t52xva46m815c5y7xep3&dl=0

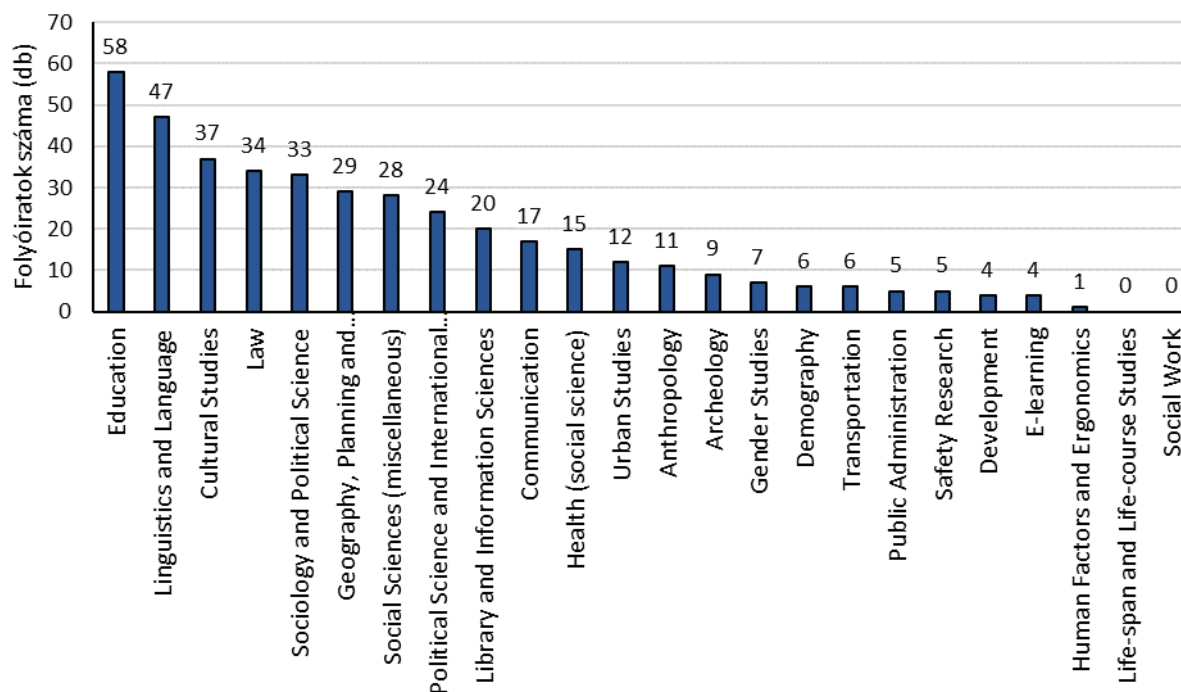
2 Egy folyóirat több tudományterületbe is be van/lehet sorolva.

2. ábra Legnépszerűbb, a Scimagojr által indexált, a kifogásolható gyakorlatot folytató folyóiratok kiadók szerinti besorolása (n = 959)
 Forrás: Saját szerkesztés a Scimagojr és a norvég lista alapján

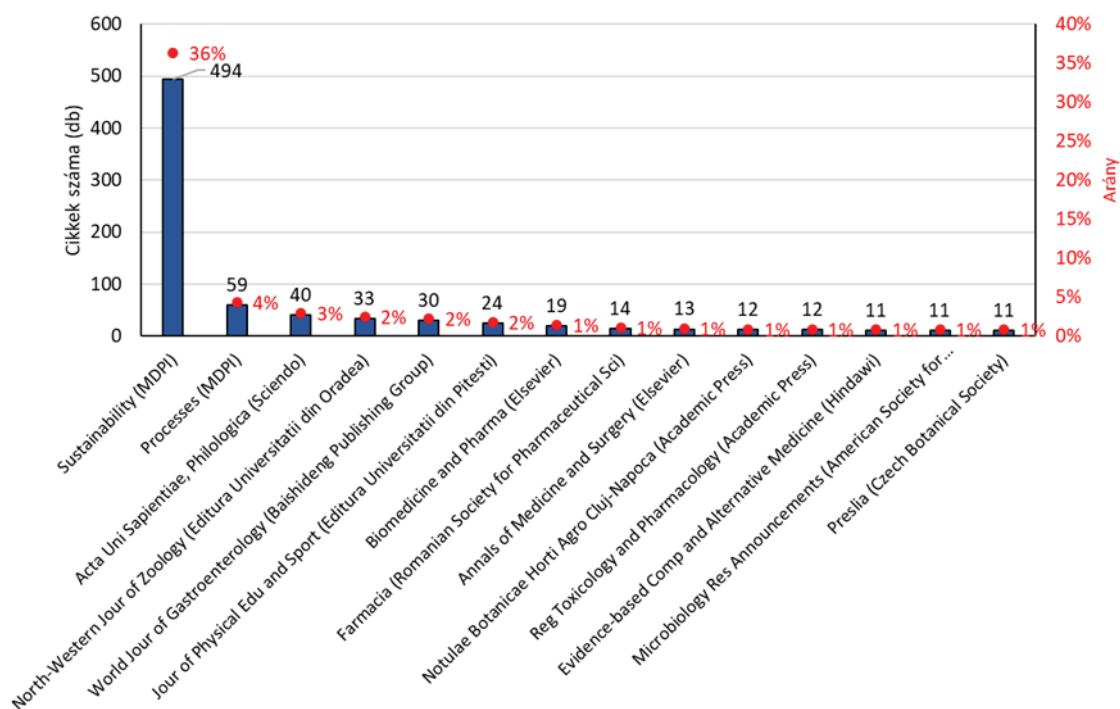

3. ábra A Scimagojr által indexált, a kifogásolható gyakorlatot folytató folyóiratok tudományterület szerinti besorolása (n = 959)
 Forrás: Saját szerkesztés a Scimagojr és a norvég lista alapján

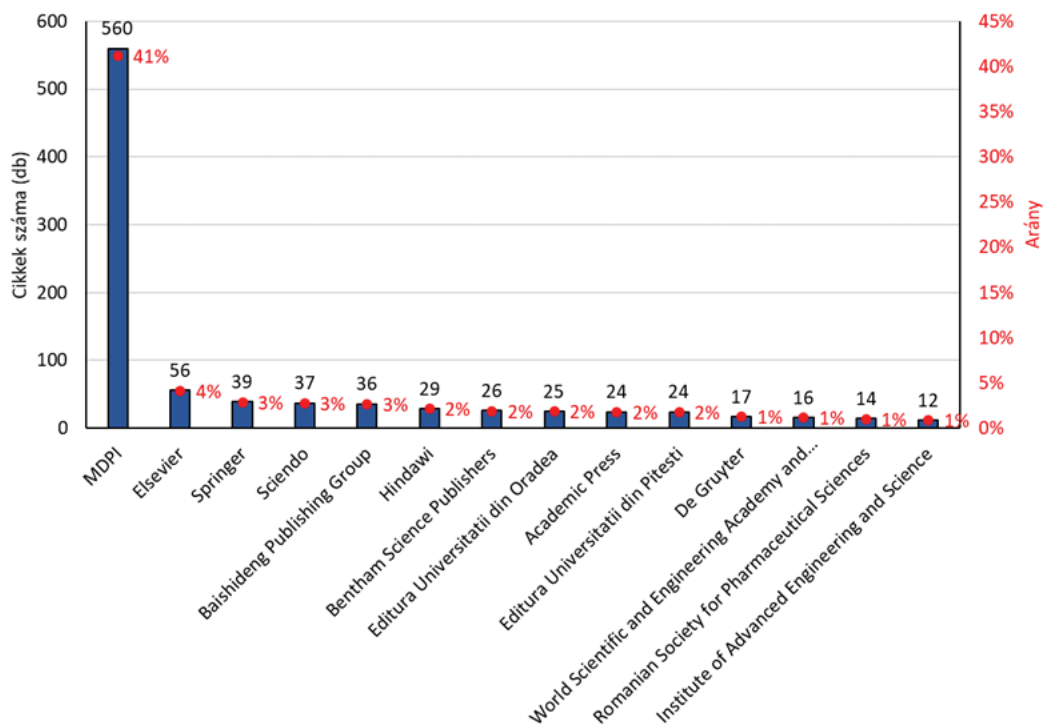
4. ábra A Scimagojr által indexált, a kifogásolható gyakorlatot folytató társadalomtudományi folyóiratok tudománykategória szerinti besorolása (n = 282)

Forrás: Saját szerkesztés a Scimagojr és a norvég lista alapján

5. ábra Leggyakoribb magyar vonatkozású cikkek száma kifogásolható gyakorlatot folytató folyóiratonként bontásában 2017 és 2022 között

Forrás: Saját szerkesztés a Scopus és a norvég lista alapján

6. ábra Leggyakoribb magyar vonatkozású cikkek száma kifogásolható gyakorlatot folytató folyóiratok kiadói vonatkozásában 2017 és 2022 között

Forrás: Saját szerkesztés a Scopus és a norvég lista alapján

eleget tesznek ugyan a 4+3 alapvető követelménynek, viszont a tudományos közösség tagjaitól kaptak számos kritikát és negatív értékelést (kommentek formájában), melyek miatt szintén veszítettek hitelességükből (a legtöbb komment a nem megfelelően biztosított peer-review eljárás kapcsán született). Összességében tehát a norvég lista „0”-ás besorolása folyóiratai valóban alááshatják az ott publikáló szerzők tudományos reputációját.

A magyar kutatók számára kettő vonatkozást érdemes itt megjegyezni, egyrészt, a magyar lapokat mindenképpen szükséges lenne a 4+3 követelménynek megfelelően fejleszteni, hogy ezzel is növeljük a lapok tudományos hitelességét, ezáltal pedig tudományos értéküket is. Erről 2019-ben már jelent meg írásunk, amelyben hasonló technikai követelményeket listáztunk [8].

Másrészt a „gold” open access modellben működő folyóiratok előtérbe kerülése, köztük is elsősorban a Sustainability (MDPI) lap norvég lista szerinti „0”-ás besorolása rámutat arra a problémára, hogy a magyar szerzők nemzetközileg jegyzett közleményeinek jelentős része a nemzetközi

tudományos közösség által hitelességében megkérdőjelezett lapban jelenik meg. Erről szóló írásunkban bemutattuk az MDPI megafolyóirat-kiadó terjeszkedését a közép-európai régióban (így hazánkban is), valamint rávilágítottunk arra a problémára, hogy a nemzetközi tudományos diskurzus kettévált a „Big 5” hagyományos kiadók (Elsevier, Springer, Taylor and Francis, Wiley és Sage) és a megafolyóirat-kiadók csatornájára [9]. Ez utóbbi kiadók körében főleg az MDPI körül alakult ki az utóbbi években vita. Míg a kiadó stratégiája jelentős növekedést eredményezett, a megjelentetett közleményei minőségével és az akadémiai funkciók üzleti érdekeknek való alárendelésével kapcsolatos vádak születtek. Az MTA bizottságának ajánlása tekinthető Magyarországon az első nemzeti szintű véleménynyilvánításnak is, melyet a norvég listára való hivatkozással értek el.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Hálózattudományi Kutatóműhely támogatásával készült.

Felhasznált irodalom

- [1] Norwegian Directorate for Higher Education and Skills, *Norwegian Register for Scientific Journals, Series and Publishers*, Elérhető: <https://kanalregister.hkdir.no/publiseringskanaler/Forside> (Utolsó elérés: 2023. 11. 06.)
- [2] MTA, *Javaslatok a kifogásolható gyakorlatot folytató folyóiratok cikkeinek kezelésére – az MTA ajánlásai az új típusú publikációs visszaélésekkel kapcsolatban*, Elérhető: https://mta.hu/mta_hirei/javaslatok-a-kifogasolhato-gyakorlatot-folytato-folyoiratok-cikkeinek-kezelesere-az-mta-ajanlasai-az-uj-tipusu-publikacios-visszaelesekkel-kapcsolatban-113234 (Utolsó elérés: 2023. 11. 06.)
- [3] MTA, *Javaslatok a kifogásolható gyakorlatot folytató folyóiratok cikkeinek kezelésére*, Elérhető: https://mta.hu/data/dokumentumok/egyeb_dokumentumok/2023/javaslatok_a_kifogasolhato_gyakorlatot_folytato_folyoiratok_cikkeinek_kezelesere-NET.pdf (Utolsó elérés: 2023. 11. 06.)
- [4] Sasvári, P., Urbanovics, *Kifogásolható gyakorlatot folytató folyóiratok teljes listája*, 2023. Elérhető: <https://www.dropbox.com/scl/fi/bky2zmmvc708ux40ij76n/Mell-klet-a-kifog-solhat-gyakorlatot-folytat-foly-iratok-list-j-nak-empirikus-vizsg-lat-hoz.pdf?rlkey=jpuu7akkqspu1wp6ds90jdihm&dl=0> (Utolsó elérés: 2023. 11. 06.)
- [5] Norwegian Directorate for Higher Education and Skills, *Criteria for inclusion of scientific publication channels*, Elérhető: <https://kanalregister.hkdir.no/publiseringskanaler/OmKriterier> (Utolsó elérés: 2023. 11. 06.)
- [6] ISSN, *Find your way through the world of periodicals with the International Standard Serial Number*, Elérhető: <https://portal.issn.org/> (Utolsó elérés: 2023. 11. 06.)
- [7] NPI, *A Bibliometric Model for Performance-based Budgeting of Research Institutions*, Elérhető: https://npi.hkdir.no/dok/Vekt_pa_forskning_2004_in_english.pdf (Utolsó elérés: 2023. 11. 06.)
- [8] Sasvári, P., Urbanovics A. *Az MTA IX. osztály hazai listás folyóiratai a nemzetközi folyóirat-minősítési követelmények tükrében*, Pénzügyi Szemle, 64(3) p. 371–394. 2019. https://doi.org/10.35551/PFQ_2019_3_4
- [9] Sasvári, P., Urbanovics, A. *Az MDPI kiadójú közlemények helyzete – látélet az EU27 tagállamában*. In: Karlovitz, J. T. (szerk.) *What will our Future be Like?*, Sozial und Wirtschafts Forschungsgruppe, 448, p. 209–221. 2023. Elérhető: <http://real.mtak.hu/id/eprint/170987> (Utolsó elérés: 2023. 11. 06.)
- [10] Sasvári, P. *Tudományos láthatóság vizsgálata a gazdálkodás- és szervezéstudományok területén*, In: Karlovitz, J. T. (szerk.) *Társadalom, kulturális háttér, gazdaság: IV. IRI Társadalomtudományi Konferencia*, Komárno, Szlovákia, 2016. p. 357-365. <https://doi.org/10.18427/iri-2016-0042>
- [11] Soós, S. *A Web of Science (WoS) és a Scopus adatbázisok rövid jellemzése a kutatásértékelés szempontjából*, MTA, 2015. Elérhető: https://eisz.mtak.hu/images/PT_dok/nyilvanos/20151002_hivatkozas_ab.pdf
- [12] Sasvári, P., Urbanovics, A. *Scimagojr által indexált, a kifogásolható gyakorlatot folytató folyóiratok tételes listája (n=959)*, 2023. Elérhető: https://www.dropbox.com/scl/fi/pt7q3yey86ckbq9tquuyb/kifogasolhato_Q-s_lista.pdf?rlkey=onaz2t52xva46m815c5y7xep3&dl=0

Beérkezett: 2023.

Sasvári Péter PhD habil

egyetemi docens
Nemzeti Közzolgálati Egyetem
Miskolci Egyetem
E-mail: sasvari.peter@uni-nke.hu

Urbanovics Anna

doktorandusz, egyetemi tanársegéd
Nemzeti Közzolgálati Egyetem
E-mail: urbanovics.anna@uni-nke.hu

A névterek mint a hiteles tudás forrásai

A Nemzeti Levéltár földrajzi névtér projektjének bemutatása

Bánki Zsolt, Szatucsek Zoltán, Záros Zsolt

A Magyar Nemzeti Levéltárban a névtérépítés már több mint egy évtizedes múltra tekint vissza. Az analitikus kutatói szakrendszerek létrehozásának támogatására épül a személyek, testületek és földrajzi nevek névtére. E névterek megértek az újragondolásra, a koncepcionális és funkcionális korszerűsítésre, valamint tartalmi bővítésre.

Az egyes névterek összetettsége és felhasználási szükségessége alapján az a döntés született, hogy első lépésként a földrajzi névtér megújítása történik meg, és azt követi a személy- és a testületi névtér, úgy, hogy a földrajzi névtér projektben kidolgozott modellt visszük tovább a következő lépésekben is. Itt kellett kialakítani azokat az innovatív eljárásokat, azt a sajátos logikát, amely egyaránt tükrözi a levéltári szakmai elvárásokat és alkalmazza a legkorszerűbb technológiát.

névtér, levéltár, Nemzeti Levéltár, földrajzi névtér

A névterek mibenlétéről

A 2000-es évek kezdetétől az archívumi¹ feltárás hangsúlya végképp az adatbázisok irányába tolódott el, és a már évtizedek óta zajló számítógépes katalógus/nyilvántartás építés helyett a moduláris felépítésű relációs integrált gyűjteménykezelő és munkafolyamatmenedzsment-rendszerek, sőt a gráfalapú megoldások kezdtek elterjedni. Ezt a folyamatot erősítette a szemantikus web megjelenése, amely a géppel feldolgozott és az interneten publikált adatokat ún. jelölőkkel, illetve szintaxissal látja el, és ezáltal gépi algoritmusok által olvasható, felismerhető, jelentéssel bíró kifejezésekké alakítja őket. A jelölők által értelmezett és felépített hálózat azután a legtávolabbi forrásokat köti össze értelmes kereséssel, releváns találati halmazokká.

Ezen futurisztikusnak tűnő, de már a jelenben létező univerzumnak az alapja a dolgok, vagy másnéven entitások egyértelmű „önazonos” meghatározása, amelynek előfeltétele – egy egyedi és

állandó azonosító karaktersor, amelyet a nemzetközi szakirodalom Persistent Identifier² néven határoz meg.

Mindezek okán az archívumi rendszerek – a kifejezést a legtágabb értelemben használva, vagyis szélesebb kört értve alatta, mint a klasszikus közgyűjteményeket – részint önmagukon belül, részint önálló, de közösen használt szolgáltatásokként olyan adatállományokat kezdtek építeni, amelyek az univerzum egy-egy típusos, halmazba rendezhető, vagyis közös jellemzőkkel bíró, de egyedi meghatározással (névvel) kifejezhető létezőit, individuumait rendezik meghatározó tulajdonságaik alapján számítógépes rendszerekbe. Ezeket az adatállományokat nevezzük angolszász szakkifejezés szerint *namespace*-nek³, magyarul pedig névtérnek. A szemantikus web terminológiájában ezeket a tudásszervező rendszereket ontológia néven ismerik. A névtér alapvető célja, hogy

1 Az archívum fogalma alatt általában a kulturális örökséget őrző gyűjteményeket értve.

2 Wikipedia, Persistent identifier, Elérhető: https://en.wikipedia.org/wiki/Persistent_identifier (2023. 11. 17.)

3 Wikipedia, Namespace, Elérhető: <https://en.wikipedia.org/wiki/namespace>

az egyes entitásokat önmagukkal azonos, össze-
teveszthetetlen egyediségként regisztrálja, úgy,
hogy az entitáshoz tartozó névváltozatokat is rö-
gítse. A névtérben tehát egy-egy entitás a jellem-
zők, névváltozatok és egy azonosító ID együttese.

Egy relációs adatbázis szintjén mindez egy adat-
bázisrekord metaadatainak, illetve azok kapcsolati
hálójának összességéként jelenik meg.⁴

Miután az univerzum halmazképzési lehetősé-
geinek tárháza kimeríthetetlen, ezért elméleti-
leg a névterek sokfélesége is az, de megmaradva
a józan észnél, az archívumi felhasználás szem-
pontjai alapján határozzuk meg a minket érintő
legfontosabb névtértípusokat.

Az úgynevezett GLAM szektor⁵ (Gallery, Library,
Archives, Museum), mint a névterek egyik legje-
lentősebb intézményi felhasználói köre, leginkább
a személy-, család-, testületi-, rendezvény-, föld-
rajzi- és köznévtípusú névtereket használja.

Összefoglalva, a névterek a létezés individu-
mainak halmazba/osztályba sorolásával létrejött,
többnyire logikai, hierarchikus viszonyokat is kife-
jező klasszifikációs struktúrák, amelyek informati-
kai rendszerekben egyedi azonosításra és pontos
visszakeresésre szolgálnak.

Hazai és nemzetközi példák, jó gyakorlatok

A nemzetközi gyakorlatban két tipikusnak tekint-
hető megoldás terjedt el.

1. Az intézmények egy része *saját gyűjteménykezelő
rendszerin belül* fejleszt névteret. Ezek megneve-
zése közgyűjteményi ágtól és korszaktól függően
változott, de lényegük a fenti definíció szerinti
értelemben azonos maradt. Könyvtári viszony-
latban neveztek besorolási nevek állományának,
authority file-nak, vagy az analóg világig vissza-
tekintve egységesített neveknek is. A köznévté-
rek tekintetében ide tartoznak a legkülönbé-
lőbb tárgyszóállományok- és rendszerek, a legeg-
yszerűbb tárgyszólistától a teauruszokig és más,
kontrollált természetes nyelvű információkereső
szótárakig.

2. A névterek fejlődését tekintve ezt a korábbi sza-
kaszt követően létrejöttek különböző nonprofit
és forprofit vállalkozások keretében olyan *önálló
névterek* is, amelyeket gyűjteménytől függetle-
nül építenek, és a felhasználók a szolgáltatást
elérve használnak fel saját rendszereikben. A fel-
használó intézmények szakmai preferenciáik
alapján választhatnak névteret, és a szolgáltató
üzleti modelljének megfelelően alkalmazhatják
azokat. E felhasználási körbe tartozhat a teljes-
körű nyílt, ingyenes felhasználás, a letölthetőség
biztosítása (pl. GeoNames), a fizetős elérés, illetve
az egyes entitások egyedi honosítása (ez utóbbi
eljárást választotta korábban a Magyar Nemzeti
Galéria a Getty Research Institute Art & Architec-
ture Thesaurus alkalmazásával).

Magyarországon a gyűjteménykezelő rendszerekbe
beépülő névterek tekintetében a legnagyobb gyűj-
teménnyel rendelkező intézmények jeleskedtek,
vagyis az Országos Széchényi Könyvtár, az MTA
Könyvtár és Információs Központ, a Fővárosi Szabó
Ervin Könyvtár, a Magyar Nemzeti Levéltár, vala-
mint az egyetemi- és a kiemelkedő szakkönyvtárak.

A múzeumok döntően más utat jártak be, részint
a gyűjteménykezelő rendszerek kései alkalmazása
miatt, részint azért, mert előnyben részesítették
a külső névterek alkalmazását. Múzeumi területen
egyedül a Petőfi Irodalmi Múzeum épített tuda-
tosan névteret saját gyűjteménykezelő rendsze-
rében, és azt közkincként publikálta az intézmé-
nyi és magánfelhasználók számára. Ez a publikus,
nyomtatott életrajzi forrásokból épített személy-
névtér ráadásul a gyűjteményfeltárástól függetle-
nül, önálló biográfiai tevékenységként épül mind
a mai napig.

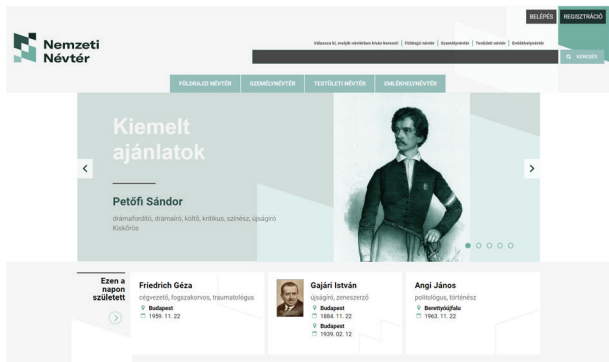
Mindenképpen meg kell említeni az „intéz-
ményfüggetlen” megvalósítás két jelentős példá-
ját. A *Németh Tibor* celldömölki könyvtáros által
több évtizede hivatástudatból épített Magyar
Életrajzi Kalauzt,⁶ amely fizetős szolgáltatásként
érhető el; illetve a viszontagságos sorsa ellenére is
a legjelentősebb hazai névtérépítő vállalkozásként
nevezhető, a Nemzeti Névtér⁷ létrehozására fordí-
tott jelentős erőfeszítéseket.

4 PIM, Digitális Bölcsészeti Központ, Dokumentációk, Elérhető: <https://pim.hu/hu/digitalis-bolcseszeti-kozpont/dokumentacio-k>

5 Wikipedia, GLAM (cultural heritage), Elérhető: [https://en.wiki-
pedia.org/wiki/GLAM_\(cultural_heritage\)](https://en.wikipedia.org/wiki/GLAM_(cultural_heritage))

6 Magyar Életrajzi Kalauz, Elérhető: <https://mabi.hu/>

7 Nemzeti Névtér, Elérhető: <https://magyarnemzetinevter.hu/>

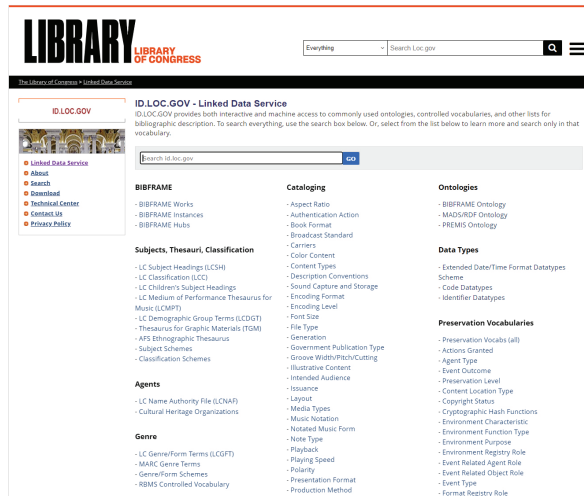
1. ábra Nemzeti Névtér

E sorba illik az Országos Széchényi Könyvtár égisze alatt, *Ungváry Rudolf* által épített legjelentősebb szabad felhasználású földrajzi- (Geotaurusz és Geohistaurusz) és köznévtér (Köztaurusz) is, amely a Magyar Országos Közös Katalógus (MOKKA) projektben lett publikálva.

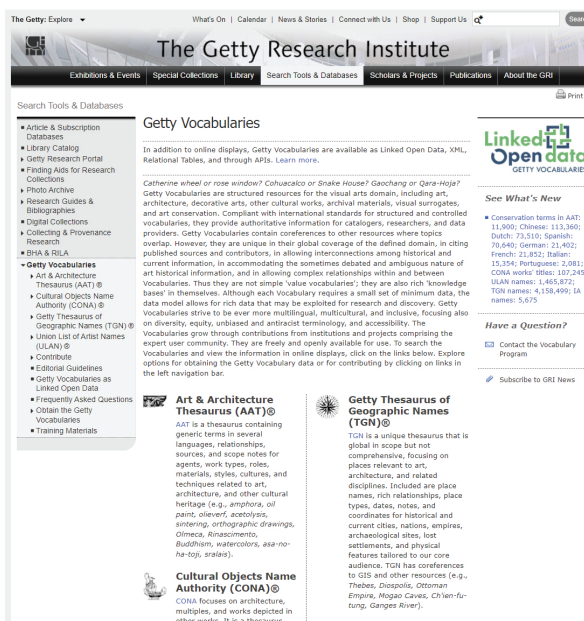
A Nemzeti Névtér (1. ábra), amelyet az OSZK Országos Könyvtári Rendszer projektjének keretében kezdtek fejleszteni, már alapkonceptójában a teljes magyar archívumi közösség, sőt a legszélesebb felhasználói kör számára készült. Az idén elindított éles verzió bár egy publikus, ingyenes, korszerű, kollaboratív tartalomfejlesztésben működő szolgáltatás reményét nyújtja, még messze van egy országos központi szolgáltatástól elvárható színvonalától (pl. az egyes entitások rekordjai nem tölthetőek le, illetve semmilyen szabványos formátumban sem jeleníthetőek meg a rekordok).

Ha a nemzetközi példákat tekintjük, akkor gyűjtemény által saját rendszerben működtetett névterek közül világélsők a Library of Congress szótárai,⁸ (2. ábra) és meg kell említeni néhány olyan szolgáltatást is, amelyek névtérépítés tekintetében rendkívül jelentősek, és nem (köz)gyűjteményi eredetűek.

A Getty Research Institute (3. ábra) által vállalkozásként épített ontológiák a névtérépítés kiemelkedő produktumai és rendkívül elterjedtek az archívumépítéssel foglalkozó intézmények körében⁹ is. Földrajzi nevektől, személyneveken át a művészeti diszciplína fogalmait tartalmazó tezauszokig tart a Getty névtérépítési kompetenci-

2. ábra A Library of Congress szótárai

3. ábra A Getty Research Institute

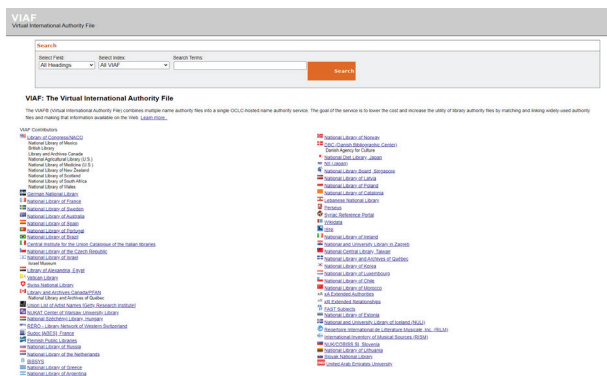
ája. Felhasználásuk az online kereséstől, a gyűjteményi rendszerekbe való betöltésen át az egyes rekordok honosításáig terjedhet.

A publikus földrajzi név szolgáltatások között talán a legnagyobb a GeoNames Team által 1990 óta épített, szabad felhasználású, több mint 12.000.000 földrajzi nevet tartalmazó névtér.

„A VIAF (Virtual International Authority File, Nemzetközi Virtuális Besorolási Állomány) (4. ábra) egy, az OCLC (Online Computer Library Center, Online Számítógépes Könyvtári Központ) által üzemeltetett, nyilvános katalógus rendszer. Célja a különböző nyelvterületek eltérő katalogizálási szabályai alapján kialakított névanyagok egész

8 Library of Congress, Elérhető: <https://id.loc.gov/>

9 Getty Research Institute, Elérhető: <https://www.getty.edu/research/tools/vocabularies/index.html>

4. ábra Virutal International Authority File, Nemzetközi Virtuális Besorolási Állomány

világon elérhető virtuális katalógusba rendezése. A VIAF az országonként, nyelvenként, hagyományként eltérő névvariánsokat, és személyekhez tartozó adattartalmakat kapcsolja össze.”¹⁰

Névtér a Magyar Nemzeti Levéltárban

A Nemzeti Levéltárban a névtérépítés már több mint egy évtizedes múltra tekinthet vissza. Az analitikus kutatói szakrendszerek, - levéltári terminológia szerint - segédletek¹¹ létrehozásának támogatására ORACLE adatbázisban épül a személyek, testületek és földrajzi nevek névtere. E névtér, bár a mai napig ellátják alapvető funkciójukat – vagyis a segédletekben tükrözött egyes metaadatok mellé névtér ID-kat is rendelnek, és visszakeresési pontokként működnek az Adatbázisok online-on – megértek az újragondolásra, koncepcionális és funkcionális korszerűsítésre, valamint tartalmi bővítésre.

Ezért született meg egy új névtér fejlesztési projekt szándéka a Nemzeti Levéltár Informatikai és Innovációs Igazgatóságán. A tervezéskor az összes névtér szegmens megújítása belekerült a projekt látókörébe, de a feladat bonyolultsága miatt pontos munkamenetet kellett megállapítani.

Az egyes névtér összetettsége és felhasználási szükségessége alapján az a döntés született, hogy első lépésként a földrajzi névtér megújítása történik meg, és azt követi a személy- és a testületi névtér, úgy, hogy a földrajzi névtér projektben kidolgozott

modellt visszük tovább a következő lépésekben is. E tekintetben a földrajzi névtér projekt a többi pilotjának is tekinthető. Itt kellett kialakítani azokat az innovatív eljárásokat, azt a sajátos logikát, amely egyaránt tükrözi a levéltári szakmai elvárásokat és alkalmazza a legkorszerűbb technológiát.

A tanulmány további részében e modellépítést és a földrajzi névtéren elvégzett fejlesztő munkát mutatom be.

Földrajzi névtér projekt – a koncepció

Az MNL földrajzi névtere 2011-ben jött létre a Geotaurusz akkori verziójának migrációjával. A földrajzi névtérben az azóta eltelt időben mind új entitások felvételére, mind adatgazdagításra is sor került. A nagyságrendileg 70.000 földrajzi nevet tartalmazó állomány tehát nem teljesen azonos a 2011-essel. Az adatállomány legnagyobb hiányossága az volt, hogy töredékesen tartalmazott koordinátákat, és a meglévők egy részét is hibásnak találtuk.

Fontos szempont a projekt tervezéséhez, hogy a névtér létrehozó szakemberek az Oracle adatbázisba egy, már létező nemzetközi adatmodellt implementáltak, és a migrálandó adatokat ennek az adatstruktúrának feleltették meg. A modell forrása a Getty Research Intsttute névtérre kialakított és ingyenesen nyilvánosságra hozott terméke¹². Ez a modell rendkívül komplexen, de egyúttal flexibilisen kezeli a metaadatokat, így például lehetséges volt az ISO 2788-86 nemzetközi és az MSZ 3418-87 magyar tezaurusz-szabványoknak megfelelően épített Geotauruszt megfeleltetni a Getty adatmodellnek. Ezt a megoldást – legjobb tudomásom szerint – Magyarországon nem alkalmazzák, így az MNL úttörő szerepet tölt be a honosításban.

Az nyilvánvalónak tűnt, hogy ezen az úton fogunk tovább haladni az új fejlesztés során is.

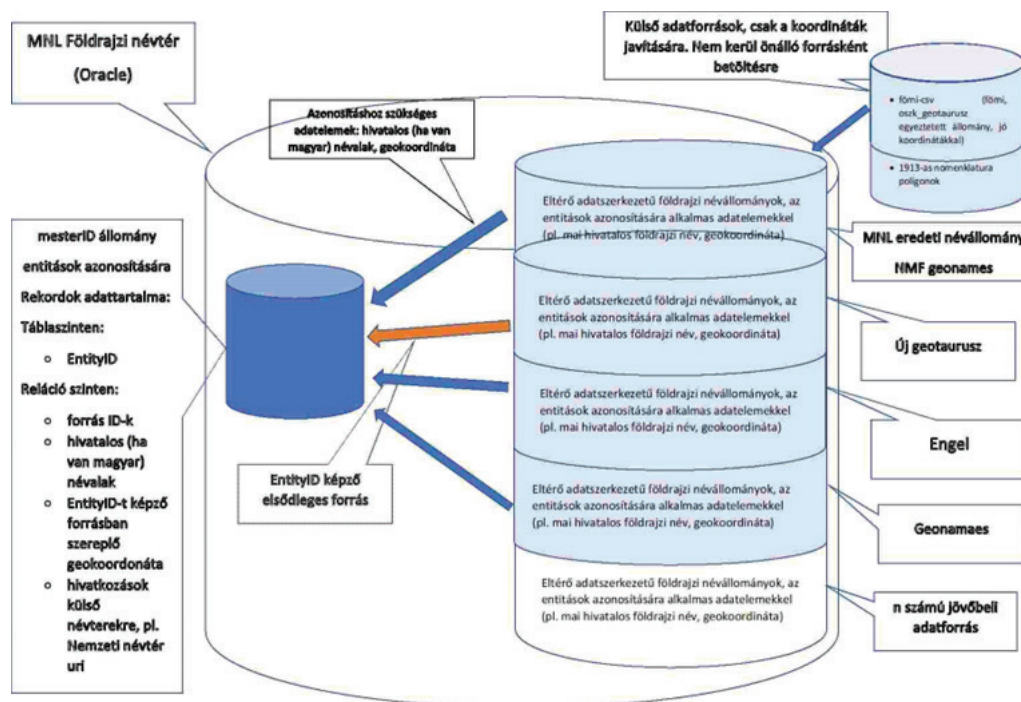
Alapos egyeztetések után a földrajzi névtér tekintetében a következő alapelveket fektettük le:

1. Az MNL földrajzi névtere heterogén, redundáns állományokból épül, amelyekben a földrajzi név entitásokat egy Entity_ID rekord azonosítja és egységesíti. (5. ábra)

10 Szakadát István: Névtér. (kézirat) 2018.

11 Magyar Nemzeti Levéltár, Levéltári szakkifejezések, Elérhető: https://mnl.gov.hu/mnl/ol/leveltari_szakkifejezések#seg%C3%A9dlet

12 Getty Research Intsttute, Download Center, Elérhető: <https://www.getty.edu/research/tools/vocabularies/obtain/download.html>

5. ábra A földrajzi névtér modellje

2. A projekt első lépése a meglévő állomány adatszűrtése, adatgazdagítása új, helyes koordinátákkal.
3. Az új földrajzi névtér tervezett adatállományai a következők:
  - a. a jelenlegi MNL földrajzi névtér (MNL_GEO)
  - b. a Geotaurusz aktuális állománya
  - c. a középkori Magyarország digitális atlasza („Engel Pál” féle állomány)¹³
  - d. a GeoNamesnek a Földre vonatkozó teljes állománya
4. Adatsémák megfeleltetése a Getty-Oracle adatsémának.
5. A Getty-Oracle adatséma felülvizsgálata, szükség esetén módosítása.
6. További adatforrások előkészítése betöltésre.
7. Adatforrások migrálása az Oracle adatbázisba.
8. Entity_ID (Mester_ID) rekordok létrehozása, adatforrások entitásainak megfeleltetéseivel.
9. A névtér ID-k összekötése a segédlet adatbázisokkal.
10. Publikus névtér *interface* fejlesztés.

Projektszakaszok

1. Input állományok (adatforrások) beszerzése.
2. Input állományok összevetése az MNL állománnyal.
3. Geokoordináták javítása, MNL állomány tisztítása.

¹³ Az adatbázis a Magyar Királyság részletes térképét mutatja be a középkor végén, azaz az 1500-as évek körüli évtizedekben. Megtalálható rajta minden olyan település (város, mezőváros, falu, puszta, vár, kolostor – több mint 23 000), amely akkor létezett, és amelynek fekvése legalább közvetlenül megállapítható volt. A fontosabb vizeken és a megyehatárokon kívül feltünteteti a jelentősebb királyi, egyházi és világi földbirtokok határait is (az 1498. évi állapot szerint). <https://abtk.hu/hirek/1713-megujult-engel-pal-adatbazisa-a-kozepkori-magyarorszag-digitalis-atlasza>

A redundancia és a heterogenitás elve

Az általánosan elterjedt gyakorlat szerint a névterek alkotói megkeresik azt a szervező elvet, amely alapján kijelölik azt a névalakot, amely egy-egy entitást reprezentál. A könyvtári szabványosság ezt a formát nevezi egységesített vagy kitüntetett névalaknak, az eltérő formákat pedig utalóknak, vagy névváltozatnak. A felhasználás tekintetében az adott gyűjteményi forrás (pl. egy kézirat) leírásánál következetesen az egységesített alakot használja.

A levéltári gyakorlat számára azonban ez az eljárás nem megfelelő, hiszen elképzelhetetlen lenne, hogy egy középkori forrásban szereplő korabeli helységnév helyett a mai közigazgatási állapotnak megfelelő elnevezés kerüljön be egy segéd-

letbe. Azt az utat kell tehát járni, hogy a névtérbe kerülő összes földrajzi név – akár kitüntetett névalak, akár névváltozat – szükség szerint kiválasztható legyen.

E felismerés – a maga újszerűségével – megnyitotta a kaput abba az irányba, hogy redundánsan egymás mellé helyezünk több földrajzi név állományt úgy, hogy azokat nem gyúrjuk össze egyetlen homogén masszává, hanem integritásukat és az eredeti kontextusokat minél teljesebben megőrizve nyújtunk választási lehetőséget a felhasználóknak. A rendszer egyúttal nyitott marad további adatforrások befogadására is.

E megoldás nyilvánvalóan jelentős redundanciát eredményezett az egyes adatforrások között, de azokon belül megőriztük az egyediség elvét.

A forrásállományok hitelességének garantálása végett született meg az a döntés, hogy a jövőben, a feltáró munka közben csak az MNL eredeti névtérállományát fogjuk bővíteni, módosítani, adatgazdagítani, a külső, kompakt adatforrásokat validált egységükben őrizzük, azzal az opcióval, hogy időről időre érdemes egy update-tel frissíteni az állományt.

Nem mondhattunk le azonban arról a célról, hogy – bár az egyes források parallel léteznek – a névtérben mégis megteremtjük az entitások azonosságának kifejezését. E célt szolgálja az úgynevezett Entity_ID létrehozása, amely az összes névtérkomponensben logikai egységesítést hoz létre. E technikai csomópont mentén együtt láthatóak mindazok a névformák és kapcsolatok, amelyek fogalmilag összetartoznak.

„A földrajzi névtér létrehozása során a különböző adatforrásokban szereplő rekordok egyértelmű (elsődleges) azonosítóikon keresztül kerülnek összekapcsolásra az egyes adatforrások között. Ezen azonosításhoz egy újonnan létrehozott, úgynevezett Entity_ID-t használunk, mely egyértelmű entitásként azonosítja az egyes rekordokat, (csak olyan földrajzi neveket tekint egyezőnek, melyek ugyanazon földrajzi helyet írják le és azonos típusúak).”¹⁴

A meglévő állomány adattisztítása, adatgazdagítása új, helyes koordinátákkal

A meglévő állomány javításánál jelentős nehézséget jelentett, hogy a 2011-es input állománynak tekinthető Geotaurusz nem rendelkezik azonosító elemmel, illetve az aktuális, 2022-es verzió közvetlenül nem tartalmaz geokoordinátákat. Rendelkezésünkre állt azonban a Földmérési és Távérzékelési Intézet adatbázisa, amely 78.798 földrajzi hely pontos geokoordinátáját tartalmazta. Ezen adatbázis rekordazonosítói viszont be voltak építve az aktuális Geotauruszba. Így két lépcsőn keresztül mégis lehetséges volt a koordináták javítása, amennyiben sikerült magát a földrajzi helyet egyértelműen azonosítani az MNL rendszerében és a Geotauruszban. Ezt az műveletet a névalak azonossága alapján és GEO DISTANCE-el végeztük el. Tehát egy, a Föld sugarával megegyező gömb (tudjuk, hogy a Föld nem tökéletes gömb, ezért nem 100% pontos) palástjára vetítettük a koordinátákat és a két pont közötti legrövidebb térbeli távolságot vettük méterben és a következő eredményt értük el:

- 70.854 Subject
- 75.276 Term (névváltozat)
- 25.022 koordináta összesen
- 15.832 javított koordináta (63,58%)
- 9.190 javítatlan koordináta
- 45.832 koordináta nélküli subject

A számokat szemlélve – mielőtt gyors ítéletet mondanánk az eredményességet illetően – két szempontot vegyünk figyelembe. Az első az, hogy az azonosság megállapításánál nem tartottuk elegendőnek a névalak azonosságát, így a koordináta nélküli esetek kiestek a javítandók köréből. Ezt nem tekinthetjük veszteségnek, mivel a Geotaurusz koordinátákkal kiegészített aktuális verziója szerepelt a betöltendő új adatállományok között, és a Entity_ID képzés eredményétől vártuk el a régi és az új állomány azonosságainak megállapítását.

A másik szempont a 63,58% javítási arány, amely igen jónak mondható, hiszen abból a tapasztalattól indultunk ki, hogy a MNL állomány jelentős mértékben tartalmaz jó koordinátákat is. Megítélésünk szerint a projektszakasz megfelelő eredményt hozott.

¹⁴ A Magyar Nemzeti Levéltár földrajzi névtér adatbázis rekordjainak összekapcsolása és levéltári segédletekkel való összerendelése – [Stratis Vezetői és Informatikai Tanácsadó Kft.:] Feladatleírás. Kézirat, 2022.

Adatmapping és migráció – új adatforrások

A kiinduló, meglévő állomány adattisztítása után a következő lépésben az új adatforrásokkal folytattuk a munkát. Első lépésként pontos térképet kellett készíteni a rendelkezésünkre álló három állomány – két adatbázisból származó export, és egy szövegfájl – struktúrájáról és ezeket meg kellett feleltetni a Oracle-ben létező Getty modellnek.

Tapasztalatunk szerint a Getty adatmodell döntően alkalmas volt az input állományok fogadására, amit módosítani kellett, azt megengedte a rendszer rugalmas szerkezete.

A tanulmány megírásának pillanatában a tervezett állományok közül betöltöttük a GeoNames all-Country, a Geotaurusz és a középkori Magyarország digitális atlasza („Engel”) állományait. Az adatbetöltés statisztikai adatai imponálóak (1. táblázat).

Ezzel a robusztus névállománnyal a Magyar Nemzeti Levéltár Magyarország legnagyobb földrajzi névterét hozta létre, amely a történelmi Magyarország tekintetében rendkívül részletes és a teljes Földre vonatkozóan is szolgáltat nevet.

A hátralévő feladatokat már a létrehozott adattállományon kellett elvégezni, illetve a segédadatbázisokkal való összekötéssel folytatódott.

Entity_ID rekordok létrehozása, adatforrások entitásainak megfeleltetéseivel

A projektszakasz elsődleges célja az egyes adatkészletekben megtalálható redundáns földrajzi nevek azonosságainak megállapítása, névváltozatokkal együtt.

Ehhez világosan kell látni, hogy a Getty modellben minden földrajzi név egy-egy TERM-öt képez. A TERM-ök vagy Preferred, vagy Variant státuszúak és a Preferred TERM-ök a SUBJECT-ek. Egy SUBJECT-hez N számú TERM tartozhat (Vezérszó, utaló, Név, névváltozat stb.)

Az egyes azonos entitást reprezentáló SUBJECT-eket egy ENTITY ID fogja össze. Az ENTITY ID fejezi ki az adott földrajzi entitás egységét.

1. táblázat Az adatmigráció számszerű eredményei

Adatforrás	Földrajzi nevek	Entitások	Névváltozatok
GeoNames	19.172.396	12.237.573	6.934.823
Geotaurusz	135.414	109.047	26.367
„Engel”	56.084	24.148	31.936

Az egységesítés folyamatához szükséges volt az adatforrások közötti preferencia sorrend megállapítása. Az MNL által meghozott döntés értelmében a sorrend a következő: Geotaurusz, MNL_GEO, GeoNames, Engel.

A feladat végrehajtására célszoftvert fejlesztettünk külső partner bevonásával, amely szabályalapú és mesterséges intelligenciára épített eljárást alakított ki. Az azonosítást végző modell futtatása szükség esetén – például új adatforrás betöltésekor – tetszőleges alkalommal elvégezhető saját hatáskörben.

A MIREL (Mesterséges Intelligencia Reláció) névre hallgató alkalmazás fejlesztése kapcsán elvégeztük a teljes névtérhez kapcsolódóan az egyes földrajzi nevek tipizálását, amelyhez kiválóan fel tudtuk használni a Geotaurusz A/F relációját, és a GeoNames Feature Codes kategóriáit. Az eredményt a Getty modell PTYPE_GROUP táblájába töltöttük be.

Entitás azonosítás – teljes összekapcsolás menete

A MIREL-ben (6. ábra) végzett munkafolyamat lépései a következők:

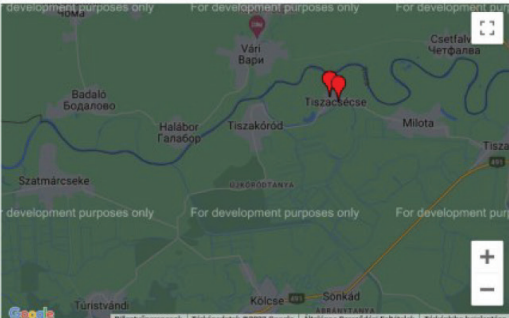
1. Konfigurációs fájl kitöltése: szükséges információk megadása - milyen adatok állnak rendelkezésre és azok milyen oszlopnévvel szerepelnek.
2. PTYPE_GROUP mappelés: amennyiben elérhető a földrajzi fogalom típusnak a standardizált PTYPE_GROUP taxonómiához mappelése.
3. Adatok beolvasása és tisztítása: Term-ek tisztítása, felesleges karakterek és többletjelentéssel nem bíró stopszavak (pl. megye, hegy, domb) kiszűrése.
4. Szabály alapú összekapcsolás: amennyiben teljes és kizárólagos az egyezés a bekapcsolni kívánt földrajzi hely adathalmaz és a meglévő entity adathalmaz között.
5. AI alapú összekapcsolás: karakterhasonlóságra és földrajzi távolságot felhasználó feature-ökre épülő gépi tanulási modellt használva.
6. Manuális validálás: azoknak az eseteknek az ellenőzése, amikor a modell közepes konfidenciájú találatot adott vissza.

Az entitásegysítés eredményeképpen 12.319.217 ENTITY rekord átkerült a névtérbe.

Validációs felület Entitás pár validáció Validációk megerősítése

Első elem	Második elem	Távolság egymástól	Konfidencia szint
Tiszacséce	Cséce	0.335 km	100.0 %

✓ Egyezik ✗ Nem egyezik → Átugrás

Preferált név	Tiszacséce	Cséce
Más nevek	['Tiszacséce']	['Cséce', 'Tiszacséce']
Forrás	geotaurusz	engel
Típus csoport	település	település
Ország	None	None
Megye	None	None
Koordináta	(48.1108, 22.7437)	(48.1094, 22.7477)

6. ábra A MIREL-ben végzett munkafolyamat lépései

Azt vizsgálva, hogy egy entitáshoz milyen arányban tartozik több adatforrásból földrajzi név, az alábbi eredményt kapjuk:

1. 4 elemet tartalmazó entitás 10.425 db.
2. 3 elemet tartalmazó entitás 24.790 db.
3. 2 elemet tartalmazó entitás 23.571 db.

Összesítve: a 12.319.217 ENTITY rekord közül 58.786-hoz tartozik egynél több SUBJECT rekord, és 163.212 SUBJECT tartozik olyan entitáshoz, amelynek több eleme van.

Figyelembe véve, hogy az egyes adatforrások döntően a történelmi Magyarország tekintetében mutatnak átfedést, ez az eredmény kiválóan tekinthető. A „szingli” entitások java része a GeoNames-ből, és világ más tájairól származik.

A névtér ID-k összekötése a segédlet adatbázisokkal

A projekt hasznosulásának egyik legizgalmasabb eredménye, hogy az <https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/> -n folyamatosan növekvő számú segédlet adatbázist automatizált módon gazdagítjuk az új névtér elmeivel. Az adatrögzítéskor az egyes adatbázisok megfelelő tábláiban létrejöttek ugyan a földrajzi nevek leírásai, de ezek csak töredékesen lettek – intellektuálisan – összekötvé a földrajzi névtérrel. A rögzített földrajzi nevek döntő többsége tehát csak stringként szerepelt a rendszerben.

Az MNL már korábban is alkalmazott mesterséges intelligenciára építő adatgazdagítást a Szovjet táborok magyar foglyai adatbázis építésénél

(7. ábra), ahol személy- és földrajzi nevek azonosításához használtuk a MIREL speciálisan erre az esetre feltanított verzióját, de itt a felismert (cirill betűs szövegből átírt) metaadatok nem kerültek névtérbe.

Erre az előzményre építettük a MIREL – az entitásegyesítés melletti – másik funkcióját, amely a segédletek földrajzi neveinek névtérelmekkel való azonosítását és összekötését végezi el.

Az adatgazdagítás kiindulópontja az a konfigurációs állomány, amelyben paraméterezni lehet a névtérelmek és az adatbázis string-ek összevetettségét. Ezek között – egyebek mellett – a geolokáció (koordináták, poligonok) távolsági és bennfoglaló meghatározása, a névazonosság mértéke, a földrajzi hely tipológiája (PTYPE_GROUP) szerepel. A szoftver maximum három lehetséges javaslatot tesz, az azonosítás bizonyosságát jelző konfidencia értékkel jelölve.

Vas Mihály - honvéd | Nagyszalonta, 1911

HU MNL OLX:10874 1011

Azonosító	149457
Név	Vas Mihály
Vezetéknév (gépi ábrás)	Vas [1.00], Vass [0.91], Voss [0.88], Wass [0.43], Fass [0.31], Vasch [0.28], Fas [0.19], Väm [0.19], Wasch [0.14] - Bou
Utónév (gépi ábrás)	Mihály - Merañ
Apai utónév (gépi ábrás)	Mihály - Merañ
Nemzetiség	magyar - мадгар
Rendfokozat	honvéd - сонгар
Születési hely (gépi ábrás)	Nagyszalonta - Nagyszalonta - r. Надсонто ун. Кимрнн. 24
Születési év	1911
Fogságba és helye (gépi ábrás)	Csaba - Csaba [0.60], Csáva [0.40], Haba [0.22], Gäva [0.00] - r. Чоба
Fogságba és időpontja	1944.10.06
Távolság dátuma	1944.11.15
Fogolytábor	130. sz. tábor - лагерь № 130
Távolság oka	át szállították: Fokszány - прибиан Фокшаны
Kapcsolódó táborok	> 130 sz. Asa hadifogolytábor, Baskir Autonom SZSZK, Oroszországi SZSZSZK / L-130

7. ábra Szovjet táborok magyar foglyai adatbázis adatlapja

A tesztkörnyezetben elvégzett futtatásaink alapján a következő megállapításokat tettük:

1. 0,6 fölötti konfidencia értékkel bíró azonos névalakú elemek megbízhatóan azonos entitások.
2. 0,6 fölötti konfidencia értékű, nem azonos névalakú elemek döntő többsége azonos földrajzi helyet jelent, csak más írásképben. pl: Kismórichida - Mórichida (Kis-)
3. 0,5 és 0,6 között a megbízhatóság már tapasztalhatóan csökken, de az azonossági arány még publikálhatóvá teszi az eredményt.
4. A konfidenciaértéket tekintve a kritikus érték a 0,5. Ez alatt már jelentős tömegben eltérő párok találhatóak. Az alacsony konfidenciaértékkel bíró párokat sem kell azonban automatikusan elvetni, hanem együtt kell kezelni a szövegazonosságot (a segédletben szereplő földrajzi hely és a névtér elem között) és a konfidenciaérték megállapított küszöbértékét. Vagyis tételezzük fel, hogy a publikációs küszöbnek a 0,5-öt határozzuk meg, akkor egy olyan esetben, ahol a konfidenciaérték alacso-

nyabb, mint 0,5, de szövegazonosság áll fenn, a szövegazonosság alapján publikálhatóan tartjuk az eredményt.

A 2. táblázatban egy MIREL-lel végzett adatgazdagítás eredményének részletét láthatjuk, ahol korábban intellektuális névtérazonosítást is végeztek. Figyelmesen szemlélve még azt is felfedezhetjük, hogy az új névtérben szerepel olyan földrajzi név, amely pontosabb azonosítást tett lehetővé a mesterséges intelligencia számára, mint a korábbi eljárás.

Miután az eljárás könnyen rutinná tehető, egyszerűen végezhető humáninformatikai feladat, hogy az eddig névtérhez nem kötött földrajzi nevek nagy sebességgel és tömegben kapcsolhatóak a földrajzi névtérhez.

A projektet 2024 elején egy új publikus felület létrehozása koronázza meg és zárja le, amely a névteret a felhasználók számára teljes komplexitásban szolgáltatja.

2. táblázat MIREL adatgazdagítási eredmény

SEGEDLET_NEV (feldolgozóskor rögzített string)	SEGEDLET_NEVTER_TERM (feldolgozóskor intellektuálisan létrehozott névtér kapcsolat)	MIREL_TERM (AI-al megállapított névtér kapcsolat)	CONFIDENCE
Smíchov	Prága	Smíchov	0,908605754
Budapest 13. kerület	Budapest 13. kerület	Budapest 13. kerület	0,899937868
Filatorigát	Filatoridűlő	Filatorigát	0,898101151
Máriaremete	Máriaremete	Máriaremete	0,894359827
Uherské Hradiště	Uherské Hradiště	Uherské Hradiště	0,891546011
Vérd	Vérd	Vérd	0,891546011
Tomislavgrad	Tomislavgrad	Tomislavgrad	0,891546011
Split	Split	Split	0,891546011
Tourcoing	Franciaország	Tourcoing	0,891546011
Diessenhofen	Svájc	Diessenhofen	0,891546011
Daugavpils	Lettország	Daugavpils	0,891546011
Nadvirna	Nadvirna	Nadvirna	0,891546011
Sinj	Sinj	Sinj	0,891546011
Speyer	Speyer	Speyer	0,891546011
Gloggnitz	Gloggnitz	Gloggnitz	0,891546011
Issy-les-Moulineaux	Issy-les-Moulineaux	Issy-les-Moulineaux	0,891546011
Drniš	Drniš	Drniš	0,891546011

A névtér hasznosulása

A befektetett munka volumenét tekintve fel kell tenni azt a nagyon gyakorlatias kérdést, hogy miként hasznosul a – szakzsargon által elég riasztóan – eredményterméknek nevezett rendszer. Mely pontokon segíti, támogatja a kutató, feltáró munkát? Valóban megkönnyíti-e az információkeresést, biztosabb, hitelesebb találati halmazokhoz jut-e a felhasználó?

Visszatérő aggály a névtérhasználattal szemben, hogy körülményesebbé, lassabbá teszi a feldolgozó munkát, hiszen minden egyes névtérelmet meg kell keresni, és beemelni a karbantartó űrlapra.

Meggyőző érvekkel kell alátámasztani a névtérhasználat szükségességét, ahhoz, hogy elfogadott, sőt nélkülözhetetlen legyen használata. Négy érvet javasolunk megfontolásra:

1. A névtér hiteles adatot szolgáltat;
2. Önálló belépési, kutatási pontként szolgál;
3. Beépül a gyűjteménykezelő rendszerekbe, a leírt adatokat részévé teszi a formalizált (akár távoli) kereséseknek;
4. Kapcsolatot hozhat létre más névterekkel, intézményekkel, így a keresési hatékonyság és a források köre meghatározható.

A hitelesség

Egy névtér értékét az határozza meg, hogy a szolgáltatott adatokat mennyire tekinthetjük hitelesnek. A döntő kérdés az, hogy mi, vagy ki garantálja, hogy hihető-e az, amit a névtér állít egy adott entitásról. A hitelesség garantálásának módját minden magára valamit is adó intézménynek, vállalkozásnak meg kell határoznia és ezt nyilvánosságra is kell hoznia.

A Petőfi Irodalmi Múzeum például úgy döntött, hogy személynévterét publikált, nyomtatott adatforrásokból építi és ezeket az adatforrásokat minden egyes entitásnál közli. Ez a döntés garantálja, hogy az adat ellenőrizhető, tartós forrásból származik (vs. az internet illékonyága). Ez az eljárás persze nem oldja meg az életrajzi lexikonok egymástól örökölt hibáinak a pontatlanságát, de elegendő biztonságot jelent, még az adateltérések kezelésére is.

Az egyik hitelesítő út tehát az adatforrások biztonsága. A másik, legalább ennyire fontos lehetőség, ha egy intézmény vállalja a felelősséget az általa felvett, gondozott és publikált adatokért.

Tipikusan ilyenek a nemzeti közgyűjtemények adatbázisai. Bár ezek az intézmények sem tevékenetlenné, de egy adatot hitelesnek tekinthetünk csupán azért, mert a Magyar Nemzeti Levéltár, a Magyar Nemzeti Múzeum vagy az Országos Széchényi Könyvtár közli. Ezt bizton elvárhatjuk ezektől az intézményektől.

Nyilvánvalóan a hitelesítő tényezők sorába tartozik a tudományos életben betöltött szerep is. Az információközvetítéssel foglalkozó intézeteknek is létezik szakmai validáló szerepe, amint azt az általunk is nagyra tartott Getty Research Intsttute fémjelzi.

Az információkeresés támogatása

Az adatok pontos rögzítésén alapuló adatfeltáró munka azt az elvárást támasztja az archivátorral szemben, hogy a dokumentumon szereplő alakot tükrözze a leírásban. Ezzel az eljárással azonban jelentős információszaj keletkezik, mert az egyes entitásoknak, amelyek a valóságban azonosak, egymástól eltérő alakjai jönnek létre. Ezt a szóródást fokozza az a tényező is, hogy egyes entitások megnevezései és tartalma is megváltozhat az idők folyamán.

A névterek használata kiküszöböli a fenti problémát és hatványozottan pontosítja az információkeresés folyamatát. Fel tudjuk készíteni ugyanis a névterünket arra, hogy Bia és Torbágy esetén detektáljuk a két egykori település összeolvadását Biatorbágyban és tetszés szerint kereshessünk az egyes névalakokra, vagy akár az összes előfordulásra is. Ehhez hasonló esetek természetesen minden névtértípusban szép számmal előfordulnak, elegendő csak a személyek neveinek változataira utalnunk.

Ezt a funkcionalitást nem tudnánk elérni névtérhasználat nélkül.

Névtér azonosítás a munkafolyamatban

A pontos keresésnek nyilvánvaló előfeltétele, hogy az adott dokumentum leírásakor a rögzített metaadat azonosítva legyen egy névtérellemmel. Amennyiben ezt a lépést kihagyjuk a feltáró munkából, a fent leírt nyereséggel nem számolhatunk. Elegendhetetlen tehát, hiába lassítja a leíró tevékenységet, hogy az egyes adatbázisok létrehozásánál névtereket alkalmazzunk. Nem elhanyagolható

a feladat intellektuális része, mivel alkalomadtán az entitások azonosítása is kutatómunkát vagy alapos tárgyismeretet kíván. A pontos névtérazonosítás emeli a tudományos színvonalat és adatgazdagítással jár, mert a névtérben tárolt információk kiegészítik a dokumentumon szereplőket.

Kutatói hálózatok

A szemantikus web világában a világhálón publikált tudományos adatok részévé válhatnak azoknak a keresőszolgáltatásoknak, amelyek kiszabadítják ezeket domain függő környezetükből és információkereső hálózatok részévé tehetik őket, megszorozva ezáltal a felhasználók számát. Ezt a célt a névtérhasználat rendkívüli módon támogatja, amennyiben az entitások nemzetközi szabványos azonosítókkal ellátva lettek publikálva. Azok a korszerű technológiák, amelyek ezeket a szolgáltatásokat eléri és indexelik, képesek adatainkat távoli keresőkbe is bekapcsolni, és távoli találati halmazokba integrálni.

A keresési funkcionalitás mellett meg kell említeni a névterek kollaboratív építésének és felhasználásának lehetőségét is. Több intézmény együttműködésében épített és felhasznált névterekre nemzetközi példák már vannak, de hasznos lenne a hazai közgyűjteményi gyakorlatban is ebbe az irányba lépni, amint azt a Nemzeti Névtér tervezte is. Bár ezek a célok még nem valósultak meg, de a Nemzeti Levéltár névterénél kívánatos ezt az opciót is figyelembe venni.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány befejezése előtt a szerzők köszönetet mondanak a projektben résztvevő munkatársaiknak. Álljon itt azok névsora, akik elvülhetetlen érdemeket szereztek az MNL földrajzi névterének létrejöttében:

Simon András az MNL Informatikai és Innovációs Igazgatóságáról, *Havas Ádám* a Helion Kft-től, *Csizmadia József* és *Szalontai István* a Stratis Kft-től. Köszönet nekik!

Beérkezett: 2023. november 14.

Bánki Zsolt István

Magyar Nemzeti Levéltár
Informatikai és Innovációs Igazgatóság
Digitális Szolgáltatásfejlesztési Osztály
Osztályvezető

Szatucsek Zoltán

Magyar Nemzeti Levéltár
Informatikai és Innovációs Igazgatóság
Igazgató

Záros Zsolt

Magyar Nemzeti Levéltár
Informatikai és Innovációs Igazgatóság
Digitális Szolgáltatásfejlesztési Osztály
Vezető fejlesztő

A témakutatástól a záróvizsgáig – A BGE KVIK könyvtárak szerepe az egyetemi hallgatók tanulmányainak támogatásában

Herczeg Renáta Mária, Kóger Dóra

Tanulmányunk a BGE KVIK könyvtárak használati trendjeit, szolgáltatásainak átalakulását, és a szakdolgozat-készítés támogatását mutatja be. Munkánk fókuszában a témakutatás, adatbázis használat, hivatkozáskészítés, a „Foglalj könyvtárost” szolgáltatás és a szakdolgozat beadása áll. Részletesen ismertetjük, hogy hogyan segítjük a végzős hallgatókat a nyomtatott és online szakirodalmak gyűjtésében, az előfizetett adatbázisokban történő keresésben és a hivatkozások elkészítésében. Kitérünk a hazai könyvtárhasználati trendek alakulására, illetve a BGE KVIK könyvtárak használatára 2017 és 2022 között.

könyvtárhasználat, témakutatás, adatbázisok, hivatkozáskészítés, szakdolgozat

1. Bevezetés

A Budapesti Gazdasági Egyetem Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Karának (BGE KVIK) két könyvtára van: a Kari Könyvtár és az Idegenforgalmi Szakkönyvtár. Mindkét könyvtár feladata többek között a kar oktatóinak és hallgatóinak ellátása magas minőségű szakirodalmal. Az Idegenforgalmi Szakkönyvtár ezen felül Magyarország egyetlen, a turizmus tekintetében közel teljes gyűjtőkörrel rendelkező nyilvános könyvtára (BGE, 2023).

Tanulmányunkban szeretnénk részletesen bemutatni, hogyan alakultak a könyvtárhasználati trendek Magyarországon, a BGE KVIK könyvtáraiban 2017–2022 között, illetve, hogy a BGE KVIK hallgatói hogyan jutnak el a témakutatástól egészen a záróvizsgáig, a folyamatba hol csatlakozik be a két könyvtár, miben tud nekik segítséget nyújtani, hogy végül sikeres záróvizsgát tehessenek.

Könyvtárosként egyik feladatunk, hogy segítjük az olvasót biztosabb kézzel válogatni az elé kerülő (szak)irodalomból, illetve bevezetni őt az adatbázisok, legális források feltárásának világába. A felsőoktatási könyvtárakban alapértelmezetten önállóan alkotni képes olvasókkal foglalkozunk, néha azonban még ebben a készségükben is bátorításra szorulnak. Ez is része a személyes

(avagy táv-) konzultációknak. A könyvtáros egyetemi tanulmányok, majd a BGE KVIK-en folytatott munka során összegyűlt tapasztalatok alapján ismerjük a szakdolgozatírás hullámvölgyeit, az emberi oldalát. Időnként nem is a dolgozat tartalmi része a legnehezebb a hallgatók számára, hanem a bizonytalanság, a feszültség. Feladatunk átsegíteni őket ezeken a hullámvölgyeken. Hallgatóinknak a határidő is erős stresszor (különösen a fizetős képzések esetén jelent nagy nyomást egy-egy feladat lezárása, dolgozat leadása), az olvasói kérések, időpontkérések néha túlmutatnak a könyvtáros munkaidő keretén.

2. Könyvtárhasználati trendek Magyarországon

Egyre gyorsuló világunkban a könyvtáraknak is lépést kell tartaniuk a gazdasági-, társadalmi- és technológiai változásokkal. Az elmúlt 20 év a könyvtárhasználatra is hatással volt, a rendelkezésre álló statisztikai adatokból pedig kirajzolódik a trendek.

Az online tartalmak megjelenésével egyre több könyvtár biztosította a távoli elérést gyűjteményéhez (honlapok, katalógusok, adatbázisok stb.), ami fokozatosan a távhasználat megerősödéséhez vezetett. Mindez a helyben használat rovására történt, ám a felsőoktatási könyvtárakban ez a kép árnyal-

tabb, ugyanis itt nem volt tapasztalható akkora mértékű visszaesés a személyes könyvtárhasználatban, mint a közkönyvtárak esetében (ám a tendencia megegyezik). A távhasználat növekedésével egyre több digitális/online szolgáltatás született meg az intézményekben, amire a pandémia még inkább ráerősített (Könyvtári Intézet, 2020).

A könyvtárhasználat lényeges eleme a dokumentumok kölcsönzése, ami a helyben használat csökkenésével szintén évről-évre egyre kevesebb. A felsőoktatási kutatási munka forrásigénye viszont nem változott, ám a hallgatók és az oktatók által használt online elérhető tudományos tartalmak nem jelennek meg a kölcsönzési statisztikákban. Ezek hiánya fokozatos visszaesést eredményez a helyben használt és a kölcsönzött dokumentumok számában (Könyvtári Intézet, 2020). Azonban a felsőoktatásban tanulók száma igen magas, csupán a BGE-n az elmúlt 5 évben 5 ezer feletti volt a felvett diákok száma (felvi.hu, 2023). A BGE KVIK könyvtárainak egyik elsődleges feladata ennek a csoportnak a kiszolgálása.

3. Könyvtárhasználati trendek 2017 és 2022 között a BGE KVIK Kari és Idegenforgalmi Szakkönyvtárban

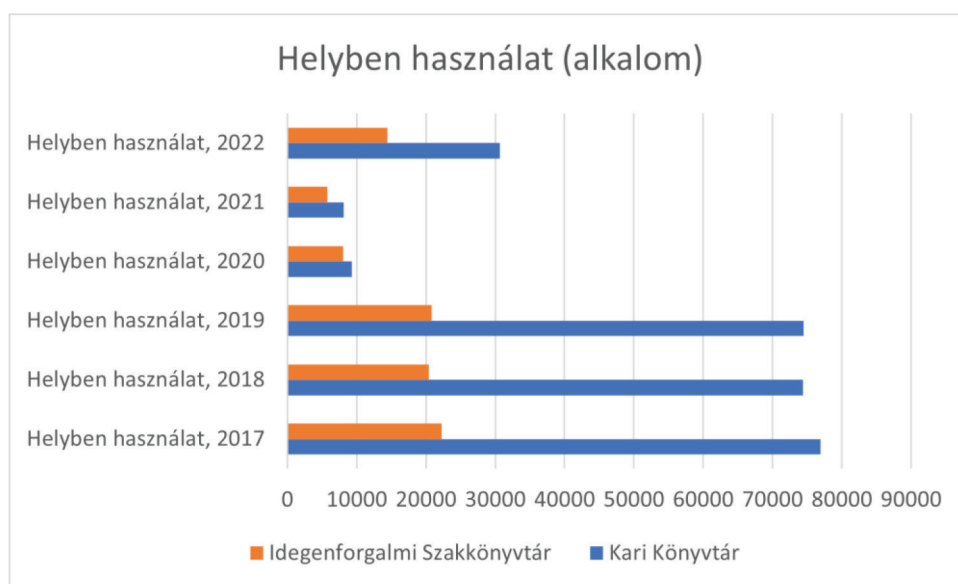
A hallgatók segítéséhez számukra hasznos szolgáltatásokat kell nyújtanunk. Az új szolgáltatások bevezetéséhez elemezni kellett hallgatóink könyvtárhasználati szokásait.

Megvizsgáltuk a helyben használat, távhasználat és a kölcsönzések mutatóit 2017-2022 között. Helyben használat alatt azt értjük, amikor az olvasó személyesen bejön a könyvtárakba, vagy egy megbízottat küld maga helyett. A távhasználat körébe tartozik minden, a személyes megkeresésen kívüli kapcsolatfelvétel: e-mail, telefon, levél, illetve a könyvtárak honlapjainak és OPAC-jainak felkeresése (Békésiné Bognár, 2022).

A személyes használat a következőképpen alakult az Idegenforgalmi Szakkönyvtárban és a Kari Könyvtárban:

Az 1. ábra alapján elmondható, hogy 2020-ban és 2021-ben a koronavírus-járvány negatív hatással volt a személyes látogatások számára. 2022-ben már többen vették igénybe személyesen a könyvtárak szolgáltatásait, de számuk messze nem éri el a 2017–2019-es időszakban mért látogatói létszámot.

A távhasználat kevésbé volt elterjedt a pandémia előtt, viszont a járványhoz alkalmazkodva mindkét könyvtár igyekezett áttenni a szolgáltatásait az online térbe, amit az olvasók vegyesen fogadtak: volt, aki nem örült, mert a személyes kontaktust preferálta volna a könyvtárosokkal. Másoknak viszont előnyös volt, hogy nem kell személyes jelenlét ahhoz, hogy igénybe vehessék a könyvtár szolgáltatásait: a kollégistáknak, a nem Budapesten élő levelezős hallgatóknak jóval egyszerűbb, hogy nem kell kimozdulniuk a kollégium-

1. ábra Helyben használat a BGE KVIK könyvtárakban 2017 és 2022 között (Forrás: Saját szerkesztés)

ból/otthonról, illetve az oktatók is sokszor előnyben részesítik, hogy a saját irodájukból érhetik el az előfizetett adatbázisokat. Minden hazai könyvtárra jellemző általánosságban is, hogy radikálisan bővül a távhasználatok száma. A digitális szolgáltatásokra vonatkozó egyre nagyobb igények kielégítése újfajta kompetenciákat követel meg a könyvtárosoktól, ilyen például a honlapszerkesztés, vagy saját adatbázisok létrehozása (Könyvtári Intézet, 2020).

A 2. ábrán megfigyelhető, hogy 2020-ban jelentősen csökkent a távhasználat, tehát 2020-ban mind a helybeni, mind a távhasználat sokkal kevesebb volt, mint a megelőző években. 2021-ben viszont ugrásszerűen megnövekedett a távoli elérések száma, ami arra enged következtetni, hogy addigra történt meg az olvasók teljes átállása a helyben használatról a távhasználatra. 2021-re már rutinosan használták az online szolgáltatásokat is. 2022-re nagyjából ugyanarra a szintre ért a távoli használat, mint ami 2017 és 2019 között volt megszokott. A 2022-es adatok hasonlóságot mutatnak a helyben használat és a távhasználat terén.

A kölcsönzés a könyvtárból elvitt és a helyben kölcsönzött anyagokat is jelenti, illetve a könyvtár állományában lévő fénymásolatokat és elektronikus másolatokat is. A lejárat határidő hosszabbítása 2019-ig új kölcsönzésnek számított, 2020-tól viszont már nem (Békésiné Bognár, 2022).

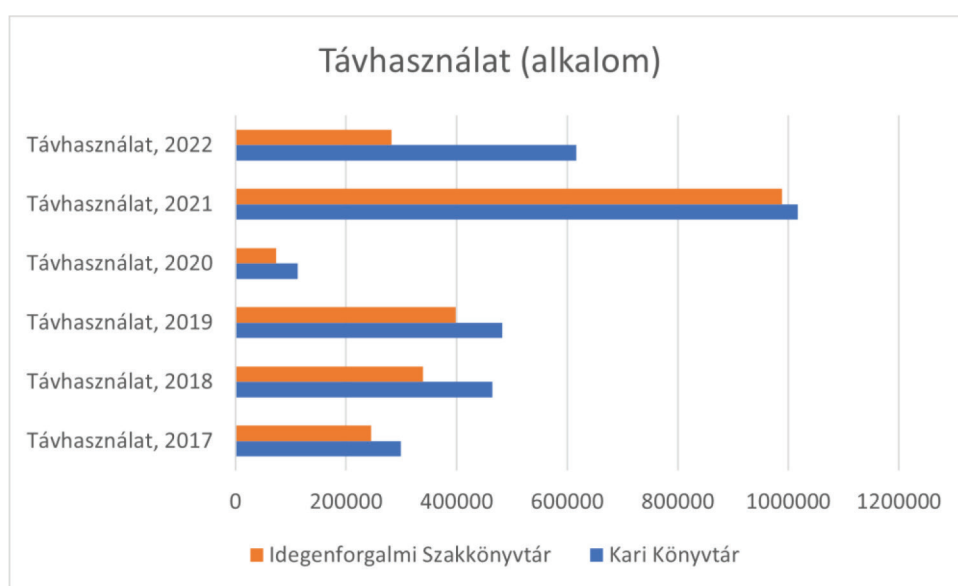
A Kari és az Idegenforgalmi Szakkönyvtár esetében a kölcsönzött dokumentumok kizárólag a fizikai hordozón lévő példányokat jelentik, mert egyéb dokumentumok nem kerülnek kölcsönzésre.

A 3. ábra alapján kijelenthető, hogy folyamatos a csökkenés a kölcsönzések terén, és nem csak a pandémia miatt, már előtte is egyenletes csökkenés volt tapasztalható. Magyarázat lehet rá, hogy a hallgatók egyre inkább az egyetem által előfizetett online adatbázisokban található könyveket preferálják a nyomtatottak helyett, illetve inkább megveszik az adott tantárgyhoz tartozó kötelező irodalmat, esetleg más módon jutnak hozzá.

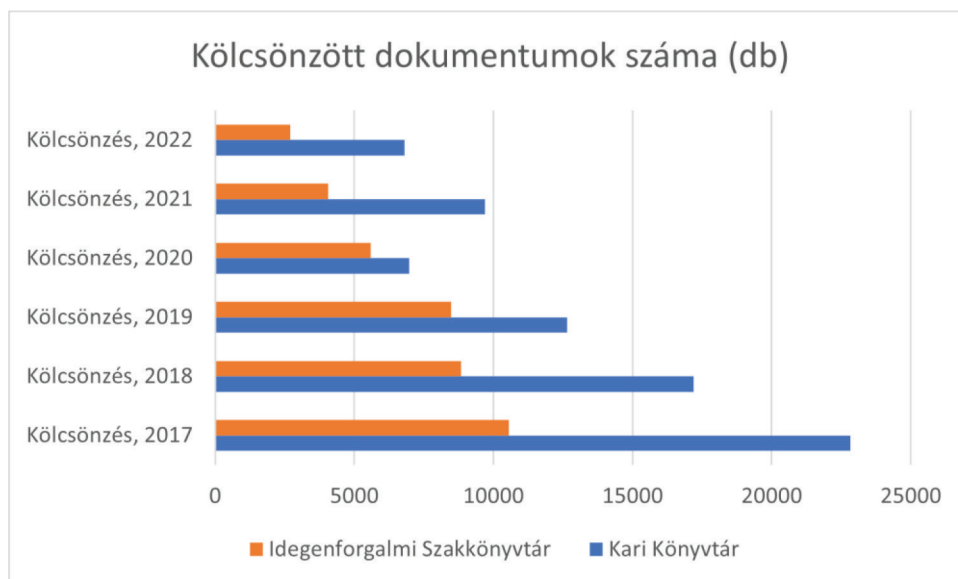
4. A könyvtári szolgáltatások átalakulása

A könyvtárhasználati szokások elemzése alapján, illetve a pandémia hatására a könyvtárak igyekeztek integrálni szolgáltatásaikat az online térbe, mivel az olvasók egy ideig személyesen nem jöhettek be az egyetem épületeibe. A kurzusok nagyrészt online zajlottak, és az oktatók is az online felületekre töltötték fel a hozzájuk tartozó tudásanyagot, sőt, volt olyan félév, amikor a záróvizsgákat is online rendezték meg, a Microsoft Teams alkalmazásban.

A járvány okozta korlátozásokhoz igazodva a Kari Könyvtár a honlapján létrehozta a „Könyvtár otthon” menüpontot (<https://konyvtar-kvik.uni-bge.hu/konyvtar-otthon>), aminek köszönhetően tájékozódhattak/tájékozódhatnak a hallgatók, hogy milyen

2. ábra Távhasználat a BGE KVIK könyvtárakban 2017 és 2022 között (Forrás: Saját szerkesztés)

3. ábra Kölcsönzött dokumentumok száma a BGE KVIK könyvtáraiban 2017 és 2022 között (Forrás: Saját szerkesztés)

szolgáltatásokat, online anyagokat érnek el távolról. Ebben a menüpontban lehetőségük van informálódni a VPN hozzáférésről, az előfizetett adatbázisokról, a KVIK-es Harvard hivatkozásról, a szakdolgozat készítésével kapcsolatos tudnivalókról, a Moodle feltöltésről, elolvashatnak nyilvános szakdolgozatokat, böngészhetnek a Repozitórium címei között (teljes szövegű olvasás csak a könyvtárakban lehetséges), online könyveket, folyóiratokat és egyéb ingyenes forrásokat nézhetnek meg, használhatják a könyvtári katalógust (BGE KVIK Kari Könyvtár(a), 2023).

A koronavírus-járvány ideje alatt lehetőség volt szakdolgozatok kölcsönzésére is, ami azt jelenti, hogy a jelenleg csak a könyvtári gépeken megnyitható szakdolgozatok is elérhetőek voltak távolról, VPN hozzáféréssel.

Az információkereső szokások megváltoztak: a hallgatók a forrásokat főként az internetről gyűjtik, de a forráskritika nem feltétlenül épül be a gyakorlatukba. Az oktatói visszajelzések is azt mutatják, hogy a hallgatók nehezen választanak (jól) az interneten elérhető végtelen számú dokumentum közül releváns és tudományos igényű műveket.

A felhasználói szokások változása a következő fejezetekben részletesen bemutatott szolgáltatások erősítését és új szolgáltatások bevezetését eredményezte könyvtárainkban.

5. Témakutatás

Témakutatás szolgáltatásunk fő szakterületei a karon lévő képzésekhez igazodnak, így a legtöbb témakeresést kereskedelem, vendéglátás, és turizmus témakörben végezzük.

Több módon kereshetnek meg minket a szolgáltatás iránt érdeklődő olvasók:

- személyesen a tájékoztató pultoknál
- e-mailt írhatnak a könyvtári e-mail címekre, ebben az esetben elő is tudjuk készíteni számukra a dokumentumokat
- telefonálhatnak, ilyenkor szintén elő tudjuk készíteni a könyveket és cikkeket
- a könyvtári honlapok (<https://konyvtar-kvik.uni-bge.hu/> és <https://konyvtar-idfo.uni-bge.hu/>) chat felületén is megkereshetnek bennünket (BGE KVIK Kari Könyvtár(b), 2023; BGE KVIK Idegenforgalmi Szakkönyvtár(a), 2023)
- a könyvtári honlapok „Foglalj könyvtárost” (<https://konyvtar-kvik.uni-bge.hu/foglalj-konyvtarost/> és <https://konyvtar-idfo.uni-bge.hu/foglalj-konyvtarost/>) menüpontjában időpontot foglalhatnak személyes konzultációra 3 témakörben (adatbázisok használata, hivatkozáskészítés, témakutatás) és 2 helyszínen (BGE KVIK Kari Könyvtár(c), 2023; BGE KVIK Idegenforgalmi Szakkönyvtár(b), 2023).

A témakutatás során elsőként minden esetben lefolytatjuk a referenzs interjút a hallgatóval, azaz megkérdezzük tőle, hogy mihez gyűjt anyagot,

és milyen témakörben. Általában szemináriumi beadandókhöz, szakdolgozathoz keresnek nálunk könyveket, folyóiratokat.

A témakör és a kutatás mélységének ismeretében elsőként a könyvtári katalógusokat vesszük igénybe. Lehetőség szerint az integrált könyvtári rendszerek belső keresőfelületét használjuk, de tájékoztatjuk a hallgatót, hogy otthonról is bármikor elérí a katalógusainkat: <https://opac-kvik-konyvtar.uni-bge.hu/F/> és <https://opac-idfokonyvtar.uni-bge.hu/> (BGE KVIK Kari Könyvtár(d), 2023; BGE KVIK Idegenforgalmi Szakkönyvtár(c), 2023).

Mindig adunk tájékoztatást arról, hogy katalógusainkban nincsenek teljes szövegű dokumentumok, azokban kizárólag a fizikai gyűjtemény adatai, a dokumentumok bibliográfiai leírása és könyvtári helye tekinthető meg. A katalógusokban van lehetőség könyvek, folyóiratok, jegyzetek, tanulmányok (analitikusan feldolgozzuk a tanulmányköteteket), cikkek és 2014 előtti szakdolgozatok (a 2014 utániak a BGE Repozitóriumban érhetőek el) keresésére. A leggyakrabban keresett dokumentumtípusok a könyvek, folyóiratcikkek és jegyzetek. A folyóiratok nem kölcsönözhetőek, így azokat csak helyben olvasni vagy fénymásolni lehet. Az olvasótermi, illetve a Kari Könyvtár szakácsművészeti különgyűjteményében, vagy az Idegenforgalmi Szakkönyvtár Archivumában található könyvekre is igaz ugyanez.

Amennyiben további kutatásra van szükség, igénybe vesszük az egyetem által előfizetett adatbázisokat, melyek között vannak könyves, folyóiratcikkes, statisztikai és citátum adatbázisok is. Az adatbázisok többsége teljes szövegű könyveket, cikkeket és egyéb kiadványokat tartalmaz.

További segítséget jelent a keresések során a Google Scholar, a MATARKA, a Digitális Tankönyvtár, a KSH Tájékoztatási adatbázis, az Eurostat és egyéb ingyenes források.

A szakdolgozatokhoz, illetve projektmunkákhoz általában számos, a témakört szélesen lefedő forrásra van szükség, ezért, ha szakdolgozó hallgatóról van szó, akkor nagyjából 1 órát foglalkozunk a dokumentumok felkutatásával. Szemináriumi beadandók/feladatok esetén ez kevesebb időt vesz igénybe.

A Kari Könyvtár szolgáltatásai között szerepel a szakdolgozat tartalom- és irodalomjegyzék szolgáltatás. Ezeket emailben kaphatja meg a hallgató,

ami alapján láthatja, hogy a diáktársa hogyan közelítette meg az adott témát, milyen forrásokat használt fel hozzá, melyek felkutatásában segítenek a könyvtárosok, akár könyvtárközi kölcsönzéssel is.

Szakdolgozatíráshoz segítséget jelent a szakdolgozatbetekintés is, ez a szolgáltatás mindkét könyvtárunkban elérhető. 2014 utáni művek esetében a BGE Repozitóriumban érhetőek el a művek: <http://dolgozattar.repozitorium.uni-bge.hu/> (BGE Dolgozattár Repozitórium, 2023), az erre szolgáló dedikált gépeken. A 2014 előtti dolgozatok a könyvtárak állományából kérhetőek ki, nyomtatott vagy elektronikus formában.

Teljes mértékben arra törekszünk, hogy az olvasók igényeit kielégítsük, valamilyen formában biztosan segítséget nyújtsunk számukra. Ha felkeresnek minket, és nem tudjuk a választ, vagy nem találunk semmilyen anyagot az adott témakörhöz, akkor sem küldjük haza „üres kézzel” az olvasót, hanem mindenképpen a helyzet megoldására törekszünk. Erre jó példa a könyvtárközi kölcsönzés: a tavalyi évben a két könyvtár összesen 274 db dokumentumot kért be más könyvtáráktól az oktatók, hallgatók számára. Gyakori megoldás az is, hogy turizmus témakörrel kapcsolatos kéréseknél a Kari Könyvtár is szolgáltat forrásokat, de tovább irányítja az olvasót ahhoz a könyvtárhoz, ahol specifikusan tudnak neki segíteni, ebben az esetben az Idegenforgalmi Szakkönyvtárhoz.

6. Az egyetem által előfizetett adatbázisok

Az adatbázisok az egyetem épületeiből közvetlenül hozzáférhetőek, a távoli hozzáféréshez lehetőségük van a hallgatóknak a VPN kapcsolat használatára. A jogosultság megigényléséhez először ki kell tölteniük egy regisztrációs űrlapot, majd a BGE honlapon található útmutató lépéseit kell követniük. Ha sikerül, és él a VPN kapcsolat, akkor távolról is elérhetőek az előfizetett adatbázisok.

A Kutatásmódszertan tantárgy keretein belül a hallgatóknak „könyvtári órákon” kell részt venniük, kötelező jelleggel. Az órák szakirodalomkeresésből, adatbázisok bemutatásából, keresési technikák megismeréséből, megfelelő szakirodalom kiválasztásából és hivatkozás összeállításból állnak, személyes és online módon zajlanak. Az órák vázlata, a hozzájuk tartozó segédanyagok, prezentációk és videók elérhetőek a könyvtári honlapon.

Az egyetemi adatbázisokban vegyesen található teljes szövegű könyvek, cikkek, szakdolgozatok, disszertációk, videók, hanganyagok, egyéb dokumentumok, illetve vállalati információk, statisztikai adatok, grafikonok, infografikák. Adatbázisonként eltérő, hogy online olvasási lehetőséget nyújt-e az adott adatbázis, vagy pedig le is lehet tölteni a dokumentumokat.

Az órák keretein belül szemléltetjük az adatbázisokban való keresési technikákat, majd példa keresések után felhívjuk a figyelmet a „Foglalj könyvtárost” szolgáltatásra, ahol az adatbázisok használatával, illetve a hivatkozások elkészítésével kapcsolatban is tudnak időpontot foglalni személyes konzultációra.

A könyvtári órák 2015-től jelen vannak a BGE KVIK könyvtárainak életében, hasznos együttműködést jelentenek a Kutatásmódszertan oktatóival. Külön előnyt jelent, hogy nem a tanóra keretein belül, hanem elsősorban a könyvtárakban, személyes jelenléttel tartjuk meg őket. Így a hallgatók megismerkednek a könyvtárakkal és a könyvtárosokkal is. Mindemellett ezek az órák jelentős szerepet játszanak abban, hogy arra buzdítsák a hallgatókat, hogy ne csak a Google-t használják a keresésekhez, hanem minőségi, releváns forrásokat találjanak az adatbázisoknak köszönhetően, és hogy megtanulják, hogy hogyan kerüljék el a plagizálást.

7. Hivatkozáskészítés

Ha a végzős hallgató megtalálta a számára releváns forrásokat, akkor elkezd megírni a szakdolgozatát. A Kari Könyvtár honlapján ennek segítésére létrehoztunk egy menüpontot, ahol minden információ megtalálható a szakdolgozat készítéséről: <https://konyvtar-kvik.uni-bge.hu/szakdolgozat-thesis/> (BGE KVIK Kari Könyvtár(e), 2023).

Ezen felül formai, tartalmi követelményeket, illetve egy rövidített hivatkozáskészítési útmutatót is tartalmaz a Szakdolgozat készítési útmutató: <https://konyvtar-kvik.uni-bge.hu/wp-content/uploads/2022/11/szakdolgozat-keszitesi-utmutato.pdf> (BGE KVIK, 2022).

A könyvtárakban a formai követelményekkel és a hivatkozáskészítéssel kapcsolatban szoktunk segítséget nyújtani (tartalmi kérdésekben a konzulens az illetékes). Formai követelmények szem-

pontjából a leggyakoribb olvasói kérdések, kérések a kötelező nyilatkozatok feltöltése, oldalszámmozgás, tartalomjegyzék szerkesztése.

A leglényegesebb és legkeresettebb szolgáltatásunk a diplomadolgozattal kapcsolatban a szövegközi hivatkozások és az irodalomjegyzék elkészítésében való segítségnyújtás.

A BGE KVIK-en létrehoztunk egy hivatkozási formát, melynek alapja az Anglia Ruskin University hivatkozási útmutatója. Ezt a KVIK-es hivatkozási módot érdemes a hallgatóknak használnia, de ettől eltérő (pl. APA, MLA, Chicago) formátumok használata is megengedett, viszont, ami fontos, hogy a hallgató következetesen egyféle formátumot használjon végig, a teljes dolgozatában.

A helyes hivatkozási mód használatához hivatkozáskészítési tréningeket tartunk minden félévben, melyekre Google Forms-on keresztül lehet jelentkezni. Az űrlapon bárki szabadon jelentkezhet, és ezek az önálló hivatkozás órák – a könyvtárhasználati óráktól eltérően – nem kötelezőek. A végzős hallgatók segítségét szolgáló hivatkozás tréningeket általában személyesen tartjuk meg, és rendkívül népszerűek a diákok körében, a 2022/2023-as tavaszi szemeszterben összesen 114 jelentkező volt. A koronavírus-járvány ideje alatt online előadásokat tartottunk és volt olyan alkalom, amikor több, mint 200 volt a részt vevő hallgatók száma. Ez is mutatja, hogy szükséges megmutatni, elmagyarázni, hogyan tudnak hivatkozni, mert bár a Kutatásmódszertan tantárgy keretében tanulják, az útmutató pedig elérhető több formátumban is a Kari Könyvtár honlapján, de sokkal hatékonyabb, ha valaki szóban is elmagyarázza nekik az ott leírtakat.

A hivatkozáskészítési órákon elsőként mindig megmutatjuk, hogy a Kari Könyvtár honlapján belül hol érik el az ezzel kapcsolatos dokumentumokat, információkat (BGE KVIK Kari Könyvtár(e), 2023).

A könyvtár honlapján igyekszünk összegyűjteni a dolgozatkészítéssel kapcsolatos minden információt, így a Dokumentumtár/Szakdolgozat menüponton belül megtalálható magyar és angol nyelven a teljes és a rövidített hivatkozási útmutató, az összefoglaló táblázat, a szakdolgozat készítési útmutató, prezentáció, videó, kvízek a hivatkozások gyakorlásához, a szakdolgozat feltöltési útmutató, a titkosítási kérelem, az eredetiségi nyilatkozat, illetve a nyilvánossá tételi kérelem.

A plagizálás elkerülése végett rendkívül fontos, hogy a hallgatók megtanulják, hogyan kell helyesen hivatkozni. „A plagizálás: amikor más munkáját, ötleteit a dolgozat készítője sajátjaként tünteti fel, vagyis nem használ szövegek közötti hivatkozást (az irodalomjegyzék feltüntetése tehát önmagában még kevés)” (Brakszatoriszné Jankó et al., 2019, p. 3). A plágium elkerülése és a felhasznált irodalom egyértelmű visszakereshetősége miatt van szükség a hivatkozásokra.

A hivatkozás tréningen megtanítjuk a hallgatóknak, hogy hogyan kerüljék el a plagizálást. Javasolni szoktuk, hogy legalább egyszer olvassák el a teljes hivatkozás útmutatót (https://konyvtar-kvik.uni-bge.hu/wp-content/uploads/2022/05/Hivatkozas_guide_teljes.pdf), hogy tisztában legyenek azzal, hogy milyen dokumentumtípusok léteznek, és melyiket hogyan kell lehivatkozni (Brakszatoriszné Jankó et al., 2019). Ezután már elegendő az útmutató tartalomjegyzékében kikeresni az adott forrástípust, majd egy kattintással a kívánt fejezetre navigálhatunk. Minden dokumentumtípusnál szerepel, hogy mik a hivatkozáshoz szükséges elemek, hogyan kell kinéznie a szövegek közötti hivatkozásnak szó szerinti idézésnél és tartalmi hivatkozásnál, illetve hogyan jelenjen meg a tétel az irodalomjegyzékben.

A hivatkozáskészítési tréningen tehát többek között a fentiekben leírtakat sajátíthatják el a hallgatók. Az órák folyamán, miután megmutatjuk a Dokumentumtár/Szakedolgozat nevű menüpontot, azon belül is a teljes hivatkozás útmutatót, rátérünk a Hivatkozáskészítési tréning nevű Power Point bemutatóra, ami ugyanezen a menüponton belül érhető el. Ebben le van írva, hogy mit jelent a plagizálás, hogyan hivatkozunk le a leggyakrabban használt dokumentumtípusokat, mindezt rengeteg példán keresztül szemléltetve. Végül szót ejtünk a szakdolgozat Moodle rendszerbe való feltöltéséről is, illetve az ebbe épített, Turnitin nevű plágiumszűrő szoftverről. Ezen kívül felhívjuk a hallgatók figyelmét a „Foglalj könyvtárost” szolgáltatásra, mivel a hivatkozáskészítés esetében is tudnak személyes konzultációt kérni a könyvtárak honlapján keresztül. Olyan is előfordul, hogy egy hallgató nem tud személyesen bejönni a hivatkozás ellenőrzése végett, ilyenkor vagy telefonon kér segítséget, vagy pedig elküldi nekünk e-mailben a hivatkozásait, mi pedig válaszként megírjuk neki, hogy mi az, amin javítania kellene.

8. A „Foglalj könyvtárost” szolgáltatás

A szolgáltatás létrejötte előtt hosszú sorok álltak a kölcsönzőpultjainknál, mert a végzős hallgatók szerettek volna segítséget kérni témakutatásban, adatbázis használatban, és legfőképpen a hivatkozások elkészítésében. Ennek elkerülésére hoztuk létre a „Foglalj könyvtárost” szolgáltatást, csökkentve a várakozási időt, mivel, ha előre megbeszélte időpontban jönnek a hallgatók a könyvtárakba, akkor nem kell a sorban várakozniuk. Ráadásul a könyvtárosoknak is sokkal előnyösebb ez a helyzet, mert előre fel tudnak készülni, például témakutatás esetén összekészítik a témához tartozó könyveket. (BGE KVIK Kari Könyvtár(c), 2023; BGE KVIK Idegenforgalmi Szakkönyvtár(b), 2023).

Miután megszületett a foglalási lehetőség ötlete, megnéztük, hogy más könyvtári honlapokon milyen megoldásokat találtak az ilyen jellegű szolgáltatásokhoz. Végül egy kitöltendő űrlap mellett döntöttünk, ahol van egy leírás a foglalás mikéntjéről, majd meg kell adni a nevet, e-mail címet, és kiválasztani a témát. A téma kiválasztása után megjelennek a választható időpontok (megadásuk az adminisztrátori felületen történik) a könyvtárosok neveivel, illetve az is látható, hogy a Kari Könyvtárba, vagy az Idegenforgalmi Szakkönyvtárba szól az időpont. Az űrlap alján megjegyzés is fűzhető a jelentkezéshez. Témakutatásnál érdemes kitölteni a megjegyzés mezőt, mert oda lehet írni, hogy pontosan milyen témáról van szó, milyen forrástípusokra van szükség és hány darabra. Miután rákattintott az Időpontfoglalás gombra, az olvasó kap egy e-mailt, amiben az szerepel, hogy várja meg a visszaigazolást, a könyvtáros pedig kap egy értesítést a foglalásról. Ezután a könyvtári weboldal adminisztrátori felületén kerül jóváhagyásra a foglalás. Ha ez megtörténik, akkor a rendszer automatikusan elküldi a hallgatónak a visszaigazoló e-mailt, és ennek a jóváhagyó e-mailnek a másolata elküldésre kerül annak a könyvtárnak az e-mail címére is, ahová a lefoglalt könyvtáros tartozik.

A „Foglalj könyvtárost” szolgáltatás a Kari Könyvtár és az Idegenforgalmi Szakkönyvtár honlapján ugyanúgy jelen van, és mindkét oldalon megegyező dizájnnal jelennek meg ugyanazok az időpontok és könyvtárosok, helyszín szerint csoportosítva.

A szolgáltatás dizájnját és technikai hátterét Kovács Zsolt (BGE Pénzügyi és Számviteli Kar Könyvtára) könyvtáros munkájának köszönhetjük.

A 2022. október és december közötti próbaidőszak alatt 28 db, 2023. január és október között pedig 122 db foglалás történt a rendszerben.

9. Szakdolgozat feltöltés – Moodle rendszer használata

Jelenleg a szakdolgozatokat a Moodle e-learning keretrendszer szakdolgozati kurzusába kell a hallgatóknak feltölteni, nyomtatott dolgozat leadása nem szükséges. Ebben a kurzusban történik a szakdolgozatok elfogadása, értékelése és a későbbi ellenőrzése az archiváláshoz.

A feltöltési útmutató elérhető a Kari Könyvtár honlapján magyar és angol nyelven is: <https://konyvtar-kvik.uni-bge.hu/moodle-feltoltes-moodle-upload/> (BGE KVIK Kari Könyvtár(f), 2023).

A könyvtár munkatársai részt vállalnak a feltöltéssel, ellenőrzéssel kapcsolatos teendőkben, segítik a Hallgatói Ügyfélszolgálati Csoport (HÜCS), a tanzéki adminisztrátorok és a konzulensek munkáját.

9.1. A Turnitin plágiumszűrő rendszer

A Moodle rendszeren belül működik a Turnitin nevű plágiumkereső szoftver. Ha lefut az ellenőrzés, akkor eredményként a plágiumszűrő program adatbázisában szereplő egyéb dokumentumokkal talált egyezőségek százalékos aránya látható. Fontos hangsúlyozni, hogy a plágiumkereső a karakteregyezőségeket azonosítja, és ez alapján alkotja meg a százalékos eredményt. Tehát az eredmény önmagában nem jelent plágiumot, a százalék az összes egyezőséget mutatja, így segítve a konzulens munkáját, aki a plágium megállapításához kérhet könyvtári segítséget.

Az egyezőség ellenőrzés többszöri alkalommal lehetséges: lehetőség van rá, hogy a hallgató témavezetőjével egyeztetve módosíthasson a dolgozatán egészen a végleges beadásig.

9.2. A beadás után

Amikor a szakdolgozat státusza átkerül vázlatról beadottra, a HÜCS ellenőrzi a feltöltést, és értesíti a hallgatót, ha valamilyen hiányosságot talál (például nincs benne a dolgozatban az eredetiségi nyilatkozat).

A következő lépés, hogy a konzulensek és opponensek értékelik a munkákat, illetve feltöltik a bírálatukat a Moodle rendszerbe. Ehhez segítséget nyújtnak nekik a konzulensi/bírálati útmutató, ami elérhető a honlapunkon magyar és angol nyelven is: <https://konyvtar-kvik.uni-bge.hu/moodle-feltoltes-moodle-upload/> (BGE KVIK Kari Könyvtár(f), 2023).

A sikeres bírálat után kialakulnak a záróvizsga bizottságok, melyek a Neptun rendszerből automatikusan áttöltődnek a Moodle kurzusba, ahol a bizottság tagjai megtekinthetik a dolgozatokat. Ahhoz, hogy a záróvizsgán mindenki megfelelő jogosultsággal és hozzáféréssel rendelkezzen, a könyvtár minden esetben ellenőrzi az adatokat.

A záróvizsgák után a rendszer jelzi a sikeresen megvédett dolgozatokat. A könyvtári munkatársak ellenőrzik az absztraktot, egységesítik a tárgyszavakat, majd a dolgozatok áttöltésre kerülnek a BGE Dolgozattár Repozitóriumba.

10. Összegzés

Összegzésként elmondható, hogy a BGE KVIK könyvtárak könyvtárosaiként nagyban hozzájárulunk ahhoz, hogy a hallgatók sikeres záróvizsgát tegyenek. Végigkísérjük egyetemi tanulmányaikat onnantól kezdve, hogy gólyákként beiratkoznak az egyetemre: segítünk az órákon kiadott feladatok megoldásában, a beadandókhöz való anyaggyűjtésben, az előfizetett adatbázisok használatában, a hivatkozáskészítésben, és minden kérést maximálisan igyekszünk kielégíteni.

A végzős hallgatóknak való segítségnyújtás is magába foglalja a témakutatást, az adatbázis használat bemutatását és a hivatkozáskészítést, illetve esetükben kiegészül a lista a Moodle rendszerbe történő szakdolgozat feltöltésben való segédkezéssel, és a Turnitin plágiumkereső szoftver működésének ismertetésével. Számos új szolgáltatással segítjük a hallgatókat a szakdolgozati témájuk ötletének megszületésétől kezdve egészen a diplomamunkájuk elkészüléséig.

Hivatkozások

- Békésiné Bognár, N. E., *Könyvtári trendjelentések 4. – Könyvtárhasználat*, Elérhető: https://ki.oszk.hu/sites/default/files/csatoltfajlok/2022_konyvtari_trendjelentések_4._konyvtarhasznalat.pdf#overlay-context=trendjelentések-konyvtarhasznalat (Utolsó elérés: 2023. 10. 29.)
- BGE, *BGE Dolgozattár Repozitórium*, Elérhető: <http://dolgozattar.repositorium.uni-bge.hu> (Utolsó elérés: 2023. 10. 29.)
- BGE KVIK Idegenforgalmi Szakkönyvtár(a), *A BGE KVIK Idegenforgalmi Szakkönyvtár honlapja*, Elérhető: <https://konyvtar-idfo.uni-bge.hu/> (Utolsó elérés: 2023. 10. 29.)
- BGE KVIK Idegenforgalmi Szakkönyvtár(b), *Foglalj könyvtárost szolgáltatás*, Elérhető: <https://konyvtar-idfo.uni-bge.hu/foglalj-konyvtarost/> (Utolsó elérés: 2023. 10. 29.)
- BGE KVIK Idegenforgalmi Szakkönyvtár(c), *Online katalógus*, Elérhető: <https://opac-idfokonyvtar.uni-bge.hu/> (Utolsó elérés: 2023. 10. 29.)
- BGE KVIK Kari Könyvtár(a), *Könyvtár otthon menüpont*, Elérhető: <https://konyvtar-kvik.uni-bge.hu/konyvtar-otthon/> (Utolsó elérés: 2023. 11. 14.)
- BGE KVIK Kari Könyvtár(b), *A BGE KVIK Kari Könyvtár honlapja*, Elérhető: <https://konyvtar-kvik.uni-bge.hu/> (Utolsó elérés: 2023. 10. 29.)
- BGE KVIK Kari Könyvtár(c), *Foglalj könyvtárost szolgáltatás*, Elérhető: <https://konyvtar-kvik.uni-bge.hu/foglalj-konyvtarost/> (Utolsó elérés: 2023. 10. 29.)
- BGE KVIK Kari Könyvtár(d), *Online katalógus*, Elérhető: <https://opac-kvikkonyvtar.uni-bge.hu/F/> (Utolsó elérés: 2023. 10. 29.)
- BGE KVIK Kari Könyvtár(e), *Szakkolgozat*, Elérhető: <https://konyvtar-kvik.uni-bge.hu/szakkolgozat-thesis/> (Utolsó elérés: 2023. 10. 29.)
- BGE KVIK Kari Könyvtár(f), *Moodle feltöltés*, Elérhető: <https://konyvtar-kvik.uni-bge.hu/moodle-feltoltes-moodle-upload/> (Utolsó elérés: 2023. 10. 29.)
- BGE KVIK, *Szakkolgozat készítési útmutató a BGE KVIK alapképzéses (BSc/BA) és mesterképzéses (MSc/MA) hallgatói számára*, Elérhető: <https://konyvtar-kvik.uni-bge.hu/wp-content/uploads/2022/11/szakkolgozat-keszitesi-utmutato.pdf> (Utolsó elérés: 2023. 10. 29.)
- BGE, *Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar: Könyvtár*, Elérhető: <https://uni-bge.hu/hu/kvik/konyvtar> (Utolsó elérés: 2023. 10. 29.)
- Brakszatoriszné Jankó, T., Matyasovszkiné Nagy, E., Márton, Z., *Útmutató a hivatkozások készítéséhez*, Elérhető: https://konyvtar-kvik.uni-bge.hu/wp-content/uploads/2022/05/Hivatkozas_guide_teljes.pdf (Utolsó elérés: 2023. 10. 29.)
- Felvi.hu, *Elmúlt évek statisztikái (2001/Á-2023/K): Jelentkezők és felvettek száma: Jelentkezők és felvettek száma intézményenként: Budapesti Gazdasági Egyetem (BGE)*, Elérhető: https://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_statisztikak/elmult_evek!/ElmultEvek/index.php/elmult_evek_statisztikai/intezmenyenkent-idosorosan?filters%5Bsta_int_id%5D=4 (Utolsó elérés: 2023. 11. 14.)
- Könyvtári Intézet, *A könyvtárhasználat trendjei Magyarországon (2000–2019)*, Elérhető: <https://www.ki.oszk.hu/hir/kutatasi-es-elemzo-osztaly/konyvtarhasznalat-trendjei-magyarorszagon-2000-2019> (Utolsó elérés: 2023. 10. 29.)

Beérkezett: 2023. november 16.

Herczeg Renáta Mária

könyvtáros
Budapesti Gazdasági Egyetem
Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar
Kari Könyvtár
herczeg.renata@uni-bge.hu

Kóger Dóra

könyvtáros
Budapesti Gazdasági Egyetem
Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar
Idegenforgalmi Szakkönyvtár
koger.dora@uni-bge.hu

Újragondolt könyvtárosi szerepkörök (a bibliográfiai számbavétel trendjeinek tükrében)¹

Dancs Szabolcs

Jelen írásomban a bibliográfiai számbavétel korszerű irányából kiindulva teszek kísérletet egyes könyvtári és könyvtárosi szerepkörök újragondolására, teszem ezt részben egy korábbi, közel tíz évvel ezelőtt megjelent cikkem alap gondolata köré építkezve. Említett írás angol² és szlovák³ nyelven látott napvilágot, a benne vizionált optimalizált adatfolyam már akkoriban sem egy távoli jövőképet vetített elő, hanem egy részleteiben megvalósult, a könyvpiari értéklánc érdekeltjei szempontjából működőképesnek és hatékonyak mutakozó kurrens állapotot.

bibliográfiai számbavétel, adatok újrahasonosítása, adatfolyam-optimalizálás, könyvpiari értéklánc, jogtisztázás, EODOPEN project, bibliográfiai ügynökségek

A bibliográfiai univerzum megragadásának újszerű megközelítését tükröző fő források

A szakma, közelebbről annak leginkább meghatározónak nevezhető nemzetközi szervezete, az IFLA, az elmúlt pár évtizedben gondoskodott a bibliográfiai tevékenység korszerű elméleti alapjainak lefektetéséről. A még 1961-ben napvilágra hozott Párizsi Alapelvek újragondolása vezetett a Frankfurti Alapelvek (2003) megfogalmazásához, amit követett a 2009-es Nyilatkozat a nemzetközi katalogizálási alapelvekről (ICP), kiterjesztve az alkalmazási területet a források valamennyi típusára. Az IFLA oldaláról magyar nyelven is letölthető ennek felülvizsgált, 2016-os megjelenésű kiadása⁴. (1. ábra)

1. ábra Nyilatkozat a nemzetközi katalogizálási alapelvekről (ICP) – magyar nyelven elérhető az IFLA oldalán

Az alapelvek tehát a közeli múltban újból és újból megfontolás és megújulás tárgyát képeztek, olyannyira, hogy jelenleg is zajlik az ICP aktualizált, a kapcsolódó terminológia egységesítését célzó kiadásának előkészítése.

Amikor kapcsolódó terminológiáról beszélünk, mindenekelőtt az IFLA könyvtári referenciamodellben (LRM) megjelenő új fogalmak rendszerére gondolunk. Ez a – szintén az IFLA szakemberei által kidolgozott – dokumentum meghatározó lehet a jövő katalogizálási rendszereinek megtervezésekor és kivitelezésekor. Az elképzelés szerint, végtére is, minden a későbbiekben megfogalmazandó katalogizálási szabályzat és a jövőben specifikálandó műszaki megoldás az LRM egy-egy implementációja kell legyen. Az elméleti modell kifejtését tartalmazó IFLA-dokumentum

- 1 Elhangzott: Agria Média 2023 és ICI-17 Információ- és Oktatótechnológiai konferencia, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Eger, 2023. október 12.
- 2 Dancs Sz.: Who will build the library catalogues? MARC and ONIX: an old concept and a new perspective, Forum Bibliotek Medycnych, 7(14). 2014. pp. 44–49. Elektronikusán elérhető: https://cybra.lodz.pl/Content/12788/44_pdfsam_Forum_BMed_2014_nr2.pdf (2023. november 21.)
- 3 Dancs Sz.: Kto bude budovať naše katalógy? MARC a ONIX: starý koncept a nová perspektíva, ITlib, 16(1). 2013. pp. 37–39.
- 4 https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/84/1/icp_2016-hu.pdf (2023. november 29.)

magyarul elérhető a szervezet oldalán⁵. (2. ábra) (A fordításrevízió jelenleg zajlik, új változat a 2024-es év elején várható.)

Az ICP és az IFLA LRM a katalogizáláselmélet két alappilére. Ismertetésük, elemzésük – jó esetben – a szakoktatás fontos, megkerülhetetlen része.

A szakma egy része bár a mai napig kissé óvatosan közelíti meg, az RDA (*Resource Description & Access=Forrásleírás és -hozzáférés*) bibliográfiai keretrendszer elterjedtsége, elfogadottsága egyre növekszik, és ha jövője szorosan összefonódik az ISBD-ével, ami egyre inkább kezd nyilvánvalóvá válni, az RDA valamilyen fokú nemzeti implementálása nehezen lesz megkerülhető. (3. ábra)

Az RDA – hivatalos definíciója alapján – „adatelemek, iránymutatások, előírások egy csomagja a könyvtári és kulturális örökségi források olyan metaadatainak létrehozására, amelyek a felhasználó-központú kapcsoltadat-alapú alkalmazások fejlesztése érdekében kialakított nemzetközi modellek szerint jól-formálnak tekinthetők”. Nehézkes, tömör megfogalmazásai egyesekre akár riasztóan is hathatnak, ugyanakkor minél több pozitív példa mutatja, hogy a szabályrendszer lefordítható és a megfelelő alkalmazásprofilok elkészítésével átültethető, annál kevesebb érv vonulatható fel a nemzetközi alkalmazása ellen. (Az RDA implementálásában jelenleg Európában a finnek járnak élen.) Az RDA elterjedését nem kis mértékben fékezte a 2010-es első kiadást követő, az IFLA LRM-re épülő második kiadás megjelenése, amely 2020-tól a hivatalos RDA Eszközcsomag (= RDA Toolit) tekintendő⁶. Az előzőek mellett negyedik kulcsforrásként említendő a MARC 21-formátumok leváltására fejlesztett BIBFRAME, amelyről ezt olvashatjuk a kezdeményezés hivatalos oldalán:

„A Kongresszusi Könyvtár kezdeményezésére fejlesztett BIBFRAME a jövő bibliográfiai leírásának alapjait szándékozik lefektetni, legyen szó webes környezetről, vagy a Kapcsolt Adat-technológiákban gyökerező, tágabb értelemben vett hálózatos világról. A kezdeményezés közép-

2. ábra Az IFLA könyvtári referenciamodell letölthető az IFLA oldaláról

3. ábra Az RDA – egyre ismertebbé váló – logója

pontjában a MARC 21 formátumokról való áttérés áll, a források megosztását és a költségmegtakarítást támogató tömeges adatcsere lehetőségének további megőrzésével.”⁷

Adat-újrahasznosítás

„Ami volt, az lesz újra, és ami történt, az történik megint: semmi sem új a nap alatt. Ha azt mondják valamire: ‚Lám, ez új’, az is rég megvolt azokban az időkben, amelyek előttünk voltak.”⁸

Míg magának az újrahasznosításnak a gondolata nagy általánosságban kötődik az egyre inkább elterjedő környezettudatos szemlélethez, addig a könyvtárak – a (költség)hatékonyság okán – már sok-sok évvel ezelőtt fontosnak tartották, hogy az adott kurrens technológiát az adatok újrahasznosításának szolgálatába állítsák. A bőséges kiadványtermés már a papíralapú, nyomtatott források korában is lehetetlen kihívás elé állította a bibliográfiai számbavételre felesküdött szervezeteket, és ezért a leírások normalizálásával próbálták meg előmozdítani a szükséges erőforrásokat felszabadítani képes munkamegosztást. A bibliográfiai feldolgozás története idővel tehát összefonódott a katalogizálást támogató technológiák fejlődésével, ez mutatkozott meg például a *Henriette Avram* nevéhez fűződő MARC-formátumok fejlesztésében, amely már a számítógépes adatcsere alapjait hivatott lefektetni. Az 1965 és 1968 között fejlesztett MARC 1971-re USA nemzeti szabvány lett, majd 1973-ra nemzetközi szabvánnyá „nőtte ki magát”.

5 https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr-lrm/ifla-lrm-august-2017_rev201712-hu.pdf (2023. november 21.)

6 Az RDA-ról bővebben tájékozódhatnak a magyar nyelven is elérhető RDA FAQ-n: <http://rda-rsc.org/node/641> (2023. november 21.)

7 <https://www.loc.gov/bibframe/> (2023. november 14.)

8 Préd1, 9–10

Az újrafelhasználás fontosságáról az ICP a 10. alapelvben emlékezik meg:

„2.10. Átjárhatóság. Mindent meg kell tenni a bibliográfiai és az *authority-adatok megosztásának és újrafelhasználásának biztosítása* érdekében mind a könyvtáros közösségen belül, mind azon kívül. Az adatcsere és a discovery-eszközök érdekében különösen ajánlott az automatikus fordítást és egyértelműsítést elősegítő szótárak használata.”⁹

A valóban hatékony adat-újrahasznosítás feltétele az adatfolyamataink optimalizálása, az átjárhatóság biztosítása a rendszereink között, következménye pedig az adatáramlás élénkítése a könyv-ipari értéklánc elemei között, amelyek mindenképp a következők:

- [szerző] – a szerzőt hagyományosan nem említik a könyv-ipari értéklánc komponenseként, az adatfolyamatban azonban fontos szerepet tölthetnek be például a kutatók az általuk megadott tárgyszavak vagy egyéb – a feldolgozás későbbi folyamataiban újrahasznosított – metaadatok révén;
- kiadó – a kiadói munkafolyamatokat támogató rendszerekben az újrahasznosítható leíró elemek általában szétválaszthatók a kiadó cég szempontjából szenzitív (pl. forgalmazási, szerződési (jogi)) adatoktól;
- könyvkereskedő – az online könyvruházak a kereskedelmi célú kategorizálási, tárgyszavazási rendszereik finomításában érdekeltek, illetve a könyvtárakból származó minőségi osztályozás konverziós átvételében; szép példa utóbbira az a projekt, amelyben az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) szerint feltárt kiadványok adatai a megfelelő adatkonverziót követően egy – a könyvkereskedelemben használt – hierarchikus tárgyszórendszerben böngészhetők¹⁰;

9 Kiemelés tőlem, D. Sz.

10 Az ETO-n át az ügyfélhez: a könyvtári tartalmi feltárás üzleti hasznosulásának egy szép példája, Hagyományok és kihívások VIII. ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, Budapest, 2019. pp. 195-201. Elektronikusan elérhető: https://edit.elte.hu/xmlui/static/pdf-viewer-master/external/pdfjs-2.1.266-dist/web/viewer.html?file=https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/51403/H%26K_2019_DancsSz_SimonA.pdf?sequence=1&isAllowed=y (2023. november 14.)

- könyvtárak – a minőségi metaadatok (bibliográfiai leírások, tárgyszavak, egységesített/utalozott nevek stb.) előállítói/szolgáltatói/megosztói tehát a könyvtárak, vagy a nagyrészt továbbra is a könyvtárak berkein belül működő bibliográfiai ügynökségek;
- jogkezelők – a könyvtárakban (is) zajló jogdíjigényű szolgáltatások (haszonkölcsönzés; digitális másolatok készítése, nyilvánossághoz közvetítése) miatt is fontos érdekeltek a jogdíjfelosztást, a digitális hozzáférhetőséget támogató adatrendszerek üzemeltetőiként a jogkezelők, amelyek tevékenysége épít a pontos és minőségi metaadat-szolgáltatásra.

„Új” szereplők és az EODOPEN projekt

A kiadványok kereskedelmi hozzáférhetőségét számon tartó nemzetközi ún. Books In Print-rendszerek (BiP-ek) létjogosultsága és hasznossága még nagyobb nyomatékot kap, amikor a kulturális örökséghez való digitális hozzáférés kérdése van terítéken. A forgalomban lét, avagy a „kaphatóság” ellenőrizhetőségének aspektusa különös fontosságot nyer, amikor az Unió a kereskedelmi forgalomban nem kapható (ún. out-of-commerce, OOC) művek digitális elérhetővé tételének egyszerűsítésével próbálja előmozdítani a jogvédett tartalmakhoz való széles körű hozzáférést. A tagállamok jelentős részének jogrendszerébe már implementált „OOC-rezsim”¹¹ a jogtulajdonosi érdekek mellett az ésszerű erőforrás-felhasználás szempontjait is szem előtt tartó szabályozási rendszer alkalmazását irányozza elő. Ebben a környezetben a BiP-ek, a könyv-ipari értéklánc egyes rendszereit összekapcsoló metaadat-HUB-okként, az adatfolyam-optimalizáció egyfajta katalizátoraként a digitálistartalom-szolgáltatás kulcsszereplőjévé válhatnak.

A jogvédett könyvtári tartalmak digitális többszörözése és a digitális fájlok gyors hálózatokon való közvetíthetősége a fejlett világban már nem annyira számítógépes kapacitás kérdése, sokkal

11 Bővebben kifejtve az ún. DSM-irányelv 8. cikkében: Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról. Elektronikusan elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/790/oj?locale=hu> (2023. november 14.)

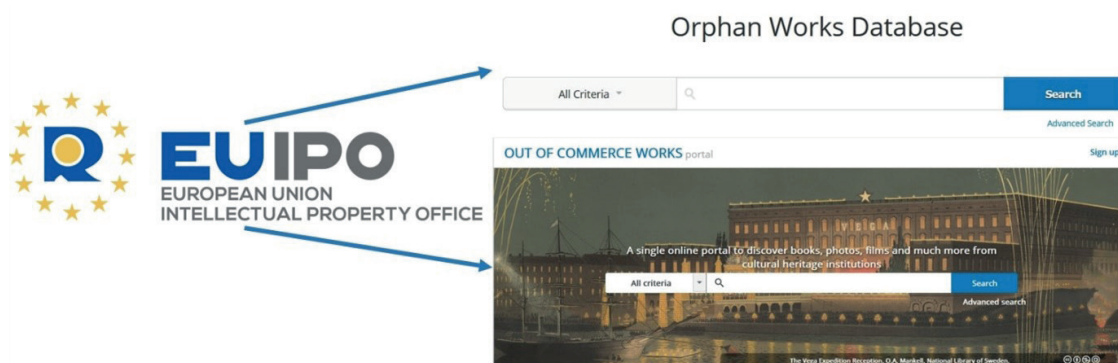
több múlik a szükséges engedélyek megszerzésén. Az uniós jogalkotók által kidolgozott lehetséges megoldások közül az egyik a memóriaintézmények falai között őrzött úgynevezett árva művek azonosítását és online elérhetővé tételét kívánta egyszerűsíteni¹², a másik a már említett kereskedelmi forgalomban nem kapható (OOC) művekre helyezte a fókuszot. A vonatkozó irányelvek¹³ mindkét esetben fontos feladatot testáltak az *Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatalára* (= European Union Intellectual Property Office, EUIPO), amely immáron az *árva művek nyilvántartása* mellett a *kereskedelmi forgalomban nem kapható művek adatbázisát* is

12 AZ Európai Parlament és a Tanács 2012/28/EU IRÁNYELVE (2012. október 25.) az árva művek egyes megengedett felhasználási módjairól. Elektronikusan elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex%3A32012L0028> (2023. november 14.)

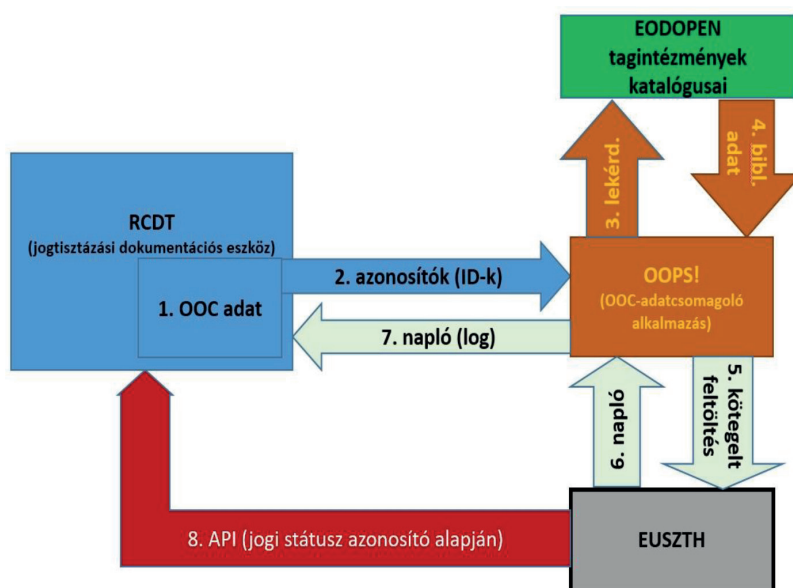
13 Lásd a 11. és 12. lábjegyzet!

üzemelteti, így méltán merül fel a könyvpiari érték-láncba való beillesztésének igénye, legalábbis egy újabb tényező, amellyel számolnunk illik az adatfolyam-optimalizációs törekvéseink során. (4. ábra)

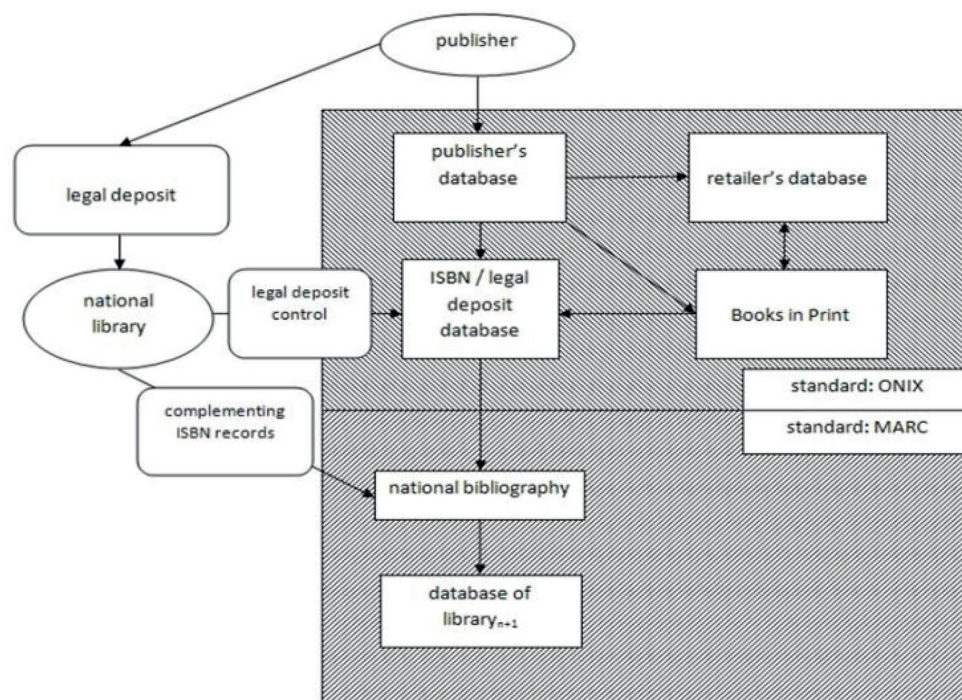
A 11 ország 15 intézménye által uniós támogatásból megvalósuló EODOPEN projekt egyik részleme annak a jogtisztázási dokumentációs eszköznek (Rights Clearance Documentation Tool, RCDT) a megtervezése és kifejlesztése, amely – többek között – az EUIPO előbb említett adatbázisaival létesítene közvetlen adatkapcsolatot. A kapcsolódáshoz szükséges, hogy mindkét oldalon teljesüljenek a műszaki feltételek – szerencsére elmondható, hogy a fejlesztési elképzelések eleve közel állnak egymáshoz, a folyó megbeszélések pedig biztatók. A projektben a tervek szerint létrehozandó eszköz egyébként többféle adatkapcsolatot is megvalósít, illetve támogatja a teljes jogtisztázási munkafolyamat dokumentálását. (5. ábra)

4. ábra Adatkapcsolatok az EUIPO adatbázisaival

5. ábra Az EODOPEN projektben fejlesztett RCDT rendszer adatkapcsolati környezete

6. ábra Adatfolyam-optimalizálás

Adatfolyam-optimalizálás és metaadatgyárak a világban

Az adat-újrahasznosítás kérdésköre valószínűleg már az első könyvtárosokat is foglalkoztatta. Jómagam többször is cikkeztem a témában, egy 2014-es keltezésű, angol nyelven megjelent írásom¹⁴ kapcsán szembesülhettem azután azzal, hogy egy a világban több szinten is kezelt problémáról van szó. (6. ábra)

Írásomra nem máshonnan, mint *Lesley Whyte*-től, a brit illetékességű *Bibliographic Data Services Limited* igazgatójától érkezett reagálás. Igazgató asszony – többek közt – a következőket írta:

„Cégünket egy olyan modellre építettük, amely hasonló az ön cikkében javasolthoz. 1995 óta látjuk el – szerződéses alapon – a British Library-t megjelenés előtt álló kiadványokról készült MARC-rekordokkal.

A BL kiszervezte a Brit Nemzeti Bibliográfia építését, és mi – vállalva a kiadókkal való kapcsolattartást – MARC-rekordokat szállítunk az Egyesült Királyság könyvtári közössége számára az újonnan megjelenő kiadványokról.”

Lesley Whyte tehát egy általam metaadatgyárnak nevezett vállalkozás irányítója a festői Skóciában, Dumfries városában. A cégéhez hasonló funkciót töltte be az olasz *Casalini Libri*, amelynek irodaháza szintén mesés tájon, a Firenze melletti Fiesolében található.

Az ilyen – a tapasztalat szerint tehát nem mindenképpen nemzeti könyvtári környezetben működte – bibliográfiai ügynökségek több összefüggő területet is lefedő szolgáltatási körrel rendelkeznek:

- bibliográfiai szolgáltatásokat nyújtanak;
- Catalogue In Print-szolgáltatást tartanak fenn;
- feladatuk egyes nemzetközi azonosítók (ISBN, ISNI¹⁵ stb.) kezelése/fejlesztése;
- nemzetközi tárgyszórendszereket (BIC, Thema) alkalmaznak, részt vesznek ezek fejlesztésében;
- minőségi metaadatokat szolgáltatnak (részt vállalva könyvtári együttműködésekben);
- általánosságban aktívak a szabványok fejlesztésében és alkalmazásukban.

15 Dancs Sz.: Bemutatkozik az ISNI, a nemzetközi szabványos névazonosító, *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 64(4). 2017. pp. 199-207. Elektronikus elérhető: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/951/10397> (2023. november 22.)

14 Lásd a 2. jegyzetet!

Nemzeti authority

Mauro Guerrini, a Firenzei Egyetem professzora, a bibliográfiai számbavételről szóló 2021-es firenzei konferencián elhangzott beszédében¹⁶ a nemzeti könyvtárak és bibliográfiai ügynökségek új szerepvállalásai kapcsán így fogalmazott:

„Az adatok újrahasznosulását és összekapcsolását központba állító digitális világban a bibliográfiai számbavétel dinamikussá válik, a nemzeti könyvtárak, illetve a bibliográfiai ügynökségek pedig elvesztik monopolhelyzetüket, jóllehet szerepük továbbra is jelentős, ami – mindenekelőtt – a bibliográfiai szabványok terjesztését, a metaadatok létrehozásában érdekelt szervezetek közötti közvetítést illeti.”

Az eddigiekkel összhangban tehát kiemeli, hogy a szabványok terjesztésében elfoglalt fontos pozíciójuk mellett a bibliográfiai ügynökségek és nemzeti könyvtárak fontos „kovászai” lehetnek az egyes metaadat-együttműködéseknek. Fentebb megidézett, 2014-es megjelenésű cikkemben jómagam – többek között – a hiteles információk szolgáltatásában betöltött szerepükre is hangsúlyt fektetek:

„... valószínű, hogy a nem túl távoli jövőben a bibliográfiai leírásokat jórészt a magánszektorban állítják majd elő, olyan szakemberek, akik talán a könyvtárakból érkeznek, és így nem hagyják elveszni, sőt újraéleszthetik szakismerteiket. Ebben az új környezetben a könyvtár egyfajta ellenőrzőhelyé, hitelesítő ponttá válik. Az ellenőrzés/hitelesítés eszközeit a könyvtáros szakemberek az authority állományok/adatbázisok, kontrollált szótárak, teauruszok építésével teremtik meg, hozzájárulva a szemantikus webes technológiák elterjedéséhez.”¹⁷

A nemzeti szintű authority állományok létrehozása mára a testületi, földrajzi és személyneveken túl kiterjed a további LRM-entitások (pl. Művek, Kifejezési Formák) neveinek, illetve címeinek ellenőrzött/hitelesített nyilvántartására, ugyanakkor

az egységesítés korábbi célkitűzése – a Linked Data, illetve a szemantikus web elveivel összhangban – nem egyszerűen egy kitüntetett (szabványos) névalak preferált hozzáférési pontként való kiválasztására irányul, hanem az egyes entitás előfordulásukhoz rendelt globális azonosítók (URI-k) „kiosztására”.

Nemzetközi viszonylatban kiemelhető jó gyakorlat a cseh nemzeti authority adatbázisa, amely 1998-ban indult 48 000 authority-rekordtétel publikálásával. A könyvtárak, múzeumok és galériák közötti kooperációban valósul meg, és koordinálását a Cseh Köztársaság Nemzeti Könyvtárán belüli két – erre dedikált – szervezeti egység végzi.¹⁸

A franciák *Nemzeti Entitásállomány* (Fichier national d'entités, FNE) projektjének befejezését elhalasztották.¹⁹ Az elképzelt rendszerben az adatok főként az IFLA LRM szerint meghatározott entitások: személyek, testületek, fogalmak, helyek, események, művek és kifejezési formák leírásán alapultak. A cél az volt, hogy ugyanaz az entitás egyszer és csak egyszer kerüljön azonosításra és leírásra, kezelése pedig központilag valósuljon meg egy adott platformon keresztül.

Ismeretes még a német *Gemeinsame Normdatei*²⁰ szolgáltatás, a Kongresszusi Könyvtár authority állománya²¹, valamint talán kevésbé ismert, de mindenképp említést érdemel a Szlovák Nemzeti Könyvtár nyílt forráskódú alapokon, Koha-rendszerben megvalósuló kezdeményezése²².

Digitális bölcsészet

A (nemzeti) könyvtárak tevékenysége nem csak kiteljesedik, de bővül is újabb területekkel. Az *MSZ ISO 21248 Információ és dokumentáció. Nemzeti könyvtárak minőségértékelése* szabvány említi, hogy a nemzeti könyvtárak feladata lehet „a digi-

16 Guerrini, Mauro: Universal bibliographic control in the digital ecosystem: opportunities and challenges. Elhangzott: Bibliographic Control in the Digital Ecosystem: International Conference, Firenze, 2021. február 8. Elektronikusan elérhető: <https://youtu.be/ybUDrILt0KI?t=2934> (2023. november 22.)

17 Dancs, 2014

18 Dancs Sz.: Névtér építése nemzeti könyvtári környezetben és a bibliográfiai metamorfózis, *Könyvtári Figyelő*, 62(1). 2016. pp. 77-85. Elektronikusan elérhető: <http://ki2.oszk.hu/kf/2016/04/nevter-epitese-nemzeti-konyvtari-kornyezetben-es-a-bibliografiai-metamorfozis/> (2023. november 22.)

19 <https://www.transition-bibliographique.fr/fne/fichier-national-entites/> (2023. november 22.)

20 https://www.dnb.de/DE/Professionell/Standardisierung/GND/gnd_node.html (2023. november 22.)

21 <https://authorities.loc.gov/> (2023. november 22.)

22 <https://authority.snk.sk/cgi-bin/koha/opac-main.pl> (2023. november 22.)

tális bölcsészettudomány támogatása, például digitális szöveggyűjtemények kutatását lehetővé tevő platform működtetésével.”²³ A digitális bölcsészettel való foglalkozás számos megvalósulása közül kiemelném a digitális szövegkiadások létrehozását és gondozását. A digitális bölcsészek által ilyen célból alkalmazott *Text Encoding Initiative* (TEI) egy XML-nyelven megfogalmazott „közösségi standard” a szövegek elektronikus feldolgozására. A TEI implementálása többek között lehetőséget teremt a nyelv- és irodalomtörténeti kutatások digitális eszközök segítségével való lefolytatására, illetve az eredmények látványos vizualizációs megoldások révén való kommunikálására.

Konklúziók

A könyvtári tevékenység egyes elemeit kiváltani képes gépi eszközök megjelenése mellett konstataálni szükséges a könyvtárosi szaktudás érvényesülésének új terepeit, amilyenek az

- adatáram-optimalizálás tervezése, az adatárak építése, illetve a vonatkozó módszertanok (jó gyakorlatok, szabványok) kidolgozása és elterjesztése;

- az infrastruktúrák kiépítése, a metaadokra épülő szolgáltatások (metaadat-hubok; „metaadat-gyárak”, Cataloging in Publication stb.) megtervezése és megvalósítása;
- nemzeti adatnyilvántartások (authority/entitásállomány) építése – nemzetközi szabványos azonosítók szolgáltatása (pl. Személyek: ISNI; Kifejezési Formák: International Standard Text Code (ISTC, ISO 21047:2009)): akár továbbra is könyvtári környezetben;
- könyvtárosi – egységesítő/normalizáló – szemlélet érvényesítése az élet különböző területein.

Meggyőződésem tehát, hogy a könyvtárosi szaktudás sok esetben jól konvertálható, (újra)hasznosítható és érvényesíthető a gazdaság különböző szegmenseiben. A digitális kor ugyanakkor új kihívásokat teremt, az ezeknek való megfelelés pedig arra ösztökél minket, hogy átgondoljuk, milyen irányban tágítsuk, fejlesszük könyvtárosi szakismereteinket. Ilyen értelemben válhat egyre inkább fontossá – többek mellett – a könyvtári tartalomszolgáltatáshoz kötődő jogtisztázási ismereteket lefedő, bizonyos fokú szerzői jogi tudatosság megszerzése.

---

23 MSZ ISO 21248, 4.1.4.2. A könyvtári gyűjtemények kutatása

Beérkezett: 2023.

Dancs Szabolcs

főtanácsos

OSZK DBK Közgyűjteményi Szabványosítási Iroda, irodavezető

dancs.szabolcs@oszk.hu

Korszerű, felhasználóközpontú szolgáltatások egy 150 éves könyvtárban: a BME Építészmérnöki Kar Építésztörténeti és Műemléki Tanszék könyvtára

Leitgéb Mária

A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészmérnöki Kar Építésztörténeti és Műemléki Tanszékének könyvtára országosan is egyedi gyűjteménnyel rendelkezik. Elsődleges feladata a tanszéki oktatás szakirodalommal való ellátása, az oktatói és kutatói munka, valamint a hallgatói eredményesség támogatása, de adottságainál fogva felsőoktatási, tudományos és szakkönyvtári feladatokat egyaránt ellát. A szerző a történeti előzmények után bemutatja a könyvtár általános jellemzőit, majd ismerteti a különböző felhasználói csoportok speciális használati szokásait és az ezekre alapozott szolgáltatásokat. A szerző kiemelten fontosnak tartja az egyes használói csoportok igényeinek és az egyéni kutatói szokásoknak a figyelemmel kísérését, azonosítását és a szolgáltatások ezek alapján történő proaktív és rugalmas megszervezését. Hangsúlyozza, hogy nagyon lényeges, hogy a könyvtár a tanszék integrált részeként működjön, és erre a releváns könyvtári szolgáltatások mellett más gyakorlati példákat is hoz. A könyvtár, a tanszéki Rajz- és Fotótár és a tanszéken található egyéb különféle gyűjtemények virtuális egyesítése egy jövőbeli Tudástárban képzelhető el, amelynek eszköze a cikkben röviden ismertetett tanszéki repozitórium, koordinátora pedig a tanszéki könyvtár lehet.

könyvtár, építésztörténet, építészmérnöki kar, tanszéki könyvtár, gyűjtemény

Bevezetés

A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (BME) – elterjedt nevén Műegyetem – Építészmérnöki Karának Építésztörténeti és Műemléki Tanszéke országosan is egyedi gyűjteményt tudhat magáénak. Tanszéki könyvtárunk a 2022. évi adatok alapján a BME-n a BME OMIKK és a Matematika Intézet könyvtára után a harmadik legnagyobb könyvtár a Műegyetemen.¹ A tanszék és könyvtárának története több mint 150 évre tekint vissza, amely alatt a különböző szervezeti egységek formája és neve, az oktatott tárgyak tartalma és elnevezése, a könyvtári szolgáltatások keretei és működési módja sokszor változott, de a könyvtár feladata mindvégig ugyanaz volt: az építészképzés és az építésztörténet oktatás támogatása. A cikkben bemutatom azokat a történeti előzményeket, amelyek meghatározóak a tanszéki

könyvtár jelenlegi működésének szempontjából, valamint a könyvtár funkcióit – felsőoktatási, tudományos és szakkönyvtár – és ellátandó feladatait determináló tényezőket. A tanszéki könyvtár általános jellemzőinek ismertetése után az egyes felhasználói csoportok speciális használati szokásait és számukra nyújtott differenciált szolgáltatásokat részletezem, amelynek célja, hogy a könyvtár, a tanszék munkájába integrálódva a legeredményesebben tudja feladatait ellátni. Röviden szó esik még a könyvtárhoz kapcsolódó tanszéki repozitóriumról, amely biztosítja a tanszéki Rajz- és Fotótár anyagának hozzáférhetőségét, illetve a jövőben lehetőséget adhat a tanszéken található, egyelőre feldolgozatlan dokumentumtípusok rendezésére, archiválására és szolgáltatására, virtuálisan egyesítve a tanszéki gyűjteményeket egy integrált Tudástárban.

Történeti előzmények

A Királyi József Műegyetemen az egyetemi szintű építészképzés az 1870/1871. tanévben kezdődött.² Az első tanszék a Műépítészet Tanszék volt *Steindl Imre* vezetésével, melyet 1872-ben a *Hauszmann Alajos* vezette Száraz- Mű- és Díszépítészet Tanszék megalakulása követett,³ végül 1887-ben az egyetem építészeti szakosztálya által kiírt pályázat alapján *Czigler Győzöt* nevezték ki az újonnan szervezett Ókori Építéstan Tanszékre.⁴ Ezután az építészettörténetet korszakok szerinti tagolásban oktatták (ókor, középkor, újkor)⁵, ugyanakkor mindhárom tanszék részt vett a tervezésoktatásban, a szerkezeti irányt pedig a Középítéstan tanszékek képviselték.⁶ A korszakok szerinti felosztás egészen 1957-ig, a tanszékek egyesítéséig fennmaradt.⁷ A 20. század közepéig ezt a tanszékek elnevezése is tükrözte, majd több átalakulás után 1957-ben jött létre az Építészettörténeti Tanszék, amely 1971–1996 között Építészettörténeti és Elméleti Intézet néven működött.⁸ Az 1996 óta Építészettörténeti és Műemléki Tanszék nevet viselő szervezeti egység által képviselt diszciplínák – az építészettörténet mellett az 1950-es évektől egyre fontosabbá váló építészettörténet és műemlékvédelem – mindig jelentős szerepet játszottak az Építészeti Kar oktatási struktúrájában.⁹

A műegyetemi építészképzés már az első évtizedekben is rendelkezett szakkönyvtári háttérrel. A Műegyetemi könyvtár mellett – amely alapítási évének 1848-at tekint a szakirodalom¹⁰ – már a kezdetektől működtek tanszéki könyvtárak is az oktatást segítő. A *György Aladár* által szerkesztett *Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben* című statisztikai adattár a „műépítészeti szertár, mű és díszépítési szertár” és a „középítészeti tanszék” könyvtáráról közöl adatokat.¹¹ Ebben a munkában az időben legkorábbi Műépítészeti szertár könyvtárának alapítási éveként 1864 szerepel. Ebben az évben kapott kinevezést a Műegyetem jogelődjének számító, 1856-ban alakult Joseph Polytechnikumban *Szkalnitzky Antal*, az első építőművészetet oktató tanár a mű- és díszépítészet tárgy októrájaként.¹² Szkalnitzky kinevezését követően hamarosan összeállított egy listát a tanszéki szertár részére megrendelendő, az oktatáshoz szükséges szakkönyvekről és mintalap-gyűjteményekről.¹³ Egyelőre nincsenek adatok arról, hogy pontosan

mely műveket sikerült beszerezni, de az Építészettörténeti és Műemléki Tanszék könyvtárában megtalálható egy kötet, amelynek címlapján a következő bejegyzés szerepel: „Leltár 1864/5” (ceruzával) és „1886 új Leltár 1. sz.” (tintával), valamint megtalálható benne a „A m. k. József Műegyetem Műépítészeti szertárának tulajdona *Steindl tanár*” állománybélyegző is.¹⁴ (1. ábra)

Szkalnitzky helyét a József Polytechnikumban 1870-ben vette át *Steindl Imre*,¹⁵ aki a statisztikai adattár szerint maga felügyelte az 1884-ben¹⁶ már külön helyiségben lévő könyvtárat és kezelte a könyvvásárlásra fordítandó évi 600 Ft dotációt is.¹⁷ Az adattár összeállításához az Országos Statisztikai Hivatal kérdőíveket küldött szét az 1884. évi állapot felmérésére és feltehetően *Steindl Imre* szolgáltatta a felmérés kérdőívén szereplő adatokat, beleértve az alapítás évét.¹⁸ Nagy valószínűséggel tehát *Szkalnitzky* volt az, aki lerakta a Műépítészet tanszék könyvtárának alapjait, *Steindl* pedig e kezdeti könyvtárat gyarapította tovább. A *műépítészeti szertár* könyvtárában a statisztika szerint 1884-ben 660 kötet, jellemzően épí-

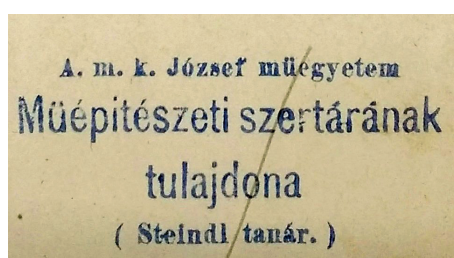

1. ábra Kallenbach, G. G., Schmitt, J. *Die christliche Kirchen-Baukunst des Abendlandes von ihren Anfängen bis zur vollendeten Durchbildung des Spitzbogen*, Halle, Pfeffer, 1850. Lelőhely: BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék, leltári szám: 6125, jelzet: M-6389 Fotó: Leitgéb Mária

tészeti mű volt található, ez 133 művet jelentett, 273 kötetben és 387 füzetben. Hauszmann tanszékén, a *mű és diszépítési szertár* könyvtárának állománya szerényebb volt ekkoriban: 48 mű, 57 kötetben és 25 füzetben, összesen 82 darab (ennél a könyvtárnál az alapítási év 1872). A forgalmi adatokról a műépítészeti szertár esetében sajnos nincs adat, a mű és diszépítési szertár könyvtárából 1884-ben 35 olvasó 35 könyvet kölcsönzött ki.¹⁹ A következő két évtizedben megjelenő Magyar Minerva²⁰ köteteiben jól követhető a Műépítészeti tanszék könyvtárának gyarapodása. A másik két tanszék adatai sokáig nem szerepelnek,²¹ de ennek módszertani okai is lehetnek.²² A Középkori Tanszék könyvtárának anyagáról tanúskodik *A m. kir. József-műegyetem középkori tanszék könyvtárának címjegyzéke* címet viselő kézzel írott kötetkatalógus, amely az eddigi kutatások alapján 1915 és 1933 között keletkezhetett, és az 1870-es évektől kezdve tartalmazza a tanszék könyv-, folyóirat és oktatási segédanyag állományát.²³ A jogelőd építészettörténeti tanszékek könyvtárainak folyamatos működése ezek alapján bizonyosan feltételezhető. Ezt a feltevést erősítik az Építészettörténeti és Műemléki Tanszék könyvtárában található dokumentumok is. A jelenleg is használatban lévő állománynyilvántartó könyvek első kötetében az első bejegyzés 1962. május 18-i dátummal szerepel. A dokumentumok leltárkönyvekben való sorrendje, a könyvek jelenlegi raktári elrendezése és még inkább a számos különféle állománybélyegző, a provenienciára utaló bejegyzések egyértelműen jelzik, hogy az egyesített építészettörténeti tanszékek gyűjteményének fennmaradt anyagát őrzi a tanszéki könyvtár. (2. ábra)

A tanszéki könyvtár történetére irányuló kutatások

A tanszéken zajló sokoldalú építészettörténeti kutatások²⁴ egyik iránya a 19–20. századi építész-képzés vizsgálata a tanszéki Rajz- és Fotótár anyagának elemzésével.²⁵ Ehhez kapcsolódott a fentebb említett kötetkatalógus áttekintő formai és tartalmi vizsgálata. Az eredményeket összegző tanulmány a címjegyzék keletkezésének történetét, és a benne szereplő műveknek az építész-képzésben betöltött szerepét tárgyalta.²⁶ Kézenfekvőnek tűnt a címjegyzék szakszerű könyvtártudományi feldolgozása, amely forrásul szolgálhat a könyvtár-, építészet-, művészet- és művelődéstörténeti kutatások számára.²⁷ A „Középkori” tanszék könyvtára címjegyzéke alapján indult részletes, a dokumentumok autopsziáján alapuló kutatás az egykori könyvtári állomány rekonstrukciójára irányul. A már reprezentatívnak tekinthető eredmények azt mutatják, hogy az egykori Steindl-tanszék könyvtárának állományából számos kötet található meg ma is a tanszéki könyvtárban, az 1915 és 1933 közötti időszak katalógusa pedig biztosan összeállítható.²⁸ A kutatás további szakaszaiban kerülhet sor az egykori „Ókori” és az „Újkori” tanszék könyvtárából származó dokumentumok számbavételére. Az ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola Könyvtártudomány program keretében folytatott könyvtártörténeti kutatásaim célja a könyvtártörténeti, építészettörténeti - különösen az építész-képzés történetére vonatkozó - szakirodalomban és levéltári forrásokban szórványosan fellelhető adatok, a Műegyetem egykori és jelenlegi épületeire vonatkozó építészeti tervrajzok és az Építészettörténeti és Műemléki Tanszék jelenlegi könyv-

2. ábra Állománybélyegzők az Építészettörténeti és Műemléki Tanszék tulajdonában lévő dokumentumokban
Fotó: Leitgéb Mária

és folyóiratállományának vizsgálatával felvázolni a jogelőd építészettörténeti tanszékek könyvtárainak történetét.²⁹ Az eddigi kutatási eredmények és a mindennapi gyakorlat tapasztalatai alapján egy lineáris fejlődés rajzolódik ki: az elmúlt 150 év során a gyűjteményszervezési elvek azonosak voltak, a könyvtár feladata pedig a mindenkorai építészképzés támogatása volt.

A tanszéki könyvtár funkciói

Az Építésztörténeti és Műemléki Tanszék könyvtárának felsőoktatási könyvtárként elsődleges feladata a tanszéki oktatás szakirodalommal való ellátása, az oktatói és kutatói munka sokrétű támogatása, és a hallgatói eredményesség támogatása (tehetséggondozás). Mivel a könyvtár állománya reprezentálja a magyarországi építészképzés szakirodalmi hátterét, arra predesztinált, hogy egy tanszéki könyvtár szokásos feladatkörénél tágabb, szakkönyvtári feladatot lásson el.³⁰ Már a Magyar Minerva kötetekben is a szakkönyvtárak közé sorolják az építészeti tanszékek könyvtárait.³¹ A Könyvtárosok Kézikönyvében szereplő definíciót elfogadva, miszerint „A szakkönyvtár feladata valamely tudományterület vagy ismeretág tartalmának (ismereteinek) reprezentálása, és ennek alapján egy körülhatárolható felhasználói kör adott tudományhoz köthető szakmai információs igényének teljes, azonnali és pontos kielégítése,”³² és figyelembe véve a tanszéki könyvtár által nyújtott alap- és hozzáadott értékkel bíró szolgáltatásokat, megállapítható, hogy az Építésztörténeti és Műemléki Tanszék könyvtára a felsőoktatási, tudományos és szakkönyvtári kategóriákba sorolható.³³

A jövő szakkönyvtárosai számára kijelölt kompetenciák egyúttal azokat a trendeket, valamint feladat- és szolgáltatáscsoportokat is kijelölik, amelyek a 21. század szakkönyvtárában szükségesek a magas színvonalú szolgáltatáshoz. Egy tanszéki könyvtár esetében természetesen szűkebb körűek az igények és korlátozottabbak a könyvtáros lehetőségei mint egy egyetemi könyvtár vagy országos szakkönyvtár esetében, de úgy gondolom, hogy a meglévő adottságokkal is lehet és kell törekedni a szolgáltatásfejlesztésre. Ilyen kompetenciák és egyúttal fejlődési területek lehetnek: az adott szakterület viszonylag mély ismerete, a kutatók érdeklődési körének és információkereső szokásainak

ismerete, a tudományos kommunikáció és a nyílt hozzáférés trendjeinek és gyakorlatának ismerete, tájékozottság a szerzői jog és a tudománymetria fontosabb kérdései terén. Fontos az információkeresésben és az irodalomkutatásban való jártasság, hasznos a szakterületi hivatkozási formák ismerete, a közösségi oldalak kezelésében való jártasság, és elengedhetetlen a tudásmegosztásra, az információs műveltség terjesztésére való képesség is.³⁴ Mindezek alapján jól látszik, hogy a tanszéki könyvtár és a könyvtáros akkor tudja feladatát jól ellátni, ha integrálódik a tanszék munkájába, felméri a felhasználói csoportok igényeit és használati szokásait, igyekszik azokat „lekövetni”, sőt szolgáltatásait ennek megfelelően megpróbálja proaktívan és rugalmasan megszervezni.

A gyűjtemény jellemzői és a könyvtár alapszolgáltatásai

A 2022. év végi hivatalos statisztikai állományadatok alapján a tanszéki könyvtár gyűjteményében 19.862 kötet könyv és 3.046 egységnyi időszaki kiadvány található.³⁵ A gyűjtemény elvi nagyságához hozzá kell még számítani a feldolgozásra váró, de jelenleg is hozzáférhető, és szükség szerint használható dokumentumokat is, mint például *Bonta János*³⁶, a modern építészet külföldi szakirodalmát reprezentáló hagyatéka, *Hajnóczy Gyula*³⁷ rendkívül értékes, közel 700 db könyvet, ezeken felül időszaki kiadványokat, kisnyomtatványokat, kéziratokat és fényképeket tartalmazó hagyatéka, *Kubinszky Mihály*³⁸ vasúti építészet-történeti gyűjteménye, és más, különböző forrásból származó ajándékok.

A könyvtár fő gyűjtőköre a magyar és egyetemes építésztörténet, az építészetelmélet története, a műemlékvédelem, valamint a népi építészet szakirodalma, emellett értékes forrásanyag található a határtudománynak számító diszciplínák: a képzőművészet, az iparművészet, a néprajz, a világtörténelem, a vallástudomány, a várostörténet és a társadalomtudomány egyéb területeiről is. A dokumentumtípusokat tekintve könyvekről, időszaki kiadványokról, műemlékvédelmi szakmérnöki szakdolgozatokról³⁹ van szó, főként magyar, angol, német, francia és olasz nyelven, de számos más európai nyelven is található szakirodalom. A könyvtárban található könyvek két katalógusban kereshetők: a BME OMIKK központi katalógu-

sában és a tanszéki könyvtár által használt Szirén Integrált Könyvtári Rendszerben. A központi katalógus a tanszéki állomány kis részét tartalmazza, alapvetően az 1990 óta bekerült művekről van szó. A Szirén katalógus tartalmazza a teljes könyvállományt, és a 2016. január 1. óta bekerült időszaki kiadványokat. Ugyancsak ettől a dátumtól történik a Szirénben a könyvek tartalmi feltárása és a tanszéki könyvtárban meglévő tanulmánykötetek válogatott, analitikus feldolgozása.⁴⁰

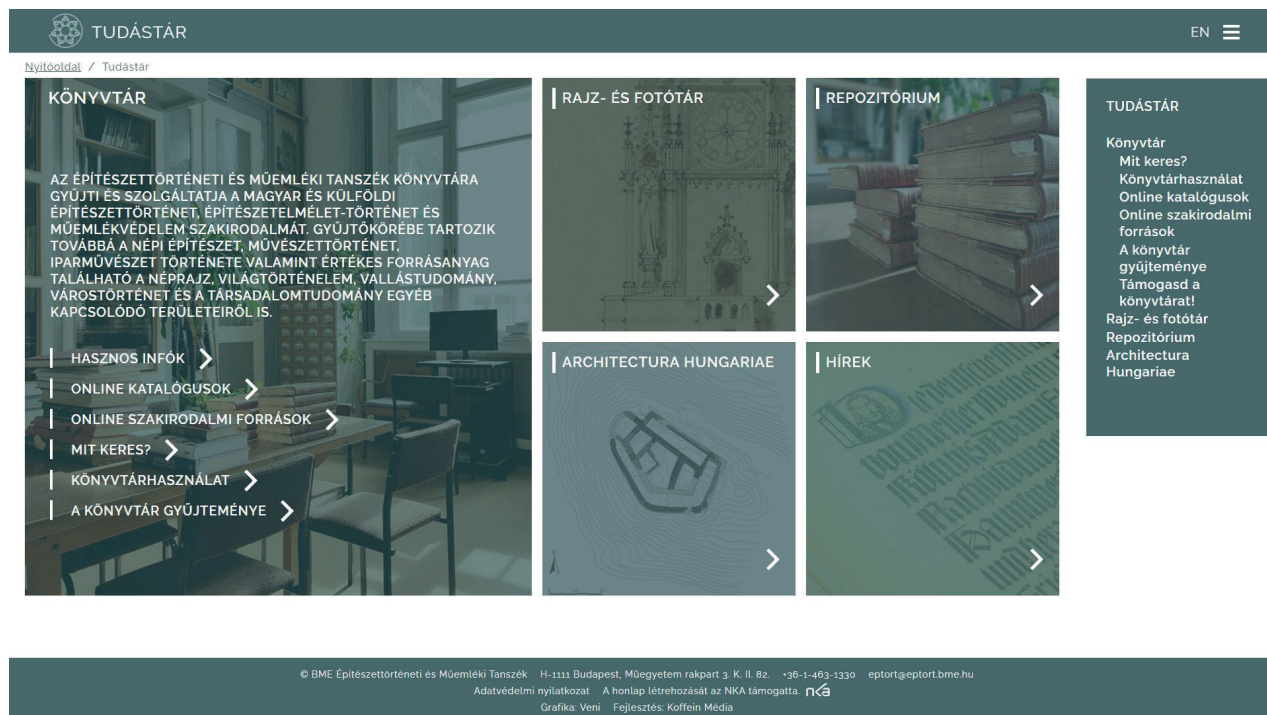
A könyvtári személyzet száma egy fő, azaz egyedül látom el a tanszéki könyvtár működtetésével járó összes feladatot (gyarapítás, feldolgozás, raktározás, olvasószolgálat, szaktájékoztatás, kutatástámogatás, PR-feladatok). A tanszéki könyvtár hetente négy napon, alkalmanként két órát tart nyitva. A tanszéki és építészkari dolgozók számára a nyitvatartás rugalmas, gyakorlatilag egész nap használhatják a könyvtárat (l. lejjebb), de a tanszéki oktatók szükség esetén önállóan is hozzáférnek a dokumentumokhoz. A doktoranduszok számára ugyancsak rugalmas a nyitvatartás. A hallgatók elsősorban a nyitvatartási időben használhatják a könyvtárat (bár némi rugalmasság itt is belefér), minden más kutató/érdeklődő előzetes időpont egyeztetéssel.

A tanszéki és építészkari dolgozók, beleértve a PhD hallgatókat is, kölcsönözhetik a dokumentumok többségét, mindenki más helyben használhatja azokat. A referenz-szolgáltatások és a szakirodalomkutatás – különböző mélységben – mindenki számára rendelkezésre áll. Könyvtárközi kölcsönzéssel a tanszéki munkatársak, doktoranduszok és elsősorban a Tudományos Diákköri Konferenciára építészettörténeti témában készülő hallgatók számára szerzek be dokumentumokat.

A felhasználók tájékoztatását segítő, 2021-ben, a tanszék 150. évfordulója alkalmából készült új honlapon külön aloldalakat kapott a tanszéki könyvtár.⁴¹ A könyvtárról szóló aloldal a Tudástárba integrálva jelenik meg, és a felhasználók igényeire fókuszálva tartalmazza az alapvető információkat. Ezen kívül készítettem egy online építészettörténeti szakirodalmi forrásokat tartalmazó aloldalt is a kezdő kutatók munkájának támogatására. (3. ábra)

Felhasználói csoportok - használati szokások – testreszabott szolgáltatások

Bár tanszéki könyvtárként könyvtárunk korlátozottan nyilvánosan látogatható, az egyedi gyűjtemény és a szakkönyvtári feladatok miatt a könyvtár az

3. ábra A tanszéki könyvtárról szóló tudnivalókhöz vezető menüpontok a tanszéki honlap Tudástár aloldalán

oktatókon és a hallgatókon kívül törekszik azon felhasználók kiszolgálására is, akik nem tartoznak a BME állományába.⁴² A feladatok differenciáltan jelennek meg az egyes felhasználói csoportok esetében, ezért érdemes számba venni az egyes célcsoportok használati szokásait és ezek segítségével megtalálni a legeredményesebb szolgáltatási módokat.

Az *oktatók* esetében az általános használati szokások mellett speciális jellemzők is vannak: előfordul, hogy egy vagy több dokumentumot csak néhány órára, napra kölcsönöznek, pl. egy adott órára való felkészüléshez, vagy az órán való szemléltetéshez. Ennek ellentéte a tartós kölcsönzés, amely több év is lehet, hiszen mind oktatási, mind kutatási tevékenységük során folyamatosan szükségük van a könyvek egy bizonyos köréhez, egyfajta alapkönyvtárként.⁴³ Ez utóbbit figyelembe kell venni a gyarapítás során. Az oktatási munka mellett oktatóink tudományos kutatói munkát is végeznek, ezért az ő információellátásuk kiemelt feladat. Tanszéki könyvtárunkban jelenleg a következőkre van könyvtárosként lehetőségem, amelyek általában szolgálják a kutatástámogatást:

- a kutatáshoz szükséges, a saját állományban nem lévő nyomtatott és elektronikus dokumentumok könyvtárközi kölcsönzés útján való beszerzése
- irodalomkutatás
- az új beszerzések rövidített bibliográfia leírást és raktári jelzetet tartalmazó listájának havonta történő megküldése, a hivatkozások keresése és jelzése a kutatóknak
- a beérkezett folyóiratok tartalomjegyzékének megküldése, a hivatkozások keresése és jelzése a kutatóknak
- a tanulmánykötetek analitikus feldolgozása, a hivatkozások keresése és jelzése a kutatóknak
- a tudományos élet releváns híreiről való tájékoztatás.

A közösségi oldalak figyelésével igyekszem tájékozódni a tudományos élet őket érintő eseményeiről és trendjeiről (pl. Open Access-témák, szerzői jogi változások, adatbázis-hírek, kurrens szakirodalom, releváns építészeti események), illetve tudomást szerezni további, a kutatók számára érdekes publikációkról. Ezeket az információkat, valamint

a tanszéki könyvtár működésével kapcsolatos tájékoztatásokat e-mail-ben folyamatosan küldöm az oktatóknak.

A proaktív szolgáltatáshoz ismerni kell az egyéni kutatási területeket és azok tágabb kontextusát.⁴⁴ Ennek érdekében a tanszéki kutatók publikációt nyomon követem a szakirodalomban és a tudományos közösségi oldalakon is (pl. ResearchGate), lehetőség szerint részt veszek a konferenciákon tartott előadásaikon.

Az információk gyors szolgáltatását biztosítja, hogy bár a könyvtárnak van hivatalos nyitvatartása, az oktatók számára mindig nyitva áll a könyvtár, ha a tanszéken tartózkodom, akár a késő délutáni vagy esti órákban is. Mivel magam is kutatói státuszban vagyok, nem mindig a tanszéken dolgozom, de a távolról is nyújtható szolgáltatásokat el tudom látni (pl. könyvtárközi kölcsönzés adminisztrációja, dokumentumok letöltése adatbázisból, irodalomkutatás). Az oktatókkal való partneri együttműködés nagyban segíti a hatékony munkavégzést minden érintett fél számára.

A *hallgatók* számára nyújtott szolgáltatások is differenciáltak. A *felsőoktatási könyvtárak stratégiai fejlesztési irányai 2018–2023* című szakmai anyagban is megfogalmazott fontos könyvtári feladat a hallgatói eredményesség és a tehetséggondozás támogatása. A tanuláshoz szükséges irodalom szolgáltatása mellett a könyvtárosoknak egyre több segítséget kell adniuk a hallgatóknak az információforrások közötti eligazodáshoz, és a használatukhoz szükséges készségek elsajátításához is.⁴⁵

A tanszék magyar és külföldi *PhD hallgatóinak* használati szokásai nagyon hasonlóak az oktatókéhoz, azzal a különbséggel, hogy az oktatásban csak kisebb mértékben vesznek részt. A kutatósaikhoz használt könyvekre nekik is sok esetben hosszabb távon van szükségük, ezért a tartós kölcsönzés rájuk is jellemző. A releváns szakirodalom beszerzéséhez gyakran van szükségük könyvtárközi kölcsönzésre, egyes esetekben külföldről is. Információkeresési ismereteik mélysége doktori tanulmányaik kezdetén változó, ezért a felhasználóképzésnek is lehet jogosultsága. Az oktatóknál említett, egyéni kutatási terület figyelemmel kísérése itt fontos, illetve a doktoranduszok is megkapják az oktatóknak küldött anyagokat.

Az építészmérnöki kar hallgatóinak a különféle kurzusok teljesítéséhez szükséges beadandó feladatokhoz, tanszéki tervezési feladatokhoz és diplomatervezéshez elsősorban irodalomkutatással és a dokumentumok szolgáltatásával tud a könyvtár segítséget nyújtani. A Tudományos Diákköri Konferencián résztvevő hallgatóknak a tudományos kutatás módszereivel kell elkészíteniük pályamunkáikat. Itt nagyobb szerepet kaphat a használóképzés, a hallgatók egyéni igényeihez igazodva a kutatásokhoz szükséges információk forrásainak megismertetése (könyvtári katalógusok, adatbázisok), az információkereső kompetenciák fejlesztése. A tanszéki könyvtár rendkívüli előnye, hogy van lehetőség és elegendő idő a személyre szabott tanácsadásra és a kezdő kutatók esetleges küszöb-félelmének csökkentésére.⁴⁶ A tanszéki könyvtár saját gyűjteménye mellett egyre fontosabbak a digitális, illetve digitalizált források, ezek használatakor lehetőség nyílik a hallgatók körében az alapvető szerzői jogi ismeretek és a jogkövető tartalomfelhasználás informális oktatására is.

Az építészhallgatóknál felsorolt kompetenciák oktatása formálisan is megjelenik a *Műemlékvédelmi Szakmérnöki képzésben*, ahol első alkalommal a 2022/2024. évi ciklus második szemesztérében, az *Építészettörténeti források* című tárgy keretében a könyvtári és információkeresési ismeretek és a publikációk formai követelményei (bibliográfia, hivatkozások) külön is szerepeltek a képzés tematikájában.⁴⁷ A féléves kurzus keretében két alkalommal tartottam előadást a fenti témában, illetve igény szerint konzultációs lehetőséget is biztosítok a hallgatóknak.

Az Erasmus programban vagy a graduális képzésben résztvevő *külföldi hallgatóknak* történő magas szintű szolgáltatás alapvetően a hallgatók sikeressége miatt fontos, de elégedettségük hozzájárulhat a BME külföldi jó híréhez is. Jó gyakorlatként érdemes megemlíteni, hogy az Architectural Research című kurzus során már bevett gyakorlat, hogy a félév elején az oktatók behozzák a tanszéki könyvtárba egyénileg mentorált hallgatóikat, és egyeztetjük, milyen lehetséges forrásokat tudnak használni. A külföldi hallgatóknak elsősorban az irodalomkutatásban kell segítséget nyújtani, hiszen nehézséget jelent számukra a magyar építészettörténeti szakirodalmi források használata.

A *nem egyetemi polgárok* esetében két jellemző könyvtárhasználati mód van: személyesen keresik fel a tanszéki könyvtárat, hogy a kutatásukhoz szükséges, más könyvtárban nem hozzáférhető dokumentumokat tanulmányozzák, illetve telefonon vagy e-mail-ben keresnek meg építészettörténeti referenszkérdéssel. Mélyebb irodalomkutatásra kapacitáshiány miatt nincs mód, de a tanszéki könyvtárban és a BME OMIKK-ban, esetleg más építészeti szakkönyvtárakban lévő forrásokról tudok tájékoztatást adni.

Egyéb, a tanszék munkájához kapcsolódó tevékenységek

A tanszéki könyvtár a tanszék életébe más tevékenységek révén is bekapcsolódik. Az olvasóterem (és egyben az én munkaszobám is) helyszínéül szolgál különféle tanszéki, építészeti és szakmai eseményeknek és rendezvényeknek, pl. könyvtárban tartott óra, diplomavédések, doktorandusz beszámolók és munkahelyi vita, tanszéki értekezletek, szakmai találkozók. (4. ábra)

A tanszéki demonstrátorok rendszeresen vállalnak könyvtári feladatokat is, értékes munkájukkal - az állományellenőrzéstől a raktári rendezésen át a digitalizálásig - sokban hozzájárultak a könyvtár fejlődéséhez. A demonstrátoroknak sok esetben szorosabb kötődése is kialakul a könyvtárhoz, későbbi kutatásaik során magabiztosabban mozognak a már ismert közegben.

4. ábra Külföldi hallgatók Az *Építészettörténet* című tárgy könyvtárban tartott óráján vesznek részt

Fotó: Leitgéb Mária

A virtuális térben a tanszéki könyvtár saját Facebook oldalának adminisztrálása mellett a tanszéki közösségi oldalak számára (Facebook, Instagram) is állítok elő tartalmat, és a tanszéki honlapra is kirakom a könyvtárral kapcsolatos híreket (pl. zárvatartás, események, köszönetnyilvánítás ajándék-könyvekért).

Repozitórium és Tudástár

A tanszéki könyvtár gyűjteményén kívül a tanszék egy másik rendkívül jelentős gyűjteménnyel is rendelkezik. A Rajz- és Fotótár hallgatói rajzokat, műemléki felméréseket, professzori rajzokat és terveket, valamint fotókat és diákat őriz a műegyetemi építészkutatás kezdetétől napjainkig, amelyek különösen fontos forrásai az építészettörténeti kutatásoknak.⁴⁸ Az anyag rendezése, katalogizálása, a dokumentumok metaadatokkal való ellátása az Országos Tudományos Kutatási Alap által támogatott projekt keretében történt meg. A projekt következő fázisaiban a Nemzeti Kulturális Alap által nyújtott pályázati támogatások tették lehetővé az anyagok digitalizálását és egy saját erőforrásokkal működtethető repositórium fejlesztését.

A tanszéken számos, egyelőre feldolgozatlan dokumentumtípus is megtalálható, amelyek rendszerezése, archiválása jelenleg nem megoldott. Ilyen dokumentumok például a műemlékvédelmi szakmérnöki képzés során egy bizonyos időszakban keletkezett falukutatói szemináriumi dolgozatok; a fentebb említett, nemrégiben a tanszékre került hagyatékból származó kéziratos anyagok, fényképek, diák; a tanszéki működéshez és a közösségi médiafelületekhez kapcsolódó nyomtatott és born digital plakátok, fotók. Ugyancsak fontos feladat a tanszéken keletkezett diplomatervek portfólióinak feldolgozása és archiválása. Bár a repositóriumot eredetileg a Rajz- és Fotótár gyűjteményének terveztük, érdemesnek látszott, hogy megteremtjük az említett dokumentumok feltöltésének, tárolásának és szolgáltatásának a lehetőségét a dokumentumtípusok szerinti gyűjtemények létrehozásával. A repositóriumot úgy alakítottuk ki, hogy a későbbiekben bővíthető legyen az Építészmérnöki Kar más tanszékei számára is.⁴⁹

A repositóriumba először a Rajz- és Fotótár anyaga került betöltésre, jelenleg dolgozunk a további gyűjtemények tesztelésén és a hibák javításán. A repositórium nyilvános (<https://etrepo.eptort.bme.hu/xmlui/handle/20.500.13031/6>), a Rajz- és Fotótár anyaga a metaadatok szintjén mindenki számára elérhető, a dokumentumokhoz való teljes hozzáférés szerzői jogi státuszuktól függ. Ugyancsak előttünk álló feladat a repositóriumra épülő lehetséges szolgáltatások rendszerének és protokolljának kidolgozása, különös tekintettel a szerzői jogi kérdésekre.

A könyvtár és a többi tanszéki gyűjtemény – különösen a könyvtár gyűjtőkörébe nem tartozó dokumentumok – bizonyos fokú egyesítése egy virtuális gyűjteményben valósítható meg. Részletes feltárásuk, visszakereshetőségük és hozzáférhetővé tételük biztosítása egy integrált tanszéki Tudástár keretében képzelhető el.

Összefoglalás

A cikkben a BME jogelőd építészettörténeti tanszékei könyvtárának anyagát őrző, több mint 150 éves múltra visszatekintő Építészettörténeti és Műemléki Tanszék könyvtárát mutattam be. Megkísértem rámutatni, hogy a történeti gyűjteményre és kurrens szakirodalomra alapozott szolgáltatások megszervezésénél fontos a felhasználói célcsoportok és használati szokásaik azonosítása és ezek alapján testreszabott szolgáltatások nyújtása az oktatás, kutatás- és a hallgatói eredményesség támogatására. Ebben a feladatban nagyon lényeges, hogy a könyvtár és a könyvtáros rugalmas és proaktív szemléletmóddal működjön a tanszék integrált részeként. Meggyőződésem, hogy a felhasználókkal való személyes kapcsolat, ismereteik, képességeik és igényeik felmérése és az ezekre való ráhangolódás kulcsfontosságú az eredményes könyvtári munka szempontjából. A hibrid funkciójú tanszéki könyvtár (felsőoktatási, tudományos és szakkönyvtár) még nagyon sok további szolgáltatásfejlesztési lehetőséget rejt magában, azonban ehhez a jelenlegi pénzügyi és humán erőforrások növelésére is szükség lenne.

Végjegyzetek

- 1 Mucsi, I., Radó, N. (szerk.) *Tanszéki könyvtárak címjegyzéke*, 2022. BME OMIKK Könyvbeszerzési és Könyvfeldolgozási Osztály, Hálózati Csoport, [Budapest], [2023]. Hozzáférés: <http://hdl.handle.net/10890/13378> [Utolsó hozzáférés: 2023.08.15.]
- 2 Gy. Balogh, Á. *The History of the Műegyetem = A Műegyetem története*, In: Armuth, M., Lőrinczi, Zs. (szerk.), *Műegyetem = A történeti campus = The historic campus*, p. 20–39, BME, Budapest, cop. 2013. ISBN 978-963-313-090-2
- 3 Istvánfi, Gy. *A Magyar Építőművészek Szövetségének ünnepi ülése Steindl Imre halálának és a Szövetség alapításának 110. évfordulója alkalmából 2012. január 20-án*, *Építés – Építészettudomány*, 40(3–4), p. 365–369, 2012.
<https://doi.org/10.1556/eptud.40.2012.3-4.7>
- 4 Kiss, Zs. E. *Az Ókori Építészeti Tanszék professzorai = Professors of the Department of Architecture of Classical Antiquity*, In: Gy. Balogh, Á., Fehér, K., Krähling, J., Vukoszávlyev, Z. (szerk.), *150 év – 150 rajz = 150 years – 150 drawings: A BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék másfél évszázada = A century and a half of the BME Department of History of Architecture and Monument Preservation*, p. 63–68, BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék, Budapest, 2021. ISBN 978-963-421-865-4
- 5 Istvánfi, Gy. i. m. 2012.
- 6 Maróty, K. *Az „Újkor Tanszék” professzorai = Professors of the „Department of Early Modern Architecture*, In: Gy. Balogh, Á., Fehér, K., Krähling, J., Vukoszávlyev, Z. (szerk.), *150 év – 150 rajz = 150 years – 150 drawings: A BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék másfél évszázada = A century and a half of the BME Department of History of Architecture and Monument Preservation*, p. 57–62, BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék, Budapest, 2021. ISBN 978-963-421-865-4
- 7 Istvánfi, Gy. *Adatok a magyar építészképzés műegyetemi történetéhez 1945–1990: Rendszerváltozástól rendszerváltozásig*, *Építés – Építészettudomány*, 43(1–2) p. 1–54, 2015.
<https://doi.org/10.1556/eptud.43.2015.1-2.1>
- 8 Az építészettörténeti tanszékek elnevezése többször változott az idők folyamán, olykor a tanszékek elnevezésének más-más változata jelenik meg a különböző forrásokban. Bővebben I. Gy. Balogh, Á. *Az Építészettörténeti és Műemléki Tanszék és elődtanszékei = Predecessors of the Department of History of Architecture and Monument Preservation*, In: Gy. Balogh, Á., Fehér, K., Krähling, J., Vukoszávlyev, Z. (szerk.), *150 év – 150 rajz = 150 years – 150 drawings: A BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék másfél évszázada = A Century and a Half of the BME Department of History of Architecture and Monument Preservation*, p. 358, hátsó belső borító oldal, BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék, Budapest, 2021. ISBN 978-963-421-865-4
- 9 Krähling, J. *Bevezető = Introduction*, In: Gy. Balogh, Á., Fehér, K., Krähling, J., Vukoszávlyev, Z. (szerk.), *150 év – 150 rajz = 150 years – 150 drawings: A BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék másfél évszázada = A Century and a Half of the BME Department of History of Architecture and Monument Preservation*, p. 7–10, BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék, Budapest, 2021. ISBN 978-963-421-865-4
- 10 Móra, L. *A Műegyetemi Könyvtár története: 1848–1948*, Műszaki Egyetem Központi Könyvtára, Budapest, 1971. (Műszaki tudománytörténeti kiadványok, 22.)
- 11 György, A. (szerk.) *Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben*, Országos Statisztikai Hivatal, Budapest, 1886. [4], 615, [1] p. (Hivatalos statisztikai közlemények) Hozzáférhető 3 részben: https://mek.oszk.hu/13200/13294/pdf/13294_1.pdf, https://mek.oszk.hu/13200/13294/pdf/13294_2.pdf, https://mek.oszk.hu/13200/13294/pdf/13294_3.pdf [Utolsó hozzáférés: 2021.04.05.]
- 12 Istvánfi, Gy. *Az építészettörténet oktatásának formái és kiemelkedő személyiségei 1918-ig*, *Építés – Építészettudomány*, 38(3–4), p. 193–206, 2010.
<https://doi.org/10.1556/eptud.38.2010.3-4.3>
és Szentkirályi, Z. *Adatok a magyar építészképzés történetéhez*, *Építés – Építészettudomány*, 3(4), p. 439–465, 1971. Hozzáférés: http://real-j.mtak.hu/1065/1/EPTUD_03.pdf [Utolsó hozzáférés: 2021.03.27.]
- 13 Salamon, G. *Szkalnitzky Antal és a monumentális építészet kezdetei a budai Polytechnikumon (1864)*, In: Farbak, P., Farbakyné Deklava, L. (szerk.), *A haza építőkövei: tanulmányok a 19. századi építészeti köréből Sisa József tiszteletére*, p. 101–106, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Művészettörténeti Intézet, Budapest, 2022. ISBN 978-615-5133-20-6
- 14 A kötet bibliográfiai leírása: *Die christliche Kirchen-Baukunst des Abendlandes von ihren Anfängen bis zur vollendeten Durchbildung des Spitzbogen-Styls / dargestellt von G. G. Kallenbach und Jacob Schmitt. – Halle : Pfeffer, 1850. – 143 p., 48 t. fol. : ill. ; 33 cm*
- 15 Sisa, J. *Steindl Imre*, Holnap, Budapest, 2005. ISBN 963-346-696-2
- 16 Az adatfelvétel az 1884. december 31-i állapotra vonatkozott. A kérdőívek késedelmes beküldéséből és a feldolgozás elhúzó-dásából adódóan a kötet címe már az 1885. évszámot tartalmazza, ezért a munka 1885. évi adatgyűjtésként vált ismertté. Szabó-András, E. *Könyvtári adatok (1884–1962)*, Népművelési Propaganda Iroda, [Budapest], 1966.
- 17 György, A. i. m. 1886.
- 18 A felmérés módszeréről I. György, A. i. m. 1886. és Szabó-András, E. i. m. 1966.
- 19 György, A. i. m. 1886.
- 20 Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőisége (közread.), *Magyar minerva: A magyarországi múzeumok és könyvtárak cím-könyve, 1–6. kötet*, Athenaeum, Budapest, 1900–1932.
- 21 Az Újkori Tanszék adatait közli a 6., az 1930–1931. évi adatokat tartalmazó kötet.

- 22 A kiadvány elsődleges célja a jelentősebb könyvtári gyűjteményekről szóló tájékoztatás volt, nem statisztikai adattárnak szánták. Szabó-András, E. i. m. 1966.
- 23 Krähling, J., Fehér, K., Jobbik, E., Kollár, M. *A Műegyetem középkori építéstan tanszékének címjegyzéke: Oktatásmódszertani és könyvtártörténeti adalékok a magyar építészképzés történetéhez*, *Architectura Hungariae*, 17(2), p. 33–159, 2018. Hozzáférés: http://arch.et.bme.hu/wp-content/uploads/epaper/AH_vol17_no2_pp33-159_KrahlingFeherJobbikKollar/AH_vol17_no2_pp33-159_KrahlingFeherJobbikKollar_.pdf [Utolsó hozzáférés: 2022.03.20.]
- 24 A tanszéki kutatásokról szóló áttekintést I. Krähling, J. *Tanszéki kutatások = Departmental Research*, In: Gy. Balogh, Á., Fehér, K., Krähling, J., Vukoszávlyev, Z. (szerk.), 150 év – 150 rajz = 150 years – 150 drawings: A BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék másfél évszázada = A century and a half of the BME Department of History of Architecture and Monument Preservation, p. 115–123, BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék, Budapest, 2021. ISBN 978-963-421-865-4
- 25 Krähling i. m. 2021. A lehetséges kutatási irányokról I. Krähling, J., Halmos, B., Marótyi K., Sajtos I., Vukoszávlyev, Z., Baku E., Józsa A., Kiss Zs., Fehér K., Kovács G. *Architectural drawing and education: Principles to the evaluation of the historic plan collection at Budapest University of Technology and Economics*, *Architectura Hungariae*, 14(1), p. 7–18, 2015. Hozzáférés: http://real.mtak.hu/24827/1/AH_vol14_no1_pp7_18_Krahling_etal_u.pdf [Utolsó hozzáférés: 2023.06.02.]
- 26 Krähling, J., Fehér, K., Jobbik, E., Kollár, M. i. m. 2018.
- 27 Leitgéb, M. *A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem egykori „középkori tanszékének” könyvtára*, Diplomamunka, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 2021.
- 28 Leitgéb, M. *A műegyetemi építészettörténet-oktatás szakkönyvtári hátterének kezdetei és a Steindl-tanszék könyvtára*, In: Kiszl, P., Németh, K. (szerk.) *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság: könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2022*, p. 275–286, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Budapest, 2023. ISBN 978-963-489-546-6 <https://doi.org/10.21862/vkkv2022.275>
- 29 A jogelőd építészettörténeti tanszékek iratanyaga már nincs meg a BME Levéltárában. Batalka Krisztina, a BME OMIKK Levéltárának levéltárvezetője szíves közlése alapján.
- 30 A felsőoktatási könyvtárak összetett feladatrendszeréről I. Varga, K. *A felsőoktatási könyvtár*, In: Horváth, T., Papp, I. (szerk.), *Könyvtárosok Kézikönyve*, 3. kötet, A könyvtárak rendszere, p. 133–153, Osiris, Budapest, 2001. ISBN 963-389-397-6
- 31 Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége (közread.), i. m. 1900–1932.
- 32 Varga, K. *A szakkönyvtár*, In: Horváth, T., Papp, I. (szerk.), *Könyvtárosok Kézikönyve*, 3. kötet, A könyvtárak rendszere, p. 105–131, Osiris, Budapest, 2003. ISBN 963-389-397-6
- 33 A szakkönyvtár hozzáadott értékkel bíró feladatairól I. Varga, K. i. m. 2001. (A szakkönyvtár) és Rózsa, D. *Szakkönyvtár a holnap határán: 1. rész: A szakkönyvtárügy nemzetközi trendjei és a külföldi szakkönyvtárak*, *Könyvtári Figyelő*, 26=62(3), p. 313–326, 2016. Hozzáférés: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00337/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2016_313-326.pdf [Utolsó hozzáférés: 2023.11.20.]
- 34 Rózsa, D. *Szakkönyvtár a holnap határán*, KSH Könyvtár, Budapest, 2018. ISBN 978-963-235-533-7
- 35 Mucsi, I., Radó N., i. m. 2023.
- 36 Krähling, J. *Bonta János 1921–2018: Krähling János emlékbeszéde*, In: *Építés- Építészettudomány*, 47(1/2), p. 1–3, 2019. <https://doi.org/10.1556/096.2019.001>
- 37 *Hajnóczy Gyula 1920–1996: a Műszaki Egyetem tanára, professor emeritus, építész, régész, az MTA levelező tagja, Kossuth- és Ybl Miklós díjas*, In: *Építés- Építészettudomány*, 26(3/4), p. 199, 1996/1997. Hozzáférhető: http://real-j.mtak.hu/1080/1/EPTUD_26.pdf [Megtekintve: 2021.03.24.]
- 38 Winkler, B. *Kubinszky Mihály (1927–2016)*. In: régi-új Magyar építőművészet [online], 6, 2016. Hozzáférhető: <http://meonline.hu/magyar-epitomuveszet-hirek/bucsu/kubinszky-mihaly-1927-2016/> [Utolsó hozzáférés: 2021.03.28.]
- 39 Az Építészettörténeti és Műemléki Tanszék által 1976 óta szervezett Műemlékvédelmi Szakmérnöki képzésről I. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék honlapja. Műemlékvédelmi Szakmérnöki képzés. Hozzáférés: <https://eptort.bme.hu/oktatas/muemlekvedelmi-szakmernoki-kepzes/>
- 40 2016. január 1-én vettem át elődömtől a tanszéki könyvtár működtetését.
- 41 BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék honlapja. Könyvtár. Hozzáférés: <https://eptort.bme.hu/tudastar/konyvtar/>
- 42 A tanszéki könyvtárakkal szemben jogosan megfogalmazott követelmény, hogy ne zárják el állományukat más, külsős felhasználók előtt, I. Varga, K. i. m. 2001. (A felsőoktatási könyvtár.) Ez azonban általában egyre nehezebben megvalósítható a könyvtárosok csökkenő száma és az ellátandó feladatok számának növekedése miatt.
- 43 Ez nem jelenti azt, hogy az oktatóknál lévő könyvek mások számára nem hozzáférhetőek. Ha egy olvasónak szüksége van egy könyvre, jelzem az oktatóknak, akik készségen rendelkezésre bocsájtják maximum néhány napon belül.
- 44 Orbán, É. *Kutatók és könyvtárosok: szolgálat és partnerség – Kutatók információs igényei az Állatorvos-tudományi Könyvtár felmérése alapján*, In: Buzási, É., G. Szabó, S., Kiss, G. (szerk.), *Könyvtárak a tudomány és a felsőoktatás szolgálatában: Tanulmányok*, p. 11–18, Kaposvári Egyetem Egyetemi Könyvtár, Kaposvár, 2016. eISBN 978-615-5599-35-4 (pdf) Hozzáférés: https://oszkdk.oszk.hu/storage/00/01/83/50/dd/1/Konyvtarak_Tanulmanyok_2016_eBOOK.pdf [Utolsó hozzáférés: 2023.12.01.]

- 45 Antal, I., Karácsony, Gy., Kálóczi, K., Keveházi, K., Nagy, Zs. *A felsőoktatási könyvtárak stratégiai fejlesztési irányai 2018–2023: Az Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiumának javaslata*, [online]. Hozzáférés: https://ekk.org.hu/wp-content/uploads/2020/08/EKFJ_2018_2023a.pdf [Utolsó hozzáférés: 2023.12.01.]
- 46 Péterfi, R. *Olvasóközpontú olvasásfejlesztés*, Könyvtári figyelő, 53(3), 2007. Hozzáférés: <http://ki.oszk.hu/kf/2010/10/olvasokozpontu-olvasasfejlesztes/> [Utolsó hozzáférés: 2023.12.01.]
- 47 A korábbi ciklusok során ezek a témák más tárgyakban részben jelen voltak, de a kifejezetten a kutatási ismeretek támogatását célzó, információszerezési kompetenciák fejlesztésére irányuló tematikát Dr. Vukoszávlyev Zorán egyetemi docens, a képzés új felelőse vezette be. A könyvtári és információszerezési ismeretek kurzuson belüli tematikáját egyeztetettük a tárgy felelősével, Dr. Maróty Katalin egyetemi docenssel, aki az építészettörténeti forrásokkal ismertette meg a hallgatókat előadásain, és a kurzus része volt a legjelentősebb építészeti gyűjtemény, a Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ (MÉM-MDK) felkeresése is, ahol további gyakorlati tanácsokkal is eligazították a leendő kutatókat.
- 48 Krähling, J., Fehér, K. *Kincsek az építészképzés 150 éves történetéből*, Műemlékvédelem, LXII(3–4), p. 93–239, 2018.
- 49 A tanszéki repozitórium fejlesztéséről részletesen I. Leitgéb, M. *A BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék repozitóriuma*, A tanulmány 2023. decemberében jelenik meg, a Veszprémben rendezett NETWORKSHOP 2023 konferencia előadásait tartalmazó konferenciakötetben.

Beérkezett: 2023. december 10.

Leitgéb Mária

tudományos segédmunkatárs, könyvtáros

BME, Építészettörténeti és Műemléki Tanszék

PhD hallgató, ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola, Könyvtártudomány Doktori Program

ORCID: 0000-0002-5423-7367

leitgeb.maria@epk.bme.hu

Ranganathan negyedik törvénye és az okoskönyvtárak¹

Tószegi Zsuzsanna

Az utóbbi évtizedek technológiai fejlődésének eredményeként látványos, a népesség egyre nagyobb hányadát érintő fejlesztéseknek vagyunk tanúi: az 'intelligens', 'okos' jelzőkkel illetett innovációk mélyreható változásokat idéznek elő a társadalomban. Az új hullám magától értetődően érte el a könyvtárakat, amelyek évezredek óta törekednek az innovatív megoldások honosítására, alkalmazására. A XXI. század első felének meghatározó technológiai vívmányai, a mesterséges intelligencia, az adat- és szövegbányászat, a mobiltechnológia, az Internet of Things eszközparkja a szemünk láttára formálja át a könyvtárak szolgáltatásrendszerét. Az új eszközök, módszerek, eljárások akár fokozatosan, akár egyszerre bevezethetők a könyvtárakba, amelyek ezáltal tovább korszerűsödhetnek, fenntarthatóbbá válhatnak és még hatékonyabban szolgálhatják ki a könyvtárhasználók igényeit.

könyvtár, okoskönyvtár, smart library, intelligens technológiák, mesterséges intelligencia, adat- és szövegbányászat, Internet of Things, kiterjesztett valóság

Bevezetés

Egyre több információ jut el hozzánk a társadalmi környezet meghatározó kereteit képező városok új, okosvárossá válásra irányuló stratégiai célkitűzéséről. Mitől lesz egy település okosváros/okosfalu? Milyen politikai döntések, milyen gazdasági investíciók szükségesek ahhoz, hogy egy város infrastrukturális erőforrásai rendszerbe integrálódva, jó irányban alakítsák át az ott élő polgárok életét? Hogyan hatnak a településfejlesztési beruházások a könyvtárakra?

Az új és újabb innovációk beépítése segíti a könyvtárak megújulását. A XX. század második felében a számítástechnikai adatbázisok, az ezredforduló táján az internet, a XXI. század első évtizedeiben az intelligens megoldások beépülése révén remélhető, hogy a könyvtárak nem jutnak a dinoszauruszok sorsára: nem szűnnek meg létezni, hanem az új feltételekhez alkalmazkodva képesek lesznek fennmaradni.

Áttekintve az okoskönyvtárakban jelenleg alkalmazható innovatív technológiákat, látni fogjuk, hogy a mesterséges intelligencia, az adat- és szövegbányászat, a felhő-, illetve mobiltechnológia implementálása, valamint a „dolgok internete”, vagyis az „okoseszközök” használata nemcsak a szolgáltatási

színvonal emelését, a fenntarthatóságot, az élőmunka-ráfordítás csökkentését szolgálják, de egyúttal elősegítik Ranganathan negyedik törvényének érvényesülését: „*Kíméljük az olvasó idejét!*”

Az okosvárosok

Általánosan elfogadott nézet, hogy okoskönyvtár nincs okosváros nélkül, hiszen az alábbiakban részletezett megoldások nem szigetszerűen működnek egy épületben, hanem egy tágabb földrajzi-gazdasági-társadalmi kontextusba ágyazódnak. Az okoskönyvtár koncepciója az okosvárosok azon tulajdonságára vezethető vissza, hogy az emberi beavatkozás minimálisra csökkentése érdekében valamennyi funkciót a legújabb technológia vezérli.

A nemzetközi diskurzusban különösen 2010 után vált gyakorivá a 'smart city' szókapcsolat használata, amelyet magyarul eleinte „élhető város”-ként írtak le, később azonban a kifejezés tükörfordítása, az okosváros elnevezés vált általánossá. A kifejezés használatát a vonatkozó kormányrendelet erősítette meg: „okos város: olyan település vagy önkormányzatok közös tervezésében részt vevő település, amely integrált településfejlesztési stratégiáját okos város módszertan alapján készíti el és hajtja végre.”²

Tószegi, Zs. Ranganathan negyedik törvénye és az okoskönyvtárak, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 70(4), p. 510–531, 2023. <https://doi.org/10.3311/tmt.13286>

A kormány a Lechner Tudásközpontot hatalmazta fel az okosváros kialakulását célzó integrált településfejlesztési stratégiák alapjául szolgáló módszertan megalkotására. Magyarországon az okosváros koncepciójába illeszkedő legtöbb fejlesztés Budapesten valósult meg, melynek egyik kiváló példája a mobiltechnológiára épülő, a tömegközlekedés valós idejű nyomon követésére szolgáló BudapestGO alkalmazás.

A nemzetközi szakirodalom az alábbi hat területet tekinti az okosváros fő alkotóelemének:

- okos / fenntartható gazdaság (smart economy),
- okos kormányzás (smart governance),
- okos mobilitás (smart mobility),
- okos /élhető környezet (smart environment),
- okos életvitel / életkörülmények (smart living),
- okos emberek (smart people).³

Az okosvárosnak még nem alakult ki egységes definíciója. Sokan a társadalmi vetületet tartják elsődlegesnek, kihangsúlyozva, hogy az okosváros az élet valamennyi területét átfogó, ideális állapot, amely optimális közlekedési és szolgáltatási infrastruktúra kiépítésével, valamint a technológiák és erőforrások észszerű felhasználásával teremt meg a befogadó közeget, és válik fenntarthatóvá.

Sok szerző az okosvárost a „jövő városának” kétértelmű, általános és optimista koncepciójaként írja le, amelyet elsősorban „hatékony, technológiailag fejlett, zöld és társadalmilag befogadó” településként láttat. Az 'okos' kifejezéshez számos konnotáció kapcsolódik: hatékony, fenntartható, élhető, műszerezett, intelligens.⁴

Mások jóformán csak a legkorszerűbb technológiák alkalmazási terepeként láttatják az okosvárosokat, amelyek alapjait a fejlett infokommunikációs technológia (IKT) teremt meg. Az internetes platformra épülő, egységes technológiájú digitális szektor felöleli az informatikai, távközlési és tartalomipari szakterületeket. A fejlődés fontos lépcsőfokai a személyi számítógépek, a mobiltelefonok, majd a kommunikációképes eszközök, vagyis a tárgyak (dolgok) internethálózatba való kapcsolása. Ez utóbbi, a dolgok internete (Internet of Things – IoT) a XXI. század első évtizedében kezdte hódító útját. Napjainkban a hálózatba kapcsolt IoT eszközök száma már többszöröse az internetre világszerte csatlakozó személyek számának.⁵

Még ha a digitális infrastruktúrák és az innovatív technológiák az okosváros meghatározó elemei is, a koncepció technológiai dimenziója egy nagyobb kontextusba, az emberi (humán) és az intézményi dimenzióba ágyazódik be. Az okosváros több, mint az IKT révén összekapcsolt objektumok együttese: a technológiát arra kell felhasználni, hogy a mindennapi életet és a munkakörülményeket pozitív irányba alakítsa át. Bár a technológia központi helyet foglal el a koncepcióban, önmagában azonban nem teszi okossá a várost – nagyobb figyelmet kell fordítani a társadalmi és emberi dimenziókra.⁶

További fontos kritérium, hogy az okosváros a kreativitásra, a szellemi és társadalmi tőkére, az immateriális javakra épít, amelyhez okos politikára, jó vezetésre, megfelelő szabályozásra, tudatos döntésekre van szükség. Az intelligens város három fő dimenziójához (technológia, emberek és intézmények) igazodó stratégiai célok: az infrastruktúrák és a technológia által közvetített szolgáltatások integrációja, a közösségi, társas tanulás (social learning) fejlesztése által a humán tőke megerősítése, valamint az intézmények fejlesztése és a polgárok bevonása a közügyekbe.⁷

A hatékonyan szervezett, biztonságos, zöld, fenntartható és társadalmilag befogadó okosváros koncepciójára alapozva mind többször jelenik meg célként az okoskönyvtárrá válás a bibliotékák jövőképeiben.

A hagyományos könyvtártól az okoskönyvtárig

A könyvtárak évszázadokon át szinte változatlan módon működtek az e célra kialakított épületekben, helyiségekben. Saját gyűjteményüket intellektuális munkával tárták fel, és azt a könyvtár falai között, meghatározott nyitvatartási időben bocsátották rendelkezésre. Az első számottevő változás a XX. század második felében, a számítógépekkel kezdődött, amelyek korán megjelentek a könyvtári világban.

Néhány informatikai fejlesztő cég, megérezve a könyvtárakban rejlő üzleti potenciált, számítógépes katalógusrendszerek fejlesztésébe kezdett, amelynek komoly alapokat teremtett a nemzetközi szinten elfogadott MARC rekordstruktúra. Megkezdődött a cédulakatalógusok retrospektív konverziója, amelynek köszönhetően már nemcsak az újonnan állományba vett dokumentumok,

hanem a könyvtár teljes gyűjteménye elérhetővé vált a számítógépes katalógusok lekérdező felületén (Online Public Access Catalogue – OPAC). Elkészültek a könyvtárak teljes tevékenységi körét lefedő integrált könyvtári rendszerek, a relációs adatbáziskezelőkre épülő IKR-ek, amelyek rövid időn belül meghódították a bibliotékák világát. Az állomány rendelkezésre bocsátásának lehetőségei azonban mitsem változtak: a helyszínen és a megszabott nyitvatartási időben lehetett olvasni/kölcsönözni a dokumentumokat.

Az 1990-es évek derekától kezdve hatalmas minőségi ugrást hozott az internet hálózat és a World Wide Web. A könyvtárosok azonnal felismerték az új technológiában rejlő lehetőségeket, az IKR-ek fejlesztői pedig a gyorsan kidolgozták az interneten keresztül lekérdezhető Web OPAC modult. A XX. század utolsó évtizedeiben megkezdődött a digitalizálás, és ezzel párhuzamosan a digitális tartalmak online elérhetővé tétele. Gombamódra szaporodtak az intellektuális Kánaánt ígérő digitális könyvtárak, de a digitalizálás eredményeiből kevés volt látható az interneten.

2005 körül, amikor az internethasználók száma elérte az egymilliárdot, a honlapok száma pedig a százmilliót, új korszak vette kezdetét. A webszolgáltatások nemcsak számszerűen bővültek, de új szereposztást is lehetővé tettek: a felhasználók már nemcsak passzív fogyasztóként, de aktív tartalomgenerálóként is megjelenhettek az online felületeken, amelynek előfeltétele a felhasználók által is írhatóvá váló felületek kialakítása volt.

A weben elérhető digitális tartalmak dinamikus bővüléséig úgy látszott, az IKR-ek révén a könyvtárak nem veszítenek a presztízsükből, de ez nem így történt. A tőkeerős vállalkozások által tömegesen digitalizált tartalom elárasztotta az internetet, míg a közpénzből fenntartott könyvtárak csak szerény mértékben tudták analóg gyűjteményüket digitalizálni. A szolid mennyiség mellett azonban mind a mai napig sokkal nagyobb hátrányt jelent, hogy a legtöbb könyvtár digitális tartalmait csak az IKR-ek Web-OPAC moduljain keresztül lehet elérni, így azokhoz a sokmilliárd internetező által használt keresőmotorok nem férnek hozzá. *Hubay Miklós* így ír erről: A szemantikus webfejlesztés egyik nagy ígérete volt a könyvtári katalógus alapvető átalakulása mellett, „hogy az új technoló-

gia forradalmi változásokat hoz majd a használók információkeresésében, s hogy a könyvtári-közgyűjteményi tudásvagyonok, amelyek mindeddig elszigetelt silókban léteztek, egy csapásra kiszabadulnak és a keresőszolgáltatások találati listáinak integráns részét képezik majd.”⁸

Ez sajnos, nem így történt. A legtöbb könyvtári digitális gyűjtemény mind a mai napig a mély webben alussza Csipkerózsika-álmát. Az internet-használók magától értetődően részesítik előnyben a Google és más keresőmotorok által meghonosított „egyablakos” keresési lehetőséget. Szomorúan állapíthatjuk meg, hogy a könyvtárak éppen a saját térfelükön, az évezredek óta gyakorolt információkeresés terén szenvedtek hatalmas vereséget. Nem csoda, hogy fölerősödtek a könyvtárak szükségtelen voltát, sőt „halálát” vizionáló jóslatok, amelyek részleges bekövetkezte a magyar könyvtárakat is elérte. Ötven éve Magyarországon az 5190 tanácsfi fenntartású könyvtár⁹ mellett számos felsőoktatási és szakkönyvtár működött. A Könyvtári Intézet 2022-ben már csak 3875 könyvtártól kapott statisztikai adatokat.¹⁰ Megjósolni is lehetetlen, hogy utódaink fél évszázad múlva milyen könyvtárstatisztikai adatokról értesülhetnek.

Sokat segíthet a „silókba” zárt digitális állományok hatékony, gyors keresésében a discovery szolgáltatás, amely (a Google mintájára) az online könyvtári források egyetlen felületen, egyetlen keresőmezővel történő kereshetővé tételét jelenti. A legtöbb közgyűjtemény a nyílt hozzáférésű VuFind vagy Blacklight szoftvert alkalmazza erre a célra.¹¹

A legismertebb kereskedelmi discovery-felületek közé tartozik a ProQuest-ExLibris Primo és Summon, az EBSCO Discovery Service és a WorldCat Discovery. Egy jó példa az együttműködésre: a Springer Kiadó átadja az általa gondozott kortárs és archív folyóiratok és elektronikus könyvek metaadatait, illetve teljes szövegét a discovery-szolgáltatóknak, amelyek teljes körűen indexelik a Springer-féle tartalmakat, hogy azok láthatóbbá, kereshetőbbé váljanak.¹²

A könyvtárak világszerte hősiiesen küzdenek a fennmaradásukért, az új kihívásoknak való megfelelésért. Az elmúlt években, évtizedekben hatalmas változások zajlottak a könyvtári szakterületen – ezekről *Dancs Szabolcs* és mások több közleményben számoltak be a szaksajtóban. A legfontosabb

újdonosságok: lezajlott egy „új bibliográfiai forradalom”; a klasszikus „címléírás” helyét a „metaadatmenedzsment” vette át. Az IFLA vezetésével kidolgozták az FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records) entitáskapcsolat-modellt és később annak a besorolási rekordokra (FRAD – Functional Requirements for Authority Data), valamint a tárgyszavakra vonatkozó kiterjesztéseit (FRSAD – Functional Requirements for Subject Authority Data), és elkészítették a bibliográfiai leírás új szabványát, az RDA-t (Resource Description & Access). Dancs idézi *Marshall Breeding*-et, aki már 2011-ben azt javasolta, nevezzük a könyvtári gyűjtemények menedzselésére kifejlesztett megoldásokat forráskezelő rendszereknek, amely gyűjtőnévbe a szolgáltatási platformokat, az integrált könyvtári rendszereket, az elektronikusforrás-kezelő és a digitálisgyűjtemény-kezelő rendszereket stb. javasolta belevenni. A könyvtári szolgáltatási platformok többet és más minőséget jelentenek, mint az integrált könyvtári rendszerek.¹³

Az utóbbi évek egyik fontos hazai fejleménye az Országos Könyvtári Platform (OKP) létrehozása. Az OKP célul tűzte ki, hogy az összes magyarországi könyvtár dokumentumállománya egy egységes rendszerben váljon kereshetővé, olvashatóvá. Az együttműködő és megosztott platform a legmodernebb informatikai megoldásokat alkalmazva új alapokra helyezi az országos könyvtári szolgáltatásokat – köztük a közös katalógust és a könyvtárközi kölcsönzést – és integrálódik a Magyar Nemzeti Névtérhez, ezáltal beépítve az entitás alapú adatkapcsolatokat.¹⁴

A legújabb trendeket látva úgy tűnik, ismét paradigmaváltáshoz érkeztünk: a bibliotékák sorra építik be szolgáltatásrendszerükbe az innovatív, okos csúcstechnológiai megoldásokat, amelyek révén okoskönyvtárrá válhatnak, és ezáltal társadalmi szinten felértékelődhetnek.

Mitől válik „okossá” egy könyvtár?

A „SmartLibrary” kifejezés (egybeírva) egy 2003-ban tartott konferencián hangzott el először a *Markus Aittola*, *Tapio Ryhänen* és *Timo Ojala* által tartott előadáson; ők fejlesztették ki azt a szoftvert, amely az Oulu Egyetem online katalógusában található kötetek helyadatait mutatta meg egy mobil eszközre, PDA¹⁵-ra telepített térképen.

Az alkalmazás a keresett művet tartalmazó könyvespolchoz is odavezette a könyvtárhasználót. A könyvtár online adatbázisa és a látogató mobil eszköze Wi-Fi hálózaton keresztül kommunikált.¹⁶ A szerzők a konferenciakötetben közölt tanulmányukban azt írták, nincs tudomásuk túl sok hasonló könyvtári alkalmazásról. Ma már tudjuk, hogy nem véletlenül: az ő szoftverük volt a világon az első okoskönyvtári megoldás.

Húsz évvel később a szakfolyóiratokban özönével olvashatók az okoskönyvtárról szóló publikációk, amelyek szerzői sokféleképpen definiálják a fogalmat. A meghatározások közül itt egyet sem emelek ki, a jelen tanulmány végén található irodalomjegyzék tételeiben számos definíció olvasható.

Egyes szerzők csak az új technológiai megoldások alkalmazását hangsúlyozzák; szerintük egy könyvtár „okossá” válásához elegendő a meglévő rendszert a csúcstechnológia eszközeivel fölszerelni. Mások viszont azt az álláspontot képviselik, hogy a könyvtárak meglévő rendszereit, vagyis a teljes állománymenedzselést, és különösen a szolgáltatási rendszert kell alkalmassá tenni a fejlett technológiák implementálására. Ezt a fel fogást jól tükrözi a Szibériai Állami Egyetem munkatársai által kifejtett gondolatsor az okoskönyvtár építőelemeiről:

- Aktív tartalom, amelyhez nem elég a dokumentumokat adattárba helyezni, azokat összekapcsolva aktívvá kell tenni.
- Új tudás létrehozása szakértői csoportok bevonásával, a kollektív kreativitás alapján, a közösségi hálózatok felhasználásával.
- Mobil hozzáférés, mellyel a világ bármely pontján elérhetővé kell tenni az összes digitális szolgáltatást.
- Adaptivitás: a források nagy száma és a médiumok sokfélesége miatt fontos a felhasználói igényekre szabott szolgáltatáskészlet kialakítása, a felhasználók tudásszintjéhez és igényeihez való alkalmazkodás.

Az okoskönyvtár kialakításával kapcsolatos legfontosabb feladatok:

- A tartalom- és tudáselőállításban, a szolgáltatások kialakításában, valamint az eszközhasználatban ötvözni kell a legújabb információs, kommunikációs és könyvtári technológiákat.

- A tartalomelőállítás során élni kell a szemantikus kapcsolatokkal történő adatgazdagítás lehetőségével. Fontos egy új ontológia építése, az új ontológiai kapcsolatok kialakítása.
- A személyre szabott szolgáltatások között ki kell dolgozni a felhasználókkal való interakciót lehetővé tevő interfészt, amelyen keresztül a könyvtár szisztematikus tájékoztatást tud nyújtani az új publikációkról.
- Lényeges a felhasználói műveletek elemzése, a sikeres keresési stratégiák megőrzése és újbóli használata.
- Az eszközök szintjén teljes mértékben a mobil alkalmazások használatára kell koncentrálni.¹⁷

Valamennyi intézmény, de különösen a tudományos és egyetemi könyvtárak számára kiemelten fontos az elektronikus források kezelése, beleértve az általuk gondozott intézményi repozitóriumok menedzselését. A sok évtizeddel ezelőtt kifejlesztett IKR-ek nem tudják jól kezelni az elektronikus forrásokat, holott az állománymenedzselésben mind nagyobb hányadot képviselnek a 'born digital' kategóriába tartozó online folyóiratok, a licenccelt tudományos adatbázisok, az e-könyvek stb., amelyek kezelése nagy kihívást jelent a könyvtárak számára.

Az elektronikusforrás-kezelés (*Electronic resource management – ERM*) kérdéskörével számtalan közlemény foglalkozik. Az ERM rendszer életciklusát *Nihar Patra* a következő komponensekre bontja: beszerzés és hozzáférés-kezelés, adminisztrációs menedzsment, támogatáskezelés és értékelési monitor menedzsment.¹⁸ *Abid Hussain* és *Pervaiz Ahmad* az ERM rendszer által kezelt munkafolyamatokat így rendezi sorba: a könyvtár elektronikus információforrásainak kiválasztása, gyarapítás, engedélyezési és/vagy licencjogok kezelése, hozzáférés és használat, értékelés, továbbá a megőrzés és végül a selejtezés.¹⁹ *Sumeer Gul* és *Shohar Bano* hangsúlyozza: az okoskönyvtárnak dinamikus ERM-re van szüksége, amely az elektronikus forrásokkal kapcsolatos összes tevékenységet lefedi a szerzői jogok kezelésétől és a licenck megrendelésétől kezdve ezen anyagok adatbázisban való elhelyezéséig, illetve a felhasználók számára használatba adásig.²⁰

Az okoskönyvtárban alkalmazható intelligens technológiák

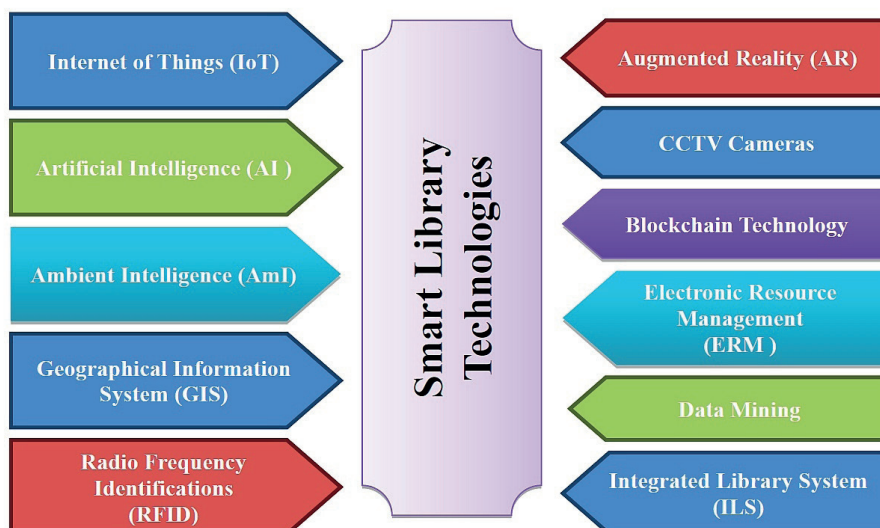
A mára elfogadottá vált álláspont szerint az internet a mindennapi élet alapvető infrastruktúrájának része, amely mára már közművé vált, különösen azóta, hogy az okostelefonok penetrációja a számítógépekét jóval felülmúló mértékben növekszik. Magyarországon 2022-ben a háztartások 76%-ában volt PC vagy laptop és 83%-ában okostelefon.²¹ A kommunikáció legfontosabb terepe a World Wide Web lett, amelyre 2023 októberében a világ népességének 65,7%-a százaléka kapcsolódott.²²

Ahogy nincs elfogadott definíció az okoskönyvtárra, úgy nincs egységes álláspont arra nézve sem, milyen technológiákat kell egy okoskönyvtári rendszerbe integrálni. Abban azonban egyetértés mutatkozik, hogy az okoskönyvtár működésének alapja, központi eleme az adott korszakban elérhető csúcstechnológia implementálása, melyek közül meghatározó jelentőségű a globális internet hálózat, a vezeték nélküli és mobilkommunikáció, valamint a számítási felhő. Fontos technológiai komponens a korszerű integrált könyvtári, illetve elektronikus forrásmenedzsment rendszer, a dolgok internete, a mesterséges intelligencia, az adatbányászat, a blokklánc technológia, a környezeti intelligencia, a beltéri helymeghatározás, a kiterjesztett valóság, de helyenként már megjelentek a robotok és drónok is (1. ábra)²³.

Kommunikációs hálózatok és protokollok

Az internetkorszak hajnalán csak vezetéken keresztül lehetett létrehozni a hálózati kapcsolatot, az utóbbi időkben azonban egyre bővülnek a vezeték nélküli kommunikációs lehetőségek. A kábeles adatátvitel továbbra is kulcsfontosságú, a globális internetet például a tenger alatti optikai kábelek tartják életben. A helyi hálózatokban működő szerverek és számítógépek közötti kommunikációban gyakori az Ethernet kábel, és sok mobileszköz használ USB-kábelt.

Az internethez kapcsolódó objektumok közötti teljes átjárhatóság nem létezne a protokollszabványok nélkül. Az internet hálózat új generációs protokollja, a 128 bites címek kiosztására képes Internet Protokoll 6 (IPv6), fokozatosan váltja fel a 32 bites címeket használó IPv4-et.

1. ábra Az intelligens könyvtári technológiája²³

Az internet protokollok az okoskönyvtári szolgáltatások és erőforrások kínálata szempontjából különösen fontosak a számítógépek és az IoT eszközök interoperabilitásának biztosításához. A technológiai fejlődés ma már lehetővé teszi, hogy valamennyi IoT eszköz egyedi IPv6-címet kapjon. Az IP mellett más protokollszabványokat is alkalmaznak az internethez kapcsolódó objektumok közötti teljes átjárhatósághoz.

A vezeték nélküli kommunikáció

Egy okoskönyvtár működésképtelen lenne a vezeték nélküli kommunikációs technológiák nélkül, hiszen ez teszi lehetővé a mobileszközök (okostelefon, viselhető eszközök, RFID leolvasók stb.) internet hálózatra való kapcsolódását, esetenként egymás közötti kommunikációját.

A vezeték nélküli kommunikáció arra a felismerésre épül, hogy az elektromágneses hullámokkal a levegőn keresztül is lehet továbbítani jeleket (információt) – ez a jelenség a XX. század eleje óta ismert. Az elektromágneses hullámokat a rádióhullámoktól a kozmikus sugárzásig terjedő hullámhosszuk alapján csoportosítják.

A vezeték nélküli hálózatok terén az utóbbi évtizedekben óriási fejlődésnek lehettünk tanúi – erre jó példa a műholdas kommunikáció. A GPS-től kezdve a korábban ellátatlan területek internet elérésének biztosításáig sokat köszönhetünk a műholdaknak. A Föld körüli alacsony pályán 2023 augusztusában 7000 műhold keringett, 2030-ra a számuk előre láthatólag 100 000-re bővül.²⁴

A vezeték nélküli kommunikáció terén talán a legismertebb és legelterjedtebb a Wi-Fi technológia. A Wi-Fi hálózatra csatlakozva bármely hordozható okoseszközzel kényelmesen el lehet érni az internetet. Bár főleg beltéren alkalmazzák, szabad téren is nagy hatótávolságra terjed, ha fizikai akadályok nem árnyékolják le a hullámok útját. Az épületeken belül használt Wi-Fi hálózat a közintézményekben – így a hazai könyvtárakban is – napjainkban szinte alapkövetelménnyé vált.

A Bluetooth kis hatótávolságú kapcsolatra képes, amihez a készülékek (számítógép-perifériák: nyomtatók, billentyűzetek, egerek vagy okostelefonok, fej- és fülhallgatók stb.) kis teljesítményű rádióhullámot használnak. Bő évtizede jelent meg a Bluetooth Low Energy (BLE) protokoll, amelyet a kis energiafelhasználású eszközök, például szenzorok és egyéb IoT-eszközök, illetve hordható hardvereszközök, például okosórák kommunikációjához használnak. A BLE eszközök nagy előnye az alacsony gyártási költség, a kis fogyasztás és a megfelelő mértékű adatátviteli sebesség.

A Radio Frequency Identification (RFID) technológia a nevében hordozza az egyik legfőbb tulajdonságát: ez az objektumazonosító rendszer szintén a rádióhullámokkal továbbítható adatok átvitelére épül. Könyvtári jelentősége miatt a globálisan rendkívül elterjedt RFID rendszerről a későbbi fejezetekben bőven lesz szó.

A Near Field Communication (NFC) a rádiófrekvenciás technológia körébe tartozó, kétirányú adatcserére szolgáló, rövid hatótávú alkalmazás, amely

egymáshoz egészen közel helyezett eszközök között teszi lehetővé a kommunikációt.

A ZigBee technológia egy nyílt, globális és szabványos, kimondottan a gépek közötti kommunikáció (Machine to Machine – M2M) hálózathoz tervezett átviteli protokollra épül. A ZigBee nemcsak alacsony költségei és csekély fogyasztása miatt, de amiatt is népszerű, hogy rövid munkaciklusa és alacsony késleltetése révén maximalizálja a modul tápegységének élettartamát. További előnye a Wi-Fi-nél biztonságosabb titkosítás.

Felhő- perem- és ködalapú számítástechnika

A felhőalapú számítástechnika egy viszonylag újabb keletű, meghatározott erőforrások és adatok megosztására irányuló szolgáltatásrendszer, amely számos intézményben kiváltotta a saját hardver- és/vagy szoftver-eszközök beszerzését és üzemeltetését. A felhőszolgáltató tipikusan háromféle modellt kínál az üzletfeleknek: infrastruktúrát, platform-, illetve szoftverszolgáltatást.

A digitális környezetben működő könyvtárak és az integrált rendszereket fejlesztői számára jó lehetőség a „felhőbe költözés”. Magyarországon a könyvtárak többsége nem tudja kigazdálkodni sem a képzett informatikai munkaerő alkalmazásának, sem a saját szerver működtetésének költségeit, ezért sokan veszik igénybe a felhőalapú szolgáltatásokat. Az IKR szállítók számára komoly hasznot jelent, ha egy helyen tudják karbantartani az ügyfelek adatbázisait. A közös katalógust építő könyvtáraknak szintén előnyös, ha közösen finanszírozzák a professzionális szolgáltatót.

A felhő (cloud) mellett egyre több helyen lehet olvasni a magyar informatikai szakirodalomban legtöbbször le sem fordított „edge and fog computing” kifejezést. A peremhálózat (edge networking) lényege, hogy az adatgyűjtést és a számításokat nem távoli adatközpontokban, például felhőalapú szervereken, hanem a hálózat „peremén”, vagyis az adatforrások közelében, többnyire magukon az eszközökön, érzékelőkön végzik. Ez a megoldás valós idejű adatfeldolgozást tesz lehetővé, amely különösen ott fontos, ahol a beérkező adatokra azonnal kell reagálni, mert nincs idő kivárni sem azt, hogy az adatok késleltetve eljussanak a központi rendszerbe, sem azt, hogy a válasz beérkezzen. További fontos szempont, hogy a peremhá-

lózat – megfelelő helyi védelmi rendszer mellett – nagyobb biztonságban van, mint a távoli felhőben. Annak érdekében, hogy az eszközöket megvédjék a kémprogramoktól és más támadásoktól, a szakértők peremhálózat kialakítását javasolják például az RFID-címkevel ellátott objektumokkal folytatott kommunikációhoz.

A ködalapú rendszer (fog networking) szintén nem a felhőben, hanem az adatgazdánál működik, miáltal megvédi a lokális rendszert a számítási felhő negatív tulajdonságaitól, a késleltetéstől és a kapcsolati bizonytalanságtól, ugyanakkor rendelkezik a felhőalapú megoldások összes előnyével: folyamatosan rendelkezésre áll, megbízható és skálázható. A „köd” alacsony késleltetésű, kiváló minőségű szolgáltatást biztosít az internetre közvetlenül nem kapcsolódó objektumok elleni támadási kísérletek észlelésére és azok gyors elhárítására. A ködalapú rendszer azonban nemcsak a biztonság, de a valós idejű válaszadás, a költségek és további szempontok miatt is egyre jobban terjed az IoT rendszerekben, ahol nagy sebességű adatfeldolgozás vagy adatelemzés zajlik, és rövid válaszidőkre van szükség.²⁵

A felhőalapú számítástechnika sok éven át a legjobb megoldásnak tűnt, de a tendencia újabban megfordulni látszik. Az Európai Bizottság előrejelzése szerint 2025-ben várhatóan az adatok 80%-át már a felhasználókhöz közelebb lévő intelligens eszközökben, a peremalapú számítástechnika keretében dolgozzák föl. A változás oka az adatok fokozott biztonsága mellett az energiahatékonyság és a fenntarthatóság.²⁶

A fentiek alapján az okoskönyvtárban is érdemes az egymást kiegészítő felhő-, perem- és ködalapú számítástechnikai rendszereket kiépíteni, egyrészt az értékes adatbázis, másrészt a könyvtárhasználók személyes adatainak fokozott védelme érdekében.

Az Internet of Things – a dolgok internete

Az Internet of Things (IoT) nem egyetlen technológiát, hanem az információcsere érdekében együttműködő különböző technológiák együttesét jelenti. A különféle iparágakban és szakterületeken egyre gyakrabban használják az IoT-t a döntéshozatal javítása, a hatékonyabb működés, az értéknövelt szolgáltatások nyújtása érdekében. Az okoskönyvtárak működtetése elképzelhetetlen lenne a fejlett IoT eszközök nélkül.

Az IoT-t röviden úgy lehet jellemezni, mint a beágyazott rendszerek, a vezeték nélküli érzékelőhálózatok, a vezérlőrendszerek és az automatizálási funkciók együttesét. Kicsit bővebben kifejtve: az IoT egymással és a számítási felhővel hálózatba kapcsolt, egymással adatokat cserélő eszközökből áll. A hálózaton keresztül összekapcsolt IoT eszközök képesek a környezetükből adatokat gyűjteni, megosztani és az interneten keresztül továbbítani anélkül, hogy ehhez ember-ember vagy ember-számítógép interakcióra lenne szükség.

Az IoT technológiai ökoszisztémája és annak rétegei

Az IoT-ökoszisztéma az adatgyűjtési, -átviteli és -feldolgozási láncban meghatározott funkciót betöltő komponensekből álló, összetett hálózat. A szakirodalom nem egységes abban (sem), hány és milyen réteg alkotja az IoT rendszert, de talán nem tévedünk sokat az alábbi szempontok kiemelésével:

- Az érzékelő- vagy eszközzéteget a környezetből adatokat gyűjtő, a hálózathoz csatlakozó és egymással interakcióba lépő fizikai eszközök: az érzékelők, működtetők (aktuátorok), mikrovezérlők, mikroprocesszorok, összeköttetések, átjárók stb. alkotják.
- Az adat- és számítástechnikai réteg az adott IoT rendszer céljaira összegyűjtött, feldolgozott, továbbított, tárolt, elemzett, felhasznált adatok, illetve az adatfeldolgozást végző hardver- és szoftverelemek összessége, amely főként felhőalapú kiszolgálókból vagy valós idejű elemzést végző, perem- és/vagy ködalapú számítási csomópontokból áll.
- A hálózati és protokollrétegbe az eszközök, illetve vagy az adatközpont, vagy a felhő közötti adatátvitelt lehetővé tevő technológiák és kommunikációs protokollok tartoznak.
- Az alkalmazási / felhasználói rétegbe a szoftveralkalmazások, a döntéshozatali algoritmusok és a felhasználói felületek, a feldolgozott adatok alapján adott válaszok vagy szolgáltatások tartoznak.²⁷
- A biztonsági/biztonságossági réteg alapvető fontosságú, ezért több helyen önálló rétegbe sorolják a sebezhetőségi kockázatok ellen védő megoldásokat, amelyek célja az IoT rendszer támadások, jogosulatlan hozzáférés, hamisítás stb. elleni védelme.²⁸

Hogyan működik az IoT?

Az IoT web-képes intelligens eszközökből áll, amelyek ún. beágyazott rendszereket – például processzorokat, érzékelőket és kommunikációs hardvert – használnak és képesek a környezetükből megszerzett adatok összegyűjtésére, továbbítására, illetve az adatokra való reagálásra.

Mint említettük, valamennyi IoT-eszköz egyedi azonosítót és IP-címet kap. Mindegyik IoT-eszköz tulajdonképpen egy kis dedikált számítógép, amely processzorral, firmware-rel (közvetlenül a hardver elemek irányítását végző, beágyazott szoftverrel), korlátozott memóriával és hálózati kapcsolattal rendelkezik. Az eszközök meghatározott fizikai adatokat gyűjtenek és továbbítanak az internetre. Az érzékelők erősítőket, szűrőket és átalakítókat is tartalmazhatnak. Az egyénileg vagy csoportosan konfigurálható IoT-eszközök általában akkumulátorról működnek, és az egyedi IP-címeiken keresztül a vezeték nélküli hálózati kapcsolatra támaszkodnak.²⁹

Nincs általános konszenzus abban, vajon a számítógépek és az okostelefonok az IoT eszközök közé tartoznak-e. Van, aki az okostelefonokat is az IoT rendszer részének tartja, de talán jobb, ha az okostelefonokra úgy tekintünk, mint fő összekötő kapcsolatra a tárgyak és az emberek közötti interakcióban, valamint az üzenetek továbbításában. Egyes vélemények szerint csakis azokat az eszközöket lehet az IoT kategóriába sorolni, amelyeknek van IP címük, de nem Windows, Linux, Android vagy iOS operációs rendszert futtatnak, nem igényelnek közvetlen hozzáférést a belső tárolóeszközökhöz, és nem tárolnak személyes adatokat.³⁰

Az IoT-eszközök a begyűjtött adatokat valamilyen vezeték nélküli hálózati interfészen, például Wi-Fi-n vagy mobilhálózaton keresztül továbbítják az internet hálózatra. A továbbítandó adatcsoomagok meg vannak jelölve a cél IP-címmel, ahová az adatoknak be kell érkezniük. A nyers érzékelőadatok célhelye általában egy közvetítő interfész, például egy IoT-központ vagy IoT-átjáró. Az IoT-átjáró általában a nyers szenzoradatok gyűjtésére és egybevetésére szolgál, gyakran korai előfeldolgozási feladatokat, például az IoT-adatok normalizálását és szűrését látja el. Az IoT-szenzorflotta által előállított és az IoT-átjárón összegyűjtött, hatalmas mennyiségű, valós idejű adatot elemezni kell. Az IoT-átjáró a megtisztított szen-

zoradatokat az interneten keresztül egy back-end (háttér) rendszerbe küldi feldolgozás és elemzés céljából. A háttérrendszer működhet adatközpontban, kolokációs létesítményben³¹ vagy a felhőben felépített számítástechnikai infrastruktúrában.³²

Az internethálózatba kapcsolt szenzorokat akár az IoT „érzékszerveinek, szemének és fülének” is tekinthetjük, mivel képesek az objektumok fizikai állapotában bekövetkezett változásokat, a fizikai, kémiai, élettani jellemzőket, mozgást, nyomást, fényerőt, hőmérsékletet és más adatokat észlelni, begyűjteni, mérni és továbbítani az adatközpontokba. (2. ábra)³³

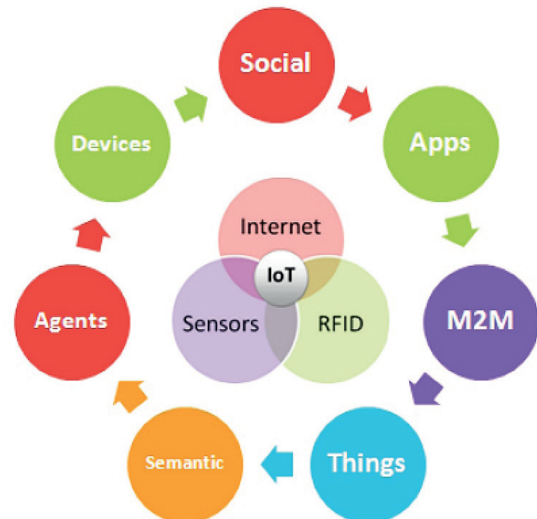
Rádiófrekvenciás azonosítás – RFID

Az IoT technológiák közé tartozik az érintésmentes azonosításra alkalmas RFID, amely rádiófrekvenciás jelek segítségével, automatikusan képes végrehajtani egy adott objektum azonosítását és a releváns adatokhoz való hozzáférést. Az 1990-es évektől kezdve az RFID-t rendkívül széles körben használják a kereskedelemben, a közlekedésben, a mezőgazdaságban, az élelmiszeriparban, a logisztikában, a termelés-automatizálásban, az egészségügyben és mind gyakrabban a könyvtárakban.

Az RFID technológiára épülő rendszerek működési sémája könnyen átlátható: az azonosítandó objektumokhoz hozzárendelnek egy mikrocsipet ellátott, az adott objektum egyedi azonosítóját tartalmazó adathordozót. Meghatározott helyzetben a rádióhullámokkal működő leolvasó lekéri, majd továbbítja az adatokat a rendszert működtető adatbázisba.

Az RFID technológia hosszú múltra tekint vissza. A tárgyak felismerésére szolgáló, ma használatos RFID címkék őseit, a passzív jeladó transzpondert *Mario W. Cardullo* és *William L. Parks* 1970-ben szabadalmaztatta az USA-ban.³⁴ A „radio frequency emitting identifier” kifejezés, amelyből az RFID akroníma származott, először *Charles Walton* 1983-ban bejegyzett szabadalmában fordult elő.³⁵

Az utóbbi évtizedekben az RFID technológia rendkívül sok szakterületet meghódított, az évente eladott címkék száma dinamikusan nő. Elterjedéséhez nagyban hozzájárultak az International Standard Organisation (ISO) és az EPC36 Global Inc. által az iparág számára kidolgozott nemzetközi szabványok. Számos, a különböző frekvenciá-

2. ábra Az IoT komponensei³³

kon működő RFID rendszerek működésére vonatkozó nemzetközi szabványt alkottak meg, köztük a könyvtárak számára készült ISO 28560-as szabványcsaládot.³⁷

Az RFID rendszerben használt címkék és frekvenciasávok³⁸

A különböző méretű és működési elvű RFID címkék funkciója az általuk megjelölt objektum adatainak tárolása. Az RFID leolvasó készülék a csipre rögzített adatokat egy antennán keresztül tudja értelmezni. A csip energiaellátása szerint vannak passzív, félpaszív és aktív címkék. A passzív címkéknek nincs saját energiaellátásuk, a tárolt adatok leolvasásához az RFID olvasó gerjesztette energiát használják föl. A félpaszív és az aktív címkék saját energiaellátásúak, de amíg az előbbiek nem sugározzák folyamatosan a jeleket, addig az utóbbiak igen. A passzív címkéket hosszú élettartam, kis tömeg és többnyire kis méret jellemzi.³⁹

Az idők során kialakultak azok a frekvenciasávok, amelyek a különböző funkciókat kiszolgáló rendszerek működését teszik lehetővé. A különböző frekvenciákon működő RFID technológiákat és az interfészek által használt protokollokat az ISO/IEC 18000-es szabványok írják le. Érdekes áttekinteni, a hétköznapi életben hány helyen találkozhatunk az RFID elvén működő rendszerekkel.

1. Az alacsony sebességű LF (Low Frequency) rendszerekben a címkék leolvasási távolsága 0,5–1 méter között van. Az LF rendszereket az egészségügyi ellátásban, gépjármű-ellenőrzésben,

hozzáférés-szabályozásban, eszközkövetésben, állatazonosításban stb. használják. Sok autóban működik az indítókulcsba beágyazott LF címke, amelyet az autóba beépített RFID-lekérdező olvas le. A jogosultságellenőrző beléptető (proxy) kártyák többsége szintén LF címkét használ.

2. A HF (High Frequency) eszközök maximális leolvasási távolsága 1–1,5 méter között van. Főként termékek, dokumentumok stb. nyomon követésére és az érintésmentes fizetési tranzakciók (amelyre a következő fejezetben térünk ki) során használják. A bankkártyák azonosítására a legszélesebb körben a HF címkét használják.
3. Az UHF (Ultra High Frequency) címkék maximális leolvasási távolsága 10–15 méter. Ezek a címkék több objektumot, például konténereket képesek mozgás közben azonosítani. Az UHF címkék legfőbb alkalmazói az olaj- és gázipar, a szállítás és a járműkövetés.
4. A mikrohullámú SHF (Super High Frequency) címkéket akár 100 méterről is le lehet olvasni, ezért elsősorban helymeghatározásra, nagyértékű eszközök követésére, szenzorok működtetésére, flottaazonosításra, autópályadíjak beszedésére, valós idejű helymeghatározásra alkalmazzák.⁴⁰

Az RFID üzletág dinamikusan növekszik. Az IDTechEx előrejelzése szerint a szektor forgalma 2023-ban 14 milliárd USD lesz, szemben a 2022-es 12,8 milliárd USD-vel. 2022-ben a passzív RFID-címkékből 33 milliárd darabot adtak el, 2023-ban 39,4 milliárd címke értékesítését prognosztizálják, ebből várhatóan mintegy 24 milliárd UHF-címkét használnak fel a kiskereskedelmi ruházati cikkek címkézésére. Ezek a passzív UHF címkék egyszer használatosak, az áru értékesítése után kidobják őket. A HF címkék többségét hosszabb ideig használják biztonságos fizetésre, jogosultság igazolására és az érintés nélküli tranzakciókra. Az IDTechEx prognózisa alapján a HF szektorban (beleértve az NFC-t) 2023-ban 3,1 milliárd kártyára lesz igény. Az érdekesség kedvéért megemlítjük, hogy várhatóan 771 millió LF címkével fognak ún. használatokat megjelölni.⁴¹

Az RFID technológia a könyvtárakban

A könyvtárakban hasznosítható IoT megoldások közül a XXI. században egyre több könyvtárban – így Magyarországon is – az RFID technológiát használják, amely lehetővé teszi a dokumentumok azonosítását, a kölcsönzési tranzakciók nyilvántartását, a könyvtárhasználók be- és kiléptetését, a lopási kísérletek detektálását.

A rendszer alapja, hogy a könyvtár integrált rendszeréhez illesztik az RFID-rendszert, így az állományt képező dokumentumokba (vagy azok egy részébe) fizikailag rögzített, egyedi RFID azonosítók (címkék) adatai az IKR-ben is szerepelnek. A címkéken rögzített adatok alapján példányonként lehet követni a dokumentumok fizikai helyzetét az olvasóteremben vagy a raktárban. Az RFID rendszer egyik legfontosabb funkciója a kölcsönzési tranzakciók valós idejű követése és regisztrálása az IKR-ben, legyen szó kölcsönzésről, hosszabbításról vagy visszavételről. A kölcsönzési tranzakciók speciális készülékekkel önkiszolgálóvá tehetők.

Az RFID rendszerben lehetőség van a könyvtárhasználók azonosító kártyákkal való ellátására, továbbá lopásvédelmi kapu elhelyezésére, amely továbbfejlesztve akár könyvtárlátogatási statisztika készítésére is alkalmas.

A könyvtári RFID rendszerek célja:

- a hozzáférési jogok (be- és kiléptetés, kölcsönzési jogosultság) automatikus kezelése,
- az állománymenedzselésre (kölcsönzésre, visszavételre, visszaosztásra, leltározásra) fordított munkaidő jelentős csökkentése,
- a vagyoni védelme,
- folyamatos, 7/24 nyitva tartás biztosítása,
- a működési és munkaerőköltségek redukálása.

A könyvtárakban leggyakrabban használt RFID rendszerek összetevői:

- címke (tag/transzponder): a dokumentumok egyedi jelölésére szolgáló, azokban rögzített módon elhelyezett adathordozó;
- leolvasó (asztali, kézi vagy fix telepítésű detektor): feladata a címkével való kommunikáció;
- antenna: a leolvasóhoz kapcsolódva „életre kelti” a címkéket és elektromos jellé alakítja azok adatait;

- biztonsági kapu: antennákkal, leolvasókkal, mozgásérzékelő szenzorokkal, riasztóval stb. felszerelt egység;
- adathálózat és köztes szoftver (middleware): az olvasó és a háttéralkalmazás közötti kommunikációt biztosítja a leolvasók és a szerver között;
- back-end (háttéralkalmazás): a feldolgozást végző rendszer (többnyire az IKR);
- címkenyomtató.

A könyvtárakban passzív címkéket használnak, amelyek a leolvasó antennájából kapnak energiát, ezért az adatok csak akkor olvashatók le, ha a leolvasó készülék adott távolságra kerül a címkét rejtő dokumentumtól.⁴²

Könyvtári RFID rendszerek – pro és kontra

Hátrányok:

- magas bekerülési költség (a leolvasókészülékek, a címkék, az állományvédelmi kapuk stb. ára, a beszerelés, a dokumentumok címkézése, az RFID illesztése a meglévő integrált rendszerhez stb.);
- leolvasási gondok (akaratlagos vagy véletlen leárnyékolás);
- a címkék eltávolítása, szándékos rongálása.

Előnyök:

- pontos, naprakész, automatikus nyilvántartás vezetése a könyvtárhasználókról, a szolgáltatások és az állomány igénybevételeiről;
- a személyzet manuális munkavégzésének csökkentése;
- folyamatos, 7/24 nyitvatartási lehetőség;
- a példányok kölcsönzését/visszaadását/hosszabbítását a könyvtárlátogatók önállóan végeztetik az önkölcsönző/visszavételező készülékeken, amelyek akár az utcán is elhelyezhetők, hogy nyitvatartási időn kívül is legyen mód kölcsönzésre, visszaadásra;
- a leltározásra, illetve az elkeveredett példányok keresésére fordítandó idő jelentősen csökken;
- a jogosulatlan kivétel jelzése az állományvédelmi kapuknál;
- a könyvtárlátogatási statisztika automatikus elkészítése.⁴³

Vitathatatlan, hogy az okoskönyvtár működtetése elképzelhetetlen vagy RFID, vagy hasonló elven működő azonosítási és biztonsági rendszer nélkül.

A könyvtári RFID rendszerek fejlesztésének további előnyei közül a kutatók kiemelik, hogy mivel az IoT-konceptió irányába történő fejlesztés révén a nyomtatott dokumentumok könnyebben válnak elérhetővé, ez jelentősen növeli a könyvtárak hagyományos gyűjteményeinek és elektronikus dokumentumainak integrálódását a modern információs térbe. Az emberi tevékenységek könyvtári és információs támogatása megteremti annak lehetőségét, hogy az IKT következő fejlődési szakaszában a könyvtárak még teljesebben épüljenek be a globális információs ökoszisztémába.⁴⁴

Az NFC jelentősége az okoskönyvtárban

A hétköznapi életben hihetetlen gyorsasággal terjedő NFC technológiát – ahogy a neve, Near Field Communication is mutatja – közeli, és emellett érintésnélküli kommunikációra fejlesztették ki. Ahogy fentebb már említettük, az NFC is a rádiófrekvenciát használja, de az RFID rendszerektől eltérően nem egy-, hanem kétoldalú, peer-to-peer kommunikációra alkalmas, így egy NFC-képes eszköz betölti egyrészt a címke, másrészt a leolvasó funkcióját is. Ezek a képességei magyarázzák rendkívüli népszerűségét, emiatt építik be az NFC technológiát az okostelefonokba és az okosórákba. További előnye, hogy maximum 10–20 centiméteres távolságra kell a címkének és a leolvasónak lennie egymástól (például az okosórának a bolti termináltól), így az NFC-képes eszközökkel a fizetési tranzakciókat az RFID-hoz képest jóval biztonságosabban lehet lebonyolítani.

Az NFC a könyvtárakban

Csak idő kérdése, hogy az okostelefonokba és -órákba épített NFC technológia meghódítsa a könyvtárak világát. Egyes könyvtárak egyenesen az RFID rendszer alternatívájaként kezdik használni az NFC technológiát. *Mohd Yusof* és munkatársai már 2012-ben kifejlesztették az NFC technológiára épülő „S-Library” nevű alkalmazást, amelyről több közleményben is beszámoltak. Az itt hivatkozott 2015. évi tanulmány főbb megállapításai szerint a könyvtárkezelő rendszerbe integrált S-Library mobil-alkalmazás lehetővé teszi a könyvtári keresést, a kölcsönzést, a visszavételt, valamint a tranzakciós rekordok megtekintését. A fejlesztők, illetve az elkészült rendszert tesztelők véleménye szerint

az NFC technológiára épülő S-Library alkalmazás számos technikai előnnyel rendelkezik az RFID-t, de főként a vonalkódos azonosítást alkalmazó rendszerekkel szemben.⁴⁵ Az S-Library hátránya viszont, hogy a hozzá tartozó applikáció csak az Android operációs rendszerre készült el.⁴⁶

2020-ban megjelent tanulmányában *Neeraj Singh* már egyenesen az RFID alternatívájaként ír az NFC technológia könyvtári alkalmazásáról. Az RFID-hoz viszonyítva az NFC technológia sokkal gyorsabb kommunikációt tesz lehetővé, emellett az NFC könyvtári alkalmazásának óriási előnye, hogy a kölcsönzési műveletekhez elég a könyvtárhasználók okostelefonjaira letöltött alkalmazást használni. Amikor a kiválasztott könyvet a mobiltelefonnal kikölcsönzik, a tranzakciót automatikusan regisztrálja a könyvtár adatbázisa. A visszavétel egy NFC-képes készülékkel történik: amikor az olvasó behelyezi a visszahozott dokumentumot a készülékbe, a telefonján azonnal megjelenik a visszavételi igazolás. Singh véleménye szerint az NFC-hez képest az RFID technológiának számos hátránya van: például a biztonsági rés, valamint az a nemkívánatos jelenség, amikor az RFID leolvasó egyszerre több címkét is aktivál. Az NFC feltétlen előnyei közé tartozik, hogy a mindössze néhány centiméteres hatótávolság miatt az adatlopás esélye minimális. Az NFC-nél nincs szükség RFID-specifikus leolvasókra, a feladatellátáshoz elegendő a könyvtárhasználó okoskészüléke. Amennyiben a dokumentumokba NFC címkéket helyeznek, azok nemcsak az adott példány metaadatait, de kiegészítő információkat (recenziókat, ajánlókat stb.) is tartalmazhatnak. Összefoglalva: az érintésalapú NFC életképes alternatívát kínál a könyvtárak számára az RFID technológia gyengeségeinek leküzdésére.⁴⁷

Az épületen belüli navigáció eszközei

A repülőtereken, üzletekben stb. már elterjedt a Real Time Location System (RTLS) típusú rendszerek alkalmazása, amellyel a meghatározott helyeken követni lehet akár tárgyak, akár emberek mozgását. A felügyelet nélküli okoskönyvtárakban szintén lehet az RTLS vezeték nélküli technológiát alkalmazni, amelynek fizikai rétege vagy rádiófrekvenciát, vagy infravörös fényt, vagy ultrahangot használ. A beltéri helymeghatározáshoz szüksé-

ges címkék és rögzített referenciapontok lehetnek adók, vevők vagy mindkettő. Az RTLS rendszerek egyik típusa az igen alacsony energiafelhasználású Bluetooth Low Energy (BLE) technológiára épül.

A beacon-eszközök az elektronikus eszközök közötti adattovábbításra használatos, kisméretű jeladók, amelyek működési elve a fényjeleket kibocsátó világítótornyokhoz vagy jelzőlámpákhoz hasonlítható. A jeladók kisméretű, elemes eszközök, amelyek Bluetooth-on keresztül a helyszín kezelője által meghatározott, konzisztens információkat küldenek. Az Apple 2013-ban mutatta be az iBeacon nevű technológiai szabványát, amely az IOS és Android készülékeken futó mobilalkalmazások számára lehetővé teszi, hogy foghassák a beacon-típusú eszközök által sugárzott jeleket.⁴⁸

Az iBeacon-technológia fő funkciója a zárt helyiségekben történő navigáció, de a kereskedelemben egyre gyakrabban célzott reklámozásra is használják. Az utóbbi években nagyságrendekkel bővült a beltéri navigációs piac.

A Bajor Állami Könyvtárban (Bayerische Staatsbibliothek – BSB) 2017 eleje óta működik az iBeacon-technológia, amelyhez elkészítették a „BSB Navigator” okostelefonos alkalmazást. A bonyolult belső szerkezetű, hatalmas műemlék épületben 250 jeladót szereltek fel, hogy segítsék a könyvtárhasználók tájékozódását.⁴⁹

Elképzelések a blokklánc-technológia könyvtári alkalmazásáról

Az okoskönyvtár-megvalósítási tervekkel foglalkozó publikációk kivétel nélkül megemlítik az integrálható technológiák között a blokkláncot, ezért ebből az áttekintésből sem maradhat ki. Mielőtt azonban az alkalmazás könyvtári lehetőségeire rátérnénk, érdemes felidézni, mi a célja ennek az eljárásnak.

„A blokklánc egy olyan új, elosztott hálózati koncepció alapuló adatkezelési technológia, amelynek első, gyakorlatban is megvalósított képviselője a piacon a Bitcoin elnevezésű virtuális (tehát fizikai formában nem, csupán adatként létező) vagyoneképzési és fizetőeszköz volt.” – írja *Eszteri Dániel*. Az eredeti elképzeléshez képest a blokklánc technológia sokat változott, mára bármilyen adat vagy információ tárolására alkalmas rendszerré fejlődött, amelynek működését az „elosztott főkönyv”, vagyis egy több számítógépből álló hálózaton

elosztott tranzakciós adatbázis biztosítja. A műveletek során adatmozgatás nem történik, az egyes blokkokban tárolt adatokhoz rendelik hozzá a jogosultságokat, a tranzakciók adatait, a digitális aláírásokat, az időbélyeget stb. Minden egyes adatkezelési művelet hitelességét algoritmusokkal ellenőrzik, ezáltal az összes blokkban tárolt valamennyi adat hitelessége biztosított.⁵⁰

A blokklánc-technológia térhódítása a könyvtárakat is elérte. Ezekben az intézményekben az alábbi feladatok kapcsán képzelhető el a blokklánc technológia alkalmazása.

E-könyvek szerzői jogi védelme. A kiadókkal vagy akár a szerzőkkel közvetlenül lehet intelligens szerződést kötni az e-könyvek felhasználási feltételeiről.

A kutatóintézetek könyvtárai egy privát blokkláncon keresztül megoszthatják az ún. szürke irodalom, a munkaközi jelentések és egyéb kutatási anyagok tartalmát. A blokklánc előnye itt érvényesül igazán: nem kell aggódni sem az adattörlés, sem az adatlopás, sem a szerzői jogok megsértése miatt.

A blokklánc alkalmazható továbbá olyan dokumentumok archiválására és használatának nyomon követésére, ahol a származás, az integritás és az érvényesség kulcsfontosságú, ezért kötelező a proveniencia és a hitelesség nyomon követése.

Fontos tudni, hogy a blokkláncra épülő adatbázisokban egyetlen digitális anyag sem másolható a jogtulajdonos beleegyezése nélkül.⁵¹

További szolgáltatások is elképzelhetők a blokklánc-technológia könyvtári alkalmazása terén, de azzal tisztában kell lenni, hogy ez a lehetőség csak ott vehető igénybe, ahol a könyvtárak beléphetnek a kriptovalutát használó fizetési rendszerbe.

A mesterséges intelligencia és a EU készülő rendelete

Itt az ideje, hogy a már többször emlegetett mesterséges intelligencia számára is keressünk egy elfogadható definíciót. A százféle meghatározás közül az Európai Parlamentét választottuk, annál is inkább, mert e testület korszakalkotó döntésére ki kell térnünk. Íme, a válasz a „Mi a mesterséges intelligencia?” kérdésre:

- „A mesterséges intelligencia (MI) a gépek emberhez hasonló képességeit jelenti, mint például az érvelés, a tanulás, a tervezés és a kreativitás.

- Lehetővé teszi a technika számára, hogy érzékelje környezetét, foglalkozzon azzal, amit észlel, problémákat oldjon meg, és konkrét cél elérése érdekében tervezze meg lépéseit. A számítógép nemcsak adatokat fogad (már előkészített vagy összegyűjtött adatokat érzékelőin, például kameráján keresztül), hanem fel is dolgozza azokat és reagál rájuk.
- Ezek a rendszerek képesek viselkedésük bizonyos fokú módosítására is, a korábbi lépéseik hatásainak elemzésével és önálló munkával.”⁵²

Uniói rendelet készül a mesterséges intelligenciáról

A mesterséges intelligencia használatát az EU-ban a világ első átfogó MI-törvénye fogja szabályozni.

Az Európai Bizottság javaslatára elkészült az MI rendszerekre vonatkozó rendelet tervezete, melynek célja, hogy az MI rendszerek biztonságosak, átláthatók, nyomon követhetők, megkülönböztetéstől mentesek, környezetbarátak és technológiasegítségűek legyenek. A készülő rendelet aszerint sorolja a megállapított kategóriák egyikébe az MI rendszereket, hogy azok milyen kockázatot jelentenek a felhasználók számára.

Három kockázati szintet állapítottak meg, amelyekre különböző szabályok vonatkoznak.

Elfogadhatatlan kockázatnak minősítik az emberekre veszélyes MI rendszereket, amelyek ezért tiltottak. Ebbe a kategóriába sorolták például a kognitív viselkedési manipulációt, az ún. „társadalmi pontozást” és a valós idejű, biometrikus azonosítási rendszereket, például az arcfelismerést.

A biztonságot vagy az alapvető jogokat negatívan befolyásoló MI-rendszerek magas kockázatúnak minősülnek. Néhány példa a magas kockázati szintre: játékok, orvosi eszközök, kritikus infrastruktúra, oktatás és szakképzés, bűnüldözés stb.

A korlátozott kockázatú, kép-, hang- vagy videótartalmat generáló vagy manipuláló MI-rendszereknek teljesíteniük kell a minimális átláthatósági követelményeket, hogy a felhasználók eldönthessék, akarják-e az adott rendszert használni. A felhasználók figyelmét fel kell hívni arra, hogy MI-vel kommunikálnak.

A tervezet külön említi a generatív MI-t, amelynek szintén meg kell felelnie az átláthatósági követelményeknek. A felhasználónak tudnia kell arról,

hogyan a tartalmat MI hozta létre. A rendszer tanításához felhasznált, szerzői joggal védett művek adatait közzé kell tenni.⁵³

Az MI könyvtári alkalmazási területei

Szinte nincs olyan könyvtári tevékenység, amelyben ne játszhatna szerepet a mesterséges intelligencia, melynek különböző területei, például a szakértői rendszerek alkalmazása segítheti a könyvtárosokat a döntéshozatali folyamatokban vagy éppen a tájékoztató-szolgálatban. A gépi tanulás eszközeinek segítségével elemezhető az olvasók bizonyos adatai (életkora, iskolai végzettsége stb.), témapreferenciája, könyvtárhasználati szokásai, és mindez módot ad az egyes használói csoportok érdeklődésének előrejelzésére. Ha a természetes személy hozzájárul a saját adatai elemzéséhez, akkor az ő számára a könyvtár személyre szabott szolgáltatásokat is nyújthat.

A gyűjteménykezelésben az MI-technológiát a kölcsönzési statisztikák elemzésére lehet alkalmazni, az adatok pedig a jövőbeli gyarapítási döntésekben hasznosíthatók. Az MI a szolgáltatások bővítése terén is szerepet kaphat a kiterjesztett, illetve virtuális valóság, valamint a könyvtári robotok alkalmazásával.

Az ún. környezeti intelligenciát segítségül hívva lehetővé válik a beltéri levegőminőség, a hőmérséklet, a páratartalom és a világítás szabályozása, az ablakok automatikus árnyékolása. Azokban a helyiségekben (például kutatószobákban), ahol a teremfoglalási rendszer szerint hosszabb ideig nem tartózkodik senki, télen a fűtést le lehet csökkenteni. A tömörraktárakban a pára- és hőmérsékletszabályozást szintén rá lehet bízni az MI-re.⁵⁴

Az MI bevonása az ajánlórendszerekbe és a tájékoztató szolgálatba

Az ajánlórendszerek praktikus és hatékony megoldást jelentenek az információ-túlterheltség okozta problémára. Az ajánlórendszerek ideológiája azon az alapvető feltételezésen alapul, hogy a döntéshozatal során az emberek többsége mások javaslataira támaszkodik. Az okoskönyvtár forgatókönyvében az ajánlórendszerekben föl lehet hívni az olvasók figyelmét a számukra hasznosnak ígérkező dokumentumokra.⁵⁵ Gyorsan tegyük hozzá,

hogyan az EU-ban csakis úgy működhet ez a szolgáltatás, ha a könyvtárhasználó előzetesen hozzájárult az érdeklődési profiljának elkészítéséhez.

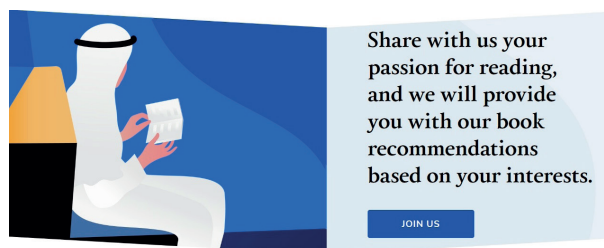
Az MI bevonásával végzett tájékoztatás áttöri a hagyományos referenz-szolgálat időbeli, térbeli, rendszerbeli és erőforrásbeli korlátait. Különböző betanított robotokkal az év minden napján, éjjel-nappal működő, intelligens, kényelmes, barátságos tájékoztatószolgálat működtethető a tanulni és olvasni vágyók számára. (3. ábra)⁵⁶

A természetesnyelv-feldolgozás

A természetesnyelv-feldolgozás (Natural Language Processing – NLP) olyan összetett technológia, amelyben a nyelvészet, a mesterséges intelligencia és a számítástechnikai programozás ötvöződik annak érdekében, hogy a számítógép képes legyen feldolgozni, elemezni, értelmezni az emberek által beszélt nyelveket. A legismertebb NLP területek a tartalomelemzés, az automatikus gépi fordítás, a helyesírás-ellenőrzés és az érzelemelemzés (szentiment analízis).

A gépi tanulás révén a számítógép képes értelmezni meghatározott fogalmakat és algoritmusokat, majd ezek alapján interakcióba tud lépni az emberekkel. Az NLP eredményeit széles körben alkalmazzák a keresőmotorokban, az automatikus kérdés-válasz rendszerekben, a chatbotokban, a virtuális asszisztensekben és a kommunikációképes robotokban. Az okoskönyvtár forgatókönyvében ez a technológia több helyen használható, például a tudományos könyvtárakban a kutatási adatokra vonatkozó hivatkozások feltárásában.⁵⁷

A felsoroltakon túl a természetes nyelvű szövegek feldolgozására – különböző céllal – számos alkalmazást fejlesztettek ki, melyek közül a leggyakoribbak:

3. ábra A dubai Mohammed Bin Rashid Library ajánló szolgáltatásának reklámja⁵⁶

- Információ-, dokumentum- vagy szövegkeresés, melynek célja, hogy egy kisebb vagy nagyobb terjedelmű szövegben lehetővé tegye bármely szövegrész megtalálását.
- Az információkinyerés az adott kulcselemek (emberek, intézmények, helyszínek, országok stb.) azonosítását, címkézését és kigyűjtését végzi nagy terjedelmű szövegekből.
- A gépi fordítás szövegek vagy beszédek automatikus fordítását jelenti egyik nyelvről a másikra.
- Az összegzés során nyelvészeti vagy statisztikai módszerekkel választják ki a nagy terjedelmű szövegekből a legfontosabb szavakat, kifejezéseket, amelyek alapján értelmes összefoglalót készítenek a szöveg tartalmának reprezentálására.
- Különböző célokra, például kép- vagy mintafelismerésre, időjárás-előrejelzésre, betegségdiagnosztikára stb. prediktív modelleket használnak.
- Az NLP módszerekkel egyre gyakrabban végeznek bibliometriai elemzéseket, melyek célja lehet például az NLP-alkalmazások használata a bibliometriai vizsgálatok teljesítményének növelése.⁵⁸

Az adat- és szövegbányászat könyvtári alkalmazási lehetőségei

Az adatbányászati módszerekkel nyers adatokat számítógépes programok segítségével hasznos információvá alakítják át, hogy mintákat fedezzenek föl a nagy adattömegekben. Az utóbbi években az adatbányászat a legaktívabb adatbáziskutatási technikává vált, immár a tudományos könyvtárakban is. Az adatbányászati technikák alkalmasak például a könyvtárhasználók információs viselkedési mintázatainak feltárására és végső soron a felhasználók valós információs igényeit figyelembe vevő gyűjteményfejlesztésre. A könyvtárakban az adatbányászat nyersanyagául szolgálhatnak például a rendszernaplók, a tranzakciós rekordok halmaza, vagy akár a könyvtárhasználók anonimizált adatai.

A dokumentumok kölcsönzési forgalma értékes adatokkal szolgálhat a könyvtárak kölcsönzési rendszerének javításához. A dokumentumok körforgásának elemzése a könyvtári állomány értékelésének egyik hagyományos megközelítése. Az analízis látens tudást nyújthat a forgalmi adatokról, értelmes kapcsolatokat és mintákat mutathat ki a kölcsönzési adatok, a felhasználók és a könyvtári erő-

források között. Az elemzésből levonható következtetések révén javítható a szolgáltatások minősége, kezelhetők a pénzügyi források és a költségvetés. A jobb döntések meghozatalához, a könyvtárhasználókkal való hatékony interakcióhoz és az információs források ajánlásához a kölcsönzési részlegnek ismernie kell a felhasználók aktivitását és a keresési mintákat, és nem utolsósorban a könyvtár gyűjtőkörébe tartozó szakterületeket, valamint a releváns dokumentumállományt.⁵⁹

Az AIoT, a dolgok mesterséges intelligenciája

Ahogy sok más területen, az IKT és az MI (vagy AI) terén is megfigyelhető az erőteljes konvergencia, és nincs ez másképp az IKT egyik gyorsan növekvő ágával, az IoT-val sem. 2020 óta egyre több közleményben jelenik meg az MI-vel közös rendszerbe szervezett IoT, vagyis az AIoT. A „dolgok mesterséges intelligenciája” tulajdonképpen egy minőségi többlet: a mesterséges intelligencia nélkül az IoT-eszközök révén pusztán adathalmaz jön létre, amely azonban sokkal többet ér, ha az MI kiértékeli az adatokat és kimutatja az összefüggéseket. Az IoT nélkül az AI-rendszerek nem rendelkeznek adatkészletekkel, az AIoT viszont lehetővé teszi, hogy az AI elemzése révén felismerhetővé váljanak a minták a nagy adathalmazokban.

Néhány konkrét példával röviden érzékeltetjük, a könyvtári területen milyen lehetőségei vannak a jövő egyik nagy technológiai trendjének, az AIoT technológiának.

A könyvtárban az IoT eszközök összegyűjtik a tényleges forgalmi adatokat: az olvasóteremben hova mennek a legtöbben, hol töltenek több időt? A szenzorok által gyűjtött adatokat vagy akár az online felületeken keresett művek adatait kiértékelve az MI képes előre jelezni az olvasók részéről várható érdeklődést, amely segít a gyűjtemény fejlesztésében, az új dokumentumok beszerzésében, a példányszámok helyes megállapításában.

Ha a dokumentumforgalmat nemcsak kölcsönzéskor regisztrálja egy rendszer, hanem a helyben használatot is méri, amelyeket aztán az MI kiértékeli, addig teljesen ismeretlen forgalmi, használati adatokhoz juthat a könyvtár, különösen, ha arra is van lehetőség, hogy a helyben használat idejét is mérjék.

Nagy forgalmú könyvtárakban, ahol például vizsgaidőszakban nincs elég szabad férőhely, szintén segítségül lehet hívni az AIoT eszköztárát. Tegyük fel, hogy az olvasók a könyvtári mobilapplikáción keresztül lefoglalnak maguknak helyet – ezt egészen addig megtehetik, amíg van üres férőhely. Valamennyien ismerjük azonban a „trükköket”: az olvasók egymásnak foglalnak le ülőhelyeket, amelyek hosszú órákon át üresek. A legkorábban érkező több székre teszi a holmiját, és így foglalja a helyet a később érkezőknek. Ha az IoT eszközök közé az olvasói munkaasztaloknál a nyomás- és mozgásérzékelők is bekerülnek, a forgalomfigyelő rendszert pedig bővítik az adatbányászatból ismert KNN (K-nearest neighbor) 60 algoritmussal, a rendszer képes detektálni a hosszabb ideig üres helyeket, amelyeken csak egy táská „ül”, és azokat szabad helyként jelzi ki.

Biztonsági kamera (Closed-Circuit Television – CCTV)

Nem tévedésből kapott helyet a mesterséges intelligenciával működő eszközök között a régóta ismert, napjainkban egyre több helyen megjelenő biztonsági kamera, amelynek már jó ideje nincs köze a nevét alkotó technológiai megoldásokhoz. Egy korszerű CCTV kamera már nem elektromos jeleket továbbít egy zárt láncon keresztül, hanem digitális videójeleket küld az interneten elérhető IoT rendszerbe. A CCTV kamerák legfejlettebb változatai pedig az MI-re épülnek – ilyenek például a hírhedt arcfelismerő rendszerek.

Az AIoT rendszer – ez esetben a megfigyelő kamera és az MI – nem más, mint a régi és az új technológia ötvözet. Ma az új biztonsági videokamerák az IoT rendszerekbe illesztve működnek, az adatokat az MI elemzi intelligens algoritmusokkal, a gépi tanulás (Machine Learning – ML) segítségével. A modern CCTV kamerák nem a nyers videófelvételek továbbítására korlátozódnak, hanem intelligens ágensként aktív tevékenységet fejtenek ki a kiskereskedelem, a forgalomirányításban, a fenntartható energiagazdálkodásban és a biztonság minden területén, így alkalmazásuk az okoskönyvtárakban is nélkülözhetetlen.

Néhány további praktikus példa az AIoT technológia könyvtári alkalmazására:

A kisebb forgalmú helyeken a nagy fényerejű erőforrások folyamatos üzemeltetése pazarlás. Az olvasók által bejárt utak gyakoriságának elemzése alapján az MI segítségével optimalizálható a fényerősség szintje.

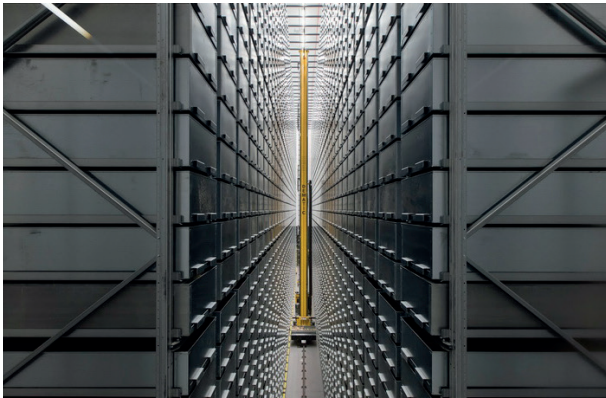
Az MI azonnal képes észlelni bármely anomáliát, jelezni a normál működési módtól való jelentős eltérést – legyen szó egy elakadt liftről, a füstjelző aktiválódásáról, egy illetéktelen bejutási kísérletről stb. A könyvtár működését viszont úgy kell megszervezni, hogy a nyitvatartás minden percében legyen olyan, kellő kompetenciával felruházott munkatárs (nagyobb könyvtárban több személy), akihez befut az anomáliáról szóló jelzés, és aki azonnal tud intézkedni a probléma elhárítása érdekében.

Robotok, drónok

Az iparban, a hadászatban, az orvoslásban, a szolgáltatásokban és számos más helyen sokféle robotot használnak, melyek egyik célja, hogy megkönnyítsék az emberek számára a napi feladataik elvégzését. Ahogy az okosotthonok azt ígérik, hogy megszabadítanak a triviálisabb házimunkák alól, a könyvtári robotok egy része szintén a kevésbé igényes feladatokat váltja ki. Miközben sok könyvtáros úgy érezheti, hogy a gépies feladatoktól mentesülve örömmel koncentrálhat a kifinomultabb tevékenységekre, ezzel párhuzamosan fölmerülhet a feleslegessé válás aggodalma, és megjelenhet a robotoktól való idegenkedés.

Egyre több könyvtár integrálja a szolgáltatási rendszerébe a különböző robotokat, melyek közös tulajdonsága, hogy mindegyik típus csak adott feladatra alkalmazható. Az internetet böngészve a könyvtárakban leginkább raktári robotdarukról, autonóm mobil robotokról és humanoid robotokról lehet értesülni.

Az optimális helykihasználás iskolapéldájaként tekinthetünk az írországi Limerick egyetemének könyvtárában működő, Európa első teljesen automatizált könyvtári tároló- és visszakereső rendszerére. (4. ábra) A Dematic cég által fejlesztett raktárban a régebbi, ritkán keresett műveket tárolják. A tíz méter magas polcok között működő robotdaruk emelik le a keresett dokumentumot tartalmazó fémládát a polcra, amelyet egy szállítószalag továbbít a raktárkezelőhöz, aki kiveszi a ládá-

4. ábra A limericki egyetemi könyvtár raktári robotdaruj⁶²

ból a kikért művet, majd a vonalkóddal ellátott könyvet szállítószalagon küldi át az olvasószolgálatba. Az élőmunka-ráfordítás csökkentése mellett az automatizált raktárrendszer nagy előnye a helytakarékoság, miáltal több olvasói férőhelyet tudtak kialakítani a könyvtáráépületben.^{61 62}

Az anyagmozgatás és az állományellenőrzés terén az autonóm mobil robotoknak (autonomous mobile robots – AMRs) számos előnyük van. A korlátozott területeken való alkalmazhatóságuk mellett rendelkeznek az ütközésmentes helyváltoztatást lehetővé tevő tárgyérzékeléssel. Az AMR-ek képesek kommunikálni a többi robottal, más gépekkel, illetve az emberrel, és ennek eredményeként hozzák meg döntéseiket. Az MI jellemzőivel rendelkező AMR-ek javítják a dokumentumkezelési eljárások minőségét.⁶³

2019 óta a Frankfurt am Main Városi Könyvtár a „Robotics – City Library 4.0.” programja keretében a robotikával és a kódolással bővítette szolgáltatásait, amellyel nagy sikert arat a gyermekek és felnőttek körében. Az intézmény küldetése fontos részének tartja, hogy mindenki számára felkínálja a STEM⁶⁴-kétségfejlesztést. A könyvtárban beszélgetni lehet Adával, a NAO típusú a humanoid robottal, meg lehet tanulni, hogyan működik egy Dobot robotkar, a tanuló robotokat pedig programozni is lehet. 2021-ben egy speciális olvasási projekt valósult meg az Ada nevű robottal, „akinek” a gyerekek olvasnak föl mesét, a robot pedig az olvasmány alapján a gyerekeknek kvízkérdéseket tesz föl. Hatalmas sikert arat az olvasástanulás és a robotika eme szokatlan kombinációja, a gyerekek sokkal kevésbé gátlásosak Ada, mint a tanárok vagy a könyvtárosok társaságában.⁶⁵ Ugyanez

5. ábra BiBli, a longmonti könyvtár „gyerekkönyvtárosa”⁶⁶

a tapasztalat a Longmont Public Library *BiBli* nevű robotjával, „aki” autista gyerekekkel is „foglalkozik”. (5. ábra)⁶⁶

Más típusú szolgáltatást nyújtanak a kanadai Surray könyvtárai, ahol a beiratkozott könyvtárlátogatók kölcsönözhetik a Dash Robot készletet. Az előzetes tudás nélkül programozható robot képes hang- és fény kibocsátásra, mozgásra és sokféle kreatív problémamegoldásra.⁶⁷

Az elektromos járművek mellett egyre inkább megszokottá válik a drónok, hivatalos nevükön a pilóta nélküli légi járművek látványa. Eleinte csak katonai műveletek során alkalmazták a drónokat, de néhány év múltán a csomagszállításban is megjelentek. Az Amazon 2013-ban indította az első „repülő csomagokat”. A kanadai Edmonton Public Library 2019-ben kezdte meg könyvtári anyagok eljuttatását a távolabb élő könyvtárhasználók számára, azóta több nagykönyvtár, például a New York Public Library, a Dubai Public Library alkalmazza a kölcsönzési szolgáltatásokban a dróntechnológiát. A Covid-járvány alatt egyre több intézmény vett igénybe drónokat a könyvtári dokumentumok kézbesítéséhez.

Az elérhető szakirodalmi publikációk a kölcsönzött dokumentumok visszajuttatásának módjáról nem szólnak csak néhány újságcikk említi, hogy a szünetben drónnal eljuttatott könyveket a tanév elején a tanulók saját maguk viszik vissza az iskolába.

A drónos kézbesítés meglehetősen drága: a jármű beszerzési költsége magas, az irányításhoz pedig szakképzett személyzetre van szükség. A kockázatokkal is számolni kell, mert a járműveket és a rakományt hackerek, tolvajok támadhatják meg. A szolgáltatás indítása előtt alaposan meg

kell ismerni az adott országban, illetve az érintett régióban érvényes légügyi szabályokat, amelyek sok helyen kizárják a közlekedésből a drónokat.⁶⁸

A kiterjesztett valóság

A kiterjesztett valóság (Augmented Reality – AR) viszonylag új technológia. Ahogy a neve is utal rá, az AR a digitális információk és a valós tér kombinációja, amely a fizikai környezethez ad hozzá a számítógép által generált komponenseket.

Az augmentált valóság sokféleképpen valósítható meg, de valamennyi forma közös tulajdonsága, hogy a virtuális tárgyak valós időben épülnek be a tárgyi világ kontextusába. A kiterjesztett valóság eszközfüggő: létrehozásához szükség van a külvilágot érzékelő optikára, továbbá szenzorokra, illetve egy okoseszköz megfelelő kijelzőjére – amely lehet AR szemüveg, táblagép, okostelefon.⁶⁹

Az AR szoftver az okoseszköz kijelzőjére vetíti a kamerájával látható élőképet, és ezt egészíti ki virtuális tartalommal – szöveggel, képpel stb. Az AR két típusa a GPS, illetve a markeralapú megoldás. Az előbbinél az alkalmazás beméri az okoseszköz pillanatnyi helyét, majd az adatokat továbbítja a felhőben lévő szervernek, amely az adott pozícióhoz tartozó, az okoseszköz kijelzőjén azonnal megjelenő kiegészítő információkat küld vissza. A markeralapú megoldás – amelynél a marker gyakran egy QR kód – a markert beolvasva jeleníti meg az adatbázisban tárolt, a konkrét helyhez tartozó háromdimenziós objektumokat.⁷⁰

Az okoskönyvtár technológiai keretrendszere

Az okoskönyvtár létrejötte egy új lépcső az információ többdimenziós kezelése és felhasználása felé vezető úton. *Gaohui Cao* és szerzőtársai az okoskönyvtár kialakításáról szóló tanulmányukban az intelligens könyvtári technológia integrációs keretrendszerét három egymásra épülő rétegbe sorolták:

- A kommunikációs rétegbe az információtovábbítási, a virtuális realitáshoz kapcsolódó és a mobil-internet-technológiák tartoznak.
- Az eszközöket és a hálózatot is tartalmazó számítástechnikai réteget a mesterséges intelligencia, az adatbányászat, a számítási felhő, valamint az intelligens feldolgozási és szűrési technológia alkotja.

- Az észlelési réteg elemei az RFID-eszközök, a szenzorok, a kamerák, a hordható eszközök, az iBeacon jeladók, a terminálként használt okostelefonok és okosórák, valamint az arc- és hangfelismerés.

Az észlelési réteg teszi képessé a rendszert a könyvtárban található különféle hordozókon tárolt információk azonosítására, valamint a könyvtárhasználók viselkedésének, illetve a környezeti paramétereknek az érzékelésére. A számítástechnikai réteg az okoskönyvtár magja; amelybe a mesterséges intelligencia, az adatbányászat, a felhő alapú számítástechnika, valamint az intelligens feldolgozó és szűrőtechnológiák tartoznak. A kommunikációs réteg egy felhasználóorientált szolgáltatási felület, amelyen keresztül a korszerű technológiák gyors adatáramlást biztosítanak a tárolt információk, az észlelési és számítástechnikai rétegek, valamint a felhasználók között, akik ezáltal élvezhetik az okoskönyvtár előnyeit.⁷¹

Cao és társai nyomán *Lorette Jacobs* szintén a fent vázolt három rétegbe rendezve, de több helyen módosítva és fontos adalékokkal kibővítve mutatja be az okoskönyvtárban alkalmazott technológiákat. A hozzáférési / keresési (access / discovery) réteget Jacobs a könyvtárak szemszögéből határozta meg. A fő helyen az alapvető könyvtári szolgáltatások állnak: a kölcsönzés, az olvasás és a mobil tájékoztatás. A számítási felhőhöz kapcsolódó három elem az azonosítás, a biztonságot szolgáló kiegészítő, vagyis az edge and fog hálózatok (Ld. a „Felhő- perem- és ködalapú számítástechnika” c. fejezetben), illetve a könyvtári gyűjteménykezelő / ügyviteli rendszer.

A modell számítástechnikai rétegébe Jacobs az eszközök, az adatbázisok és az adatbányászati technológia mellé az intelligens feldolgozó és szűrőtechnológiát sorolja, amelyek alapját az átjárhatóságot támogató szabványok, az internet protokoll, illetve a gépek közötti kommunikáció képezi. Ugyanebben a rétegben az adatátvitelt lehetővé tevő Wi-Fi, a mobilkapcsolat, a rádióhullámok és többféle hálózat szerepel. A hálózatokon keresztül továbbított és hozzáférhetővé tett adatok az átvitel javításához különböző protokollok használatát igénylik. Jacobs az észlelési rétegbe az RFID, a szenzorok és a GPS mellett a könyvtári szoftvert

sorolja. Ez utóbbinak nem szentel külön figyelmet, de azt hangsúlyozza, hogy az új technológiákat integrálni kell a könyvtár gyűjteménykezelő rendszerébe.⁷²

Adatvédelmi kérdések

A szenzorok és más eszközök folyamatosan gyűjtik az okoskönyvtárak tereiben megforduló könyvtárhaználókra vonatkozó személyes adatokat, amelyek fokozott védelme rendkívül fontos. Az alábbi felsorolás közel sem teljes, csak a személyesadatvédelem legfontosabb szempontjaira hívja föl a figyelmet.

Az EU általános adatvédelmi rendelete⁷³, a GDPR által meghatározott feltételek (az ún. jogalapok) közül a fentiekben felsorolt okoskönyvtári technológiák alkalmazása során a következőkre kell tekintettel lenni:

- A személyes adatok kezelése kizárólag a GDPR alapelveinek megfelelően történhet.
- Az érintett előzetes hozzájárulását kell kérni minden olyan esetben, ahol gyűjt(het)ik, kezel(het)ik a személyes adatait – például a mobiltelefonos könyvtári applikáció letöltése előtt, a CCTV kamerák által figyelt terekben, a chatbotokkal folytatott kommunikáció során stb.
- Mivel az érintett kifejezett hozzájárulása kell a személyes érdeklődési körére vonatkozó ún. profilalkotáshoz, a személyre szabott szolgáltatások – például az ajánlórendszerek – igénybe vétele előtt az érintettnek írásban kell nyilatkoznia a hozzájárulásáról.

- Amennyiben a könyvtár adatkezelőként a saját jogos érdekeire hivatkozik – például az ülőhely-foglaltság speciális nyomon követése során – előzetesen, írásban el kell készítenie az érdek-mérlegelési tesztet, amely bemutatja, hogy az adatkezelő érdekei miért élveznek elsőbbséget az érintett érdekeivel szemben.
- Azokban a könyvtárakban, ahol 18 év alatti személyeket is fogadnak, a rendelet gyermekekre érvényes különleges előírásai szerint kell eljárni.

Összegzés

A fentiekben idézett szerzők véleményét összegezve elmondhatjuk, hogy az okoskönyvtár hagyományos és digitális dokumentumokból, valamint korszerű hardver- és szoftvereszközökből álló komplexum, amely a hatékony működéséhez, innovatív, informatív és interaktív szolgáltatásaihoz kiaknázza a mesterséges intelligenciában, az adatbányászatban, továbbá a legfejlettebb technológiák alkalmazásában rejlő potenciált. A tartalom létrehozásában, gazdagításában, a tájékoztatásban kiemelt szerepet kapnak a szemantikus technológiák, a szakértő rendszerek, az ontológiák, valamint a természetes nyelven zajló intelligens és intuitív keresés. A rendelkezésre állásban elsődleges fontosságú a szolgáltatások és a környezet személyre szabása. Az alkalmazott technológia lehetővé teszi a könyvtár épületének teljeskörű távvezérlését, amely ezáltal akár személyzet nélkül nyitva állhat a könyvtárhaználó előtt. Az okoskönyvtár célja, hogy minél többen használhassák a számukra legmegfelelőbb időpontokban, ezzel is kímélve az olvasók idejét.

Beérkezett: 2023. december 13.

Tószegi Zsuzsanna PhD

c. egyetemi docens

ELTE BTK, Könyvtár- és Információtudományi Intézet

toszegi.zsuzsanna@btk.elte.hu

Végjegyzetek

- 1 A Nyelvtudományi Kutatóközpont nyelvi tanácsadó szolgálata az okoskönyvtár és okosváros kifejezések esetében az egybeírást javasolja, mivel az ehhez hasonló kifejezések (pl. okostábla, okostelefon stb.) jelentéstömörítő összetételeknek tekinthetők (vö. AkH. 111).
- 2 459/2021. (VIII. 4.) Korm. rendelet a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról [...] szóló 314/2012. (XI. 8.) Korm. rendelet módosításáról. Elérhető: https://jogkodex.hu/jsz/2021_459_korm_rendelet_2165731
- 3 Smart city tudásplatform. Metodikai javaslat. Elérhető: <https://lechnerkozpont.hu/doc/okos-varos/smart-city-tudasplatform-metodikai-javaslat.pdf>
- 4 Schöpfel, J. *Smart Libraries.*, *Infrastructures*, 3(4), 43, 2018. <https://doi.org/10.3390/infrastructures3040043>
- 5 Sallai, Gy. (szerk.): *Az okos város (smart city)*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2018. ISBN 978-615-5920-22-6
- 6 Schöpfel: i. m.
- 7 Nam, T., Pardo, T. A. *Conceptualizing smart city with dimensions of technology, people, and institutions*, In: Proceedings of the 12th Annual International Digital Government Research Conference: Digital Government Innovation in Challenging Times, College Park, MD, USA, 12–15 June 2011. p. 282–291.
- 8 Hubay, M. *Adatgazdáltság, adatszolgáltatás és discovery hagyományos és szemantikus metaadat-környezetben*, *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 67(5), p. 291–300, 2000.
- 9 Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ *Településeink könyvtári ellátása - 1972*, Népművelési Propaganda Iroda 1973. Elérhető: https://epa.oszk.hu/04200/04273/00005/pdf/EPA04273_telepuleseink_konyvtari_ellatasa_1972.pdf
- 10 Könyvtári Intézet *Gyorsjelentés – Országos Könyvtári Statisztika, 2022. év*, 2023. Elérhető: <https://www.ki.oszk.hu/hir/kutatasi-es-elemzo-osztaly/gyorsjelentes-orszagos-konyvtari-statisztika-2022-ev>
- 11 Hubay, M., Gyuricza, A. *Új könyvtári fogalmak gyakorló könyvtárosok szemszögéből*, In: Networkshop 2019. Hungarnet, Budapest, 2019. p. 61–67. <https://doi.org/10.31915/NWS.2019.8>
- 12 Springer Nature *Discovery Services*. Elérhető: <https://www.springernature.com/gp/librarians/tools-services/implement/discovery/discovery-services>
- 13 Dancs, Sz. *Könyvtári szolgáltatási platformok, avagy ami az IKR-ek után következik*, *Könyvtári Figyelő*, 61(3), p. 359–371, 2015.
- 14 Lendvay, M. *Országos Könyvtári Platform – központi könyvtári szolgáltatások együttműködő rendszere*, In: Networkshop 2020. Budapest, Hungarnet, 2020. p. 95–105. <https://doi.org/10.31915/NWS.2020.10>
- 15 A PDA a Personal Digital Assistant rövidítése, tkp. egy kézi- vagy zsebszámítógép.
- 16 Aittola, M., Ryhanen, T., Ojala, T. *SmartLibrary: Location-Aware mobile library service*, *Human-Computer Interaction with Mobile Devices and Services*. *Mobile HCI 2003*, In: Proceedings of the 2003 International Symposium on Human Computer Interaction with Mobile Devices and Services, Udine, Italy, 8 September 2003, p. 411–415.
- 17 Baryshev, R. A., Babina, O. I., Zakharov, P. A., Kazantseva, V. P., Pikov, N. O. *Electronic Library: Genesis, Trends. From Electronic Library to Smart Library*, In: *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences* 6. 2015. 8. pp. 1043–1051.
- 18 Patra, N. K. *Electronic Resource Management (ERM) in the Library*, 2019. Elérhető: <https://www.slideshare.net/patranihar/electronic-resource-management-in-the-library>
- 19 Hussain, A., Ahmad, P. *Adoption of smart technologies in university libraries of Pakistan: a qualitative review*, *Library Philosophy and Practice (e-journal)*. 6055. p. 1–10, 2021. Elérhető: <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/6055>
- 20 Gul, S., Bano, S. *Smart libraries: an emerging and innovative technological habitat of 21st century*, *The Electronic Library*, 37(5), p. 764–783, 2019.
- 21 Az elektronikus hírközlési piac fogyasztóinak vizsgálata 2022 – háztartási felmérés. Budapest, NMHH, 2023. p. 2.
- 22 Statista *Global internet penetration rate as of October 2023, by region*, 2023. Elérhető: <https://www.statista.com/statistics/269329/penetration-rate-of-the-internet-by-region/>
- 23 Hussain – Ahmad: i. m. p. 6.
- 24 Szabó, A. I. *Ha roncsmetét csinálunk a Föld körüli világűrben, az az űrkutatásnak és az ózonrétegnek is árt*, *Másféltek*, 2023. Elérhető: <https://masfelfok.hu/2023/08/10/roncsmeteto-muholdak-starlink-elon-musk-vilagur-fold-koruli-palya-ozon-urkutatasa/>
- 25 Felhő számítás vs. kód számítás. Elérhető: https://info.comforth.hu/kod_szamitas_fog_computing
- 26 European Commission *Cloud computing. Shaping Europe's digital future*, Elérhető: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/cloud-computing>
- 27 Útmutató az IoT-technológiákhoz és -protokollokhoz. Microsoft 2023. Elérhető: <https://azure.microsoft.com/hu-hu/solutions/iot/iot-technology-protocols>
- 28 Ki felelős az okoseszközök biztonságáért? Elérhető: <https://iotzona.hu/biztonsag/ki-felelos-az-okoseszkozok-biztonsagaert>

- 29 Ultimate IoT Implementation Guide for Businesses. Elérhető: <https://www.techtarget.com/iotagenda/Ultimate-IoT-implementation-guide-for-businesses>
- 30 IoT eszközök biztonsági kérdései – Az ipar. Elérhető: https://nki.gov.hu/wp-content/uploads/2022/09/IoT-eszkozok-biztonsagi-kerdesei_II_CTI_jelentes.pdf
- 31 A kolokációs létesítmény tkp. egy szerverpark, amelynek üzemeltetője csak az oda telepített szerverek működtetésének fizikai feltételeiről gondoskodik.
- 32 Ultimate IoT: i. m.
- 33 Toma, C., Ciurea, C., Ivan, I. *Approaches on Internet of Things Solutions*. Elérhető: t.ly/8E4xV
- 34 Az 1970. május 21-én benyújtott találmányra 1973. január 23-án kapták meg a US3713148A lajstromszámú szabadalmat. Elérhető: <https://patentimages.storage.googleapis.com/4a/63/c4/1e14dedfdb7bd2/US3713148.pdf>
- 35 Az USA Szabadalmi Hivatala 1983. május 17-én adta meg az US4384288A lajstromszámú szabadalmat az 1980. december 31-én benyújtott találmányra. Elérhető: <https://patents.google.com/patent/US4384288>
- 36 Az EPC (Electronic Product Code) elektronikus termékkódokat az RFID címkékbe lehet kódolni.
- 37 Timoshenko, I. *RFID in Libraries: Automatic Identification and Data Collection Technology for Library Documents*, In: Maintenance Management, 2018. DOI: <https://doi.org/10.5772/intechopen.82032> Az ISO 28560 szabványcsalád 2014. évi kiadása megtalálható: Új ISO-szabványok a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban. Elérhető: <http://ki2.oszk.hu/kf/2017/06/uj-iso-szabvan-yok-a-konyvtartudomanyi-szakkonyvtarban/>
- 38 RFID frekvenciasávok. Elérhető: <https://smartfreq.hu/rfid-csoportositas/>
- 39 Nagy, G. *Az RFID könyvtári felhasználása*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 63(1), p. 38–48, 2016.
- 40 How to Select a Correct Tag – Frequency. Elérhető: <https://rfid4u.com/rfid-frequency/>
- 41 IDTechEx Discusses RFID Market Trends for 2023 and the Next Five Years. Elérhető: <https://www.prnewswire.com/news-releases/idtechex-discusses-rfid-market-trends-for-2023-and-the-next-five-years-301781110.html>
- 42 Nagy: i. m.
- 43 SmartFreq Könyvtári rendszerek. Elérhető: <https://smartfreq.hu/konyvtari-rendszerek/>
- 44 Guo, J., Huang, Q., Chen, J. *UHF-RFID data model construction in university libraries*, The Electronic Library, 32(5), p. 726–741, 2014.
<https://doi.org/10.1108/EL-10-2013-0177>
- 45 Yusof, M. K., Abel, A., Saman, Y. M., Abdul Rahman, M. N. *Adoption of near field communication in S-Library application for information science*, New Library World, 116(11/12), p. 728–747, 2015.
<https://doi.org/10.1108/NLW-02-2015-0014>
- 46 A tanulmány 2023. decemberi leadásakor a szerző nem talált arra vonatkozó hírt, hogy a malajziai fejlesztők az Apple iOS operációs rendszerére is kifejlesztették volna az S-Library alkalmazást.
- 47 Singh, N. K. *Near-field Communication (NFC). An Alternative to RFID in Libraries*, In: Information technology and libraries, june 2020. p. 4-14.
<https://doi.org/10.6017/ital.v39i2.11811>
- 48 Mi az RTLS? Elérhető: <https://atn.hu/ibeacon-alapu-epuleten-beluli-navigacios-rendszerek-top5-elonye-es-hatranya/> (A szakértők azt tanácsolják a Beacon/iBeacon kifejezések megkülönböztetésére, hogy az elsőt az eszközökre, a másodikat a technológiára vonatkozóan használjuk.)
- 49 Paplowski, S. *Beacons in Bibliotheken. Mehr als nur eine Alternative?*, In: Freyberg, L., Wolf, S. (Herausg.): Smart Libraries. Konzepte, Methoden und Strategien. Wiesbaden, b.i.t.verlag gmbh, 2019, p. 39–56.
- 50 Eszteri, D. *Az új technológiák megjelenésének hatása a személyes adatok védelmére: gépi tanulás, blokklánc, internet-of-things, agyhullám-olvasás*, In: Szemelvények az információs jogokról – a rendszerváltástól napjainkig. Patrocinium Kiadó, Budapest, 2021, p. 164–193.
- 51 Oluchi Emmanuel, V., Efemini, M., Oseni Yahaya, D., David Oladokun, B. *Application of blockchain technology to 21st century library services: Benefits and best practices*, Data & Metadata, 2(59), 2023.
<https://doi.org/10.56294/dm202359>
- 52 Mi az a mesterséges intelligencia és mire használják? 2023. június 20. Elérhető: <https://www.europarl.europa.eu/news/hu/headlines/society/20200827STO85804/mi-az-a-mesterseges-intelligencia-es-mire-hasznaljak>
- 53 Az első uniós rendelet a mesterséges intelligenciáról. Elérhető: t.ly/BPEB1
- 54 Nie, B., Wang, T., Lund, B. D., Chen, F. *How Does AI Make Libraries Smart?: A Case Study of Hangzhou Public Library*, In: Technological Advancements in Library Service Innovation (ed. Manika Lamba), IGI Global, 2022. pp. 43-58.
<https://doi.org/10.4018/978-1-7998-8942-7.ch003>
- 55 Key Technologies of Smart Libraries. Recommender Systems. Elérhető: <https://encyclopedia.pub/entry/21921>
- 56 Smart services. Elérhető: <https://www.mbrl.ae/homepage>

- 57 Fan, L., Lafia, S., Bleckley, D., Moss, E., Thomer, A., Hemphill, L. *Librarian-in-the-Loop: A Natural Language Processing Paradigm for Detecting Informal Mentions of Research Data in Academic Literature*, arXiv, March, 2022
<https://doi.org/10.48550/arXiv.2203.05112>
- 58 Taskin, Z., AL, U. *Natural language processing applications in library and information science*, Online Information Review, 43(4), p. 676–690, 2019.
<https://doi.org/10.1108/OIR-07-2018-0217>
- 59 Khademizadeh, S., Nematollahi, Z., Danesh, F. *Analysis of book circulation data and a book recommendation system in academic libraries using data mining techniques*, Library and Information Science Research, 44, 101191, 2022.
<https://doi.org/10.1016/j.lisr.2022.101191>
- 60 Bi, S., Wang, C., Zhang, J., Huang, W., Wu, B., Gong, Y., Ni, W. *A Survey on Artificial Intelligence Aided Internet-of-Things Technologies in Emerging Smart Libraries.*, Sensors, 22, 2991, 2022.
<https://doi.org/10.3390/s22082991>
- 61 Automated Storage and Retrieval System. Elérhető: <https://www.ul.ie/library/automated-storage-and-retrieval-system>
- 62 Limerick Glucksman Library *UL robotic crane.jpg*, Forrás: Elérhető: <https://www.limerick.ie>
- 63 Jafari, N., Sgarbossa, F., Peron, M. *An appraisal towards the technological improvement of library operations management in digital era*, IFAC-PapersOnLine, 56(2), p. 11874–11879, 2023.
<https://doi.org/10.1016/j.ifacol.2023.10.599>
- 64 STEM: a (természet)tudományok, a technológia, a mérnöki tudományok és a matematika angol nevéből képzett akroníma
- 65 Schmidt, T. *Mit NAO, Dash & Co. die Welt der Roboter entdecken. Robotics für Kinder und Jugendliche in der Stadtbücherei Frankfurt am Main*, Bibliotheksdienst, Bd. 55(10–11), p. 741–747, 2021. <https://doi.org/10.1515/bd-2021-0108>
- 66 BiBli the robot is Longmont library's newest employee. Elérhető: https://www.timescall.com/ci_28261766/bibli-robot-is-longmont-librarians-newest-employee/
- 67 Dash Robot Kits. Elérhető: <https://www.surreylibraries.ca/services/kids-families/dash-robot-kits>
- 68 Saloi, A. *Drone in Libraries for Document Delivery: "Flying Documents"*, Library Philosophy and Practice, 2021. Elérhető: <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/4599/>
- 69 Szűts, Z. *Az augmented valóság média- és kommunikációelméleti hatásai*, Médiakutató, 2011, ősz. Elérhető: https://mediakutato.hu/cikk/2011_03_osz/02_augmentalt_valosag
- 70 Zsömle, V. *Az Internet of Things könyvtári lehetőségei – Útban a Smart Library felé?*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 64(12), p. 606–618, 2017. Elérhető: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/1597/10360>
- 71 Cao, G., Liang, M., Li, X. *How to make the library smart? The conceptualisation of the smart library*, The Electronic Library, 36(5), p. 811–825, 2017.
<https://doi.org/10.1108/EL-11-2017-0248>
- 72 Jacobs, L. *Smart Academic Libraries. Possibilities Through the Application of the Internet of Things*, In: van VUREN, Anette Janse (ed.): *Academic Libraries: Reflecting on Crisis, the Fourth Industrial Revolution and the Way Forward*. Johannesburg, UJ Press, p. 115–136, 2022.
<https://doi.org/10.36615/9781776402304>
- 73 AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS (EU) 2016/679 RENDELETE (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről

Könyvtár a kultúrák és a Gemenc kapujában

Kovács Norbert

Az Illyés Gyula Könyvtár Szekszárdról, a magyarországi könyvtárak közül negyedikként, zöldkönyvtári címet szerzett az IFLA (International Federation of Library Associations – Könyvtári Egyesületek Nemzetközi Szövetsége) ENSULIB (Environmental Sustainability and Libraries – Környezeti Fenntarthatóság és Könyvtárak) szekciójának 2023-as pályázatán. A kolumbiai Medellín könyvtára mögött második helyezést értünk el a legjobb zöldkönyvtár kategóriában. Pályázatunk kivonatát a szekció meghívására Rotterdamban, az IFLA éves kongresszusán mutathattam be augusztus 23-án.¹ Hosszú út vezetett ideig. Az elaggott épületben, komoly helyhiánnyal küzdő vármegyei könyvtárban a zöldítés első gondolata nem aratott osztatlan sikert. A kedvezőtlen viszonyok, a Covid-19 járvány, a lezárások, a Szekszárdi Tudásközpont építésének tolódása, és más külső negatív tényezők hatása mégsem törte le azokat a kreatív energiákat, amik a lázas munka során felszabadultak. Az új szolgáltatások meghonosítása, új partnerkapcsolatok kialakítása, a magkönyvtár létesítése, a zöldkönyvtári stratégia elfogadása, a zöldkönyvtári hálózati együttműködések elindítása után a tudásközpontba költözés előkészítése mellett került sor az IFLA pályázat megírására, miközben a könyvtár személyi állományában komoly változások történtek. Az IFLA zöldkönyvtári címmel és a tudásközpontba költözéssel egy új fejezet nyílik a könyvtár életében.

Hisszük, hogy a környezeti válság, a klímaváltozás mindenkit érint. Mint véleményformáló intézményeknek a könyvtáraknak van felelőssége és lehetősége is arra, hogy közösségeiket felkészítsék az elkerülhetetlen változásokra. A könyvtárak segíthetnek egy öko-tudatos szemlélet kialakításában. Azt hiszem ez volt az a belátás, ami a zöldkönyvtári tevékenységünk motorja volt az elmúlt három évben.

könyvtár, zöldkönyvtár, zöld szolgáltatások, fenntarthatóság, természetvédelem

Előzmények

Időben a 2018-as *Zöldítsünk!* című könyvtárszakmai konferencia megrendezése jelezte először a könyvtár vezetésének érdeklődését az új könyvtártípus meghonosítása felé. A konferencia a környezettudatosság és környezetvédelem könyvtárakban már eleve meglévő lehetőségeire és eszközeire fókuszált.

Zöldkönyvtári törekvéseink egyik katalizátora mindenképp a Modern Városok program keretében tervezett, a megyei levéltárat is magába foglaló Szekszárdi Tudásközpont volt, ami a környezettudatos, energia-hatékony technológiát ötvözi az öko építészet gesztusaival (1–2. ábra)². A másik esemény, ami hatott ránk, a Covid-19 vírus hozta pandémia, hiszen a járványok jelentős része zoonózis, megjelenésük egyenes összefüggésben áll

1–2. ábra A Szekszárdi Tudásközpont látványterve

Kovács, N. *Könyvtár a kultúrák és a Gemenc kapujában*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 70(4), p. 532–542, 2023. <https://doi.org/10.3311/tmt.13283>

a természet kizsákmányolásával. Felismerve, hogy az „új normális” végső soron az élőhelyek pusztulásának következménye, és hogy az ökológiai krízis lényegében civilizációs krízis, elkötelezett kollégák egy része belátta, hogy az új könyvtári stratégiánk csak zöldkönyvtári stratégia lehet. A Minősített Könyvtári cím elnyerését követően célunk nem lehetett más, mint az, hogy az új épület megnyitásakor az olvasókat megújult szolgáltatások és eszméjében is zöldkönyvtári működés fogadja. Történetünk tehát az első Covid-lezárás idején kezdődött, amikor 2020 februárjában megalakult az öko munkacsoport és elkezdte felmérni a könyvtár adottságait, a zöldítés lehetőségeit.

A programkínálatban a korábbi években már több ökológiával, környezettudatos életmóddal foglalkozó előadás helyett kapott. A szociálisan elkötelezett és környezettudatos kollégáknak voltak összeköttetései a helyi zöld civilekhez, a Gyermekkönyvtárban ekkor már évek óta voltak újrahasznosító foglalkozások, egyben a megyei környezeti nevelési programmal rendelkező iskolához fűződő kapcsolatokra is lehetett építeni. Az IFLA ajánlásai, *Prof. Dr. Barátné Hajdu Ágnes* és *Dr. Dubniczky Zsolt* publikációi, a hozzáférhető nemzetközi szakirodalom mellett saját tanulmányútjaink is nagyban segítették a tájékozódást. Az IFLA Green Library Award (Zöldkönyvtári Díj) hazai kitüntetettjei örömmel fogadták érdeklődésünket. Jártunk Óbudán, az Ezüsthelyi Könyvtárban és Tatabányán a József Attila Könyvtárban is. A német Grüne Bibliothek Netzwerk – a Német Zöldkönyvtári Hálózat – és könyvtárlátogatásaink megerősítettek minket abban, hogy a zöldkönyvtárak valódi társadalmi hatást hálózati együttműködésben érhetnek el.

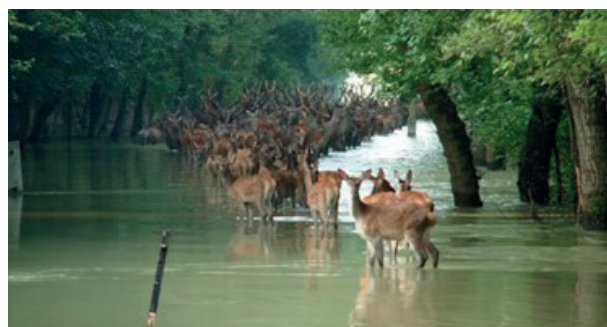
Adottságok

Szekszárd, a 31 ezer lakosú megyeszékhely, nagyon különböző természetföldrajzi vidékek és kulturális hatások metszéspontján helyezkedik el. A Duna hajdani árterétől, a Sárköztől nyugatra, az Európaszerte híres gemenci erdő szomszédságában található (3. ábra). Míg a löszös talajú dombokon évezredek óta folyik szőlő- és borkészítés, a Sárköz életét az ártéri gazdálkodás határozta meg a folyam szabályozás koráig. A vidék adottságai, az emberek természettel való szimbiózisa a hajdani mezőváros kultúrájára máig ható erővel bírnak. A szekszárdi,

tolnai táj élménye meghatározó volt a jeles szekszárdi születésű írók, *Babits Mihály* és *Mészöly Miklós* számára is. Védendő természeti örökségünk mellett feladatunk kulturális örökségünk ápolása is. A könyvtár a Mészöly Miklós Egyesülettel partnerségben szervezi évente a Mészöly Miklós-díj átadását és a Szekszárdi Magasiskola rendezvényeit (4. ábra). Ápolandó örökségünk része a természet autonómiáját az egyetemes szabadság részeként felismerő mészölyi zöld gondolat is, ami iránymutatóként szolgál számunkra.

Mindenképp kedvező volt tervünk szempontjából az a körülmény is, hogy Szekszárd város 2019-ben fogadta el klímastratégiáját.³

A *Szekszárdi Tudásközpont* építése régi vágya volt a város könyvtárpártoló közönségének, hiszen a 337 ezer dokumentummal rendelkező megyei könyvtár a vármegye legnagyobb állományával évtizedek óta helyhiánnyal küzdött az 1961-es építésű telephelyén, a Széchenyi u. 51. szám alatt (5. ábra). A Gyermekkönyvtár ráadásul a 915 m²-es főépülettől külön, az Augustus Imre u. 5. szám alatt, egy középiskolai kollégium épületében található,

3. ábra Gímszarvasok a Gemencben

4. ábra Szekszárdi Magasiskola – Mészöly Miklós Irodalmi Akadémia és alkotótábor Szekszárdon

5. ábra Illyés Gyula Könyvtár, főépület, Széchenyi utca 51.

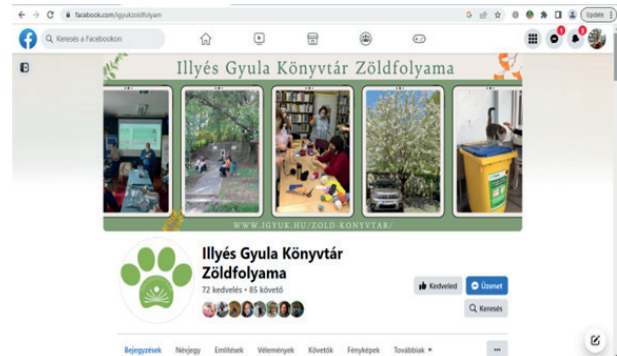

6. ábra Illyés Gyula Könyvtár Gyermekkönyvtári Részleg, Augusz Imre utca 1.

mintegy 200 m²-en (6. ábra). A nehezen fűthető, nem akadálymentesített épületek zezugos raktárhelyiségei és sötét padlásterei ugyan megmozgatják a romantikus képzeletet, lévén kiváló helyszínek szabadulósobának vagy játékos vetélkedőknek, mégis, az országos könyvtári rendszer vármegyei központjaként, 97 település módszertani központjaként sokakban élt a vágy, hogy legyen egy alkalmasabb könyvtárépület a megyeszékhelyen.

Az adottságok áttekintése után 4 főbb beavatkozási területet azonosítottunk, amin megkezdhattuk a munkát az új épületbe költözés előtt: öko-gyűjtemény létrehozása, zöld szolgáltatások, fenntarthatósággal foglalkozó programok, érzékenyítés (külső és belső szemléletformálás), környezettudatos életmódok közvetítése. A munkacsoport új web2-es felületet hozott létre a meglévő könyvtári főoldalon, ezen felületen csak öko-tudatos, zöldkönyvtári hírek, fejlemények és események kaptak helyet (7. ábra).⁴ A könyvtár honlapján saját menüpontot alakítottunk ki a zöldkönyvtári tartalmak számára.

A könyvtári zöld szolgáltatásokhoz partnerek bevonására volt szükségünk. Ezek a szolgáltatások, szolgáltatópontok az egyéni fogyasztói választásaink fontosságát hangsúlyozzák, másfelől a természetvédelem eszközei. A szelektív hulladékgyűjtők is 2020 óta vannak a könyvtár folyosóin, laminált használati segédlettel ellátva. A *PontVelem Okos Program* (8. ábra) elemgyűjtője iskolások környezet-, és pénzügyi tudatosságához járul hozzá. CseppetSem lakossági használt sütőolaj gyűjtőpontként működünk a Biotrans Kft.-vel együttműködésben. A „*Passzold vissza tesó*” mobilgyűjtőpontja (9. ábra) a Jane Goodall Intézet, a Védogyelet Egyesület és az Afrikáért Egyesület közös újrahasznosításra (egyben az afrikai főemlősök védelmére) fókuszáló programja. A Madártani és Természetvédelmi Egyesülettel együttmű

7. ábra Illyés Gyula Könyvtár Zöldfolyama a közösségi oldalon

8. ábra A PontVelem Okos Program

9. ábra A „Passzold vissza tesó” mobilgyűjtőpontja

10. ábra MME Adománypont madárbarát kitűzők

ködvé *madárvédelmi adománypontként* (10. ábra) működünk. Az Egyesület kitűzőivel lehet gazdagítani adományokért cserébe. Hasonló kezdeményezés a „Védd a méheket!” az Országos Magyar Méhészeti Egyesülettől. Összességében elmondható, hogy az elmúlt években a már meglévő partnerkapcsolatainkban előtérbe került a környezet-tudatosság témája. Hasonló gondolkodású partnereinknek nagy szerepe van kezdeményezéseink pozitív hatásának fokozásában. Elköteleződésünk

a zöld értékek mellett egyértelműen új szint és lendületet adott a könyvtár partneri viszonyainak. Partnereink közül az Europe Direct Tolnát, az iskolák, óvodák pedagógusait, a helyi természetvédőket, a Zöldtárs Alapítványt, a Duna-Dráva Nemzeti Park munkatársait, vagy a Madártani Egyesület helyi csoportját említhetném.

Hagyományos könyvtári kezdeményezés viszont a *filléres könyvvásár* (11. ábra). A használt könyvek hasznosítása, a hagyatékból, olvasói adományból származó vagy épp az állományból kikerült könyvek értékesítése voltaképp a fenntartható gazdálkodás egy formáját jelentik. 2021-től immár webshopon keresztül tesszük elérhetővé a köteteket.

Érzékenyítő tevékenységünk része pályázatok kiírása különböző korcsoportok részére. Ilyen volt a megye természeti, földrajzi értékeiről szóló irodalom pályáztunk vagy a hulladékanyagok újrahasznosítását értékelő tárgyalkotó pályáztunk. Hasonlóképp a helyi természeti és kulturális örökség megismertetését célozzák az online kvízek és egyéb játékok. Általában elmondható, hogy a kollégák felé irányuló belső szemléletformálásnak is a gamifikáció az eszköze. A közösségi médiában minden szombaton közreadott *Könyvtáros kedvenc könyve* sorozatban a munkacsoport tagjai gyakran az öko-állomány kötetei közül ajánlanak egy ked-

11. ábra Filléres könyvvásár Mattioni Eszter szülőházában a könyvtáruddvaron

12. ábra A Könyvtáros kedvenc könyve sorozat

vencet olvasóinknak (12. ábra). A közösségi médiában közreadott állandó rovatainkban – *ZöldSzerda*, *Zöld könyvajánló* – rendszeresen jelentkezünk öko-hírekkel, válogatásokkal.

Semmilyen zöldkönyvtár nem lehet teljes, ha nem rendelkezik ökológiai témájú dokumentumgyűjteménnyel. Könyvtárunk 2020-tól gyűjti az ökológiai gondolat, a természet- és környezetvédelem új dokumentumait. Célunk, hogy naprakész információkat tudjunk biztosítani olvasóinknak a klímaváltozás, egyáltalán az ún. antropocén kor gyakran viták keresztjében álló kérdéseiben. A gyűjtemény tételei a zöldkönyvtár helyi tárgy szó alatt az elektronikus katalógusban is elérhetőek. A könyvtár jelenlegi két épületében egy-egy Öko-polcot hoztunk létre (13. ábra), bemutatva a tematikus gyűjtemény legfrissebb címeit. Tematikus ajánló bibliográfiákat állítunk össze és a beszerzendő kötetekről külön dezideráta készül. Online felületeinken rendszeresen adunk közre ajánló válogatásokat. A tudásközpontban egy Zöld Sarok kialakítása a célunk, ahol a gyűjtemény többsége egy helyen lesz elérhető.

Természetvédelmi, föld- és vízrajzi témájú előadások régóta szerepeltek a programkínálatban, azonban csak a 2020-ban, az *Öko-estek a könyvtárban* (14. ábra) sorozattal váltak rendszeressé a fenntarthatóságról szóló, ökológiai, humánökológiai témájú előadások. Az estek meglehetősen változatosak, gyakran teljesen eltérő érdeklődésű embereket szólítanak meg. Volt már szó az öko-háztartásról, a madárvédelemről, Magyarország hullóiról, műanyagszennyezésről, vízgazdálkodásról, perma-

13. ábra Ökopolc a főépületben – az öko-gyűjtemény fizikai bemutatója

14. ábra Öko-estek a könyvtárban: Magyarország hullóiról tart előadást Péntek Attila

kultúráról, a zoonózisokról, dendrológiáról, vegán-ságról, az ún. okos városokról, város zöldítéséről, a talajaink állapotáról, a légszennyezettségről, a fenntartható divatról vagy az öko-irodalomról.

Amerikában, Németországban népszerű és elterjedt egy speciális zöldkönyvtári szolgáltatás, a *magkönyvtár* (15. ábra). Magyarországon könyvtári közegben először az Óbudai Platánkönyvtár Ezüsthegyi Könyvtárában indult el a magkönyvtári szolgáltatás. 2021-ben az öko-kertészkedés támogatására, a kiskerti gazdálkodás elterjedtségére gondolva kezdtünk el adományokra építve magtárat létrehozni. Egy év alatt kb. 60 különféle növény magja került a gyűjteménybe. A kis magcsomagokban átlagban egy balkonládányi csávázatlan,

15. ábra Magkönyvtár a könyvtárban

lehetőleg biotermésű vetőmag található. A csomag egyik oldalán képet helyezünk el a termérről, míg a hátoldalán a fény-, és vízigény, a vetés és betakarítás ideje, a magfogás éve kap helyet. A táj jellegű fajták gyűjtése, megőrzése, megosztása, közkinccsé tétele révén a magkölcsonzés gyakorlata illeszkedik a könyvtárak hagyományos missziójához, támogatja a lassító, jól-létet célzó életvitel kialakítását, a biodiverzitás fenntartását. Másfelől a kiskerti vagy balkonkertészet révén az egészségtudatos ételkészítés-önrendelkezést is segíti. Minden év tavaszán magbörzék, palántacsere szervezésével támogatjuk a vegyszermentes kertészkedés híveinek találkozását (16–17. ábra). Célunk, hogy a megyei zöldkönyvtári hálózat segítségével a kistelepüléseken is elterjesszük a szolgáltatást és a megyei szintű magcserék lehetőségét.

A zöldkönyvtári szemlélet kapcsolódik össze az ún. makerspace szolgáltatással a *Könyvtári Kreatív Műhely* (18. ábra) nevű, klub jellegű foglalkozáson. Az olvasói kezdeményezésre 2021-ben indult *Zöldfonal (újra)alkotóműhelyből* (19. ábra) nőtte ki magát a kézműves klub. Előbbi egy ruhajavító műhely, míg a kézműves klubban kollégáink segítségével makramézni és horgolni is lehet, de papír-, textilmaradékok újrahasznosítása is jelen van a foglalkozásokon. Reményeink szerint a tudásközpontban megfelelő helyszín és a beszerzés alatt álló új eszközök segítségével új tevékenységek és szolgáltatások integrálásával alakíthatunk ki makerspace-t.

Miközben a jelenlegi épület nem teszi lehetővé az állatbarát munkahellyé válást, mégis, a könyvtár sok szálon kötődik négy lábú és tollas „testvéreinkhez”. Talán legnépszerűbb kollégánk *Sári macska*

16. ábra Palántacsere és minikert készítés az udvaron

17. ábra Magbörze a könyvtárban

18. ábra Könyvtári Kreatív Műhely az Európai hulladékcsökkentési héten

19. ábra Zöldfonal (újra)alkotóműhely – ruhajavító kör a könyvtárban

20. ábra Sári, a könyvtári macska

(20. ábra), akiről immár ötödik éve gondoskodunk, miután besétálva egy irodalmi estre úgy döntött, hogy mi leszünk azok, akik befogadhatják őt. A endkívül jó természetű Sári cicának saját munkaköri leírása van és voltaképp a könyvtár arcának tekinthető.

A felelős állattartásra nevelést segíti *Gutenberg* és *Edison*, a Gyermekkönyvtár két afrikai csigája. A két, immár tekintélyes méretű puhatestű hasonló marketing szereppel bír, mint a főépület színpompás bundása. Web2-es felületeinken a gyermekrészleg könyvajánlóit ők kínálják nagyoknak és kicsiknek, míg élőben falánk természetüket szokták megcsodálni az fiatal látogatók. A Duna-Dráva Nemzeti Park munkatársai segítségével helyeztünk el egy denevérodút 2021-ben a könyvtár udvarán álló Mattioni Eszter szülőházának homlokzatán. A szürkületben városi környezetben is gyakran látható denevérek számára fenntartott védett lakhely egyben foglalkozások apropóját is képezheti, akár csak a madárvendégek számára kihelyezett etető és itatók, különböző madárodúk. A madárbarát kör kis természetbúvárai számára hasonlóképp érdekes lehet a beporzók napja alkalmából a rovarhotel-barkácsolás vagy a méhlegelők csíráját jelentő ún. magbombák készítése. Meglepetésünkre a herpetológiai séták (21. ábra) iránt sem lankadt az érdeklődés. Az állatbarátság, a szűkebb pátriárka élőlényeknek bemutatása egyben már a környezeti nevelés könyvtári keretek közötti lehetőségét teremti meg.

Ahogy azt *Mészöly Miklós* a *Négy zöld levél* Kisorosziból c. esszéjében 1993-ban megírta, a zöld gondolkodás kialakítását nem lehet elég korán kezdeni, sőt, a pedagógia részévé kell tenni azt. A jövő generáció környezeti nevelése azért is különösen fontos, mert multiplikátorokként ők mutathatnak példát családtagjaiknak is.

Mint már említésre került, a környezeti nevelés elemei korábban is jelen voltak az Augusz Imre utcai épületben. 2020-tól kezdve ez a munka itt is tudatosabbá vált, mára elmondhatjuk, hogy a legkisebbektől az ifjúsági korosztályig minden korcsoportban megjelenik a fenntarthatóság és a humánökológia kérdése. A *Mazsola Könyvtári Babaklub* (22. ábra) a fiatal szülőknek segítő program, ami már 6 éves múltra tekint vissza. A szakembereket bevonó elsődlegesen fejlesztő, gyakorlat-orientált foglalkozásokon az öko-tudatos háztartás is megismerhető, a mesékhez és énekekhez maradék anyagokból készítenek a kollégák díszeket és játékokat. A Gyermekkönyvtárban kötetbemutatókat, élménybeszámolókat, interaktív előadásokat tartunk öko-mesékre, biológusok

21. ábra Herpetológiai séta Péntek Attilával

22. ábra Mazsola Baba Klub a Gyermekkönyvtárban

segítségére és ifjúsági természetvédelmi könyvekre támaszkodva, azzal a céllal, hogy elmélyítsük a gyerekekben a természet szeretetét, tudatosítsuk bennük megővésének fontosságát. Az érdeklődők a gemenci erdőről, az erdei ökoszisztémák összetettségéről, a hullókról, az év fajairól, a denevérekről, madarokról, a beporzókról, a bogarak csodálatos világáról, a színpompás lepkékről hallottak előadásokat az elmúlt években (23. ábra). A Gyermekkönyvtárhoz kapcsolódik a *Madárbarát Kör*, amiben a madármentés, a gyűrés, a denevérvédelem témáiról tudhatnak meg többet a kis természetbúvárok. Évtizedes jógyakorlat a Gyermekkönyvtárban a „Barkácsoljunk hulladékból”, szemléletformáló tárgyalkotó foglalkozás-sorozat és egyéb rendezvények az újrahasznosítás jegyében, de az öko-játszóház és öko-akadályverseny is komolyabb múltra tekint vissza. Újabb fejlesztéseink a kollégák által saját kezűleg készített óriás öko-játékok, amik az ún. zöld kitelepülések alkalmával biztosítják a gyerekek figyelmének lekötését. A Családbarát Szolgáltatóhely minősítéssel rendelkező intézményünkben 2019-ig a serdülők, az ifik sokáig hiányoztak. Mostanra azonban a *Szekszárdi Ifjúsági Klubnak* több mint 50 tagja van és szükségessé vált nemcsak érdeklődési kör, hanem életkor alapú csoportok létrehozása is. Ezekben a körökben a fiatalok támogató észrevételeket, inspirációt szerezhetnek alkotói, írói impulzusaik kifejtéséhez meghívott kortárs írók segítségével, a minden nyáron megrendezett táborokban közösségi élményekben lehet részük. Az ún. Írógárda tagjai által írt versek, novellák online felületeinken kapnak nyilvánosságot, ezek között a természetvédelmi jeles napok ihlette alkotások is jelen vannak. A környezettudatosság gondolatát mindig becsempésszük a táborokba (24. ábra): kirándulások, városismereti és botanikai séták révén érhetjük el, hogy felelősségteljes, a természettel harmóniában élő tudatos felnőtt váljon belőlük.

A kirándulásokat és különféle szervezett sétákat említve kell kitérni arra, hogy a természetjárásnak évtizedes hagyománya van a könyvtárban. Az évente rendezett, olvasókkal közös kirándulások mellett minden nyáron szerveztek a könyvtár dolgozói saját maguknak is erdei túrákat (25–26. ábra), vagy éppen kajakozásokat. Szintén a zöldkönyvtári program fejleménye, hogy immár rendszere-

23. ábra Ismeretterjesztő előadás a Gyermekkönyvtárban

24. ábra Ifjúsági tábor a könyvtár udvarán

25. ábra A pörböldyi Titán megmérése, faóriás a nemzeti parkban

sen szervezünk túrákat fiataloknak és felnőtteknek egyaránt. A képzett túravezető kollégánk vezette alkalmak révén mostanra egy lelkes természetjáró

26. ábra Könyvtáros kirándulás

közösség alakult ki. A város növényvilágának, a környező vidék faunájának, természeti környezetünk megismerésére, a növényvakság leküzdésére biológus szakértők bevonásával szervezünk népszerű sétákat. A Gemenc, a Kelet-Mecsek, Sötét-völgy, a város környéki lösz-szurdokok bejárása az egészséges életvitel kialakítását szolgálja a fiataloknál, míg a nyugdíjas olvasóink esetében a jó erőben töltött, aktív évek meghosszabbítását célozza.

Talán kevésbé ismert, hogy a szociális elkötelezettség, a közösségek megtartó ereje, az egyenlőtlenségek és a szegénység elleni küzdelem szerves részét képezi a fenntarthatóság gondolatának. Az *Otthon a könyvtárban – könyvtár az otthonban* elnevezésű programunk az *Én könyvtáram* nevű országos kampány talán legnehezebb mintaprogramja lehetett, ami szerencsésen találkozott a könyvtár szociális elkötelezettségével. A sikeresen kialakított gyakorlattal a városszéli lakóotthonban élő értelmileg sérült fiatalok helyzetét igyekszünk javítani. Emberi kötelességünknek tartottuk, hogy életminőségüket pozitív irányba mozgassuk el, javítsunk elszigeteltségükön, bátorítsuk atársas igényeiket. A közösségépítő szándék az ilyen segítő viszonylatok esetén csak a kapcsolat fenntartása révén érhet célt, így a programot a pályázat lejárta után is folytatjuk. Az élményszerű foglalkozásokon kiemelt szerep jut a táncnak, a zenének, de játékos tevékenységek révén az öko-szemlélet is megjelenik a programban. A szociális elkötelezettség jegyében használt könyvgyűjtőakciókat tartunk a megyei kórház gyermekosztályának, míg a pszichiátrián állandó letétet működtetünk.

Szolidaritásunk azonban nemcsak embertársainkra kell, hogy kiterjedjen, ha élehető, fenntartható életmódban gondolkodunk, hanem azokra a lényekre is, akik bár hozzánk társultak az évezredek alatt, de méltatlanul bánunk velük: olvasói adományokból vásároltunk eledelet a helyi kutyamenhely számára.

A városszépítésről nemcsak előadást szerveztünk: immár hagyománynak mondható, hogy közgyűjteményi partnereinkkel, a levéltár és a múzeum kollégáival szemétszedő akcióra invitáljuk az olvasókat tavasszal és ősszel (27. ábra). A *TeSzedd* mozgalomban való részvétel mellett együttműködés alakult ki a *Szekszárdi Hulladékkommandóval* is. A város tisztasága iránt elkötelezett zöld civil kezdeményezés a látványos hulladékszűrő eszköz, a Szekszárdi Sétapálcák (28. ábra) divatba hozása és az illegális hulladéklerakók térképre vitele révén szeretne tenni a tiszta Szekszárdért.

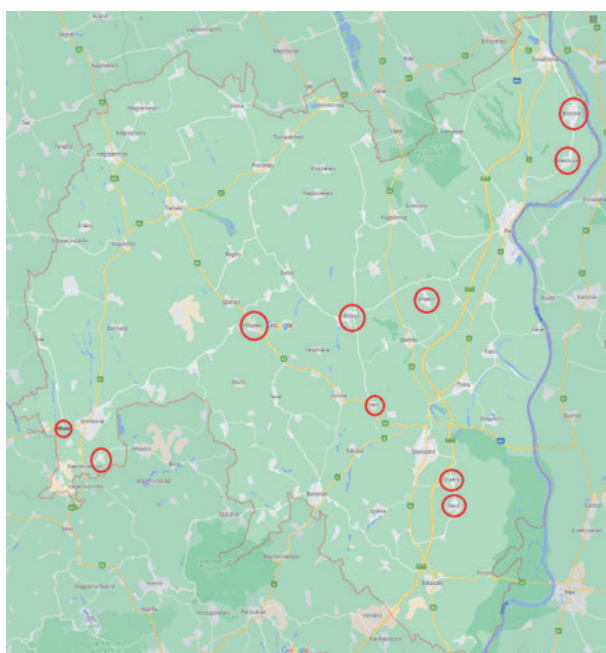
27. ábra TeSzedd szemétszedő akció közgyűjteményi összefogással

28. ábra Szekszárdi sétapálcák bevetésre várnak

Zöldkönyvtári hálózat

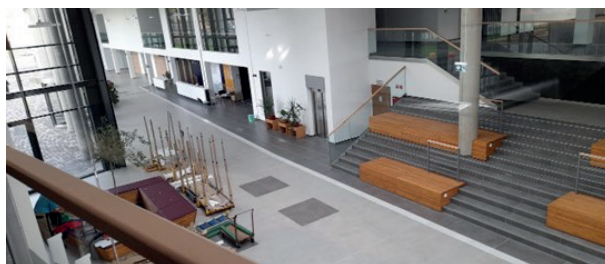
A megyei Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (KSZR) keretében az Illyés Gyula Könyvtár 97 kistépülés könyvtári szolgáltatásait szervezi egységes rendszerré, amit a közös közbeszerzés, infrastrukturális és informatikai fejlesztések, programszervezés, minőségirányítás tesz átfogó gyakorlattá. A KSZR lefedi a megye lakosságának 43%-át (29. ábra). Könyvtárunk zöld törekvései, a fenntartható fejlődés elveinek képviselője logikus továbblépést jelentett a KSZR-nek, kialakítva ezzel a megyei zöld összefogás lehetőségét. A települési partnerkönyvtárakat önkéntes alapon ösztönözzük csatlakozásra a zöldkönyvtári kezdeményezéseinkhez. Eddig már tíz település könyvtára csatlakozott a Tolna megyei zöldkönyvtárak hálózatához, ezáltal 20500 főt érve el ezeken a tele-

29. ábra A Tolna vármegyei KSZR és a térségi zöldkönyvtári hálózat a térképen

31. ábra A Szekszárdi Zöldkönyvtári Találkozó a PTE KPVK előadójában

32–34. ábra A Szekszárdi Tudásközpont belülről, szemből és madártávlatból

püléseken (Attala, Bölske, Decs, Harc, Hőgyész, Kaposszekcső, Kölesd, Madocsa, Ócsény, Tengelic) (30. ábra). A zöldítő csomag eszközei: szakmai továbbképző alkalmak szervezése, emelt dokumentumbeszerzési keret a helyi zöldgyűjtemények kialakítása számára, külön bútor a zöld kiemelés megvalósítására, plusz pénz a zöld programokra, szelektív hulladéktárolók beszerzése, jó gyakorlatok bemutatása és ajánlása.

A hálózatban gondolkodva az országos szintén is kerestük az együttműködés lehetőségeit. 2022-ben a Szekszárdi Zöldkönyvtári Találkozón (31. ábra) a hazai zöld és zöldülő könyvtárak képviselői a hazai könyvtári zöldmozgalom lehetőségeit, jó gyakorlatait vitatták meg és foglaltak meg egy együttműködési nyilatkozat⁵ formájában, ezzel megalkotva a hálózati együttműködés kereteit és megfogalmazva előnyeit a közös fellépés reményében⁶. A hálózat tagjai a Magyar Könyvtárosok Egyesületének 53. és 54. Vándorgyűlésén már szekcióval képviseltették magukat. 2023 tavaszán Tatabányán került sor a második Zöldkönyv-

tári Találkozóra. A növekvő érdeklődés egyértelműen jelzi, hazánkban van igény a könyvtári zöldmozgalomra, egyre több intézmény csatlakozik országos vagy nemzetközi öko-kezdemenyvezésekhez, egyre több helyen jelennek meg zöldkönyvtári szolgáltatások.

Jövő tavasszal nyithatjuk meg a Szekszárdi Tudásközpontot az olvasóközönség előtt (32-34. ábra). Örömmel tölt el mindannyiunkat, hogy az épületre adottságai és képességei okán (napelemes energiatermelés, a hőszigetelt üvegfalak, légcserélő rendszer, automatizált épületműködtetés, zöldtető, légtisztító növények beltéri fala) mint az ember és a természet közötti lehetséges harmónia szimbólumára tekinthetünk, melyben az öko-tudatos szemlélet a hétköznapi energia-, anyaghasználatunkra is kiterjeszhetővé válik. Bízunk benne, hogy az új könyvtár közösségi terei otthont adnak majd régi és új kluboknak és műhelyeknek, valódi híd szerepet betöltve a különböző kultúrák, a helyi kisközösségek és a globális világ virtuális tudásanyaga között.

Beérkezett: 2023. december 1.

Kovács Norbert
könyvtáros
Íllyés Gyula Könyvtár, Szekszárd
zoldkonyvtar.igyuk@gmail.com

Végjegyzet

- 1 Ezúton is szeretném meg köszönni a Magyar Könyvtárosok Egyesületének és a Europe Direct Tolnának, hogy támogatták a kiutazásomat.
- 2 Magyar Építők, *Laktanyából könyvtár - így épül egy dunántúli vármegye innovatív jövőjét jelképező komplexum*, Elérhető: <https://magyarepitok.hu/mi-epul/2023/01/laktanyabol-konyvtar-igy-epul-egy-dunantuli-varmegye-innovativ-jovojet-jelkepezo-komplexum> (Utolsó elérés: 2023.12.19.)
- 3 Magyarország Kormánya, *Szekszárd Megyei Jogú Város Klímastratégiája*, Elérhető: https://szekszard.hu/application/files/7616/5632/9434/1._szekszard_klimastrat_egyeztet_vegl.pdf (Utolsó elérés: 2023.12.19.)
- 4 Facebook, *Íllyés Gyula Könyvtár Zöldfolyama*, Elérhető: <https://www.facebook.com/igyukzoldfolyam> (Utolsó elérés: 2023.12.19.)
- 5 Tolna Megyei Íllyés Gyula Könyvtár, *Együttműködési megállapodás*, Elérhető: <https://www.igyuk.hu/wp-content/uploads/2023/02/Egyuttmukodesi-megallapodas-zoldkonyvtari-halozat.pdf> (Utolsó elérés: 2023.12.19.)
- 6 Íllyés Gyula Megyei Könyvtár, *Zöldkönyvtári találkozó-Szekszárd, sajtóközlemény*, Elérhető: <https://www.igyuk.hu/wp-content/uploads/2022/06/Zoldkonyvtari-talalkozo-2022-sajtoanyaga.pdf> (Utolsó elérés: 2023.12.19.)

"A jövő könyvtára" – magyar könyvtárosok nemzetközi együttműködése – szakmai konferencia 2023

Az augusztus vége mindig nagyon izgalmas időszak a Székelyudvarhelyi Városi Könyvtár életében, ugyanis minden évben e hónap utolsó péntekén tartjuk az immár hagyományossá vált Nyitott Könyvek Éjszakája elnevezésű programunkat. Ehhez csatoltuk néhány évvel ezelőtt A jövő könyvtára címet viselő szakmai konferenciát, amely egyedülálló a térségben.

A jövő könyvtára szakmai konferencia megrendezésére első alkalommal 2018-ban került sor, és azóta is igyekszünk minden évben megszervezni. Csúpan a koronavírus-járvány évében maradt el, így idén ötödik alkalommal hívtuk meg a kollégákat szerte a Kárpát-medencéből. Számunkra ez már egy kis kerek évforduló, és nagyon nagy öröm, hogy eljutottunk idáig. 2018-ban azzal a szándékkal hívtuk életre ezt a konferenciát, hogy bemutakozzunk, megmutakozzunk mi is a magyar könyvtárosvilág számára. Mindig nagy örömmel látogattunk el az anyaországi konferenciákra, kisebb-nagyobb rendezvényekre, ahol mindig kedvesen, szeretettel fogadtak minket, így szeretünk volna picit visszaadni mindabból a jóból, amit mi kaptunk, tapasztaltunk. Az utóbbi pár évben megmutakozott a hozadéka ezeknek a találkozók-

nak, rendszeresen tartjuk a kapcsolatot, ellátogtunk egymáshoz, felfrissítjük az ismeretségeket, és sok ihletet, ötletet nyerünk egymástól. Igyekszünk fenntartani a jövőben is ezeket a kapcsolatokat, hogy a jövő könyvtárait és könyvtárosait összefogásra, összetartásra buzdítsuk, hiszen erre egyre inkább szükség van ebben a rohamosan fejlődő világban.

A konferencia első napján a Polgármesteri Hivatal Szent István-termében gyűltünk össze. Itt köszöntötte a résztvevőket *Gálfi Árpád* polgármester, *Bíró Barna Botond* Hargita Megye Tanácsának alelnöke, valamint *Szócs Endre* könyvtárigazgató.

Idén picit általánosabb betekintést nyerhettünk a különböző szervezetek, intézmények tevékenységébe, és mint általában, kitekintettünk a Kárpát-medencéből is.

Első előadónk *Csáki Rozália* volt, a Székelyudvarhelyi Községi Alapítvány programvezetője, aki előadásának *A több lábon állás varázsa* címet adta. A Községi Alapítvány tevékenységeit hozta fel példaként, ezeken keresztül mutatva be, hogyan is lehet szélesíteni a látókörünket a közösség igényeit szem előtt tartva. Egyik fő profiljuk az adománygyűjtés, ami rendkívüli közösségteremtő, közösségépítő hatással bír, miközben szolgálja és támogatja is azt. Projektjük a *FussNeki!* adománygyűjtő akció, amelyen évek óta részt vesz a Székelyudvarhelyi Városi Könyvtár is, ezért is volt hasznos még mélyrehatóbban betekintést nyerni abba, hogyan is működik ez a program.

Az Országos Széchényi Könyvtár keretei között működő Könyvtári Intézet igazgatója, *Szűts Etele* az Intézet működéséről, tevékenységeiről és jövőbeli terveiről számolt be a közönségnek. A KI már évek óta tart kurzusokat és képzéseket a határon túl is, ami eddig nagyon hasznosnak bizonyult, és izgatottan várjuk a képzések beharangozott folytatását is.

Tiina Poldmaa Észtországból érkezett hozzánk, és a Tallinni Központi Könyvtárról mesélt. Rengeteg érdekes tevékenységet folytatnak a hagyományos könyvtári szolgáltatásokon kívül, például van könyvtárbuszuk, kölcsönöznek hangszereket és sportszereket, de még kerti szerszámokat is. Szó esett arról is, hogy mennyire fontos a könyvtárak jelenléte a közösségi médiában, hogyan adnak hírt magukról, a szolgáltatásaikról, hogyan próbálják elérni a különböző korosztályú olvasóikat.

Veszprém gyönyörű város, és idén Európa egyik kulturális fővárosa, aminek kapcsán *Oros Sándor* szervezési igazgatóhelyettes az Eötvös Károly Megyei Könyvtár programjairól tartott nekünk elő-

dást. Röviden és általánosan bemutatta a könyvtárat, majd kitért azokra a programokra, amelyek kapcsolódtak a kulturális fővárosi témához.

Mindannyian tapasztaljuk, hogy az olvasás hatással van a mentális egészségünkre. *Dimén-Varga Tünde* pszichológus, pszichoterapeuta, iskolai tanácsadó arról beszélt, hogy mit is jelent ez a mindennapokban. Az olvasás fiziológiailag befolyásolja az agy működését, a pszichére is hatással van, nagyban hozzájárul a gyermekek agyi fejlődéséhez, az értelmi és érzelmi intelligencia kialakulásához. Mindaz, amit az olvasás jótékony hatásairól gondoltunk és tapasztaltunk, alátámasztást nyert.

Az előadások után a Városi Könyvtárban folytatódott a programok, ahol a Gyergyószentmiklósi és a Székelykeresztúri Városi Könyvtárból érkezett kolléganők (*Vincze Csilla*, igazgató, *Lőrinczi Edit* és *Kányádi Tímea* könyvtárosok) tartottak bemutatót könyvtáraik tevékenységeiből, majd közös vacsorával zárult az első nap.

Másnap délelőtt „kerekasztal” beszélgetések keretében folytatódott az előadókkal tervezett programok, ahol minden résztvevő ahhoz a beszélgetéshez csatlakozott, amely leginkább felkeltette

az érdeklődését. Ilyen módon közvetlenül és kötetlenül lehetett konzultálni a különböző témákról. Ezután a vendégek könyvtáros kollégánk vezetésével ellátogattak a Haáz Rezső Múzeumba, majd a Szent István-teremben zártuk a konferenciát.

A közös ebéd után lehetőség nyílt egy kirándulásra, amelyen a résztvevők a fenyőkúti tőzeglápot és a korondi aragonit bányát és múzeumot tekinthették meg.

Akik maradtak az esti programra, azok a Nyitott Könyvek Éjszakájának eseményein vehettek részt, ami által tágabb betekintést kaphattak könyvtárunk tevékenységeibe.

Az eseményen közel 100 könyvtáros vett részt Kárpátaljáról, Erdélyből és az anyaországból. Megtiszteltetés volt együtt lenni.

Gálovits Rózsa-Emese
osztályvezető
Székelyudvarhelyi Városi Könyvtár

"Határmenti hidak, határtalan együttműködések" Komárom–Komárno

Országos Könyvtári Napok, 2023

Nagyon megtisztelő számomra, hogy beszámolhatok könyvtárunk, a komáromi Jókai Mór Városi Könyvtár szolgáltatásairól, munkatársaim munkásságáról, valamint a "Határmenti hidak, határtalan együttműködések" elnevezésű programsorozatunkról, amely október 2–8 között került megrendezésre az Országos Könyvtári Napok keretein belül.

Engedjék meg, hogy röviden bemutatkozzak. Kasán születtem, tanulmányaimat a Márai Sándor Magyar Tanítási Nyelvű Gimnázium és Alapiskolába végeztem, itt is érettségiztem. Utána mindjárt a Kassai Gyermekek és Ifjúsági Könyvtárban lettem gyermekkönyvtáros. Később az Eperjesi Egyetemen szereztem könyvtáros-informatikus diplomát. 2018-ban Észak-Komáromba költöztem, hűséges maradtam a szakmámhoz és a komáromi Jókai Mór Városi Könyvtárba kerültem, ahol 2022. április 1-től intézményvezető vagyok.

Felvidéki magyarként büszke vagyok arra, hogy úgymond „kapocsként” szolgálhatok a két város, Komárom és Komárno között. A 39 éves könyvtárosi tapasztalatom sokban segít a „határmenti hidak” kialakításában és látom a „határtalan együttműködések” lehetőségét is.

Könyvtárunk két telephelyen működik Komáromban. A *felnőtt részleg* a Táncsics Mihály utca 10. alatt, a *gyermek részleg* pedig a Községi Házban, a Jedlik Ányos utca 8. szám alatt található. Könyvtárlományunk a 2022. év végi adatok alapján 69.277 db. dokumentum. Látogatóink száma a 2022. évben 4.994 fő volt. Azonban figyelembe kell vennünk, hogy egy ideig a Covid járvánnyal kapcsolatos korlátozások, majd pedig a könyvtár épületének felújítása miatt akadályokba ütközött a látogatók bejutása. A kölcsönzött dokumentumok száma 2022-ben 15.594 db. volt, illetve az év során 112 alkalommal tartottunk különböző rendezvényeket.

A tavalyi évben a Komáromban (*Jókai Mór Városi Könyvtár*) és Észak-Komáromban működő (*Szinyeyi József Városi Könyvtár*) könyvtáraink épülete kintről-bentről megújult, szebb és korszerűbb lett,

A komáromi Jókai Mór Városi Könyvtár

Az észak-komáromi Szinnyei József Városi Könyvtár

ami új lehetőségeket teremtett számunkra. Új szolgáltatásokat (Bibliobox – 24 órás könyv visszavevő, oktató terem kialakítása, paravánok beszerzése kiállítások rendezéséhez stb.) is bevezethettünk, melyeket olvasóink nagyon pozitívan értékelnek.

A két intézmény együttműködése 70 éves múltira nyúlik vissza, melyről több értékes helytörténeti tanulmány is készült, úgy mint - *György Károlyné Rabi Lenke, Kecskés László és Hegedüs Béla* munkái. A könyvtárunk weboldalán ezek megtalálhatóak, az érdeklődők elolvashatják.

2020-ban, illetve 2022-ben a könyvtárak élén vezetőváltás történt és *Fabó Marikával*, a Szinnyei József Városi Könyvtár új intézményvezetőjével az együttműködés új formában valósul meg.

A mi könyvtárunkban – *Jókai Mór Városi Könyvtárban* – nem teszünk különbséget a hazai és a szlovákiai olvasók, látogatók között, minden szolgáltatást igénybe vehetnek ugyanolyan térítési díjjal. A gyermekek 16 éves korig ingyen iratkozhatnak be könyvtárunkba. Szlovákiában ez nem így van.

A könyvtárhasználati statisztikai adatok azt mutatják, hogy a könyvtárhasználók arányának száma 70% hazai, 30% szlovákiai, és a kölcsönzési adatok is ugyanezt az arányt mutatják. A rendezvényekre látogatók száma ettől eltér, különbség van a felnőtt és gyermekrészlegre látogatók aránya között. A felnőtt résztvevők 80% hazai és 20% szlovákiai, a gyermekrésztvevők aránya 50% hazai, 50% szlovákiai.

Nyitottak vagyunk minden új feladatra, kihívásra, hiszen ez teszi színessé, változatossá napjainkat. Változatos rendezvényeink (író-olvasó talál-

kozások, különféle előadások, klub jellegű rendezvények, gyermekfoglalkozások stb.) szervezésénél figyelembe vesszük az olvasók javaslatait, igényeit is. Rajz- és fotópályázatainkon, az információkereső vetélkedőinkben és a *Netnagyi klub* tagjai között mindig szép számmal vannak határon túli résztvevők is.

Szakmai együttműködésünk az észak-komáromi Szinnyei József Városi Könyvtárral az elmúlt év során bővült. 150 db hangoskönyvet dolgoztunk fel a könyvtárnak, hogy azokat kölcsönözni tudják olvasóinknak. A Nemzet Kulturális Alaptól kapott duplum kiadványokat továbbítjuk a határon túli könyvtárak, illetve a könyvtárközi kölcsönzésben segítséget nyújtunk. A Jókai Mór Könyvtárba érkeznek a határon túli olvasók által kért könyvek. Rendszeresen kapunk kötelempéldányokat és ajándékkönyveket a határon túli magyar szerzőktől is. A *Prágai Tükör* című közéleti és kulturális folyóirat disztribúciós helye vagyunk.

Szakmai együttműködésünket egy új, *Digitális világ* elnevezésű projekt megvalósításával folytatjuk. A digitális kompetencia-fejlesztő tanfolyamok szervezésében nagy segítség lesz a weboldalunkon elérhető digitális tananyag, melyet határon túli magyar szervezetekkel (Székelyudvarhely, Révkomárom, Komárom) együttműködésében alakítunk ki, elsősorban az időskorúakra koncentrálva. A digitális anyag nagyon gyorsan elavul, ezért folyamatosan aktualizálni szükséges, amit könyvebb megvalósítani, ha szakmai együttműködés keretei között történik.

Kapcsolatainkat a határon túli intézményekkel és szervezetekkel igyekszünk aktívan fenntartani. Állandó partneri kapcsolataink:

- Szinnyei József Városi Könyvtár (Észak-Komárom)
- Szlovákiai Magyar Könyvtárosok Egyesülete (SZMKE)
- Selye János Egyetem (Észak-Komárom)
- Dunamenti Múzeum (Észak-Komárom)
- Fórum Kisebbségi Kutató Intézet (Somorja)
- Jókai Színház (Észak-Komárom)
- Hélios Fotóklub (Észak-Komárom)

Több közös szakmai rendezvényen is vettünk részt:

- SZMKE - szakmai képzés (Somorja, 2017);
- 20 éves a SZMKE – ünnepi konferencia (Érsekújvár, 2019);
- Szlovákiai Magyar Írók Társasága – szakmai értekezlet (Dunaszerdahely, 2021);
- Közös úton – SZMKE Szakmai Nap (2022);
- A felújított Jókai Mór Városi Könyvtár átadó ünnepsége (2022);
- A felújított Szinnyei József Városi Könyvtár átadó ünnepsége (2022);
- A Jókai Mór Városi Könyvtár munkatársainak szakmai kirándulása Kassára (2023).

Rendezvényeinken a határon túli előadókat is szívesen fogadjuk. A hosszú névsorolást elkerülése végett csak a 2022. év vendégeit említeném: *Bandor Éva* és *Olasz István* színművészek, *Zolcer János* író, újságíró, rendező, *Bujna Zoltán* kerékpáros világotutazó, *Szinak Evelyn* újságíró, Borostyán együttes, *Klemen Terézia* pedagógus, a *Lehár Ferenc Polgári Társulás* elnöke, *Keszegh Béla* Észak-Komárom polgármestere.

Országos Könyvtári Napok

A könyvtárosok és könyvtárak számára az *Országos Könyvtári Napok* ünnepnek számítanak. Igaz, ilyenkor több a szervezkedés, izgalom, de a végeredményre összpontosítunk, hogy minden jól sikerüljön, és Olvasóink elégedettek legyenek. A programok tervezésénél odafigyeltünk, hogy minden korosztályra gondoljunk, mindenki megtalálja a számára érdekes rendezvényt.

A szakmai hét hagyományosan ünnepi megnyitó konferenciákkal kezdődött. Nagy megtiszteltetés ért bennünket, hogy a FSZEK-ben előadhattunk

a „*Határmenti hidak, határtalan együttműködések*”-ről, az észak- és dél-komáromi könyvtárak munkájáról. Kollégáink részt vettek a Tatabányán megrendezett *Innovációk, fejlesztések és újdonságok a JAMK-ban* című konferencián is.

A rendezvény második napján a délelőtti órákban a *Muzeális értékű könyveink* című kiállítást nyitottunk meg. Délután kötetlen előadás, beszélgetés volt könyvtárunk hírlapolvasó termében a „határtalan együttműködések lehetőségéről” és további terveinkről, melyeket a jövőben szeretnénk megvalósítani.

Szerdán és pénteken a fiatalok *A képregény valódi arcai* – élő képregényajánlón vehettek részt. A gyerekekről sem feledkeztünk meg. *Gyógyító mesékkel* ismerkedtek meg a *Lovász Hajnalka* író-olvasó találkozásán.

A csütörtöki nap témája a *Gyógyító könyvek*, gyógyító kapcsolatok volt. A komáromi Brigetio Gyógyfürdőben újabb könyvmegállót helyeztünk ki, ahol a betegek olvasgathatnak és ha valamilyen könyv megtetszik nekik, el is vihetik, hozhatnak helyette más érdekes olvasnivalót.

Könyvmegálló a komáromi Brigetio Gyógyfürdőben

A képregény valódi arcai – élő képregényajánló

A *Digitális világunk* tanfolyam résztvevői az ötödik, utolsó előadásán vettek részt a kora délutáni órákban.

Felnőtt olvasóink már nagyon várták *Zajác D. Zoltánt*, a Balatoni retró krimik íróját. A krimik a mi könyvtárunkban is kedvelt olvasmányok, és az író-olvasó találkozók is nagyon élvezzük.

A *Családi napon*, szombaton, társasjátékokkal és kézműves műhellyel vártuk a kicsiket és nagyokat. Valóban családias légkörben, jó hangulatban telt el a délelőtt. Sokat játszottunk, beszélgettünk a hozzánk látogatókkal. Délután *Keszegh Béla*, Észak-Komárom polgármestere tartott beszámolót *Utazz velünk Libanonba, a Közel-Kelet egyik legkalandosabb célpontjába!* címmel. Az előadás a hét fénypontja volt. Nagyon hálásak vagyunk, hogy a polgármester úr elfogadta meghívásunkat. Az előadás olyan jól sikerült, hogy kedvünk támadt utazni. Nagyon szeretnénk, ha más, általa meglátogatott országról is beszámolna nekünk.

Az *Országos Könyvtári Napok* programjai nagyon sikeres programjaink voltak, melyeket 231 résztvevő vett részt. Idén sokan kihasználták a rendez-

vény hetén az ingyen beiratkozási lehetőséget (16 olvasó) és az éves tagságuk érvényességének hosszabbítását (57 olvasó). A forgalmi adataink is növekedtek, 170 olvasó 528 dokumentumot kölcsönzött ki könyvtárunkból. A programjainkról a Komáromi Városi Televízió és *KomKult* Facebook-csoport is beszámolt. Rendezvényeinken készült fényképek a weboldalunkon megtalálhatók.

A jól megszervezett és elvégzett munka után kicsit elfáradtunk, de már most örömmel várjuk a jövő évi *Országos Könyvtári Napok* programjait és a kedves Olvasóinkat, határon innen és túlról is.

Az *Országos Könyvtári Napok* rendezvénysorozat során ismét megmutatkozott, hogy a két intézmény, a komáromi *Jókai Mór Városi Könyvtár* és az észak-komáromi *Szinyei József Városi Könyvtár* közötti szakmai kapcsolat jól működik. Vannak további terveink is, úgy, mint közös szakmai programok szervezése, rendszeres szakmai tájékoztatók és megbeszélések tartása, hiszen mindkét könyvtár célja, hogy Olvasóink és a hozzánk látogatók elégedettek legyenek szolgáltatásainkkal.

Dudás Judit
Jókai Mór Városi Könyvtár
Komárom

Szubkultúra a könyvtárban – a KépregényTár kialakítása

2021-ben új szolgáltatással gazdagodott a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, megnyílt a KépregényTár és -Galéria. A képregénygyűjtemény folyamatosan gyarapodik, mely klasszikust és újdonságot is kínál a műfaj szerelmeseinek. A könyvtárnak pedig új tagokat toboroz az új részleg, egy korábban nehezen elérhető célcsoport megszólításával. A KépregényTárban rendszeresen szerveznek kiállításokat, rajzos és digitális foglalkozásokat, beszélgetéseket, ahol neves alkotókkal, írókkal és rajzolókkal ismerkednek meg az érdeklődők.

Előzmények

Érdeklődve figyeltük, hogy az utóbbi években nagymértékben megnőtt a fiatalok igénye a képregények iránt és könyvtárunkban is többen keresték az újonnan kiadott köteteket. 2018-ban egy EFOP-os pályázatnak köszönhetően kialakítottunk az Olvasóteremben egy kamaszteret, azzal a céllal, hogy még jobban megszólítsuk és megnyerjük a fiatalokat könyvtárunk számára. Ekkor kezdtük el egyre nagyobb számban beszerezni a képregényeket.

Azt tapasztaltuk, hogy a Nyíregyházi Egyetem hallgatói és a városban működő Művészeti Szakgimnázium diákjai közül egyre többen készítenek képregényhez kapcsolódó vizsgamunkákat és szakdolgozatokat, amihez könyvtárunktól is kértek segítséget. Bővülő kínálatunkkal ezeket az igényeket is igyekeztünk kielégíteni.

2020 decemberében kereste meg könyvtárunkat *Kertész Sándor* grafikus művésztanár, képregénykutató azzal az ötlettel, hogy hozzunk létre egy képregénytárat, melyhez havonta kapcsolódnak majd képregényes rendezvények, kiállítások, bemutatók, beszélgetések, hogy az olvasók, kiállításlátogatók ne csak a képregényekkel ismerkedjenek meg, hanem azok alkotóival, írókkal, rajzolókkal is találkozassanak.

Mivel könyvtárunk már évek óta kiemelt figyelmet fordított a képregény, a könyvillusztráció és a karikatúra történetének bemutatására és jelenlegi helyzetének látogatóinkkal való megismertetésére, a megkeresés beleillett az elgondolásunkba. Nyíregyháza város általános- és középiskoláival, valamint a Nyíregyházi Egyetemmel együttműködve olyan közösségi teret igyekeztünk kialakítani, amely lehetővé teszi, hogy a fiatal kor-

osztályt behozzuk intézményünkbe és kulturált keretek között képzőművészeti és irodalmi élményeket nyújtsunk részükre.

A közösségi tér és az állomány kialakítása

Az Olvasóteremben a Hírlapolvasót alakítottuk át, a meglévő bútorzatot (folyóiratállomány, könyvespolcok, ülőgarnitúra) átrendezésével, a megfelelő tér kialakításával, saját költségvetésből. Beszerztük a képregények alapállományát, majd tovább bővítettük a teret és önálló galériát alakítottunk ki, ahol a képregény alkotók, illusztrátorok és animációs rendezők munkáiból hozunk létre kiállításokat, közönségtalálkozókat. Rendezvényeink alkalmával látogatóink személyesen ismerkedhetnek meg az alkotókkal és alkotói módszereikkel. Ezek a beszélgetések inspirálóan hatnak látogatóinkra és a beszélgetések során kiderül, hogy többen foglalkoznak forgatókönyvek írásával, képregények rajzolásával (1. ábra).¹

1. ábra KépregényTár, 2021

1 A cikkben látható fényképeket az MZSK munkatársa készítette, a fotók az MZSK tulajdonát képezik.

Indulásakor 300 kötet és nyolcféle folyóirat alkotta a Móricz Zsigmond könyvtárban megnyitott KépregényTárat. A gyűjtemény folyamatosan gyarapodik, a műfaj klasszikusait és újdonságokat is kínálva a képregények szerelmeseinek. Jelenleg 470 kötet a részleg könyvállománya. Ezek között találunk történelmi, ismeretterjesztő képregényeket, több, társadalmi problémákat képekben elbeszélő kötetet és természetesen szórakoztató kiadványokat is. Ezeknek éppen úgy része a szuperhős történet, mint a Japán manga. De megtalálható a kínálatban a képregénnyel foglalkozó szakirodalom is.

A KépregényTár kialakításában óriási szerepe volt a képregénykiadóknak, akik ingyenes vagy kedvezményes árú képregénycsomagokat ajándékoztak nekünk.

Létrehoztuk a KépregényTár arculatát, megfelelő logóval és az ablaküvegeken elhelyezett szuperhősös matricákkal még vonzóbb és látványosabb részleget alakítottunk ki.

Az új részlegünkben kiállításokat, rajzos és digitális foglalkozásokat, beszélgetéseket tervezünk, amelyekkel kapcsolódunk a város kulturális programjaihoz. Már a 2021-es VIDOR Fesztivál hetében szerveztünk különleges és izgalmas programokat, melyekről részletes beszámolót nyújt írásom (2. ábra).

A KépregényTár megvalósításában és a rendszeres programsorozat összeállításában kulcsszerepe volt Kertész Sándornak, akinek munkásságát 2022-ben Korcsmáros Pál-díjjal ismerték el.² Szakmai kapcsolatain keresztül a hazai képregényes élet legkiválóbb alkotói voltak a vendégeink.

2021. évi programjaink

2021. 08.03. Halmi Zsolt képregénykiállítás és a KépregényTár ünnepélyes megnyitója

A KépregényTár ünnepélyes megnyitóját követően KÉPEK-REGÉNYEK-RÉTEGEK címmel megnyílt Halmi Zsolt grafikusművész kiállítása (3. ábra). A fiatal képregényrajzoló és grafikus művésztanár eredeti rajzaiból nyílt kiállítás és a hozzá kapcsolódó beszélgetés már előre vetítette, hogy a KépregényTár- és Galéria milyen színvonalas és a fiatalok számára iránymu-

tató programokkal várja a látogatókat. A folyamatosan bővülő képregénygyűjtemény, ami kölcsönözhető a könyvtárlátogatók számára, méltó módon reprezentálja a hazai és a nemzetközi trendeket és hozzáférhetővé tesz máshol már beszerezhetetlen kiadványokat is. A KépregényTár ünnepélyes megnyitóján Dr. Ulrich Attila Nyíregyháza Megyei Jogú Város alpolgármestere köszöntötte a résztvevőket és felhívta a figyelmet, hogy ez az újszerű kezdeményezés milyen módon segítheti a fiatalok olvasás irányába tett lépéseit, az irodalom megismertetését és megszerettetését. A megnyitót követően Kertész Sándor tartott interaktív tárlatvezetést. Az ünnepélyes megnyitón tele volt az egész közösségi tér, mindkét helyi TV-csatorna készített interjúkat.

2021. 08. 27-09. 03. VIDOR fesztivál - Vanek úr Nyíregyházán

A Móricz Zsigmond Színház több mint 20 éve szervezi a VIDOR Fesztivált. A Vidámság és Derű Országos Seregszemléje az egyik legkedveltebb rendez-

2. ábra Képregények a város üzleteiben (részlet), 2021

3. ábra Ünnepélyes megnyitó, 2021, a fotón balról jobbra Kertész Sándor, Halmi Zsolt, Tomasovszki Anita, Dr. Ulrich Attila

2 Kertész Sándor kapja a Korcsmáros Pál-díjat; <https://kepregenzovetseg.hu/2022/04/28/kertes-z-korcsmaros-dij-2022/>, Elérhető: 2023. november 14.

vény Nyíregyházán, koncertek, színházi előadások és különböző programok színesítik ilyenkor a várost. Ehhez csatlakozott könyvtárunk képregényes programokkal, kitelepüléssel, látványos és izgalmas játékokkal, beszélgetésekkel, kiállításokkal.

A *Rejtő Jenő* népszerű hősének képregényfeldolgozásából összeállított kiállítás a belváros kirakataiban került elhelyezésre, hogy a történetek kirakatról kirakatra történő végigolvasását követően az érdeklődőket bevezesse a könyvtár épületébe, ahol további programok várták őket.

A kirakatokban elhelyezett képeken kísérhettük végig Pizskos Fred, Fülíg Jimmy és barátainak nyíregyházi kalandozásait. Az izgalmas történet a Széchenyi utca 1. számtól, egy üres üzlethelyiségtől indult, és minden képregényrészletre ráírtuk, hol folytatódik. Tizennégy belvárosi kirakatot látogathattak meg így módon az érdeklődők. Aki végigolvasta Pizskos Fred kalandozását, az a könyvtár előtti téren találkozhatott Pizskos Fred életnagyságú szobrával. Azok, akik a képregényeket végigolvastva visszatértek a könyvtárba és a pultnál jelentkeztek, ajándék kuponban részesültek. A megvalósításhoz a partnereink és támogatóink, valamint a fenntartónk voltak segítségünkre, hogy a belváros különböző kirakataiba elhelyezhessünk a 62 oldalas alkotásból készült 31 db 50 x 70 cm méretű, 5 mm vastagságú habkarton nyomatot, melyek sarkában olvasható volt az a cím, ahol a folytatás következett. Az érdeklődők a Pizskos Fred szoborral fotókat, szelfiket készíthettek. A program így illeszkedett a VIDOR hangulatához.

Egyik eredményünk ehhez kapcsolódóan, hogy volt olyan üzlet, amely a rádióban hallva a kirakat-kiállítással kapcsolatos programunkat, önként jelentkezett résztvevőnek. Örömmel fogadtuk el a jelentkezést, még akkor is, ha az egy picit távolabb volt a többi üzlettől.

A kezdeti érdeklődés nem tűnt kimagaslónak, ezért a Marketing munkacsoport nagyobb jelenléttel, több poszttal népszerűsítette a programot a közösségi oldalainkon, a KépregényTár felelőse pedig bevonta a közösségi szolgálatot végző diákokat is a marketingmunkába. Ezt követően sorban érkeztek látogatók, akik végigolvasták a képregényt, valamint többen küldtek be szelfiket az életnagyságú szobrokkal.

2021. 08. 27. „Pizskos Fred színre lép” kiállítás

A hatvanas években *Korcsmáros Pál* által rajzolt Rejtő-képregényeket *Garisa H. Zsolt* és *Varga „Zerge” Zoltán* digitális technikával újította fel és a Képes Kiadó igényes, kemény kötésű formában újra kiadta. Ezekből a rajzokból rendeztük a következő kiállítást, amelyben az eredeti rajzokon túl a felújítás folyamatát is bemutattuk.

2021. 08. 27. Szelfizz Pizskos Freddel

A „Szelfizz Pizskos Freddel, Chaplinnal, Quasimodóval!” felhívásunkra a szobrokkal készült képet fel kellett tölteni könyvtárunk Facebook oldalára a felhívás alá hozzászólásként és a szelfiző saját Instagram oldalára. Az érvényes játékhoz fontos volt, hogy használják a #konyvtarszelfi hashtaget.

Az alábbi kategóriákban díjaztuk a három legjobbat:

1. a legmókásabb szelfi,
2. a legtöbb szelfizőt tartalmazó kép,
3. a legtöbb megosztással rendelkező kép,
4. a legtöbb lájkot kapott kép,
5. a kép, amin könyv is szerepel.

Díjazás: Értékes könyvcsomag és egy éves tagság könyvtárunk valamennyi egységébe, valamint egy névre szóló notesz, melyet Kötészetünk készített el (4. ábra).

2021. 08. 27. Képregény 21 kiállítás

A napjainkban alkotó, legkiválóbb magyar képregényrajzoló munkáiból nyílt kiállítás a könyvtár kamaratermében. Huszonegy olyan alkotó művei kerültek bemutatásra, akik ma meghatározó szereplői a hazai képregénykiadásnak. Többen közü-

4. ábra Nyertes szelfizők, 2021

lük külföldön (Franciaország, Amerikai Egyesült Államok) jelentetik meg képregényeiket. A kiállításra érdeklődő csoportok részére több alkalommal tárlatvezetés is kapcsolódott, melyeket *Kertész Sándor* vezetett.

2021. 08. 30. *Kép-regényes könyvtári délután (A képregények humora)*

Pilcz Roland nemzetközi híró képregényrajzoló és számtalan híres képregény színezője workshopot tartott, ahol bemutatta alkotó tevékenységét, grafikai munkásságát. Magával hozott digitális eszközein szemléltette, hogyan készül ma egy képregény, mire kell figyelniük az alkotóknak és milyen buktatói vannak a szakmának. Ezt sok esetben a humor eszközeivel érzékeltette.

2021. 08. 30. *Szuperhősök éjszakája*

A Krúdy Art Mozival együttműködve, szuperhősfilmek bemutatójához kapcsolódva *Halmi Zsolt* tartott előadásokat a filmek előtt, hogy bemutassa a képregény és a film kapcsolatrendszerét, egymásra hatását.

2021. 09. 01. *Képregényrajzoló Workshop*

Kortárs magyar képregényrajzolók mutatták be képregényrajzoló módszereiket. A két vendég, *Futaki Attila* és *Farkas Lajos* képregényei leginkább Franciaországban jelennek meg, de több könyvük Magyarországon is kiadásra került. Saját munkásságuk és alkotói módszereik bemutatásán keresztül, nagy érdeklődés mellett ismertették meg a képregény rajzolásának és kiadásának a rejtelmait az érdeklődőkkel. A beszélgetést *Kertész Sándor* moderálta.

2021. 08. 30 – 09. 03 *Képregénybörze*

Az első alkalommal szervezett képregénybörze a kedvezőtlen időjárás miatt a könyvtár épületében került megrendezésre. Eredetileg az intézmény előtti téren, nagyobb tömeg számára is kényelmes helyszínen terveztük a többnapos eseményt, melyen használt és új képregények egyaránt gazdára találtak. A KépregényTárban a börze ideje alatt lehetőség nyílt a képregénykiadók képviselőivel beszélgetésre kiadó terveikről, piaci tapasztalataikról. Kilenc árusító vett részt a börzén.

2021. 10. 14. *Vizipók-csodapók és a képregények*

A *Vizipók* című népszerű rajzfilmsorozat rajzolója, *Hai József* rajzaiból nyílt kiállítás, az alkotó személyes részvételével. Két beszélgetés kapcsolódott a rendezvényhez. A kisgyerekeknek tartott programon a filmvetítésen túl a rajzoló *Vizipók* figurákat is hajtogatott papírból a résztvevőkkel, akik többen saját rajzaikkal kedveskedtek a népszerű művésznek. *Hai Józsefet* délután, a felnőtteknek szóló programon munkásságáról, a képregény és a rajzfilm kapcsolatáról kérdezte *Kertész Sándor* (5. ábra).

2022. évi programjaink

2022. 02.02. *Csillagok háborúja - Kiállítás Fazekas Attila képregényeiből*

A legnagyobb képregényes életművel rendelkező hazai rajzoló munkáiból összeállított kiállításon az eredeti ceruzás és tusrajzok voltak láthatóak. Az alkotó beszélt életútjáról és rajzoló módszereiről. A rendezvény vendége volt *György Zoltán*, szerkesztő és könyvkiadó, aki jelenleg *Fazekas* életművének a gondozója. A beszélgetést *Kertész Sándor* vezette.

5. ábra balról jobbra: *Kertész Sándor*, *Hai József*, *Nemere István*, 2021.

2022. 04. 07. 5 panels alkotói csoport kiállítása

Áprilisban nyílt a fiatal, kortárs képregényrajzolók munkáiból összeállított kiállítás, akik nem a piaci szempontok alapján rajzolják történeteiket, hanem saját gondolataikat, érzéseiket, a jelenkor problémáit boncolgatják történeteikben. *Szebeni Péter* a csoport vezetője és *Pádár Ádám* író, képregényrajzoló volt a rendezvény vendége, akiket Halmi Zsolt kérdezett munkásságukról.

2022. 05.26. *Firka délután Farkas Lajossal*

Új programsorozatot indítottunk *Firkadélután* címmel, a rajzos foglalkozás első vendége *Farkas Lajos* képregényrajzoló volt, aki saját eredeti rajzainak bemutatásán keresztül vezette be a közönséget a képregényrajzolás rejtelméibe. Itt lehetőségük volt a résztvevőknek a világhírű alkotó segítségével próbára tenni saját képességeiket és forgatókönyv alapján megalkothatták saját képregényvázlataikat. A műhelymunka vezetője *Kertész Sándor* volt.

2022. 08. 01-05. *Képregénytábor*

Egyhetes képregénytábort rendeztünk olyan 12-15 éves gyerekeknek, akik kedvet éreznek a képregények rajzolása iránt. A nagy érdeklődést az is mutatta, hogy rendkívül rövid idő alatt megtelt a 20 főre tervezett keret. A táborra jelentős részben valóban olyanok jelentkeztek, akik meg akarták ismerni a képregényrajzolás technikáját. A tábort vezető két grafikus művésztanárnak (*Kertész Sándor* és *Halmi Zsolt*), valamint az intézmény technikai felszereltségének köszönhetően mindenki digitálisan színezett és befejezett képregénnyel zárhatta a tábort. A két szaktanár az utolsó napon újságot szerkesztett a diákok munkáiból, amit az IMI Print Nyomda egy nyomdálátogatás keretében át is adott valamennyi résztvevőnek. Az eredeti rajzokból a *KépregényTár* galériájában kiállítás nyílt. Az egyhetes tábor folyamán két alkalommal voltak a résztvevők filmvetítésen a *Krúdy Art* Moziban és látogatást tettek egy dekorációs műhelyben is (6. ábra).

2022. 08. 26. *VIDOR Fesztivál - Szuperhősök rajzolója Tondora Judit*

Az előző évhez hasonlóan, 2022-ben is csatlakoztunk a *VIDOR Fesztivál*hoz. Hasznos és tanulságos program volt a *Firkadélután* *VIDOR Fesztivál*

6. ábra Táborozók csoportkép, 2021.

keretein belül rendezett programja. Az elsősorban amerikai piacra dolgozó *Tondora Judit* eredeti rajzaiból nyílt kiállítás, amelyen szerepeltek *Wonder Woman*, valamint más népszerű hősök alakjai. Az alkotó a fiatal grafikusok előtt álló karrierlehetőségekről beszélt, hogy akik kedvet éreznek ehhez a műfajhoz, hogyan építhetnek sikeres rajzoló pályát. Beszélgetőpartnere ezúttal is *Kertész Sándor* volt.

2022. 08. 26-27. *Képregénybörze*

Már második alkalommal került megrendezésre a képregénybörze, ami ezúttal a jó időnek köszönhetően az intézmény előtti téren zajlott. Használt és új képregények egyaránt gazdára találtak a két nap alatt. A rendezvényen öt árusító vett részt.

A képregénybörze az előző évhez képest nem volt sikerebb. Megvizsgáltuk a körülményeket, megkérdeztük a képregények árusítóit, hogy vajon mi okozza, hogy nem sikerül az elvárt eredményeket hoznunk.

A kutatás eredménye az lett, hogy a *Váci Mihály Kulturális Központ* (*Szabadság tér 9.*) évente kétszer szervez képregénybörzét, így mind az árusok, mind az érdeklődők már megszokták azt a közeget és azokon vesznek részt. Arra a megállapításra jutottunk, hogy a képregénybörzét nekünk nem kell erőltetnünk, nem illik be a profilunkba és tulajdonképpen új tagokat sem szerzünk vele. A képregénybörzére azok a képregénygyűjtők járnak, akik komolyan foglalkoznak a gyűjtéssel, azok eladásával, értékesítésével és igazi kincseket keresnek, közvetlen könyvtárhasználókká, vagy programjaink aktív résztvevőit nem válnak.

2022. 11. 10. Cigánymesék

A hazai animációs filmsorozatok közül az egyik legnépszerűbb a Cigánymesék című produkció. A Kecskemétfilm Kft. rendelkezésünkre bocsátotta a sorozat jeleneteiből létrehozott kiállítási anyagot. Ezekről a munkákról kisfilm is készült, ami a könyvtár YouTube csatornáján megtekinthető, mivel az energiaválság miatt már ekkor már zárva voltunk.

Bár az energiaválság miatt 2022-ben két hónappal rövidebb ideig voltunk nyitva, mégis emelkedett a programjainkon résztvevők száma. Tehát azt a célt elértük, hogy programjaink népszerűségét a beavatkozásokkal, a Marketing munkacsoport munkájával tudtuk erősíteni. A középfokú iskolások körében szintén népszerűsíteni tudtuk a KépregényTárat és -Galériát, és az évek óta futó Pincétől a Padlásig könyvtárbemutató foglalkozásainkra is előszeretettel járnak. Ilyenkor részletesen bemutatjuk ezt az új részlegünket. Az 50 órás közösségi szolgálatot végző diákokat is több esetben megnyertük programjainknak. A képregények kölcsönzése is folyamatos emelkedést mutat (7. ábra).

2023-ban az energiaválság miatt év elején 3 hónapon át zárva voltunk, ennek hatása érződik, de még a pandémia miatt elveszített fiatal olvasóközönség visszanyerése is hosszú távú feladatunk.

2023. évi megvalósult programok

2023. 03. 28. Szendrei Fantasy

Kiállítás Szendrei Tibor grafikusművész, illusztrátor és képregényrajzoló munkáiból. A grafikusművésszel Halmi Zsolt beszélgetett. Szendrei Zsolt fantasy és sci-fi festményei, borítóképei rangosabbá teszik a kötetet, amelyre rákerülnek. Külön rajon-

gótábor várja az újabb és újabb kiadásokat, léteznek fanatikusok, akik gyűjtik ezeket a képeket.

2023. 04. 27. Sváb József grafikusművész és képregényrajzoló kiállítása

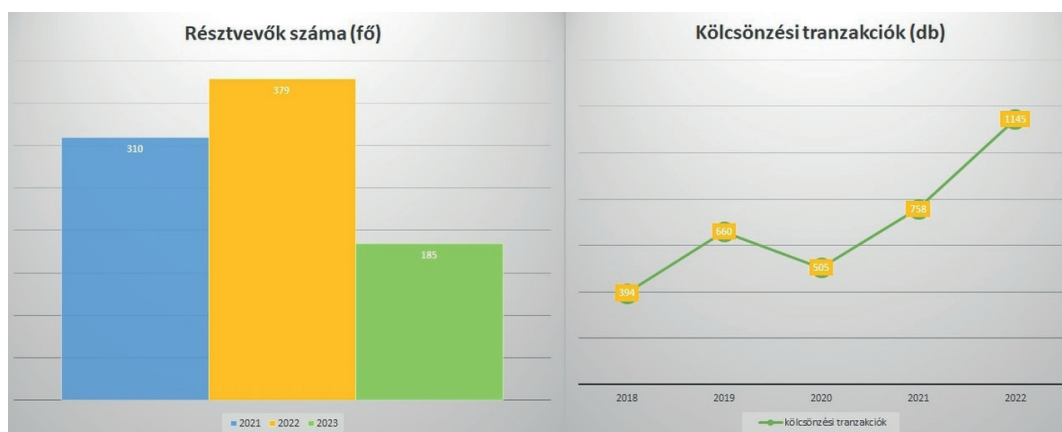
A Sherlock Holmes képregényben című tárlatáról a grafikusművésszel Kertész Sándor beszélgetett.

2023. 08.08. Rajzolt irodalom (Ünnepi Könyvhét) - Kiállítás Gyulai Líviusz illusztrációiból és filmvetítés animációs filmjeiből

A tárlaton válogatást mutattunk be a grafikusművész illusztrációiból és rajzfilmes munkáiból. Vendég Szepessy Béla grafikusművész volt, akivel Gyulai Líviusz munkásságáról Kertész Sándor beszélgetett. A rendezvényünket megtisztelte Gyulai Líviusz özvegye, Vennes Emmy is.

2023. 07. 03 – 07. 07. Képregénytábor

Az első napon a résztvevők megismerkedtek a képregény felépítésével, a képpanel- és képkivágásokkal. Elkezdődött a vázlatkészítés és karaktertervezés saját ötletek alapján. Képregénytáborunk 3. napján meglátogatt minket Sváb József képregényrajzoló, aki a saját munkáin keresztül betekintést engedett a képregénykészítés kulisszatitkaiba. A hagyományos kézi rajzolás után már többen elkezdték a képregényoldalak digitális kihúzását és színezését. A képregénytábor 4. napján befejeződött a digitális képregénykészítés, amelyből Halmi Zsolt összeállította a tábor képregény magazinját, amit az utolsó napon az IMI Print nyomdában közösen nyomtattak ki, majd kaptak kézhez a táborozók.

7. ábra Statisztikai adatok 2023.

2023. 07. 10 KOJOT négy lelke. Teremtés másként
KOJOT négy lelke. Teremtés másként címmel nyílt kiállítás a KépregényTár és –Galériában. Ez alkalommal a kiállításhoz nem kapcsolódott külön előadás és program.

2023. 09. 01. Mangavarázs (VIDOR Fesztivál)

A mangák és animék csodálatos világát ismerheték meg az érdeklődők a cosplay bemutatóval és előadással egybekötött Japán képregénybemutatón. *Kilyénfalvi Benedekkel*, a cosplay.hu munkatársával Halmi Zsolt beszélgetett.

Célok és tervek

További célunk, hogy a képregények kedvelőit még jobban megnyerjük az olvasásnak, ezért a képregények közé QR-kóddal felszerelt könyvjelzőket tettünk, mely az eredeti művekhez vagy az adott témához (Japán kultúra, magyar történelem, Hunyadiak-kora stb.) vezeti az érdeklődőt. Ennek mérése csak interjúk során lehetséges, használatuk még most kezd elterjedni a részleg látogatói körében (8. ábra).

Az olvasói és használói igényeket folyamatosan mérjük, a visszajelzések alapján javítjuk az elhelyezett QR-kódokat, illetve fejlesztjük az állományt, de a rendezvények, programok alakulásába is beleszólhatnak a KépregényTárba látogatók.

Ahhoz, hogy a megváltozott gazdasági helyzetben hasonló színvonalú programokat tudjunk szervezni, 2023 márciusában megalapítottuk a Képremény Kulturális Egyesületet, melynek elnöke Kertész Sándor, alelnöke Halmi Zsolt, titkára *Tomasovszki Anita*. Az egyesület működésével lehetővé válik egy szorosabb szakmai együttműködés a képregények alkotóival, kiadókkal és más képregényes rendezvényekkel. A KépregényTár működéséhez a szakmai háttérrel és pályázatokon, támogatókon keresztül a megvalósításhoz szükséges anyagi források egy részét is igyekszik biztosítani az egyesület.

8. ábra QR-kódok a képregények között, 2022)

A KépregényTár elvi alapjait és gyakorlatát már több könyvtár is igyekszik követni és munkájukhoz szakmai gyakorlati tanácsokat kérnek, meghívnak minket előadást tartani, bemutatni jó gyakorlatunkat. A KépregényTár és a Képremény Kulturális Egyesület mintájára szerveződik a Vajdaságban a Vajdasági Magyar Képregény Társaság, akik Bácsfeketehegyen a Bányai János Emlékházban (könyvtár) tervezik képreménytár létrehozását.

Több pályázatot is benyújtottunk, mind a könyvtár, mind az egyesület, hogy a 2023–2024. évi képregényes programokat megvalósítsuk. Az egyesület Nyíregyháza Megyei Jogú Város Önkormányzatának önszerveződő közösségek pénzügyi támogatására benyújtott pályázatára 250.000 Ft támogatást kapott, a 2023. évi programok egy része ebből valósult meg, másik része a könyvtár költségvetéséből. Továbbá az egyesület egy szlovák-magyar közös pályázatot nyújtott be, amely 2024-ben egy képreménytábort és egy képreményfesztivált finanszíroz. Továbbra is keressük a pályázati lehetőségeket.

Tomasovszki Anita

Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, igazgató

Hídépítők - A könyv híd, a könyvtár összeköt

Az Országos Könyvtári Napok keretében elhangzott előadás a Budapest Könyvfőváros programsorozatról

A Könyvfőváros programsorozat célja, hogy minél több könyves- és a könyvkultúrához kapcsolódó eseményhez csatlakozzon, ezzel tisztelve Budapest és Magyarország gazdag könyves múltja, és sokszínű, izgalmas jelene előtt. A programsorozat másik fő célkitűzése, hogy egy olyan független eseménysorozatként jelenjen meg a főváros kulturális életében, amely összeköti a különböző gyökerekkel, világnézettel és identitással rendelkező embereket. Legyen minél nagyobb a Könyvfőváros programkínálata és új kezdeményezésekkel, a szakmai szervezetek széleskörű bevonásával a társadalom széles rétegeit elérve egészen közel vigye a budapestiekhez a programokat, lehetővé tegye a társadalmasítást, Budapest lakóinak bevonását.

Budapest 2023-ban 150 éves

150 évvel ezelőtt – Pest, Buda, Óbuda, valamint a Margitsziget egyesítésével – indulhatott el Budapest azon az úton, hogy az ország gazdasági, társadalmi, politikai centrumává váljon. Sőt így fejlődhetett Európa egyik jelentős kulturális központjává is: múzeumaival, világhírű zenekultúrájával, színházaival, mozijaival, könyvtári hálózatával, kiadóival, könyvesboltjaival vagy éppen a költőknek, íróknak otthont adó egyedi és különleges kávéházaival.

Ha erre a 150 évre gondolunk vissza, meg kell emlékeznünk a főváros könyves kultúrájának fejlődéséről is.

A Fővárosi Önkormányzat döntése alapján ezért vált Budapest 2023-ban a könyvek fővárosává, és a Budapest Könyvfőváros (későbbiekben Könyvfőváros) programsorozat bekapcsolódott a Budapest 150 emlékév eseményeibe.

A Könyvfőváros programsorozat teljes koordinációját a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) látja el, melyhez külön projektirodát állított fel. A projektiroda szervezi a Könyvfőváros kiemelt eseményeit, koordinálja az együttműködő partnerek programjait és ellátja a kommunikációs feladatokat.

A programsorozat megvalósításának támogatására a FSZEK egy Operatív Bizottságot hozott létre. A bizottság kéthetente egyeztet az aktuális feladatokról, szükség szerint dönt az esetleges programváltozásokról.

Az Operatív Bizottság már a Könyvfőváros programsorozat előkészítésénél is fontosnak tartotta a széleskörű szakmai egyeztetést, együttműködést, ezért Szakmai Tanácsadó Testületet hozott létre a könyvszakmával, az olvasáskultúrával foglalkozó szakmai szervezetek és intézmények, a budapesti kulturális intézmények, valamint a Budapesten működő külföldi kulturális intézetek bevonásával.

A Könyvfőváros programsorozat elindításának első lépéseként *három alapüzenetet* fogalmaztunk meg. Ezek olyan értékek, melyeket minden programmal közvetítünk, amelyek méltóak az elmúlt 150 évhez, valamint Budapest és a könyves kultúra jelenéhez és jövőjéhez is:

A könyv: híd

Híd, ami összeköt és könyv, ami összeköt egyéneket, családokat, közösségeket, nyelvközösségeket, kultúrákat, a múltat és a jelent a téren és időn keresztül.

A könyv: szabadság

Szabadság, felelősség és szolidaritás a pandémia utáni világban.

A könyv: tett

A könyv és az irodalom formáló erő lehet, tettekre sarkall, segíti az olvasót, hogy eljusson a szemléléstől a cselekvésig, az odafordulásig.

A Könyvfőváros programsorozat 3 nagy programrészből áll:

- Könyv nappal és éjjel
- Könyvsziget
- Budapest Nagyregény

1. Könyv nappal és éjjel

Ebbe a programrészbbe tartoznak a nagy könyves rendezvények, amelyekhez a Könyvfőváros programsorozat csatlakozott: Ünnepi Könyvhét, Margó Kortárs Irodalmi Fesztivál és a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál.

Ezek az események standdal, különféle pódiumbeszélgetésekkel és aktivitásokkal jelenünk meg.

A standunk minden esetben Budapest olvasószobájaként várta a könyves forgatagban megpihenni vágyókat, akik különféle totókkal és kvízekkel tehették próbára irodalmi tudásukat és általános műveltségüket. Kipróbálhatták a Budapest óriás puzzle játékot, vagy hazavihettek egy-egy irodalmi idézetet tartalmazó könyvjelzőt. Minden alkalommal egy-egy interaktív játékkal ösztönöztük aktivitásra a látogatókat. Közös népszerűsítettük be az Irodalom Birodalom térképét ki-k kedvenc irodalmi alakjával, vagy éppen színeztük ki a világot a legkedvesebb könyvünkkel.

Pódiumbeszélgetéseinkkel minden esetben az olvasásnépszerűsítés volt a célunk. Olyan ismert és elismert embereket hívtunk meg, akik a könyv, az olvasás, az olvasásnépszerűsítés melletti kiállásukkal széles körben példát mutatnak. Az íróktól a zenészekig, az énekesektől a sportolókig, a pszichológustól az illusztrátoron át az újságírókig eddig 27 ismert ember fogadta el meghívásunkat és beszélt arról, hogy mit jelent nekik az olvasás.

2. Könyvsziget

Ehhez a programrészhöz azok a könyves rendezvények tartoznak, melyeket az év folyamán a város különböző pontjain az együttműködő partnereink valósítanak meg. Úgy tekinthetünk minden egyes programra, mint az eleven, élő könyves kultúra egy-egy aprócska szigetére, amelyek összehozzák az embereket.

Három programjavaslati pályázatot írtunk ki azért, hogy új kezdeményezéseket karoljunk fel és sokféle esemény jöhessen létre: a legkisebb olvasókortól a családi napokig, a nemzetközi és nemzeti konferenciáktól az okostelefonos irodalmi sétáktól, a kiállításoktól az irodalmi estekig.

A programokat megvalósító intézmények, szervezetek között jelen vannak színházak, a múzeumok, könyvtárak, kutatóintézetek, egyetemek, de a kisebb civil szervezetek, olvasásnépszerűsítő társaságok, alkotói közösségek is, akik tovább gazdagítják a Könyvfőváros programkínálatát.

A FSZEK ebben a programrészen valósítja meg Otthon a Könyvtárban eseménysorozatát. Ennek keretében minden kerületben legalább egy könyvtárban – összesen 29 helyszínen – tart családi napokat, ahol a 150 éves Budapest, a helyi nevezetességek és érdekességek mellett természetesen a könyv és az olvasásnépszerűsítés áll a középpontban.

A *Könyvsziget nyitó programsorozatát* a margitszigeti Kristály Színtérben tartottuk, ahol két hétvégén - 24 együttműködő szervezet bevonásával - ingyenes kulturális és irodalmi eseményeket kínáltunk. Délelőtt és délután főleg a családokat vártuk: gyerekdarabokkal, kézműves foglalkozásokkal. Sőt, bárki elkészíthette saját animációs kisfilmjét vagy nyomtathatott magának egy igazi

nyomdagépen, részt vehettek kalandjátékon, felolvasásokon, pihenhettek egyet az olvasósarkunkban. Az estékre pedig kifejezetten a felnőtteket hívtuk kortárs színdarabokra, zenés irodalmi estre. A gyereknapon pedig Fantáziaszigetű varázsoltuk a helyszínt. Ebben azok a gyerekek, családok segítettek, akik pályáztak a FSZEK által meghirdetett makettpályázatra, melyre bármilyen nyomtatásban megjelent mese vagy gyermekregény egy jelentét ábrázoló alkotással lehetett jelentkezni. 49 nagyon színvonalas pályamű érkezett be, amelyeket meg lehetett tekinteni a Kristály Színtérben.

A Könyvsziget programrész záróeseményét november végén tartottuk „Az irodalom életre kel(l) – film.sínház.zene” címmel, hiszen az irodalmi művek gyakran születnek újjá filmen, színházban, zenében, de akár diafilmen és még meganynyi módon. Az irodalmi művek ezen sokrétű kapcsolatát mutatta be a program 2023. november 25-én a FSZEK Központi Könyvtárának otthont adó Wenckheim-palotában, a Sárkányos Gyerekkönyvtárban és az Ötpacsirta Szalonban.

3. Budapest Nagyregény

A Budapest Nagyregény a Könyvfőváros keretében készül és arra tesz kísérletet, hogy a főváros kerületeinek történetét családtörténeteken keresztül beszélje el. Minden kerület családtörténetét egy-egy kortárs író írta meg és *Tasnádi István* dramaturgi iránymutatása mellett lett ez a 23 történet egy 23 fejezetből álló könyv, mely 2023. november 17-én, Budapest 150. születésnapjára jelent meg.

Az írók: *Bartók Imre, Cserna-Szabó András, Dragomán György, Dunajcsik Mátyás, Fehér Renátó, Grecsó Krisztián, Háy János, Karafiáth Orsolya, Kemény István, Kemény Zsófi, Kiss Noémi, Krusovszky Dénes, Mán-Várhegyi Réka, Nagy Gabriella, Németh Gábor, Simon Márton, Szabó T. Anna, Szécsi Noémi, Szvoren Edina, Tompa Andrea, Tóth Krisztina, Vámos Miklós és Závada Péter.*

A Budapest Nagyregény elkészítését a Budapest Brand Zrt. koordinálta, a FSZEK pedig együttműködő partnerként vett részt a regény megvalósításában. Könyvtáros kollégáink már az első lépésénél ott voltak, és mind a 23 kerületben segítettek a helyi történetek felkutatását, feldolgozását. (www.bpnagyregeny.hu)

A Könyvfőváros projektirodája jelenleg 85 együttműködő partnerrel van kapcsolatban és már eddig is több, mint 300 új könyves eseményt karolt fel és valósított meg.

A közös munka révén hazai és nemzetközi könyves és kulturális kapcsolatok alakultak ki például

határon innen és túli könyvtárakkal, külföldön működő kulturális intézeteivel. Így jöhetett létre például az Irodalom Éjszakája program, vagy éppen az Informatikai és Könyvtári Szövetség Hídépítők, avagy a könyv híd, ami összeköt – könyvtárszakmai konferenciája.

Hidak és kapcsolatok jöttek létre a könyves szakmák között, hiszen írók, műfordítók, kiadók, illusztrátorok, könyvkötők, nyomdászok, könyvtárak és olvasásnépszerűsítő szervezetek különféle programjai valósulhattak meg. Sokszor összefogásban, együttműködve, mint a Kristály Színtérben, a Könyvhéten, a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon, máskor önálló szervezésben Budapest minden kerületében.

Hidat építettünk, amikor az egyéneket, az embereket hívtuk, hogy közösséget alkotva, együtt olvassunk a flashmob eseményeinken. Így válhatott az olvasás közösségi élménnyé.

A híd, ami összeköti a múltat a jellel, az a generációkat is összekötötte. Számos program

fogta össze a különböző generációkat: az „Olvasó nagytól” az „Okostelefonos irodalmi sétáig”, ahol az idősebbek és a fiatalok egymást segítve vettek részt a rendezvényen és élhették át a mesehallgatás élményét, vagy egy irodalmi mű helyszíneinek bejárását okostelefonnal.

A Könyvfőváros programsorozat koordinálása a FSZEK életében is meghatározó szerepet játszott. A Projektirodában dolgozó kollégák mögött ott volt és van a FSZEK teljes intézményi háttértámogatása: a szállítástól az informatikáig, a gazdasági osztálytól a könyvtáros kollégákig.

Ez az év, a programok nagy száma lehetőséget adott arra, hogy a szervezeten belül is megerősödjenek a kapcsolatok a szervezeti egységek, a könyvtárak és a kollégák között.

Nagyon jó érzés a sikeres programok után visszatekinteni, hogy ezek mind-mind csak azért tudtak megvalósulni, a számtalan kisebb és nagyobb

feladat azért tudott összeállni egy egészé, mert mindenki nem csak a munkáját végezte, hanem egymásra figyelve, egymást segítve, a szó tényleges értelmében együtt szervezte az eseményeket.

Bár még nem ért véget az év, sőt a Könyvfőváros programsorozat 2024-ben is megjelenik az Ünnepi Könyvhétén és a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon, azt azért elmondhatjuk, hogy egy nagyon sikeres év áll mögöttünk. A több száz rendezvény, a nagy könyves eseményekhez való csatlakozás lehetőséget adott ezen hidak, ezen kapcsolatok kiépítésére, megerősítésére. A fenntartása pedig az elkövetkező évek közös feladata lesz.

Az aktuális eseményekről folyamatos tájékoztatást ad honlapunk (www.konyvfovaros.hu), a Facebook oldalunk (<https://www.facebook.com/budapestkonyvfovaros2023>) és az Instagram oldalunk (https://www.instagram.com/budapest_konyvfovaros2023).

Váradi Ildikó
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

Közös tervek, közös alkotás

Írásom a veszprémi Megújuló terek - Megújuló szolgáltatások országos konferenciára készült előadás szöveges átirata. Betekintést nyerhetünk az első közkönyvtári kreatív műhely, a békéscsabai pályázati projektekből megszülető alkotótérnek az építésébe, a beszerzésekkel kapcsolatos kihívásokba. Végig kísérhetjük egy makerspace létrejöttét az elképzeléstől a fizikai megjelenésig. A dolgozat végén az üzemeltetési tapasztalatok kerülnek terítékre, ami a történetmesélés egy lehetséges formája.

1. Bevezető

A veszprémi Eötvös Károly Megyei Könyvtár meghívására, a Megújuló terek - Megújuló szolgáltatások országos konferenciára kaptam egy megtisztelő felkérést. Témának a kis pénzből közösséget építő könyvtári innovációk voltak megadva. A Közös tervek, közös alkotás című előadásra harminc percet kaptam, a Békés Megyei Könyvtárból (BMK) a Digilabort, mint új típusú foglalkoztató teret mutattam be. A tervezés időszakában tartottam ugyan már előadásokat arról, hogy mit szeretnénk elérni, milyen álmaink vannak, de ekkorra már tapasztalataimról is beszámolhattam.

A BMK innovációs tevékenysége hosszú múltra nyúlik vissza, elég csak a szabadpolcos rendszer bevezetésére, a zenei könyvtár kialakítására vagy a számítógépes feldolgozásra gondolni. Mielőtt rátérnék a Digilabor bemutatására és annak üzemeltetési tapasztalataira, érdemes felvázolni egy alkotóműhely alapjait, az azt megalapító gondolatokat.

2. Egy terv születése

A nagy könyvtári szervezetek, mint például az International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) vagy az American Library Association (ALA) trendtanulmányai és tudományos víziói mind a könyvtári szolgáltatások átalakulását vetítették előre és jósolják ma is, melyben kiemelt szerep jut a közösségépítésnek, az élet-hosszig tartó tanulásnak¹

Kovácsné Koreny Ágnes, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár főigazgatójának egyik blogbejegyzése² bemutatott egy, az amerikai könyvtárak közösségépítő szerepével foglalkozó cikket, amelyben több példán keresztül illusztrálják, hogy miért alkalmas a könyvtári közösségfejlesztésre.

Az 1997. CXL. törvényben a szolgáltatások esetében a jogalkotó azt írja, hogy meg kell teremteni az esélyegyenlőséget, az egyenlő bánásmódot mindenki számára, biztosítani kell a kulturális örökség javakhoz való hozzáférést, hogy gyarapíthassa műveltségét.³

Az Európa Parlamentben a CodeWeek rendezvénysorozathoz kapcsolódva szervezett Generation Code: Born at the library kiállításon is kiemelt szerep jutott az innovatív technológiák és megoldások könyvtári alkalmazhatóságában.⁴ Az eseményen megtekinthetőek és kipróbálhatóak voltak robotok, 3D nyomtatók, virtuális valóság eszközök. A kiállított eszközök egy olyan könyvtárképet vetítenek előre, ahol a megőrzési szerepen túl az innováció legújabb vívmányainak tára és játszótára is lehet a könyvtár.

A könyvtárakban terjedőben lévő makerspace-ek, programozásról szóló rendezvények is a változásoknak köszönhetik létüket. Az ALA ajánlásában próbálja körvonalazni a 3D nyomtatóhoz kapcsolható lehetőségek kialakítását.⁵ A könyvtári szolgáltatások alapeleme a tudásmegosztás, mely sokáig könyvek közvetítésével került a használókhoz. Manapság azonban a legtöbb helyen csökkenő látogatószámok jól mutatják, hogy valamin változtatni kell. A Covid járvány és az energiaváltság sem kedvezett az a Digilabor üzemeltetésnek és az olvasók becsalogatásának.

A tervezés során a Dániában létrehozott Model-program for folkebiblioteker elnevezésű oldal egyik ajánlásának alkalmazását is végiggondoltuk, mely a Danish Agency for Culture és a Realdania nevű szervezet közös projektje. Ebben jó gyakorlatokat, kreatív ötleteket gyűjtene a könyvtári szolgáltatások és terek megújításához.⁶ Az egyik tanulmány egy négyszobás modellben határoz meg különféle

helyszíneket, melyben van tanulótér, inspirációs tér, találkoztér és performatív tér. A tanulói térben a képzések mind fizikai, mind e-learning formában kapnak helyet. Az inspirációs tér a dokumentumokat teszi hozzá a rendszerhez, ez az a része az intézményeknek, ahol a könyveket és egyéb információhordozókat tárolják. A találkoztér, vagy közösségi tér a rendezvények helyszínei, a kávézók és a harmadik hely, a passzív közösségek fogalmkörébe tartozó területeket foglalja magába. A negyedik, a projekt szempontjából kiemelt hely, a performatív tér. Ez olyan területeket jelent a könyvtárban, ahol az írás, a művészetek vagy a barkácsolás is megjelenhet. Ez eltér a többitől abban, hogy itt tolerálható bizonyos fokú rendetlenség, mely a többszöri vagy több alkalmas alkotás velejárója lehet.

Mivel a jövő generációk arra számíthatnak, hogy többször munkakört váltanak, és ezek között számos olyan lesz, amit még fel sem találtak, ezért a „növekedési szemlélet” az alapja minden más képességnek a kutatók szerint. A készség kulcselemeit pedig az ellenállóképesség, az alkalmazkodóképesség és a tanulás szeretete jelenti.⁷ A mesterséges intelligenciához (AI) kapcsolódó trendek is bizonyítják, hogy gyors változások vannak folyamatban, az ehhez való alkalmazkodást pedig a könyvtár tudja segíteni.

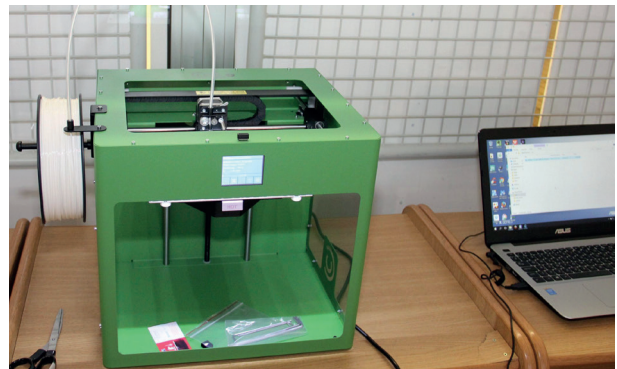
Az egyik lehetséges irány a maker mozgalom könyvtári honosítása.⁸ A gondolkodásmód, ami ezt a mozgalmat életre hívta, közel áll az Open Acces, a Creative Commons módszereihez, miszerint helyi közösségek osztják meg egymással tudásukat vagy hoznak létre valami újat. Az alkotó mozgalom hiszi, hogy az egyén és közösség az alkotáson keresztül fejlődik és új készségeket szerez. Makerspace nem csupán az új eszközök használatának tanítására jöhet létre, hanem szociális céllal is. Elég csupán a világszerte jelentős problémákat okozó munkaerő⁹ és szociális¹⁰ problémákra gondolni. Az alkotó mozgalom kezdetei 2004-re datálódnak, amikor megjelent a Make magazin. Az első vásár (maker faire) 2006-ban került megrendezésre San Mateo (Kalifornia) településen.¹¹ Makerspace először könyvtárban 2011-ben született a Fayetteville Free Libraryban, ami egy valamikori bútorgyár csarnokában működik. Nem is lehetett volna jobb helyet találni ennek a szolgáltatástípusnak. A könyvtár tevékenységért többféle kitüntetést kapott, például

a Fehér Ház Champions of Change elismerését. Az akkori elnök, *Barack Obama* nagy támogatója volt a maker mozgalomnak, külön maker vásárt szerveztetett az elnöki rezidencián.¹²

3. Előzmények a Békés Megyei Könyvtárban

Jelen írás kezdete 2015-re nyúlik vissza, amikor egy TIOP pályázatban egy merész lépéssel megvásároltuk az első magyarországi közkönyvtári 3D nyomtatót. (1. ábra) A kezdeti kísérletezés után kezdődött el a bemutatók sorozata, hiszen akkor még az iskolákban sem láthattak ilyen eszközt a diákok.

2016-ban az Internet Fiesta keretében Carlos Bueno Lauren Ipsum kalandjai számítógépekkel és egyéb lehetőségekkel című kötetét mutatuk be a magyar kiadó segítségével. A kötet kiadójáról, Guzsaly Péterről kiderült, hogy társalapítója a SKOOL kezdeményezésnek, amely a lányok informatikai munkavállalásának megkönnyítését tűzte ki céljául. Abban a szerencsében lehetett részünk, hogy részt vehettünk a SKOOL egyik pilot projektjében. (2. ábra) Mindkét fél számára sok tapasztalatot hozott az együttműködés. Mi három szezo-

1. ábra 3D nyomtató

2. ábra SKOOL foglalkozás

non keresztül oktattuk a lányokat a Scatch programnyelv segítségével kódolásra. Békéscsabán sok oktatási intézménybe ezen foglalkozásokon keresztül került be a blokk programozás.

Egyetemi szakdolgozati témának a makerspace-t választottam, így még egy lába lett a rendszernek. 2017-ben az EFOP 4.1.8-as projekt keretében pályáztunk a megvalósításra, sikerrel. A pályázathoz adott volt az egyetemi diplomamunka, de további megvalósíthatósági vizsgálatokat kellett lefolytatni. Olyan kérdésekre kerestük a válaszokat, hogy mit szeretnénk, mihez van emberünk, mihez van forrásunk, hogyan tudjuk integrálni az egészszet a mindennapjainkba, a folyamatainkba. Az első és az utolsó kérdés megválaszolása bizonyult a legnehezebbnek.

A KIT Hírlevélben 2023 őszén volt egy felmérés¹³ a hazai könyvtári alkotóműhelyekről, mely összehasonlítást kínált 2013, 2018 hasonló kérdésköréből. Tíz év alatt változtak a kollégák körében a makerspace-hez köthető attitűdök. Jelenleg inkább nemleges a válasz egy ilyen tér üzemeltetésére, azért, mert elveszi az energiát az igazi könyvtári munka elől. Saját tapasztalatom azt mutatja, hogy csak részben van igazuk a szavazóknak. Az alkotótér üzemeltetése erőforrásigényes tevékenység, de szerintem még így is megérni. Azok nyerhetnek a legtöbbet, akiknél működik az önkéntesség, vagy fizetős konstrukciót tudnak működtetni. Ezen esetekben a nem foglalja le az üzemeltetés a könyvtárosok kapacitásait. Békéscsabán öt év alatt nem alakult ki egyértelmű irány e tekintetben. Azt gondolom, hogy Békés város 140 éves Ipartestületnek a jelmondata "Merj nagyot álmodni, gondolkozz előbb kicsiben!" még ma is érvényes.

4. Építkezés

Békéscsaba és környéke digitális alkotóterek tekintetében egy különleges hely, mert szinte ugyanabban az időpillanatban jött létre több hasonló szolgáltatás. Szerencsésnek mondható, hogy jó kapcsolat építettünk ki a többi alkotó teret üzemeltető szervezetekkel, magánszemélyekkel. A profiljaink árnyalatnyi különbsége megadja a választás lehetőségét a lakosság számára.

Egy "igazi" alkotótér¹⁴ gépekből, anyagokból, szakértőkből, önkéntesekből, közösségből és per sze forrásokból áll össze. A szakértelem esetében

3. ábra A még üres terem

4. ábra Az épülő digilabor

az iparművészet és a mérnöki tudomány kiemelt, ezenkívül a pedagógia. Ezen három terület szakemberei és kapcsolati hálójuk adhatja meg az ideális közösséget az üzemeltetéshez. A foglalkozások tartalmában pedig mindig jelen van valamilyen digitális megoldás, vagy a felhasznált szerszámokban (lézervágó, fóliavágó, 3D nyomtató) vagy az anyagokban (papírelektronika, robotika, microbit). Ezzel szemben a magyar módszer némileg más irányokat követ. A fentebb felsoroltakból egész biztosan hiányos készlettel kell elindulni. A pályázat lebonyolítása során a pénzügyi szabályok, valamint a beszerzési lehetőségek olyan kihívásokat támasztottak eléink, melyekre nem számítottunk. Sok eszköz nem beszerezhető, nemhogy magyar forgalmazó nincs, de a kínai számlaszerűségekkel még a megkeresett cégek sem nagyon boldogultak. Volt olyan felszerelés, ami Európa három országából érkezett meg, mert csak így lehetett megvásárolni. Bonyolította az életet a közbeszerzés, melynek dzsungelében eligazodni szakértő nélkül esélyünk sem volt, de még vele sem volt könnyű a szabályoknak megfelelő módon hozzájutni a kívánt eszközökhöz.

Amikor a pályázat kiírása óta eltelt időben megszünt termékek és a közbeszerzés során támadt nehézségek okozta akadályokat leküzdöttük és készültünk a nyitásra, "csendesen berúgta az ajtót" a Covid járvány.

Ha visszatérek az ideális alkotótérnél ismertett kívánalmakhoz, akkor a hazai könyvtári lehetőségeket is figyelembe véve a személyi feltételeket tekintve a szuperhős a megfelelő jelző. A vesprémi előadásra készülve mérleget készítettem arról, hogy sikerült-e öt év alatt elérni a célunkat, mi az, ami megvalósult és mi az, ami nem. A humánerőforrást tekintve a foglalkoztató térben dolgozott alkalmi önkéntes (gyakornok, közösségi szolgálatos diák), fizetett oktató, könyvtáros kolléga (szabadidőben, ill. ¼ munkaidőben). Ez nem tökéletes megoldás, de a lehetőségeket kihasználja, illetve fejleszthető. Lett egy 80m²-es sokfunkciós helyünk, melyet a könyvtár a többi szolgáltatásához is tud használni, a felszereléssel külső helyszínen is foglalkozást tud tartani, tud vele újdonságot nyújtani és bérbe is lehet adni. Az EFOP projekt részeként létrejött a Digilépcső elnevezésű helyünk, ahol a fiatalok számára építettünk egy sarkot, melyet középiskolások terveiből valósítottunk meg. Itt került elhelyezésre a könyvtár állományából a fiatal felnőttek elnevezésű témacsoport, ami a korosztálynak szánt szépirodalmi műveket, folyóiratokat és képregényeket tartalmazza.

Ezek alapján elmondhatom, hogy sikerült a célunkat megvalósítani, ugyan nem olyan sebességgel és pontossággal, mint az elvárt volt, de kezd beérni munkánk eredménye. Jelenleg a BMK Digilaborban négy 3D nyomtató, egy nagyformátmú plakátnyomtató, egy rajzgép, nyolc laptop, öt iPad, négy kéziszerszámkészlet, négy varrógép, egy szekrényi Lego és társasjáték, Micro:Bit és Arduino építőkészletek, villanófények és zöldhátter. Robotikát tekintve a Lego termékei, Mbotok, Ozzo botok, BeeBot, Artec robotok képezik a portfoliót.

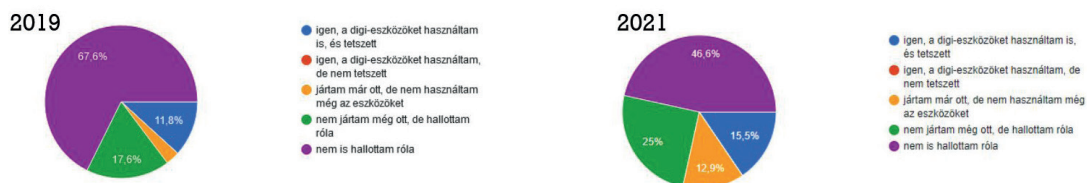
5. Üzemeltetés és tapasztalatok

A kezdeti elképzelés az volt, hogy napi 2-3 órában ügyeletet tartunk és bárki bejöhet a Digilaborba az eszközöket használni. Ezt az üzemmódot viszonylag hamar elvetettük. Helyette a szervezett csoportok vagy jeles napokra épített események típusú forgatókönyvek váltak be. Békéscsabán a kulturális intézmények gyermeknapjait és adventi időszakban közösen szervezik a programokat, ezen kívül épül a Munkácsy negyed, melynek vannak meghatározott rendezvénynapjai. Ezekre alapozzuk a tevékenységeket, ekkor főleg családok látogatnak el hozzánk. Minden ősszel kiadunk egy programajánló füzetet, melyet az oktatási intézmények számára juttatunk el, amiben az alkotótér választható programjai is feltüntetésre kerülnek. Ezt a beosztást még különféle évfordulók, jeles napok, valamint a kiste-

Beszéljenek a számok

- 2019: 49 foglalkozás, 699 fő
- 2020: 39 foglalkozás, 432 fő
- 2021: 105 foglalkozás, 1686 fő
- 2022: 223 foglalkozás, 1915 fő

Digilabor ismertségi felmérés diákok körében, az őszi Garabonciás napok keretében

5. ábra A Digilabor ismertségi felmérése diákok körében, az őszi Garabonciás napok keretében

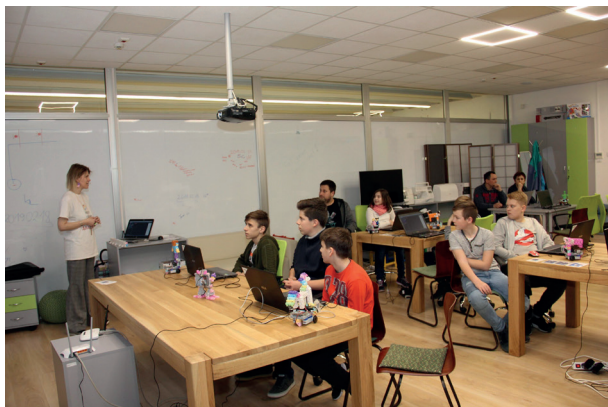
lepülési ellátásba tett körutak teszik teljessé, amikor bárki jöhet alkotni. Ilyenkor egy korlátozott eszközkészlettel kimegy a könyvtár alkotó csapata az adott helyszínre, ahol foglalkozást tart. Nyári táborokat is szerveztünk már, sőt más tábor szervezőknek programokat biztosítottunk a Digilaborban és persze kitelepülve is.

A békéscsabai Digilabor többfunkciós tér, elsősorban 10–15 fős csoportok fogadására tervezve. Azonban van egy vele egyforma méretű, oktatóteremnek keresztelt helyünk is, ha több használó érkezik a könyvtárba. A két helyiségben így egy osztálynyi diákot is tudunk foglalkoztatni. Ebben az esetben többféle aktivitást végeznek a diákok csoportbontásban. Jelenleg a következő szolgáltatásokat tudjuk nyújtani a hozzánk érkezőknek: robotika (kódolás, robot idomítás), gyurmazongora, kódolás, világító képeslap, rongyhorgolás, varrás, papír "munkák", 3D nyomtatás, makettezés és társasjátékozás. Fontos számunkra, hogy a Digilaborban folyó tevékenységek köthetők legyenek a könyvtárhoz, ezért többnyire digitális történetmesélés a tevékenységeink alapja. Másik kiemelt terület az újrahasznosítás, melyben a közönség

is partner, szeretik az olyan foglalkozásokat, ahol régeből valami egészen új dolog készül.

Természetesen nem lenne teljes a felszerelésünk szakirodalom nélkül. Ezért vásároltunk többségében angol nyelvű, a tervezett foglalkozások tematikájához illeszkedő szakirodalmat. Ezeket minden érdeklődő megtalálhatja a BMK katalógusában. Alapvetően helyben használható, de könyvtárközi kérésként továbbítjuk a kollégák számára.¹⁵ Honlapukra készítettünk magyar nyelvű ajánlókat, így segítve a hozzáférést.

Az eszközparkunk immáron készen áll. Az eddigi organikus fejlődést a minőségirányítás és a könyvtári kommunikáció csatornáiba kell terelnünk. Leegyszerűsítve, a könyvtári alkotótérben közösen mesélünk történeteket. Ehhez nyújt eszközt a Digilabor felszerelése, a nyomtatott történeteket feldolgozzuk robotokkal, kézműves alkotásokkal. A könyvtár ezen szerepét szeretnénk erősíteni, ehhez közösséget építeni. Feladatunk a tevékenységekhez önkénteseket felkutatni, akik a foglalkozásokat vezetik. Az eddigi újrahasznosító programjainkat várhatóan bővítjük. Ezek elemei a foglalkozások és a tárgykölcsönzés. Természetesen nem

elhanyagolható az új eszközök, robotok beszerzése, hiszen ez a hely csak akkor maradhat élő, ha a gyorsan fejlődő eszközparkból mindig tudunk korszerű elemeket megmutatni akár a lakosságnak, akár a kollégáknak. Jelenleg a folyamatok felülvizsgálata, a marketingtevékenység fejlesztése a cél. Szeretnénk több iskolai csoportot vendégül látni, ehhez már megtettük az első lépéseket.

6. Zárszó

Befejezésül rátérnék még arra, hogy a nehézségek ellenére miért is éri meg alkotóműhelyt létrehozni. Léte egyszerűen magyarázható: a könyvtár egy közösségi tér, ahol hozzáférhetnek az emberek a könyvekhez, adatbázisokhoz. Ehhez hozzákapcsolva néhány eszközt, meg is kapjuk a makerspace-t. Amennyiben zöld tevékenységekben gondolkodunk, például újrahasznosítás, már létre is hoztuk a korszerű barkácsolás helyét. Az sem elhanyagolható, hogy új bevételi lehetőségeket kaphatunk, új célcsoportokat vonz be egy ilyen funkció. Kezdsnek még költséges felszerelés sem szükséges hozzá. A Békés vármegyei Digilabor következő fejlesztési iránya a tárgykölcsönzés és bérhasználat lesz. Ehhez létrehoztuk az alapokat, várjuk a lelkes felhasználókat!

BMK Digilabor

Kiscsoportos foglalkozások
a Békés Megyei Könyvtárban:

Kertész Zoltán
igazgatóhelyettes
Békés Megyei Könyvtár

Felhasznált irodalom

- 1 Sipos, A. M. *Könyvtári reneszánsz: Könyvtárak az információs társadalomban 2.0*, Ventus Libro Kiadó, 2016. 41. p. ISBN 978-615-5240-27-0
- 2 Koreny, Á. *Miért a könyvtár?* Elérhető: <http://librariandbd.blogspot.com/2016/11/miert-konyvtar.html?updated-max=2016-12-01T11:21:00%2B01:00&max-results=2&start=2&by-date=false> (Utolsó elérés: 2023.10.02.)
- 3 Wolters Kluwer Net jogtár, 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről, Elérhető: https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700140.tv (Utolsó elérés: 2023.10.18.)
- 4 Public Libraries 2020: Generation Code, Elérhető: <https://web.archive.org/web/20220419221225/https://publiclibraries2030.eu/what-we-do/generation-code/> (Utolsó elérés: 2023.10.19.)
- 5 Jones, B. M. *3D Printing in Libraries: A View from Within the American Library Association: Privacy, Intellectual Freedom and Ethical Policy Framework*, Elérhető: <https://web.archive.org/web/20190703181741/https://www.asist.org/publications/bulletin/oct-15/3d-printing-in-libraries/> (Utolsó elérés: 2023.11.02.)
- 6 Modelprogrammers.slks.dk, *The Library's Spaces and Zones – What should they contain? Where should they be placed?* The Agency for Culture and Palaces, Elérhető: <https://web.archive.org/web/20220707022845/https://modelprogrammer.slks.dk/en/challenges/zones-and-spaces> (Utolsó elérés: 2023.11.21.)
- 7 Hays Blog, *A jövő 4 kulcskézsége*, Elérhető: <https://www.hays.hu/blog/insights/a-jovo-4-kulcskeszsege> (Utolsó elérés: 2023.10.21.)
- 8 ALA.ORG, *Maker Movement*, Elérhető: <https://www.ala.org/tools/future/trends/makers> (Utolsó elérés: 2023.10.26.)
- 9 Hilsberg, P., Dougherty, D., Kadanoff, M. *Maker City Book: Chapter 5: Workforce & Economic Development : How to Turn the Maker City into a Magnet for Talent*, Elérhető: <https://makercitybook.com/chapter-5-workforce-development-51226b58a1cc> (Utolsó elérés: 2023.11.16.)
- 10 Good, T. *Maker Works – A Makerspace with a Social Purpose*, Elérhető: <http://makezine.com/2012/06/15/maker-works-a-makerspace-with-a-social-purpose/> (Utolsó elérés: 2023.11.16.)
- 11 Wikipedia, *Maker Faire*, Elérhető: https://en.wikipedia.org/wiki/Maker_Faire (Utolsó elérés: 2023.11.22.)
- 12 Obama Whitehouse, *Nation of Makers*, Elérhető: <https://obamawhitehouse.archives.gov/nation-of-makers> (Utolsó elérés: 2023.11.22.)
- 13 KIT Hírlevél, *Megkérdeztük: Legyen-e kreatív, alkotó műhely a könyvtár?* Elérhető: http://www.kithirlevel.hu/index.php?kh=megkerdeztuk_legyen-e_kreativ_alkoto_muhely_a_konyvtar (Utolsó elérés: 2023.11.22.)
- 14 John, B. *Makerspaces: A Practical Guide for Librarians 8.*, Rowman & Littlefield, 2014. ISBN: 9781442229679
- 15 Békés Megyei Könyvtár, Corvina OPAC, Elérés: <http://oracle.bmk.hu:8080/WebPac/CorvinaWeb?pagesize=120&view=short&sort=0&page=0&perpage=120&action=perpage&actualsearchset=FINN+LOCA+%22BCS1%3ADIGI%22&actual-sort=-1&language=&currentpage=result&text0=&index0=&whichform=cclsearchpage&showmenu=&resultview=short&recnum=&marcposition=&text0=&index0=&ccltext=&results=64> (Utolsó elérés: 2023.11.28.)

Dr. Zehery Miklós születésének 100. évfordulójára

Egykori kollégánk, Dr. Zehery Miklós (1923–2014) jogász, diplomata, jogi szakfordító, az Országgyűlési Könyvtár dokumentátora születésének 100. évfordulója alkalmából készült az alábbi megemlékező írás. Zehery Miklós életútjának felidézését publikációinak bibliográfiája, valamint a róla szóló irodalom jegyzéke egészíti ki.

1. Bevezetés

2023 augusztusában töltötte volna be századik életévét egykori kollégánk, Dr. Zehery Miklós diplomata, jogász, jogi szakfordító, az Országgyűlési Könyvtár dokumentátora. Az alábbiakban a 80. születésnapja alkalmából vele készített interjú¹ felhasználásával szeretném felidézni alakját, kiegészítve a 90. születésnapjára megjelent köszöntő írást². Az emlékezéshez a pályatársaival készült interjúkat is segítségül hívom. A közreműködésével készült művek esetében könyvismertetések által jelenítem meg munkájának értékelését. A megemlékezést követő *1. mellékletben* a Zehery Miklós által jegyzett művek bibliográfiáját, a *2. mellékletben* a róla szóló irodalmat teszem közzé – mindkettőt a teljességre törekedve.

2. Korai évek

Zehery Miklós 1923-ban született Sátoraljaújhegyen. Értelmiségi családból származott. Édesanyját korán elveszítette. Édesapja Dr. Zehery Lajos kúriai bíró, kodifikátor, egyetemi tanár volt³. Gyermekeiket két testvérével együtt töltötte. A nyelv, az irodalom és az olvasás szeretete kezdettől fogva meghatározta az életét. Egyik ükapja *Kazinczy Ferenc*⁴ volt, ennél távolibb, mégis kedvesebb rokoni szálak fűzték *Kölcsey Ferenchez*. Felmenői között szerepelt még *Kazinczy Lajos*, *Vécsey Károly* és egy számunkra ismeretlen személy a Rákóczi-szabadságharc korából. Ifjúkori nyarait egy sárospataki szőlőben töltötte, ifjúsága iskolai szünidőit Hódmezővásárhelyhez kötötték, igazi, állandó lakóhelye azonban Buda volt. Otthonának tágabb értelemben Magyarországot, a Kárpát-medencét és Közép-Európát tekintette. A kisebbségekkel fiatal kora óta lelki-szellemi közösséget vállalt. A kisebbségekhez fűződő szívbeli kapcsolat miatt később, az 1990-es évektől kezdve regi-

Dr. Zehery Miklós

onális összekötő szerepet töltött be abban a projektben, amely nyári angliai ösztöndíjat biztosított Kárpát-medencei, magyar anyanyelvű angoltanárok részére. 1945-ig párhuzamosan élt fővárosi és vidéki életet.

Gyermekkorától tanult idegen nyelveket: kezdetben a német, az angol és a francia nyelvvel ismerkedett meg, majd a spanyol, olasz, román, orosz, lengyel, szlovák és horvát nyelvet sajátította el. Középiskolai tanulmányait a Lónyay utcai református gimnáziumban végezte. Számos tanulmányi versenyt és ösztöndíjat nyert. Az országos középiskolai tanulmányi versenyen első helyezést ért el földrajzból. Sikereiről az országos sajtó széleskörűen beszámolt, a Zehery Miklósról szóló bibliográfiában ezekből találunk válogatást. Jutalomból bejárhatta az akkor Magyarországhoz tartozó Észak-Erdélyt és Kárpátalját, útjáról pedig beszámolót írt. A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudomá-

nyi Karán folytatta felsőfokú tanulmányait, melyet doktorátussal zárt le. Professzorai közül szívesen idézte fel *Nizsalovszky Endre, Magyary Zoltán* és *Kuncz Ödön* alakját, utóbbinak adjunktusként munkatársa is volt. 1944 telén a budapesti egyetemi Joghallgatók Tudományos és Segítő Egyesülete egyhangúan a szervezet elnökévé választotta⁵. Egy hónap múlva, március 19-én következett el a német megszállás. Megtagadta, hogy származási okokból hallgatókat egyes kedvezményekből, például tankönyvkölcsönzésből kizárjon. 1944 júliusában egyetemi tanulmányút keretében egy hónapot töltött a mezőhegyesi állami ménésbirtokon.

3. Pályakép

A nemzetközi kapcsolatok iránti érdeklődéstől vezérelve igyekezett pályáját a külügyi szolgálatba állítani. Elvégezte a Külügyminisztérium diplomáciai előkészítő tanfolyamát, majd 1947-ben jogi-szociálpolitikai munkakörbe nevezték ki. Az akkori vezetők közül szívesen emlékezett vissza Sebestyén Pálra, kollégái közül pedig *Végh Bélára, Gombocz Istvánra* és *Sáfrán Piroskára*. Részt vett az „impozáns formában megjelent”⁶ „úttörő, érdekes”⁷ munka, a „magas tudományos színvonalat képviselő”⁸ Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon⁹ munkálataiban, a konzuli jog területén. A Külügyminisztériumból megbízhatatlanként eltávolították, ezután egy dél-budai malomban fizikai munka jutott számára osztályrészül, ám fél év után visszatérhetett a szellemi munkavégzéshez. Pest megyei falvakban végzett irodai munkát, ekkor szerzett tapasztalatokat az ötvenes évek kollektivizálásáról. 1954-ben visszakerült Budapestre, külkereskedelmi területre. Innen ment nyugdíjba 1984 végén. Ebben az életszakaszában a főállású munka mellett számos jogi szakfordítási megbízást kapott. Szakfordításai már a maguk korában is mérvadó, és máig alapvető jelentőségű jogi szakirodalmi művek. Részt vett a magyar jogi bibliográfia angol nyelvre fordításában, mely művel „megszületett az első idegen nyelvű magyar állam- és jogtudományi bibliográfia”¹⁰. A *Bibliography of Hungarian legal literature*-ről készült recenziókban kiemelkedő szakfordítói tevékenysége szép méltatásait olvasuk: „a fordítások minősége szerves és színvonalas egységgé kovácsolja össze az angol nyelvű retrospektív és szelektív magyar jogi bibliográfiát”¹¹,

„nagyon jó a címanyag fordítása is, ami a szaknyelvek terminustechNIKUSAI között nem könnyű feladat”¹². A „jól áttekinthető, igen használható, sokoldalú s a 20 éves magyar jogtudományi irodalmat jól reprezentáló”¹³ műben „a 20 év jól válogatott jogi termése angol és magyar nyelven kerül közzétételre, sőt az idegen nyelven is megjelent munkák, tanulmányok ismertetése azon a nyelven történik. Ezenkívül a magyar nyelvű tanulmányoknál jelzik az idegen nyelvű rezüméket is”¹⁴. *Rácz Attila* magyar nyelvű kéziratából Zehery Miklós készítette el a *Courts and tribunals: a comparative study* című fordítást (Budapest: Akad. K., 1980).¹⁵ Nevéhez fűződik *Trócsányi László A munkajogviszony alapkérdései az európai szocialista országok jogában* című művének fordítása, amely *Fundamental problems of labour relations in the law of the European socialist countries* címmel jelent meg (Budapest: Akad. K., 1986). Angol nyelvre fordította *Bruhács János Nemzetközi vízjog : a nemzetközi folyóvizek nem hajózási célú hasznosításának joga* című kötetét, ebből született meg a *The law of non-navigational uses of international watercourses* című fordításkötet (Budapest: Akadémiai K., 1993)¹⁶. Az *Acta Juridica* című folyóiratban megjelenő jogi bibliográfia készítésénél az angol lektor szerepét töltötte be¹⁷. Rendkívül széles körű idegennyelv-ismerettel rendelkezett. Idegennyelv-tudása révén információs munkát tudott végezni az 1956-os forradalom és szabadságharc idején – november után a külföldre távozás gondolata nem merült fel benne. Részt vett az 1969-ben megalakult Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem munkájában is. A nyugdíjkorhatár elérése után, 1984. november 1-jétől 2014-ben bekövetkezett haláláig az Országgyűlési Könyvtár Dokumentációs és Információs Osztályán dolgozott nemzetközi politikai dokumentári munkakörben¹⁸. Részt vett az 1972-től előkészített¹⁹, és 1974. január 1-jén kísérleti jelleggel elindított²⁰ világpolitikai információs és dokumentációs szolgáltatásban (későbbi nevén Világpolitikai Információk, VPI), valamint az 1991 januárjában elindult HunDok külföldi sajtófigyelő adatbázis építésében²¹. A világpolitikai dokumentáció és információs szolgáltatás²² során az osztály kezdetben csaknem 300 külföldi politika-, társadalom- és gazdaságtudományi szakfolyóirat, illetve számos tanulmánykötet elemző feltárását végezte.

A világpolitikai információfeldolgozás és -szolgáltatás (VPI) keretében angol, német, francia és orosz nyelvű szakfolyóiratokat és tanulmányköteteket dolgoztak fel. A dokumentátorok kiemelt figyelemmel kísérték a Magyarországgal, illetve a közép- és kelet-európai régióval kapcsolatos híradásokat, elemzéseket. A feldolgozásra kerülő tanulmányok kiválasztásánál fontos szempont volt az is, hogy az adott tudományterület elismert szerzőinek mérvadó tanulmányai kerüljenek az adatbázisba, garantálva ezáltal a szolgáltatás magas és folyamatosan megbízható minőségét, egyenletes színvonalát. A dokumentátor elkészítette az adott tanulmány bibliográfiai leírását (szerzőségi adatok, tanulmánycím és magyar nyelvű fordítása, folyóiratcím, évszám, évfolyamszám, füzetszám, oldalszám, rak-tári jelzet), valamint egy 10–12 soros, érdeklődést felkeltő tartalmi összefoglalást készített. A HunDok adatbázisba magyar és kelet-közép-európai régiós vonatkozású politikai, gazdasági, kulturális témájú mérvadó cikkek, elemző írások forrásadatai és rövid tartalmi kivonata került. A HunDok adatbázis²³ az Országgyűlési Könyvtár állományában megtalálható 80–100 külföldön megjelenő, határon túli, európai, amerikai és ausztrál napi- és heti-lap cikkeinek feldolgozásával épült.

Pályainterjújában több kollégája emlékezett Zehery Miklósról szeretettel. *Haraszi Katalin* a következő szavakkal elevenítette fel alakját: „Ámde, amikor az Országgyűlési Könyvtárba jöhettek át, szerencsém lehetett, hogy az Információs és Dokumentációs osztályra kerültem, mert akik ekkor is ott dolgoztak: *Szomor Gabi*, Zehery Miklós, *Végh Márta* révén hihetetlenül nagy szellemi kincsre rejtő gondolkodásmóddal találkoztam itt.”²⁴ Ezt a szellemi miliőt idézte meg néhai közvet-

len kollégája, Szomor Kornélné is: „Az Országgyűlési Könyvtárban pedig egyszerűen belecsöppen-tem egy igen kellemes munkatársi körbe. Akkoriban a mai kollégáim közül Zehery Miklós volt, aki egy pár hónappal előzött meg [...]. [...] Mind-egyikük hozta a maga egyéniségét, érdeklődési körét, olvasottságát, személyiségét, s ez egyre szí-nesebbé és érdekesebbé tette a közösségünket. Nem hiába irigyelnek minket a kollégák, másutt talán kevésbé vannak ilyen összeforrott közössé-gek. Minket szorosán összeköt a munkánk, a közös érdeklődés, amit mindenki, nagy lelkesedéssel csi-nál. Egyszerűen szeretek köztük lenni, annyi érde-kes téma vetődik fel, éppen azért, mert nem min-denkit ugyanaz érdekel, hanem valami egészen más.”²⁵ Barátságukról Orosz Ágnes is megemléke-zett: „Ott akkor és később is több emberrel szövö-dött rövidebb-hosszabb, lazább-szorosabb baráti kapcsolat ([...] Zehery Miklós), s egy részükkel a mai napig tartom a kapcsolatot”²⁶.

Szerette a természetjárást és az utazást. Sokat utazott a Kárpát-medencében, Európa szinte vala-mennyi országát felkereste, járt Peruban, Ecua-dorban, Kanadában, Izraelben, Jordániában és Törökországban is. Kedvenc tájai között szere-pelt a Magas-Tátra, a Balaton-felvidék, a Hegyalja, a Dolomitok, Provence, Toscana, Umbria, Dalmácia és a görög szigetek. Néhai kollégája, Szomor Kor-nélné e szavakkal idézte fel szabadidős kedvtelé-sét: „Zehery Miklós még ráadásul nagyon jó fotós is és hozza magával a tengeri utazások, a hegyi túrák felvételeit”²⁷. Jelentős térkép- és útikönyv-gyűj-te-ménnyel is rendelkezett. Történelmi időket megélt, széles világlátású, nyitott, kedves ember volt.

Mi, barátai és kollégái szeretettel őrizzük emlékét.

Forgács Hajnalka
könyvtáros
Országgyűlési Könyvtár

Hivatkozások

- 1 Flaisz, I. (összeáll.) *B8-szemközt Dr. Zehery Miklóssal*, OK Honl@p – Az Országgyűlési Könyvtár belső lapja, 4, p. 12–17, 2003.
- 2 Forgács H., *Egy „örökifjú” Magyar Szemle-előfizető köszöntése – Zehery Miklós 90. születésnapjára*, Magyar Szemle Ú.f. 22(7–8), p. 189–190, 2013.
- 3 Faragó, M. J. *Zehery Lajos élete és munkássága (1893-1968)*, p. 5, 11, József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1993. Elérhető: http://acta.bibl.u-szeged.hu/6798/1/juridpol_044_fasc_003_001-017.pdf (Utolsó elérés: 2023.11.28.)
- 4 Fehér, J. *A széphalmi Kazinczy Emlékcsarnok látogatókönyvei (1900-1948)*, In: Széphalom – A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, 9, p. 96, 1997.
- 5 [s.n.]. *Zehery Miklóst ifjúsági elnökké választották*, Vásárhelyi Reggeli Újság 41(41), p. 9, 1944.02.20.
- 6 Bokorné Szegő, H. *A Diplomáciai és Nemzetközi Jogi Lexikon vitája a Magyar Tudományos Akadémián*, A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei XI(1–3), p. [213], 1961.
- 7 Székely, Gy. *Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon*, Századok, 95(1), p. 180, 1961.
- 8 Antalffy, Gy. *A Diplomáciai és Nemzetközi Jogi Lexikonról*, Jogtudományi Közlöny, 15(9), p. 498, 1960.
- 9 Zehery, M. *Cikkek (diplomácia)*, In: Hajdú, Gy. (szerk.) *Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon*, Akadémiai Kiadó, 1959., Zehery, M. *Cikkek (diplomácia)*, In: Hajdú, Gy. (szerk.) *Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon*, Akadémiai Kiadó, 1967. 2., teljesen átdolgozott kiadás.
- 10 Pap, T. *Bibliography of Hungarian legal literature 1945–1965*, Jogtudományi Közlöny 22(3–4), p. 257, 1967.
- 11 Takács, J. *Angol nyelvű magyar jogi bibliográfia*, Magyar Tudomány, 74 (=Ú. f. 12) (7–8), p. 547, 1967.
- 12 Takács, J. *Bibliography of Hungarian legal literature 1945–1965*, Ed. Lajos NAGY. (Transl. [István]GOMBOCZ, K[atalin]VEREDY, M[iklós]ZEHERY. Pref. Imre SZABÓ.) Bp. 1966, Akad. K. 315. p., Magyar Könyvszemle 83(3), p. 309, 1967.
- 13 Csizmadia, A. „*Bibliography of Hungarian Legal Literature*”: 1945–1965, Állam- és Jogtudomány, 10(2), p. 306, 1967.
- 14 Csizmadia, A. „*Bibliography of Hungarian Legal Literature*”: 1945–1965, Állam- és Jogtudomány, 10(2), p. 303, 1967.
- 15 A fordítást könyvismertetésében Nancy Lisagor véleményezte. Ld.: Lisagor, N. Attila Rácz: *Courts and Tribunals. A Comparative Study*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980. 245 pp. (In English), The New Hungarian Quarterly, 22(81), p. 191, 1981.
- 16 Subedi, S. P. *The law of non-navigational uses of international watercourses*, by J. Bruhacs, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht/Boston/London, 1992, translated from Hungarian to English by M. ZEHERY, pp. 251, ISBN 0-7923-1822-6, Asian Yearbook of International Law, 7, p. 496–497, 1997. Elérhető: <http://www.jstor.org/stable/10.1163/j.ctv2gjjwwjb.20> (Utolsó elérés: 2023.11.28.)
- 17 Jónás K. *Posztumusz interjú Veredy Katalinnal*, Könyvtári Figyelő, 59(4), p. 782, 2013. Elérhető: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00089/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2013_4_781-784.pdf (Utolsó elérés: 2023.11.28.)
- 18 Jónás, K. *Egy könyvtárosi pálya hosszú évei – Interjú a 80 éves Vályi Gáborral, az Országgyűlési Könyvtár nyugdíjas főigazgatójával*, Könyv, könyvtár, könyvtáros, 11(2), p. 40, 2002; <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00026/pdf/05perszonalia.pdf> (Utolsó elérés: 2023.11.28.), vö. Jónás, K. *Vályi Gábor 80 éves – Egy könyvtárosi pálya hosszú évei - Interjú a 80 éves Vályi Gáborral, az Országgyűlési Könyvtár nyugdíjas főigazgatójával*, OK Honl@p, 2, p. 6, 2002.03.29.
- 19 V.K. *Politikai információs és dokumentációs szolgálat*, Országgyűlési Könyvtár híradója, 1(1), p. 4, 1972.
- 20 [s.n.]. *Szakmai hírek*, Országgyűlési Könyvtár híradója 2(7–8), p. 1, 1973., [s.n.]. *Szakmai hírek*, Országgyűlési Könyvtár híradója 2(9–10), p. 1, 1973; [s.n.]. *Szakmai hírek*, Országgyűlési Könyvtár híradója 2(11–12), p. 2, 1973; [s.n.]. *Világpolitikai információs szolgálat*, Országgyűlési Könyvtár híradója, 3(3–4), p. 2, 1974; [s.n.]. *Könyvtárunk életéből*, Országgyűlési Könyvtár híradója, 3(5–6), p. 3–4, 1974; Vályi, G. *Hogyan dolgozik az országgyűlési könyvtár világpolitikai információs szolgálata*, Magyar Nemzet, p. 7, 1975. január 14., Vályi, G. *A külpolitikai rovatok figyelmébe*, Magyar Sajtó, 16(4–5), p. 148–149, 1975.
- 21 Jónás, K., Veredy, K. *Információs szolgálat a külföldi szakirodalomból – Világpolitikai dokumentáció és információ (VPI) HUNDOK*, In: Száva-Kováts Endre (szerk.) – Jónás, K. – Veredy, K. *Az Országgyűlési Könyvtár története 1870–1995*, p. 291–292, Magyar Országgyűlés, 1995. ISBN:9630339684
- 22 Vályi, G. *Hogyan dolgozik az országgyűlési könyvtár világpolitikai információs szolgálata*, Magyar Nemzet, p. 7, 1975. január 14; Vályi, G. *A külpolitikai rovatok figyelmébe*, Magyar Sajtó, 16(4–5), p. 149, 1975.; Kozma, L. *A politikai információ és dokumentáció fejlesztése az Országgyűlési Könyvtárban*, Közalkalmazott, 29(6), p. 6, 1976.; (garai) *Világpolitikai információk – számítógéppel – Könyvtár, amelynek polcain ott fekszik a világ*, Hétfői Hírek 23(38), p. 4, 1979.
- 23 Haraszti, P. *HUNDOK – az Országgyűlési Könyvtár hungarika adatbázisa*, In: Berke, B., Németh, M. (szerk.) *Magyar könyvtárosok III. szakmai találkozója – Budapest, 1992. augusztus 16–18. – Válogatás a találkozó előadásából (kézirat gyanánt)*, Országos Széchényi Könyvtár, p. 137–140, 1996, ISBN:9632003608
- 24 Süld, E. *B8-szemközt Haraszti Katalinnal*, OK Honl@p – Az Országgyűlési Könyvtár belső tájékoztatója, 3, p. 16, 2001. március 23.
- 25 Süld, E. *B8-szemközt Szomor Kornélnéval*, OK Honl@p – Az Országgyűlési Könyvtár belső tájékoztatója, 2, p. 17, 2001. február 23.
- 26 Jónás, K. *B8-szemközt Dr. Orosz Ágnessel*, OK Honl@p – Az Országgyűlési Könyvtár belső lapja, 3, p. 3, 2003. július 30.
- 27 Süld, E. *B8-szemközt Szomor Kornélnéval*, OK Honl@p – Az Országgyűlési Könyvtár belső tájékoztatója, 2, p. 17, 2001. február 23.

Irodalom

- (garai) *Világpolitikai információk – számítógéppel – Könyvtár, amelynek polcain ott fekszik a világ*, Hétfői Hírek, 23(38), p. 4, 1979.
- Haraszti, P. *HUNDOK – az Országgyűlési Könyvtár hungarika adatbázisa*, In: Berke, B.– Németh, M. (szerk.) Magyar könyvtárosok III. szakmai találkozója – Budapest, 1992. augusztus 16–18. – Válogatás a találkozói előadásáiból (kézirat gyanánt), Országos Széchényi Könyvtár, p. 137-140, 1996, ISBN:9632003608
- Jónás, K., Veredy, K. *Információs szolgáltatás a külföldi szakirodalomból – Világpolitikai dokumentáció és információ (VPI) – HUNDOK*, In: Száva-Kováts, E. (szerk.) – Jónás, K. – Veredy, K. Az Országgyűlési Könyvtár története 1870–1995, p. 291–292, Magyar Országgyűlés, 1995. ISBN:9630339684
- Kozma, L. *A politikai információ és dokumentáció fejlesztése az Országgyűlési Könyvtárban*, Közalkalmazott, 29(6), p. 6, 1976.
- [s.n.]. *Könyvtárunk életéből*, Országgyűlési Könyvtár híradója, 3(5-6), p. 3-4, 1974.
- [s.n.]. *Szakmai hírek*, Országgyűlési Könyvtár híradója 2(7–8), p. 1, 1973.
- [s.n.]. *Szakmai hírek*, Országgyűlési Könyvtár híradója 2(9–10), p. 1, 1973.
- [s.n.]. *Szakmai hírek*, Országgyűlési Könyvtár híradója 2(11–12), p. 2, 1973.
- [s.n.]. *Világpolitikai információs szolgáltatás*, Országgyűlési Könyvtár híradója, 3(3–4), p. 2, 1974.
- Vályi, G. *A külpolitikai rovatok figyelmébe*, Magyar Sajtó, 16(4–5), p. 148–149, 1975.
- Vályi, G. *Hogyan dolgozik az országgyűlési könyvtár világpolitikai információs szolgálata*, Magyar Nemzet, p. 7, 1975. január 14.
- V.K. *Politikai információs és dokumentációs szolgálat*, Országgyűlési Könyvtár híradója, 1(1), p. 4, 1972.

1. melléklet: Zehery Miklós publikációinak bibliográfiája

- Bruhács, J. *The law of non-navigational uses of international watercourses*, Translated by M. Zehery, Akad. K. – Nijhoff, 1993, ISBN: 9630562863
- Bruhács, J. *The law of non-navigational uses of international watercourses*, Translated by M. Zehery, Nijhoff – Akad. K., cop. 1993, ISBN: 9630570165
- Buchmüller, H. *A könyvtárpolitika és a fenntartás kérdései az osztrák közművelődési könyvtárakban*, Ford. Zehery M., Könyvtári Figyelő 34(5–6), p. 433–435, 1988.
- Gadó, P., Zehery, M., Totth, G. (ford.) *Euratom, energia*, In: Martonyi, J. (szerk.) Az Európai Gazdasági Közösség enciklopédiája, 7. köt., 415 p., Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ, Budapest, 1972.
- Nagy, L. (ed.) *Bibliography of Hungarian legal literature 1945–1965*, Translated by I. Gombocz, K. Veredy and M. Zehery, Akadémiai Kiadó, 1966.
- Nagy, L. (ed.) *Bibliography of Hungarian legal literature 1945–1980*, Translated by I. Gombocz, K. Balázs-Veredy, M. Zehery. Translation supervised by M. Zehery. Akadémiai Kiadó, 1988, ISBN: 9630543397
- Rác, A. *Courts and tribunals : a comparative study*, Translated by Miklós Zehery, Akadémiai Kiadó, 1980, ISBN: 963051799X
- Trócsányi, L. *Fundamental problems of labour relations in the law of the European socialist countries*, Translated by Miklós Zehery, Akadémiai Kiadó, 1986, ISBN: 9630536528
- Zehery, M. *Bibó nyugatról – életben, holtában*, Magyar Szemle, Ú.f. 7(7–8), p. 206-211, 1998.
- Zehery, M. *Cikkek (diplomácia)*, In: Hajdú, Gy. (szerk.) Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon, Akadémiai Kiadó, 1959.
- Zehery, M. *Cikkek (diplomácia)*, In: Hajdu, Gy. (szerk.) Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon, Akadémiai Kiadó, 1967. 2., teljesen átdolgozott kiadás.
- Zehery, M. Dumitriu-Snagov, I. *Monumenta Romaniae Vaticana, Bucharest, 1996. Public Information Department. 64 l.*, Magyar Könyvszemle, 115(1), p. 142–145, 1999. Elérhető: http://epa.oszk.hu/00000/00021/00020/pdf/MKSZ_EPA00021_1999_115_01_142-145.pdf (Utolsó elérés: 2023.11.28.)
- Zehery, M. Franolić, B. *Works of Croatian Latinists. Recorded in the British Library General Catalogue, 2. enlarged ed. Zagreb – London etc., 1998. Croatian Information Centre. 92 l.*, Magyar Könyvszemle, 115(2), p. 270-272, 1999. Elérhető: http://epa.oszk.hu/00000/00021/00021/pdf/MKSZ_EPA00021_1999_115_02_270-272.pdf (Utolsó elérés: 2023.11.28.)
- Zehery, M. et al. (ford.) *Szerkezet és alapintézmények*, In: Martonyi, J. (szerk.) Az Európai Gazdasági Közösség enciklopédiája, 1. köt. 1. füz., 324 p., OMKDK, 1971.
- Zehery, M. et al. (ford.) *Szerkezet és alapintézmények*, In: Martonyi, J. (szerk.) Az Európai Gazdasági Közösség enciklopédiája, 1. köt. 2. füz., p. 327–556, OMKDK, 1971.
- Zehery, M., Zehery K., Vida T. (ford.) *1994–1996*, In: Spies, R. Vért könnyezve esengék hozzáatok: térjete meg! : Nadzs, 2. köt., [s.n.], 1996, ISBN: 9630020297

2. melléklet: Zehery Miklósról szóló irodalom

- Antalfy Gy. *A Diplomáciai és Nemzetközi Jogi Lexikonról*, Jogtudományi Közlöny 15(9), p. 498–501, 1960.
- Balázs-Veredy, K. (ed.) *Bibliographia – Hungarian legal bibliography 1988 2nd part*, Acta Juridica 31(3–4), p. 428, 1989.
- Balázs-Veredy, K. (ed.) *Hungarian legal bibliography 1993–1995*, Acta Juridica Hungarica 38(1–2), p. 88, 1997.
- Bokorné Szegő H. *A Diplomáciai és Nemzetközi Jogi Lexikon vitája a Magyar Tudományos Akadémián*, A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei XI(1–3), p. [213]–223, 1961.
- Csizmadia, A. „*Bibliography of Hungarian Legal Literature*”: 1945–1965, Állam- és Jogtudomány, 10(2), p. 302–306, 1967.
- Faragó M. J. *Zehery Lajos élete és munkássága (1893–1968)*, József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1993. Elérhető: http://acta.bibl.u-szeged.hu/6798/1/juridpol_044_fasc_003_001-017.pdf (Utolsó elérés: 2023.11.28.)
- Fehér, J. *A széphalmi Kazinczy Emléksarnok látogatókönyvei (1900–1948)*, In: Széphalom – A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, 9, p. 89–96, 1997.
- Flaisz, I. (összeáll.) *B8-szemközt Dr. Zehery Miklóssal*, OK Honl@p – Az Országgyűlési Könyvtár belső lapja, 4, p. 12–17, 2003. október 14.
- Forgács H., *Egy „örökifjú” Magyar Szemle-előfizető köszöntése – Zehery Miklós 90. születésnapjára*, Magyar Szemle Ú.f. 22(7–8), p. 189–190, 2013.
- Jónás, K. *B8-szemközt Dr. Orosz Ágnessel*, OK Honl@p – Az Országgyűlési Könyvtár belső lapja, 3, p. 3–10, 2003. július 30.
- Jónás, K. *Egy könyvtárosi pálya hosszú évei – Interjú a 80 éves Vályi Gáborral, az Országgyűlési Könyvtár nyugdíjas főigazgatójával*, Könyv, könyvtár, könyvtáros, 11(2), p. 36–44, 2002. Elérhető: <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00026/pdf/05perszonalia.pdf> (Utolsó elérés: 2022.11.28.)
- Jónás K. *Posztumusz interjú Veredy Katalinnal*, Könyvtári Figyelő, 59(4), p. 781–784, 2013. Elérhető: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00089/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2013_4_781-784.pdf (Utolsó elérés: 2023.11.28.)
- Jónás, K. *Vályi Gábor 80 éves – Egy könyvtárosi pálya hosszú évei – Interjú a 80 éves Vályi Gáborral, az Országgyűlési Könyvtár nyugdíjas főigazgatójával*, OK Honl@p, 2, p. 3–9, 2002.03.29.
- Lisagor, N., Rácz, A. *Courts and Tribunals. A Comparative Study, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980. 245 pp. (In English)*, The New Hungarian Quarterly, 22(81), p. 189–191, 1981.
- Nagy, L. (ed.) *Judicial organization – Books*, In: Nagy, L. (ed.) *Bibliography of Hungarian legal literature 1945–1980*. Translated by I. Gombocz, K. Balázs-Veredy, M. Zehery. Translation supervised by M. Zehery. Akadémiai Kiadó, p. 292, 1988.
- Nagy, L., Veredy, K. B. (ed.) *Bibliographia – Hungarian legal bibliography 1980, 1st part*, Acta Juridica 22(3–4), p. 495, 1980.
- Nagy, L., Veredy, K. B. (ed.) *Bibliographia – Hungarian legal bibliography 1986, 2nd part*, Acta Juridica 29(3–4), p. 460, 1987.
- Pap, T. *Bibliography of Hungarian legal literature 1945–1965*, Jogtudományi Közlöny 22(3–4), p. 254–257, 1967.
- Ravasz, Á. *A Budapesti Református Gimnázium értesítője az 1934–35 iskolai évről – Az iskola fennállásának 81. éve*, 1935.
- [s.n.] *A Horthy Miklós-alapítvány kurátorai és ösztöndíjai*, Uj Magyarország, p. 7, 1943. október 12.
- [s.n.] *A Horthy Miklós Jubileumi Alapítvány ösztöndíjainak adományozása*, Hivatalos Közlöny 51(4), p. 89, 1943.
- [s.n.] *A Horthy Miklós Jubileumi Alapítvány ösztöndíjainak adományozása*, Hivatalos Közlöny 51(21), p. 486, 1943.
- [s.n.] *A Horthy Miklós Jubileumi Alapítvány ösztöndíjainak kiosztása*, Függetlenség, p. 3, 1943. február 10.
- [s.n.] *A Horthy Miklós Jubileumi Alapítvány ösztöndíjainak kiosztása*, Uj Magyarország, p. 6, 1943. február 10.
- [s.n.] *A középiskolai tanulmányi versenyek eredménye*, Pesti Hírlap, p. 6, 1941. június 19.
- [s.n.] *A magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére a Horthy Miklós Jubileumi Alapítvány ösztöndíjait*, Budapesti Közlöny 77(228), p. 1, 1943.
- [s.n.] *A magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére a Horthy Miklós Jubileumi Alapítvány ösztöndíjait az 1942/43. tanév második felére*, Budapesti Közlöny 77(32), p. 1, 1943.
- [s.n.] *A tanulmányi versenyek eredményei*, Nemzeti Ujság, p. 9, 1941. június 19.
- [s.n.] *Az országos középiskolai tanulmányi versenyek eredménye*, Uj Magyarország, p. 6, 1941. június 19.
- [s.n.] *Az országos középiskolai tanulmányi versenyek eredménye*, Magyar Nemzet, p. 6, 1941. június 19.
- [s.n.] *Az 1941. évi országos középiskolai tanulmányi versenyek eredményei*, Magyar Országos Tudósító 23(161), 1941. június 18.
- [s.n.] *Az 1941. évi országos középiskolai tanulmányi versenyek eredményei*, Magyarország, p. 8, 1941. június 19.
- [s.n.] *Books noted*, International Journal of Law Libraries 9(4), p. 192, 1981.
- [s.n.] *Kik győztek az idei középiskolai tanulmányi versenyen?*, Ujság, p. 6, 1941. június 19.
- [s.n.] *Kiosztották az egyetemi pályadíjakat*, Uj Magyarország, p. 7, 1943. május 19.
- [s. n.] *Zehery Miklóst ifjúsági elnökké választották*, In: Vásárhelyi Reggeli Ujság, 1944. február 20., p. 9.
- [s.n.] *1085/1941-42. d. sz.*, In: Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának ülései – 1942. február 4. III. rendes ülés, Tárgy: Jelölés a Horthy Miklós ösztöndíjakra az 1941/42. tanévben. Előadó: Dr. Kolosváry Bálint Ny. r. tanár. Az I. évfolyambeli kérvényezők közül 200 pengős ösztöndíjra jelöli a 9. helyen Zehery Miklós jogászhallgatót az előadó, Dr. Kolosváry Bálint ny. r. tanár. Elérhető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/ELTE_AJTK_KARI_1941-1942/?query=%22zehery%20mikl%C3%B3s%22&pg=99&layout=s (Utolsó elérés: 2023.11.28.)

- [s.n.]. 2412/1941-42 d. sz., In: Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának ülései – 1942. március 18. IV. rendes ülés, Tárgy: Közalkalmazotti tanulmányi segélyek odaitélése az 1941/42. tanévre szólóan. Előadó: Dr. Kolosváry Bálint ny. r. tanár egyenként 150-150 pengőt Zehery Miklós I. éves joghallgatónak. Elérhető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/ELTE_AJTK_KARI_1941-1942/?query=%22zehery%20mikl%C3%B3s%22&pg=136&layout=s (Utolsó elérés: 2023.11.28.)
- [s.n.]. 3440/1941-42. d. sz., In: Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának ülései – 1942. június 24. VII. rendes ülés, Tárgy: Közalkalmazotti tanulmányi segélyek az 1941/42. tanév II. félévére. Előadó: Dr. Kolosváry Bálint ny. r. tanár. A Ka5 50-50 pengővel felemeli Zehery Miklós I. éves joghallgató eddigi 150-150 P tanulmányi segélyét. Elérhető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/ELTE_AJTK_KARI_1941-1942/?query=%22zehery%20mikl%C3%B3s%22&pg=270&layout=s (Utolsó elérés: 2023.11.28.)
- [s.n.]. II. Jog- és Államtudomány Kari hallgatók, a) Rendes joghallgatók, In: A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem almanachja fennállásának 308. tanévében az MCMXLII-MCMXLIII. tanévre. Lezárattott 1943 augusztus 31-én. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, p. 167, 1943. Elérhető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/Klasz=szikusOrvosiKonyve301k_/?query=%22zehery%20mikl%C3%B3s%22&pg=166&layout=s (Utolsó elérés: 2023.11.28.)
- Subedi, S. P. *The law of non-navigational uses of international watercourses*, by J. Bruhacs, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht/Boston/London, 1992, translated from Hungarian to English by M. ZEHERY, pp. 251, ISBN 0-7923-1822-6, Asian Yearbook of International Law, 7, p. 496–497, 1997. Elérhető: <http://www.jstor.org/stable/10.1163/j.ctv2gjwwjb.20> (Utolsó elérés: 2023.11.28.)
- Süld, E. *B8-szemközt Haraszi Katalinnal*, OK Honl@p – Az Országgyűlési Könyvtár belső tájékoztatója, 3, p. 10–22, 2001. március 23.
- Süld, E. *B8-szemközt Szomor Kornélnéval*, OK Honl@p – Az Országgyűlési Könyvtár belső tájékoztatója, 2, p. 16–20, 2001. február 23.
- Székely, Gy. *Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon*, Századok, 95(1), p. 177–180, 1961.
- Takács, J. *Angol nyelvű magyar jogi bibliográfia*, Magyar Tudomány 74, Ú.f. 12(7–8), p. 546–547, 1967.
- Takács, J. *Bibliography of Hungarian legal literature 1945–1965*, Ed. Lajos NAGY. (Transl. I[stván]GOMBOCZ, K[atalin]VEREDY, M[iklós] ZEHERY. Pref. Imre SZABÓ.) Bp. 1966, Akad. K. 315. p., Magyar Könyvszemle, 83(3), p. 308–309, 1967.
- Ványi, F. *A Budapesti Református Gimnázium évkönyve az 1939–1940. évről – Az iskola fennállásának 81. éve*, Az intézet igazgatósága, 1940.
- Zimmer F. (főszerk.) *A Horthy Miklós Jubileumi Alapítvány ösztöndíjainak kiosztása*, In: Magyar Távirati Iroda - Napi Hirek, 1943. február 1., 1. kiad.